This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 970,817

1837
ARTIS
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

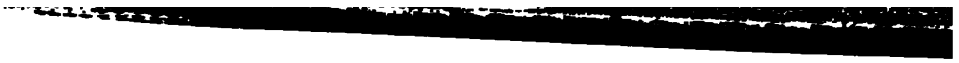

VADERLANDSCH MUSEUM

VOOR

NEDERDUITSCHE LETTERKUNDE, OUDHEID

EN

GESCHIEDENIS,

UITGEGEVEN DOOR

C. P. Serrure,

PROFESSOR AAN DE FACULTEIT DER WIJSBEGEERTE EN LETTEREN AAN DE HOOGESCHOOL TE GENT.

VIERDE DEEL.

GENT,
H. HOSTE, BOEKHANDELAER, VELDSTRAAT, N° 43.

1861.

VADERLANDSCH MUSEUM.

Gent, drukkery van C. Annoot-Braeckman.

VADERLANDSCH MUSEUM

VOOR

NEDERDUITSCHE LETTERKUNDE, OUDHEID

EN

GESCHIEDENIS,

UITGEGEVEN DOOR

C. P. Serrure,

PROFESSOR BY DE FACULTEIT DER WIJSBEGEERTE EN LETTEREN AEN DE HOOGESCHOOL TE GENT.

VIERDE DEEL.

GENT,
H. HOSTE, BOEKHANDELAER, VELDSTRAET, Nr 45.

1861.

JAN VAN HAVRE.

JAN VAN HAVRE.

De zedigheid is eene der eigenschappen van onzen landaerd; maer deze zoo prijsbare deugd helt by ons wel eens tot onverschilligheid of tot miskenning van eigene waerde over. Terwijl wy immers by andere volkeren, en vooral by onze zuidelyke naburen, alles wat maer eenigs zins tot roem der natie kan verstrekken, hemelhoog zien opheffen, weten wy Nederlanders zeer dikwijls al het groote, al het goede, dat ons vaderland opgeleverd heeft of nog dagelijks oplevert, niet naer behooren te schatten. En nochtans, wanneer wy den kleinen omvang van ons vaderland tegen de wyde uitgestrektheid en de talrijkheid van onze naburen meten, dan behoeven wy hun zeker niet toe te geven.

Geen land heeft, naer evenredigheid, meer kunstenaers, meer geleerden, meer beroemde of verdienstelyke mannen voortgebracht dan het onze. Met een vurig verlangen zal men dus de algemeene vaderlandsche Biographie, waervan onze koninglyke Akademie het plan heeft ontworpen, te gemoet zien. In dit werk immers, naer men belooft(1), zullen al de Belgen, van de vroegste tyden af, die verdienen, dat hun naem tot het nageslacht overga, eene plaets vinden. Deze loflyke onderneming zal bewyzen, dat

(1) Discours tenu au Roi le 1er janvier 1861, par M. le Président de l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts.

ons land op zijn voorleden grootsch mag zijn, en dat het in alle vakken, waerop des menschen geest zich toelegt, mannen heeft voortgebracht, welke in het geheel niet moeten onderdoen voor die, waerop andere volkeren trotsch zijn.

Moge de Akademie het voorgestelde plan in geheel zynen omvang ten uitvoer brengen, en zich niet bepalen, zoo als het met de meeste biographiën het geval is, tot diegenen, welke als staetsmannen, als geleerden of als kunstenaers beroemd zijn. Er zijn nog anderen, wier naem verdient bekend te blyven en op wien het vaderland roem mag dragen. Ik bedoel die mannen en vrouwen, welke door het stichten van nuttige inrichtingen, hunnen medemensch ter hulpe kwamen en opbeurden(1). Geen land is er in geheel de beschaefde wereld, waer de liefdadigheid, zich zoo als by ons, in allerlei vormen heeft vertoond. Gestichten voor den ouderdom of voor de kindschheid; huizen van verzorging voor de zieken, de gebrekkigen, de blinden, de stommen en dooven enz.; scholen voor de armen of beurzen om de studiën voor de min bevoordeelden van de fortuin te bevorderen enz., dit alles hebben wy aen onze voorvaderen te danken. Zouden zy dus, die zich zoo verdienstelijk voor het menschdom maekten en niet alleen voor hunne tijdgenooten maer zelfs ook voor de nakomelingen bezorgd waren, geen recht op onze erkentenis hebben? En kunnen wy hun deze beter betoonen dan met hunnen naem in zegening te houden en dezen roemruchtig aen het nageslacht over te leveren?

Jonkheer Jan van Havre, over wien ik hier handel, heeft tot hier toe by onze biographen slechts eene min of meer beknopte melding bekomen. De meeste zelfs die van hem gewag maken, bepalen zich met hem eene eervolle plaets onder onze latijnsche

---

(1) In Frankrijk heeft men aen dergelyke menschen, reeds vóór een twintigtal jaren, onder den naem van : *les Hommes utiles*, twee of drie boekdeelen toegewijd.

UNIV. OF MICH.

GEWEEST.

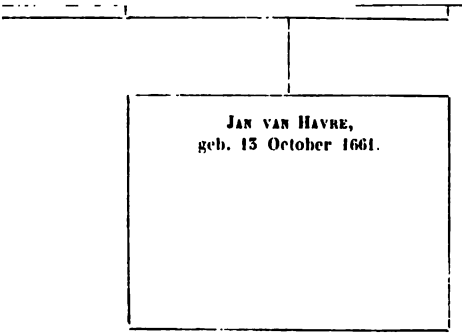

dichters toe te kennen (1). Niet een heeft hem afgeschilderd als eenen der verdienstelijkste burgers, die Gent ooit heeft voortgebracht. Niet een heeft genoegzaem doen gelden hoe hy, de weldadigheid als de schoonste der deugden en de edelste der burgerplichten beschouwende, de voor dien tijd zeer aenzienlyke somme van twee duizend gulden 's jaers, aen de Arme Scholen heeft gelaten, waervan hy dus, zoo niet als de eerste stichter, dan toch als de voorname weldoener en begiftiger moet gehouden worden. Door deze bladzyden hoop ik de aendacht nader te trekken op dezen man, die ten allen opzichte de achting en de erkentenis van het nageslacht waerdig is.

Jonkheer Jan van Havre, heer van Walle, Venacker (2), enz., was gesproten uit een oud adellijk huis uit Vlaenderen herkomstig, en dat zich door huwelyken aen de Borluuts, de van Steelants, de Snouckaerts enz. aenverwantte (3). Onderscheidene zyner

---

(1) Men zie over Jan van Havre : Sanderus, de *Gandavensibus eruditionis fama claris.* Antv., 1624, in-4°, bl. 72, en *Flandria illustrata,* in-fol., D. I, bl. 362. — Valerius Andreas, *Bibliotheca Belgica.* Lovan. 1643, in-4°, bl. 512. — Sweertius, *Athenae Belgicae.* Antv. 1628. in-fol., bl. 435. — Freherus, *Theatrum virorum eruditione clarorum.* Norimb. 1688, in-fol., D. II, bl. 1043. — Foppens, *Bibliotheca Belgica.* Brux. 1739, D. II, bl. 654. — Jöcher, *Allgemeines Gelehrten Lexicon.* Leipzig, 1750, in-4°, D. II, bl. 1407. — Paquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas.* Louv. 1765, in-8°, D. VI, bl. 135. — *Alphabetische naemlyst der Gentenaren, die eenen onsterfelyken naem verworven hebben,* achter de *Historie van Belgis,* door M. van Vaernewyck. Gend, in-8°, D. II, bl. 46. — Hofman Peerlkamp, *De vita ac doctrina omnium Belgarum, qui latina carmina composuerunt,* in de *Mémoires couronnés de l'Académie de Bruxelles,* 1822, D. II, bl. 256; ook in de tweede uitgave van dit werk te Haarlem, 1838, in-8°, bl. 274. — Goethals, *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique.* Brux., 1849, D. II.

(2) De heerlijkheid Walle, of te Walle, strekte zich uit over een gedeelte van Belcele, Waesmunster en Loochristi. — Venacker over een gedeelte van Aeltre, tusschen Gent en Brugge.

(3) De werken, waerin over het geslacht van Havre gehandeld of van eenige van deszelfs leden gesproken wordt, zijn zeer talrijk. Men kan vooreerst raedplegen : Goethals, *Dictionnaire généalogique et héraldique.* Brux., 1849-1852, D. II, verder nog: De l'Espinoy, *Recherches des antiquitez et noblesse de Flandre.* Douai, 1631, in-fol. — (Dumont), *Généalogies de quelques familles des Pays-Bas.* Amst., 1774, in-8°. D. II,

leden werden tot hooge staetsambten geroepen, en te Gent, alwaer het gedurende de zestiende eeuw en tot omtrent het midden der volgende, wanneer de aldaer gevestigde tak uitstierf, in groot aenzien was, zag men talryke hunner de voornaemste stedelyke bedieningen, zoo als die van voorschepen, schepen of ontvanger bekleeden(1).

Het wapen van het geslacht van Havre was ten allen tyde : blauw met eenen keper en drie vijfbladen van goud, het hoofdstuk van hermelijn met drie roode palen.

Jan van Havre was zoon van Francies(2), raed des konings Phi-

---

bl. 331. — (Dumont), *Fragmens généalogiques*, Gand, 1860, D. V, bl. 9. — De reeds aengehaelde *Kronijk van* Kempenare, De Jonghe, *Gendtsche Geschiedenissen*, en het *Memorieboek der stad Ghendt*. — *Compte-rendu des Sciences de la commission royale d'histoire*. Brux. 1838, D. II, bl. 24-25. — Gachard, *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*. Brux., 1846, in-4°, bl. 633, en *Inventaire des archives de la Belgique*. Brux., in-fol., D. I, bl. 321 en 322, D. II, bl. 337 en D. III, bl. 100, 141, 270, 272, 276 en 277. — Van Duyse, *Inventaire analytique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*. Gand, 1849-1857, in-4°, bl. 447, 457. — Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*. Brux., 1857, in-8°, D. I, bl. 534 en D. III, bl. 198. — De Stein, *Armorial de Belgique*. Brux., in-4°. — *De Nederlandsche adel, of alphabetische naamlijst van familien en personen wier titels of adeldom op de registers van den hoogen raad van adel zijn ingeschreven*. — Zalt-Bommel, 1846, in-12, bl. 88. — *Listes des titres de Noblesse et de Chevalerie*. Brux., 1847, in-8°, bl. 88. — Gaillard, *Bruges et le Franc*. Bruges, 1857-1861, D. IV, bl. 467, enz., enz. — Daer de tot hiertoe gedrukte geslachtlijsten van het huis van Havre onvolledig of niet in alles nauwkeurig zijn, geef ik op het hier bygevoegd blad, een overzicht van hetzelve, geheel uit echte stukken opgemaekt, voor zoo lang het in Vlaenderen gevestigd was en tot op Antonius, die zich te Antwerpen neêrzette, alwaer zyne afstammelingen tot heden toe bestaen.

Tot het opmaken van deze tabel heb ik my, om niet te wijd uit te loopen, tot de mannelyke lijn mocten bepalen.

(1) De namen dier leden vindt men, van 1562 tot 1631, in het *Memorieboek der stad Ghent*, uitgegeven door de *Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen*. Zie over Louis Van Havre, D. II, bl. 317, 327, 333, 350, 369, 380. — Over Gillis, D. III, bl. 380. - Over Adolph, D. III, bl. 94. — Over Charles, D. III, bl. 21. — Over Jan, D. III, bl. 125, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 136, 138, 140, 141, 144, 145, 154, 158. — Over Frans, D. III, bl. 129, 160, 163, 167, 171. — Over Servaes, D. III, bl. 130, 131, 132.

(2) In de *Alphabetische beredeneerde naemlyst der Gentenaren*, achter de *Historie van Belgis* door Marcus Van Vaernewyck, leest men verkeerdelijk « dat Jan Van Havre, zoon was van Karel Van Havere, die in 1534 (lees 1576) ontfanger der werken was. »

lips II, en gedurende twee-en-dertig jaren algemeen ontvanger der beden in Vlaenderen en die in zynen tijd voor eenen der bekwaemste ambtenaers in zijn vak bekend was. In vroegere dagen zag men in de Sinte-Michiels kerk te Gent een sierlijk marmeren gedenkstuk te zyner eere en nagedachtenis opgericht (1). De moeder van Jan van Havre was Catharina De Mets, insgelijks uit een adellijk geslacht. Hy kwam ter wereld ten jare 1551 (2). Nauwlijks was hy de kindschheid uitgetreden, toen in ons vaderland de noodlottige onlusten en burgeroorlogen uitborsten, daerom bracht hy zyne jongelingsjaren met reizen door. Met vurig verlangen bezield om vorderingen in de wetenschappen te doen en geleerdheid te bekomen, herinnerde hy zich, dat een wijsgeer der Oudheid aen de jongen lieden aenried zoo veel mogelijk vreemde landen te bezoeken, om zich aldus den geest te beschaven en eenen oogst van nuttige kennissen op te doen. Alzoo ondernam hy tot twee mael toe de reis naer Italië. Te Rome bekwam hy op eene luisterryke wyze den titel van Doctor in beide de rechten. Van daer trok hy naer Frankrijk, alwaer hy zich gedurende een groot gedeelte van zyne jeugd ophield, en in betrekking kwam met vorstelyke of hoogadelyke persoonen, met wien hy later in briefwisseling bleef.

Eindelijk, na gedurende elf jaren buiten 's lands gereisd en de voornaemste steden van de meeste landen van Europa bezocht te hebben, kwam hy naer zijn vaderland en naer Gent te rug. Hy had zeven talen aengeleerd.

Jan van Havre was, zoo als de meeste leden van zijn geslacht koningsgezind. Ook waegde hy het ten jare 1580, iets ten voor-

---

(1) Het staet afgebeeld in de *Graf- en Gedenkstukken der Provincie Oost-Vlaenderen*. In-fol.

(2) By Gevartius leest men : *Natus est Joan. Havræus Gandavi* anno CIↃ. IↃ. LI. Paquot zegt, dat hy in de eerste dagen van October 1549 ter wereld kwam, en Goethals bepaelt den dag, 4den October. Ik volg by voorkeur Gevartius, die een tijdgenoot was.

deele van Philips II te ondernemen[1], doch het mislukte, en hy werd in hechtenis genomen. Eenen geruimen tijd lang bleef hy in eene donkere gevangenis, tot dat hy eindelijk door het toedoen van eenige fransche edelen uit het gevolg van den hertog van Alençon, en die met dezen naer België waren gekomen, los werd gelaten. Hy begaf zich alsdan naer Frankrijk; maer toen in Vlaenderen de heerschappy van Philips II op nieuw hersteld werd, en alles aldaer rustiger was geworden, keerde hy naer Gent te rug.

Een man zoo als hy, rijp door ondervinding, geacht als een ervaren rechtsgeleerde, bekend als een vriend van letteren en wetenschappen, en daerby door zynen stand in de maetschappy geheel onafhankelijk, moest weldra tot het uitoefenen van hooge ambten of eereposten geroepen worden. In 1593 werd hy voor het eerst tot schepen van Gedeele gekozen, en sedert dan vinden wy hem nog vijftien mael, iets hetgeen aen weinigen te beurt is geval-

---

(1) Gevartius zegt : *Cum anno* CIↃ. IↃ. LXXX *generosius aliquid pro Majestate Regis Catholici in patria auderet.* — Nergends heb ik bepaeldelijk gevonden wat van Havre eigenlijk gedaen had. Maer men leest in de *Vlaemsche Kronijk* door PH. DE KEMPENAER bl. 271, op den 21ſten September 1580 « Omtrent den avond, als ook des anderdags, was het verboden, dat eenige borgers uit deze stad zouden gaen, en werden des nachts, door den hoogbalIiu gevangen genomen vele aenzienelyke borgers, onder andere Hr Pieter Cortewille; Jacques Bannieren; Hr Andries, zone van Joos Guenin; Pieter de Vos; Mr Joannes de Blasere, de advocaten Schoorman, De Ruytere, Waesberge, Roose en andere die gevangen werden, mits van Antwerpen geschreven was, dat sommige Catholyken iets voorhadden tegen deze stad; maer daer men deze mannen onschuldig bevond, zijn zy naderhand geslaekt » — Pater de Jonghe in zyne *Gendtsche Geschiedenissen,* D. II, bl, 240, verhaelt insgelijks « Dat er wierden gevangen tot twee-en-veertig persoonen, edellieden, advocaten en procureurs, alle catholyke en goede borgers, die men wilde verdagt houden van verraedt. Zy wierden bewaert elck in zyn huys van dry borgers of soldaten, de welke zy gehouden waren den kost te geven; maer op den derden dag naer noen wierden zy ontslagen. » Het zelfde is insgelijks te lezen in het *Memorieboek der stad Ghent,* D. III, bl. 61. Waerschijnlijk was Jan van Havre een van die twee-en-veertig, en alhoewel de drie aengehaelde schryvers verklaren, dat de aengehoudene dadelijk geslaekt werden, is het toch wel mogelijk dat sommigen, onder welke hy zoû geweest zijn, gedurende eenigen tijd werden vast gehouden.

len, onder de schepenen van Gedeele of die van der Keure(1). In 1608 en 1612 bekleedde hy het voorschependom van Gedeele, en in 1619 dat van der Keure, dat zijn de hoogste waerdigheden der stad. Als ambtenaer gaf van Havre doorslaende bewyzen van bekwaemheid, werkzaemheid en onbaetzuchtigheid. Hy vervulde zyne plichten met de grootste nauwgezetheid; was ongeveinsd en openhertig in al wat hy verrichtte; streng voor zich zelven, maer toegevend voor anderen, zoo veel als zijn geweten het hem toeliet. In al wat hy deed dacht hy nooit aen zyne eigene belangen, maer wijdde zich geheel en al aen het welzijn zyner medeburgeren. Hy was een statig, moedig en ernstig man; godvruchtig, en mild voor den arme; in zyne gesprekken, zoo wel als in zyne schriften, laekte hy de gebreken der menschen, nooit de menschen zelven. Daer door had hy zich echter wel eens den haet van sommigen op zich getrokken, maer de spreuk: NESCIT LABI VIRTUS, *de deugd kan niet vallen,* die hy gekozen had, was te recht op hem toepasselijk, want zyne tijdgenooten lieten hem recht wedervaren, en zy hebben hem ons afgeschilderd als eenen weêrgaloozen ambtenaer en als eenen allertreffelijksten en deugdzaemsten burger.

De uren, die hy aen zyne talryke bezigheden kon ontwoekeren, waren voor de letteren bestemd. « Nooit, » zegt Gevartius, die ons een beknopt levensbericht van van Havre heeft nagelaten, « liet hy een oogenblik ontsnappen: nacht en dag had hy de pen in de hand. »

Kloek van lichaem bereikte hy den ouderdom van vier-en-zeventig jaer, en behield tot het laetste toe al zyne geestvermogens. Hy

---

(1) Jonkheer Jan van Havre was, volgends het *Memorieboek der stad Ghent*, in :

1593	10de	Schepen	van der Keure.	1605	8ste	Schepen	van der Keure.
1594	3de	»	van Gedeele.	1607	7ste	»	van der Keure.
1595	5de	»	van der Keure.	1608	Voorschepen		van Gedeele.
1596	4de	»	van der Keure.	1609	4de	Schepen	van der Keure.
1599	5de	»	van der Keure.	1611	3de	»	van Gedeele.
1600	3de	»	van Gedeele.	1612	Voorschepen		van Gedeele.
1601	3de	»	van Gedeele.	1619	»		van der Keure.
1602	3de	»	van Gedeele.	1622	2de	Schepen	van der Keure.

stierf op den 6den Maert 1625, en was nooit gehuwd geweest.

Even als de meeste geleerden of letterkundigen van dien tijd, beoefende van Havre de latijnsche poëzie. In 1621 zond hy te Gent eene vrucht van zynen arbeid in het licht. Onder den naem van : ARX VIRTUTIS, *sive de vera animi tranquillitate*(1), dat is, *het Kasteel der deugden, of over de ware gerustheid van het gemoed,* liet hy een dichtstuk drukken, waeraen hy den naem van *hekeldicht* gaf; doch dat men zoowel een zededicht zoû kunnen noemen. De *Arx virtutis* vond destijds veel byval, want een paer jaren nadat ze verscheen, voegde de predikheer Philips Wannemaecker ze op nieuw achter een boekjen : *Oratio de optimo Reip. rectore eligendo,* dat te Yperen by Bellet uitkwam(2). Wannemaecker kondigt aen in zyne voorrede, dat de schryver der *Arx virtutis* voornemens was zijn dichtstuk nog meer te beschaven, uit te breiden en met aenteekeningen te voorzien, om het alsdan met een ander werk, dat den titel van : *De bono senatore* zou dragen, ter pers te leggen. Dit laetste, zoo wel als de beloofde aenteekeningen, zag nimmer het licht. Maer van Havre herwerkte op nieuw de *Arx virtutis* en deed zijn gedicht, dat in de twee eerste drukken slechts uit één hekeldicht bestond, tot drie uitdyen. Hy zag immers, dat zijn eerste opstel stof genoeg bevatte om breedvoeriger te worden behandeld. Drie maenden vóór zyne dood was zijn werk, tot de voorreden toe, in gereedheid en hy had den bekenden sekretaris der stad Antwerpen, Gaspar Gevartius, met wien hy, door de tusschen-

---

(1) *Arx Virtvtis Sive De Vera Animi Tranquillitate Satyra. Autore Joanne Van-Havre, Wullæi Toparcha, Nob. et Consulari viro Gandensi.* Gandavi. *apud Joannem Kerchovium.* CIↃ. IↃ. XXI. in-4° van 10 bladen. Zie het boekjen nauwkeurig beschreven by VANDER HAEGHEN, *Bibliographie gantoise* D. I. bl. 19

(2) *Oratio de optimo Reip. rectore eligendo. Auctore R. P. F. Philippo Wannemakero, Ordinis Prædicatorum, SS. Theol Lectore.* Ipris, *apud Franciscum Belletum* 1625, in-12° van IV en 53 bl. — *De Arx virtutis* loopt aldaer, met eenen afzonderlyken titel, van bl. 38 tot 52.

komst van eenen gentschen beminnaer der letteren, Fransies Borluut, in vriendschapsbetrekkingen was gekomen, den last opgedragen om deze nieuwe uitgave der *Arx virtutis* te bezorgen.

Van Havre stierf, zoo als wy boven zagen, op den 6den Maert 1625, en zijn werk zag eerst in 1627 het licht. Het verscheen te Antwerpen in de vermaerde Plantijnsche drukkery(1). Gevartius kweet zich met voorliefde van de hem opgelegde taek. Hy droeg het werk op aen den burgemeester van Antwerpen Nicolaes Rockox, die een vriend en begunstiger der letteren was. Behalve een zeer fraei portret van den dichter, afgebeeld in de kleeding, meen ik, van voorschepen, waermede hy deze uitgave versierde, plaetste hy aen het hoofd van het boek het volgende grafschrift, hetwelk zich in vroegeren tijd, in de kerk van Sinte-Michiels bevond, en dat men waerschijnlyk aen Gevartius te danken heeft :

D. O. M.
N. V. IOANNI HAVRÆO,
WALLÆI TOPARCHÆ,
ARISTIDI FLANDRICO,
QUI CONSVLARI APVD GANDENSES DIGNITATE
SVMMA PRVDENTIA ET INTEGRITATIS
FAMA PERFVNCTUS,
SVPREMIS TESTAMENTI TABVLIS, BIS MILLE
ET SEXCENT. FLOREN. ANNVIS
IN PAVPERES
RARA LIBERALITATE EROGATIS
DECESSIT ANN. M.D.XXV. PRID. NON. MART.
H. M. POS.
VIXIT ANNOS LXXIV.M.V.(2)

---

(1) *Arx virtvtis sive de vera animi tranquillate Satyræ tres, auctore Ioanne van Havre Wallæi toparcha, Nob. et Consulari viro Gandensi. Antverpiæ, ex officina Plantiniana.* M. DC. XXVII. In-4o, Met een fraei in koper gesneden portret. — Van deze uitgave heb ik in 1859 eenen nadruk, op 40 exemplaren getrokken, bezorgd. — Sanderus, die vóór of in 1624 schreef, zegt : *Edidit typis Trognaesianis Arcem virtutis, satyram.* Ik twyfel of hierdoor wel een Antwerpsche druk, by Trognaesius verschenen, bedoeld wordt. *Typis Trognaesianis* wil misschien eenvoudig zeggen, dat het boekjen met de letters van Trognaesius, die zeer beroemd waren, gedrukt werd. Of was misschien de uitgave van 1621 door Trognaesius voor Jan van den Kerchove ter pers gelegd ? — (2) Die grafzark staet afgebeeld in de *Graf- en Gedenkschriften der provincie Oost-Vlaenderen*, alwaer echter de regels van het opschrift niet altijd wel verdeeld zijn.

Verder schreef hy nog een tienregelig vers ter eere van den dichter; achter de *Arx virtutis* liet hy ook een uitgebreid dichtstuk volgen, dat Nicolaes Burgundius vroeger, toen van Havre tot de waerdigheid van voorschepen verheven werd, hem had opgedragen (1). Ten slotte voegde Gevartius er een beknopt, doch zeer belangrijk *Elogium*, of levensbericht van den dichter by. Ik heb daeraen talryke byzonderheden ontleend.

Een zeer bevoegd rechter, Hofman Peerlkamp, heeft over het dichterlijk talent van van Havre, in één woord, een gunstig oordeel geveld, en men zal met hem gaerne instemmen. Het spreekt van zelf dat hy in het vak, hetwelk hy verkozen had, geene hooge vlucht kon nemen of geene ryke beeldenspraek invoeren. In een hekel- of zededicht ware dit niet gepast geweest. Maer men zal niet ontkennen, dat hy eene tael wist te gebruiken, die voor zijn onderwerp zeer geschikt, en die zuiver, deftig en kernvol was. Alles bewijst, dat hy het latijn grondig bezat en volkomen meester was; alles bewijst ook dat hy met Horatius en de andere schryvers der Oudheid, aen wien hy soms wel het een en ander ontleent, door en door bekend was. Verder is geheel het werk doorzaeid met fraeije spreuken en schoone zedelessen. Het is onnoodig te zeggen, dat hy wel de ondeugden en gebreken, maer nooit de persoonen aenrandt. Zijn werk is zoo wel een zeden- als een hekeldicht.

Wierd het latijn niet dagelijks meer en meer eene doode tael, dan zou het dichtstuk van den heer van Walle, zoo wel als de werken van Hosschius, Becanus, Wallius en anderen, nog gelezen worden.

Het valt moeijelijk den inhoud des *Arx virtutis* te doen kennen. Ik zou daertoe het stuk byna geheel, hetzy in den oorspronkelyken tekst, hetzy by vertaling, hier moeten inlasschen. Zie hier noch-

(1) Dit stuk is insgelijks te vinden in : *Nicolaii Burgundii* I c *Poëmata*. Antv. *apud Guill. Lesteenum* 1621. In-12°, bl. 28.

tans eenige regelen, welke vooral bestemd zijn om over den dichttrant van Van Havre te laten oordeelen.

« Iedereen, » zegt de dichter « heeft zijn verdriet, maer ook zijn genoegen; doch niemand is met zijn lot te vreden. De gekwetste krijgsman benijdt den landbouwer, en de vermoeide landbouwer zou willen krijgsman worden; de nyveraer beveelt het zeewezen aen, omdat dit den rijkdom in overvloed aenbrengt; maer zoodra een onweder oprijst, dan wenscht de schipbreukeling naer het vaste land, en hy zou liever aldaer een bedrijf uitoefenen dan nog op zee te gaen. » Doch wat my betreft, roept de dichter uit;

Ipse egomet mihi sum Regnum. Procul ite profanae
Spesque Metusque, Amor, atque Odium : fallacibus hamis
irretite alios; non vos, non Extera posco.
Esse volo quod sum : sorti non ullius unquam
invidi, dum fido meae; nihil ambio; atque opto
esse sui similes alios, similemque mei me.

Hy haelt beurtelings al de standen over den hekel : de hovelingen, de pleitzieken :

Curia subraucis clamoribus intonat illud
triste *meum* infaustumque *tuum*, dum litibus implent
atria causidici, voces irasque locantes,
sistit ubi natum genitor, natusque parentem,
vir miser uxorem, conjux miseranda maritum,
discordesque ruunt ad mutua jurgia fratres.

Vervolgends de krijgslieden, de geneesheeren, de kooplieden.

Drie ondeugden veroorzaken alle kwaed : de wulpschheid, de hoogmoed en de vrekheid.

Van den gierigaerd roept hy uit :

Quaerit, et inventis miser abstinet, et timet uti :
nil nisi dum moritur faciens bene, praeda propinquis
expectata suis, et sola morte benignus....
Nullo animus lucro cupidi satiatur avari :
quo magis accedit, tanto magis aestuat ardor.

In zijn eerste hekeldicht met de volgende verzen :

Hinc patet humanis quanta inconstantia rebus.
Vanus dum volvat sursum et fortuna deorsum,
media commiscens duris, et dulcia amaris,
et sana insanis, conjungens tristia laetis ;
ne to dejiciant adversa, aut prospera tollant.

In zijn tweede stuk herneemt hy de laetste gedachte van het vorige :

Nemo Deo dignus quam qui contempserit aurum.
Quaerat avarus opes, atque ambitiosus honores,
expetat et Venerem mollis, Bacchumque gulosus :
sum multo major, sumque ad majora creatus,
quam sim mancipium mi corporis : altius instant
mens animusque mihi, coelesti ab origine ducti.
Hoc proprium est brutis animantibus, esse subactum
sensibus; ast homini ratio et quod dictat honestum,
intra nil strepere, et nulla pallescere culpa.

Dan wijdt de dichter breedvoerig uit over het genoegen van deugdzaem te leven. « Zoodra » zegt hy « men het rechte pad verlaet, volgen droefheid en verdriet. Leef wel, leef voor God, vlied de genuchten, die gy uit de ondeugd zoudt kunnen putten. Het kwaed brengt zyne wroeging mede, die gedurig het geweten knaegt en opschudt. Er is geen gestrenger rechter dan dat inwendige gevoel, dat men kwaed heeft gedaen. Geeft gy geen gehoor aen het goede, dan zijt gy een rampzalige. »

« Wie is er vry van gebreken? Het kwaed paelt aen het goed, zegt men. Met zulke verkeerde begrippen zou een bloodaerd voor eenen voorzichtigen mensch, een gierigaerd voor eenen spaerzamen, een grootmoedige voor eenen verwaenden, een dappere voor eenen waeghals, en een milde voor eenen verkwister kunnen doorgaen. Maer in alles moet men eene middenmaet behouden : daerin is de ware deugd gelegen. Een wijs man zal voor eenen dwazen beschouwd worden, een rechtvaerdige voor eenen onrecht-

vaerdigen, indien hy al te streng handelt. Te veel honig geeft eenen bitteren smaek. Iedereen moet weten wat hy hierin te doen heeft. Wat my betreft » :

> Contemni didici, sic et contemnere, rectum
> dum sequor;.....
> invictum probare animum, terrore carentem.

« Het middel, dat alle kwaed geneest, is wel te leven. Men zy in alles rechtuit » :

> Sit generosa viri vox, libera, candida, simplex,
> non palpum obtrudens, verax, sine fraude doloque;
> quodque animo sentit, defendere fortiter ausit.

Dan gaet de dichter voort en haelt een aental beweegredenen en voorbeelden aen tot staving van zijn gezegde.

Zijn derde hekeldicht begint hy met de volgende regels :

> Belligerent alii; committant undique gentes,
> producantque acies civili sanguine tinctas
> insani, furiisque suis irisque fruentes,
> inque inimicitiis consumant turpiter aevum;
> nos bene vivendo secura pace fruamur...

« Ik ben, » zegt de dichter, « een ieder bevriend, niemand vyandig. Zou ik de goeden gispen, die ik moet beminnen? Zou ik de kwaden, die door hun geweten genoegzaem geplaegd worden, over hunne listen beschuldigen? »

> Vivendum est aliis, quisquis sibi vivere curat.

Vervolgends schrijft hy talryke levensregelen en zedelessen voor :

> Si quis forte mihi petulans insultat, et ira
> concitus, opprobriis mordacique ore lacessit :
> excipio hunc placide, ut lacrymanti forte puellae
> condoleo, tanquam sensu ac ratione carenti.
> Non homines, vitia illorum contemnere fas est :
> nec mala sunt medicanda malis...

Geheel dit stuk is, zoo als by de dichters van dien tijd, doorzaeid met zinspelingen uit de geschiedenis der Oudheid, of van voorbeelden, die hy voor zijn onderwerp gepast hield.

Na al de ydelheid van het wereldsch goed aengetoond te hebben, roept hy uit :

> Vita hominis scena est, deliraque fabula, ludus :
> nam bene si quis perpendat, puerique virique
> ludimus : at majora viri, puerique minora.
> Hi talum atque nuces quaerunt, in arundine ludunt :
> nos epulas, aurum, carrucas, praedia, honores.

« Het grootste goed voor het menschdom is naer de deugd te leven, en hy mag zich koning achten, die zich door de rede en de eerlijkheid laet besturen » :

> Summa humanarum rerum est, virtutibus uti :
> quas penes, extremumque bonum est, et summa voluptas.
> Rex est quem ratio regit, et quem ducit honestas.

Ten slotte zegt hy, dat al wat aen de menschen te beurt valt, door Gods wil geschiedt; maer deze goede Vader zal zyne kinderen nimmer verlaten. « Wat my betreft » voegt hy er by, « ik laet my geheel aen Hem over :

> Duc igitur me summe Parens : hic impiger adsum,
> mandatis parere tuis jussisque paratus :
> seu mihi pauperiem dederis, seu divitis auri
> pondera, et ingenii dotes, tenuemve Minervam;
> sanus an infirmus vivam...

En hy raedt aen allen aen, dat zij steeds zouden verrichten hetgeen dat zy, als de dood naby is, zouden willen gedaen hebben.

> In praesens age, quod cupias in morte peractum.

De hier medegedeelde verzen zullen toereikend zijn, om over den aerd en de strekking van het dichtstuk te laten oordeelen.

Dat de *Arx virtutis* veel byval vond, bewyzen de drie verschillende drukken, die daervan in den tijd van min dan zeven jaren verschenen. Nog op het einde der zeventiende eeuw was dit dichtstuk verre van vergeten te zijn, vermits in 1691, zeker Joannes Bartholomeus Roens, licentiaet in de rechten, te Yperen een leven van den heiligen Bertinus in latijnsche verzen uitgaf, en daerby eene *Arx virtutis* voegde, waervan hy, zoo als hy zelf bekent, den titel en het onderwerp aen het werk van van Havre ontleende(1), aen wien hy hulde doet. Even als de heer van Walle zijn eerste hekeldicht tot drie had doen uitdijen, breidde Roens het stuk tot negen zangen uit. Hy treedt zynen voorganger stap voor stap na, ontleent hem niet alleen denkbeelden, maer ook heele of halve verzen, die hy tusschen de zyne inlascht. De navolging van Roens is niet zoo goed als het oorspronkelijk stuk ; zijn dichttrant is niet zoo deftig, noch zoo gekuischt als die van den heer van Walle. Daerby in zijn gedicht is de stof te veel uitgerokken, en aldus heeft hy het geheel verlamd. Het werk staet in alles beneden dat van zynen voorganger.

Van Havre, als beoefenaer der letteren, stond in betrekking met talryke letterkundigen en geleerden. Wy hebben reeds gezien dat de Antwerpsche sekretaris Gaspar Gevartius, die door zyne werken en vooral om zyne grondige kennis der latijnsche tael, overal gevierd werd, de uitgave der *Arx virtutis* op zich had genomen. Te Gent waren de voornaemste beoefenaers van dicht-

---

(1) *Bertineis hoc est Divi Bertini Abbatis gesta et encomia varii generis carmine concinnata, auctore* D. Joanne Barth. Roens J. U L. *Quibus accesserunt Patrocinii Bertiniani imploratio versu elegiaco et lyrico.* ARX VIRTUTIS *sive tranquillitatis animi mumimentum, atque in capitales ejus adversarios Satyræ et Epigrammata.* Ipris, ex offic. Joan. Bapt. Moerman, 1691, in-12. — De *Arx virtutis,* loopt aldaer van blz. 100 tot 142.

kunst of geleerdheid met den heer van Walle bevriend. De beroemde Jacob Van Zevecote, toen hy nog Augustijn was, en dus vóór zijn vertrek naer Holland, droeg eene der Elegiën uit zijn tweede boek aen van Havre op. Het draegt ten titel : *Cur poëtae fere omnes sint pauperes*, waerom byna al de dichters arm zijn(1).

Sanderus, wiens beschryvingen van Brabant en Vlaenderen, in de handen zijn van al, die zich met onze vaderlandsche geschiedenis bezig houden, wijdde aen van Havre een zyner kleinere werken toe, namelijk zyne : *Praefationum quos ad varios scripsit syntagma*, dat te Gent voor de eerste mael in 1622 verscheen(2). Behalve eene opdracht in proze, schreef Sanderus nog een twaelfregelig vers ter eere van den heer van Walle(3).

Een ander zyner vrienden was Nicolaes Burgundius, die door basterds uit het huis van Burgondie afstamde, en te Edingen in 1586 ter wereld kwam. Nadat hy zyne studiën te Leuven onder Erycius Puteanus geëindigd had, vestigde hy zich te Gent, en werd advokaet by den raed van Vlaenderen. Als beoefenaer der letteren geraekte hy aldaer weldra in betrekking met Maximiliaen de Vrient, Jan van Havre en anderen. Ik heb boven reeds gewag gemaekt van een nog al uitgebreid vers, dat hy vervaerdigd had ter eere van den heer van Walle, toen deze geroepen werd om het voorschependom te bekleeden, en waeraen de dichter den titel van *Consulatus* gegeven heeft(4). Gevartius, zoo als boven gezegd is, nam het op in zyne uitgave der *Arx virtutis*. Bur-

---

(1) Het is te vinden in den druk van Gent, 1622, in-12. bl. 61; in dien van Antwerpen, 1623, in-12. bl. 211, en in dien van Amsterdam, 1640, klein in-12. bl. 49.

(2) Ook in *Sanderi opuscula minora*. Lov. 1631, in-4°. bl. 259.

(3) Het komt voor in *Ant. Sanderi poëmata*, Gandav. 1621, in-12. Ook in de *Opuscula minora*, bl. 461.

(4) Behalve in den Antwerpschen druk der *Arx virtutis* van 1627, en den Gentschen nadruk van 1859, is het ook opgenomen in *Nic. Burgundii poëmata* Antv., 1621, in-12° bl. 28.

gundius schreef verder nog de volgende regelen in het *Album amicorum* van van Havre :

Ergo ipse in numero legar tuorum,
quos virtus propriis bonis refulgens,
ingenîque vigor venustioris,
et Musae faciles, et eruditae,
ad coelum lepidis vocant libellis?
Praecinctique caput virente myrto
distant blandiloquo parum Tibullo?
O me terque quaterque nunc beatum,
inscriptum numero eruditiorum,
hoc est in numero omnium tuorum,
hoc est in numero omnium optimorum.

Bovendien droeg hy hem nog het eerste deel zyner *Elegiën* op(1). De woorden, die hy tot den heer van Walle richt, zijn zeer merkwaerdig. Hy zegt onder anderen : « Door onze geboorte zijn wy allen gelijk, het is alleen door de deugd dat wy verschillen; zy is het die het kwaed van het goed, het betaemlyke van het onbetaemlyke, den slaef van den vryen mensch onderscheidt. Maer gy zijt edel, omdat het lot gewild heeft dat gy van hooge geboorte zoudt zijn; en door uwe geleerdheid zijt gy insgelijks edel geworden. Terwijl gy wel deedt, heeft men u gelasterd; terwijl gy de zaken uwer medeburgers ter harte naemt, hebt gy den haet op u getrokken; omdat gy de ondeugden niet beschermt, al is het dat ze heden zoo gemeen zijn dat ze veelal verschooning vinden; maer gy wilt ze niet beschermen, omdat het ondeugden zijn. Tot drie mael bekleeddet gy het voorschependom, maer toen men het u voor de vierde mael wilde opdragen, hebt gy het liever geweigerd dan van het goede af te wyken; liever u aen den haet en nijd uwer medeburgers bloot te stellen dan het

(1) Deze opdracht komt voor bladz. 39-42.

vaderland ten ondienste te staen, en liever uwen goeden naem te verliezen dan uw geweten te kort te doen (1). »

Uit deze regelen kan men opmaken, dat Burgundius onder de vertrouwde vrienden van den heer van Walle gerekend werd.

Burgundius werd later tot eerste professor in de rechten te Ingolstadt, door den hertog Maximiliaen van Beijeren, geroepen. Doch; na eenige jaren in het vreemde doorgebracht te hebben, kwam hy naer zijn vaderland te rug, en stierf in het jaer 1644. Zijn werk over onze beroerten der zestiende eeuw wordt nog heden met vrucht geraedpleegd.

De preêkheer Philips Wannemaecker, wiens naem ik hier boven reeds heb genoemd als hebbende de *Arx virtutis* laten herdrukken, was een niet ongelukkig beoefenaer der latijnsche tael, en had eenige werken in het licht gegeven. Hy stond in zynen tijd niet alleen met van Havre, maer met de meeste gentsche letterkundigen in betrekking.

Twee mannen mogen vooral als voorname vrienden van den heer van Walle beschouwd worden. De eene was de kanonik de Rijcke, meer bekend onder den naem van Justus Rycquius; de andere Maximiliaen de Vrient of Vrientius, die gedurende lange jaren het ambt van sekretaris der stad Gent bediende.

De Rijcke, te Gent in 1587 uit een adellijk geslacht geboren, ondernam, nog jong zijnde, eene reis naer Italië, en hield zich omtrent acht jaren te Rome op. Aldaer maekte hy de kennis van eenige hooge en veel vermogende persoonen, met wie

---

(1) Omnes pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur; quae malum a bono, dignum ab indigno, servum a libero discriminat. Tu vero nobilis es, quia a fortuna accepisti, ut optimis nascere : a doctrina, ut esses optimus. Pro virtute calumpniam, pro republica indignationem incurristi ; quia vitia non sustines. Quae etsi adeo nunc promiscua sint ut excusentur; tamen non sustines, quia vitia sunt. Fasces et secures ter adeptus es. Sed et quartum oblatas tibi despicere maluistii, quam a bono delirare : odium et invidiam attrahere, quam de patria male mereri; boni viri famam perdere, ne conscientiam perderes.

hy in briefwisseling bleef. Naer zijn vaderland te rug gekeerd zijnde, omhelsde hy den geestelyken staet, verbleef eenigen tijd te Veurne, en werd daerna tot de waerdigheid van kanonik der Sinte-Baefs kerk te Gent verheven.

Reeds op zijn achttiende jaer had Rycquius zyne poëtische eerstelingen in het licht gezonden. Deze werden weldra door andere werken, zoo in dichtmaet als in proze gevolgd. Zyne verhandeling over het Roomsche Capitolium, *de Capitolio Romano*, waerin hy bewyzen gaf dat hy in de oudheden zeer wel ervaren was, deed hem tot roomsch burger, *Civis romanus*, benoemen. Dat boek, waervan de geleerde Gronovius eene derde uitgave bezorgde, en dat thands nog met vrucht kan geraedpleegd worden, bewijst in der daed dat de schryver eenen oogst van kennissen had opgedaen, en grondig met zijn onderwerp bekend was.

Ten jare 1624 trok de Rijcke op nieuw naer Italië, en paus Urbanus VIII gaf hem, op de aenbeveling van den bibliothekaris van het Vatikaen, den kardinael Scipio Cobellucio, eenen leerstoel voor de welsprekendheid, in de hoogeschool van Bologne. Hy beantwoordde aen hetgeen men van hem verwachtte, maer genoot slechts korten tijd het hem toevertrouwde ambt; want hy stierf reeds drie jaren na zyne benoeming, in den bloeijenden ouderdom van een-en-veertig jaren. De Rijcke was een geleerd man, een sierlijk redenaer en een goed dichter. Deze hoedanigheden gingen gepaerd met eene groote heuschheid in zynen omkeer, en eenen vrolyken aerd; daerom werd hy algemeen betreurd.

In eenen der dichtbundels van de Rijcke, eene verzameling van graf- en lijkdichten, waeraen hy den naem van *Parcae* gaf(1), treft men in het eerste boek, hetwelk aen de nagedachtenis van

---

(1) *Justi Rycquii Parcae id est, Epitaphiorum a se conscriptorum libri tres.* Gandavi, 1624, in-12, bl. 62.

vorstelyke en hoogadellyke persoonen toegewijd is, de volgende regels op het vroegtydig afsterven van jonkheer Justijn van Havre, den lievelingsbroeder van den heer van Walle :

Qui videt hoc cineres, injusto funere raptum
Justinum plenos ingemat ante dies :
in quo jacturam passi Mars, Cypris, Apollo,
et Charis, et casta turba novena chori :
patriaque ante omnes tellus, charique propinqui
ac Natura suas flevit acerba vices,
omnia dum terris praestantia cedere sensit,
et trahere hic longas deteriora moras.

Justijn van Havre, die kapitein was van het paerdenvolk onder Philips II, overleed te Gent den 15den October 1594. Zijn broeder deed te zyner eere in de kerk der Predikheeren een gedenkstuk oprechten (1).

De Rijcke, gelijk veel anderen van zynen tijd, zond twee bundels, elk een honderdtal brieven aen geleerden of aen voorname mannen geschreven, bevattende, in het licht. In de tweede verzameling (2) treft men er een paer aen, welke aen van Havre gericht zijn.

De eerste dezer brieven uit Veurne, in de maend December 1612 geschreven, bevat bedankingen aen van Havre, over de gewichtige diensten, die deze hem bewezen heeft. «Ik begrijp niet,» voegt hy er by, « hoe gy, te midden van de veelvuldige beslom-

(1) Men vindt het afgebeeld in de *Graf- en Gedenkstukken der provincie Oostvlaenderen*, in-fol.

(2) *Justi Rycquii Gandensis, epistolarum selectarum centuria altera, nova. In qua mixtim Quaesita et Censurae.* Lov. 1615, in-8°. De brieven aen van Havre gericht vindt men aldaer bl. 243 en 267. Verder wordt er melding van hem gemaekt bl. 214, 225, 225, 235 en 239. — *De Primitiae Epistolicae, sive Epistolarum ad Ytalos et Belgas centuria prima,* in 1610 te Keulen, by Bernardus Gualterus gedrukt, heb ik niet kunnen raedplegen. — De Rijcke had nog eene verzameling van honderd brieven, *Centuria tertia*, byeengebracht; doch deze zag nimmer het licht.

meringen, welke uwe ambtsbetrekkingen u verwekken, nog aen de belangen van een ander hebt kunnen denken. De liefde voor de letteren alleen heeft u daertoe kunnen bewegen. Zy, » gaet hy voort, « die in onze eeuw eenen aenmoediger voor de wetenschap willen zoeken, bedriegen zich, indien zy meenen eenen beteren te vinden dan u. Men wordt onverschillig aen hetgeen de ongeleerden van de geletterden zeggen, wanneer men op eenen dergelyken beschermer mag rekenen. » Ten slotte drukt hy nogmaels zynen dank aen van Havre uit, en eindigt met te zeggen, dat hy vernomen heeft, dat Vrientius, zoo als naer gewoonte, bedlegerig is, en tegen zyne oude kwael worstelt.

In eenen tweeden brief, geschreven uit Leuven op Nieuwjaersdag 1615, verhaelt hy, hoe hy onlangs aen Vrientius eenige luimige regelen had gericht over het huwelijk, dat hun gemeenschappelyke vriend Burgundius had aengegaen. « Doch, » gaet hy voort, « hoe kunnen wy ons bedriegen, hoe onzeker is ons leven ! Vrientius was op zyne beurt aen het einde zyner dagen gekomen! Wel is waer, de dood stelde by hem een einde aen zijn lyden ; want indien hy tot heden geleefd heeft, moet men zulks min als een uitwerksel der natuer dan als eene gunst des hemels beschouwen. Wy verliezen stellig eenen allerbesten burger, eenen allergetrouwsten vriend en eenen weêrgaloozen beoefenaer der letteren. Het ware, » vervolgt de schryver, « zeer te bejammeren indien de werken, die hy onuitgegeven of onvoltooid achterlaet, in de handen van oningewyden vielen. Toen hy, in het vorig jaer, nogmaels ernstig ziek was, wilde hy aen my de zorg hierover opdragen, en hy verklaerde, dat hy zulks by zijn testament zou bepalen. Maer thands dat de man dood is, zal ik my met die taek niet willen belasten, indien ik met moeijelyke erfgenamen te doen heb. »

Ten slotte roept hy uit : « Vaerwel, van Havre, gy zult voor my een tweede Vrientius zijn ! »

Uit andere brieven nog van de Rijcke kan men opmerken, hoe zeer hy met den heer van Walle in vriendschaps betrekkingen stond. Zoo bevat het bundeltjen er eenen aen den protonotarius Antonius Hopperus, onder de aenbeveling van van Havre, die er zich mede belast had, geschreven (1). In brieven aen den raedsheer Torrius en aen Egidius Bauters (2), verzoekt de Rijcke zyne groeten aen den heer van Walle over te brengen. In twee andere, aen Vrientius gericht, spreekt de schryver insgelijks van van Havre, op wien hy zyne hoop gevestigd heeft (3). « Hier te Veurne, schrijft hy, hier in de eenzaemheid, werkt de zware zeelucht op my, en maekt my ziek. Maer het is vooral de geest die lijdt; want in dit steedjen bestaet geene openbare of byzondere bibliotheek, of, zoo als de ouden zegden, geen geneesmiddel voor de ziel. Maer God zal hier aen een einde stellen en my een beter en ruimer verblijf beschikken. Veel hoop heb ik op u en op den heer van Walle gevestigd; doch gelukt dit niet, dan zal ik er toe besluiten om op nieuw Italië en Rome te gaen bezoeken. »

Uit al het aengehaelde schijnt het voor my niet onwaerschijnlijk, dat de Rijcke door de voorspraek van Vrientius en van van Havre de kanoniksdy in Sinte-Baefs kerk heeft bekomen.

De man, dien wy boven alle anderen het nauwst door letterkundige banden aen den heer van Walle verknocht zien, was Maximiliaen de Vrient of Vrientius. Uit een gentsch geslacht op het slot Zandenburg te Tervere, in 1559 geboren, kwam hy jong naer Gent, alwaer hy zyne studiën begon, welke hy te Leuven voltooide. Naer de hoofstad van Vlaenderen te rug gekeerd, werd hy weldra, om zyne gehechtheid aen Philips II, gebannen; maer toen Gent door den hertog van Parma was ingenomen, werd hy korten tijd daerna tot stedelyken sekretaris benoemd;

---

(1) Blanz 224. — (2) Bladz. 225 en 235. — (3) Bladz. 223 en 239.

hy bleef in deze bediening tot op zijn overlyden, op den 27sten December 1614 voorgevallen, en wanneer hy slechts den ouderdom van byna zes-en-vijftig jaren bereikt had. In de laetste tyden van zijn leven had hy sterk aen de jicht geleden, die ook de oorzaek van zyne dood was.

De Vrient was een niet ongelukkig beoefenaer der latijnsche tael. Hy maekte zich bekend door zyne beschryving der inkomst van Albert en Isabella(1), en door een aental dichtbundels, waeronder zyne *Epigrammata* eene eerste plaets verdienen(2). Dit boekjen bevat niet min dan zeven stukjens, welke aen van Havre gericht zijn en verder nog een gedicht ter gelegenheid van het huwelijk van Jacob Hebberecht met Isabella van Havre, zuster van den heer van Walle, hetwelk te Gent, op den 11sten September 1593 gevierd werd.

De titel van een dier stukjens, waerin de Vrient zich beklaegt omdat de heer van Walle hem niet genoegzaem komt bezoeken, luidt : *Ad Joannem van Havre Wallaeum, cognatum.* De Vrient was dus een neef of bloedverwant van van Havre, langs de moederlyke zyde. Zie hier deze regelen :

Mens abit, Wallaee, gravi quo compede vinctum
me podagra in duro versat acerba thoro,
interea mihi rara tui vel sobria valde
copia, pro voto nec satis aequa meo.

---

(1) *Descriptio Pompae et gratulationis publicae Alberti et Isabellæ.* Antv. 1602. In-folio.

(2) Hiervan bestaen de volgende drukken : 1° *Maxaemylianii Vrientii gandavensis epigrammatvm libri* IX, Antv. ap. Joachim. Trognæsium 1603 in-8° van 230 bl., waervan de exemplaren niet altijd dezelfde stukken bevatten. 2° *Ingolstadii* Andreas Angermarius 1607, in-12° 222 blz. 3° *Maxaemyliani Vrientii gandensis epigrammatum libri* IX. *Emendati, et plurimum aucti. Editio altera* (sic). Brugis, Ex offic. typogr. Nicolai Breygelii 1627. In-12° van IV en 304 blz. Deze uitgave. welke door Jacobus Lernutius bezorgd werd, bevat een veel grooter aental stukken dan de vorige.

Non etiam pro more tuo, quo crimine nostro
nescio, ni crimen sit tibi amare meum,
nausea ni cultus tibi sit meus, hoc ita si sit,
semper crimen ero, nausea semper ero (1).

De volgende regelen schreef de Vrient ter begeleiding van eenen hemelbol voor de sterrekunde, die hy aen van Havre ten geschenke zond :

Qui varios homines mores, qui singula coeli
climata, quique solum vidit et omne salum;
ille mihi haud puncto, sed dignior Orbe videtur.
Talis es, ergo *Orbem* munera nostra cape (2).

Onder de overige gedichten van Vrientius is er nog een tweeregelig vers voor het *Album amicorum* van den heer van Walle, waerin, zoo als wy boven zagen, Nicolaes Burgundius insgelijks een dichtjen had geschreven.

Al wat ik hier over de letterkundige betrekkingen van van Havre heb aengehaeld, zal genoegzaem bewyzen, hoe de man door zyne tijdgenooten hoog geschat en gevierd werd, en hoe hy altijd gereed was om zyne vrienden voor te staen en te helpen.

Thands zal ik van Havre nog onder een ander oogpunt beschouwen. Heeft hy als letterkundige aenspraek op onze achting, dan verdient hy nog veel meer als menschenvriend en als voornaem weldoener en begiftiger der Arme Scholen van Gent onze vurigste erkentenis. De man, die geheel zijn leven de christelyke liefdadigheid uitoefende en de letteren beminde, had de innige overtuiging, dat niets zoo zeer als het onderwijs tot beschaving en veredeling van het menschdom kan verstrekken. Hy wilde dan, dat na zyne dood, een groot deel der rijkdommen, die hy bezat, zouden bestemd blyven, om aen behoeftigen of min vermogenden de middelen te verschaffen om het noodig onderricht te bekomen. By akte

(1) Bl. 131. — (2) Bl. 58.

van 15den December 1622, liet hy aen de Arme Scholen van Gent, te rekenen van den dag zijns overlydens, eene jaerlijksche rente van twee duizend gulden (1). Voorwaer eene aenzienlyke som voor dien tijd! In der daed, de gulden van veertig grooten is fr. 2-26 waerd, zoo dat 2000 gulden 4520 franken uitmaken; en volgends de berekening van deskundigen, waeronder Leber (2), kunnen 4520 franken van 1622, heden op vier mael zoo veel, dat is op 18,080 franken, begroot worden.

De milddadigheid van van Havre deed over twee eeuwen aen Sweertius uitroepen : *O nobiles viri Gandenses, sic ille praefuit : pari passu sequimini et coelum munificentia simili expugnate* (3) !

Voordat van Havre zijn bezet schonk, was te Gent het schoolwezen gebrekkig en verre van voor de bevolking toereikend te zijn.

Reeds in de eerste helft der vijftiende eeuw bestonden alhier de Hieronimieten of broeders van het gemeene leven, die zich met het onderwijs bezig hielden, en talryke bekwame leerlingen gekweekt hebben. Ten jare 1519 stichtte zeker rijk burger van Gent Lieven van Pottelsberghe, by hun klooster eene school, waerin zestien arme kinderen, die den naem van *Lieven van Pottelsberghe's kinderen* moesten dragen, een kosteloos onderricht zouden genieten. Maer de broeders Hieronimieten werden in 1569 afgeschaft, en hunne woning voor een Seminarie gebruikt. De stichting van van Pottelsberghe was dus te niet gegaen.

In de zestiende eeuw had het Magistraet van Gent een paer scholen voor behoeftigen ingericht, met de gelden die

(1) In het hier boven bl. 9 medegedeelde grafschrift luidt het : *bis mille et sexcent. floren. annuos.* De gift aen de Stadsscholen bedraegt nochtans maer iets meer dan 2000 gulden. Het is mogelijk, dat van Havre aen eene andere armeninrichting nog 600 gulden gelaten heeft.

(2) C. Leber, *Essai sur l'appréciation de la fortune privée au moyen-âge.* Paris, 1847, in-8°.

(3) Sweertius, *Athenae Belgicae,* bl. 435.

vroeger tot het onderhoud van de Lazery, dat is een huis van verzorging voor besmettelyke ziekten, hadden gediend. Doch dat inkomen was zeer gering, en men moet dus van Havre, zoo niet als den eersten stichter, dan toch als den grooten weldoener der Stadsscholen beschouwen. De som, die hy gelaten heeft, was immers meer dan toereikend om die inrichtingen tot eenen bloeijenden staet te verheffen.

Van Havre, in de boven vermelde akte, gelast de bestuerders der Arme Scholen, die zyne gift met dankbaerheid aenvaerd hadden, voorafgaendelijk aen sommige kloosterbroeders- en zusters eenige mondbehoeften of gelden uit te deelen, om tot lafenis zyner ziel te bidden. Al die kleine giften beloopen te samen slechts tot eene onbeduidende som, en zelfs eenige dezer vervielen met het leven van dezen of genen, die ze moesten genieten.

Dan bespreekt de gever, dat de bestuerders der Arme Scholen eenen jongeling van den Roomschen Catholyken godsdienst zijnde, en den naem van van Havre dragende, die in de rechten of de godheid wil studeren, en daer toe bekwaem is, by de hoogeschool te Leuven of te Douai, zullen moeten onderhouden, en hem te dien einde eene som van honderd gulden 's jaers betalen(1). Deze toelage wordt hem toegestaen, zoo lang tot dat hy zyne studiën eindigt, en dan moeten de kosten der licentie door de bestuerders der Arme Scholen gedragen worden.

Nadat de jongeling aldus zyne studiën geheel gedaen heeft, moet hy door eenen anderen van de naeste bloedverwanten gevolgd worden, die het zelfde voordeel zal genieten; en dit zullen de bestuerders der Arme Scholen op de zelfde wyze, ten eeuwigen

(1) Uit deze som, welke waerschijnlijk des tijds toereikende was om in het onderhoud van eenen student te voorzien, kan men best berekenen, welke groote verandering in de waerde van het geld, sedert 1622 en onze dagen, heeft plaets gehad. Volgends de hierboven gemaekte berekening, zouden de honderd gulden van dien tijd met 904 franken van onze dagen gelijk staen.

dage blyven volbrengen. En in gevalle er geene te vinden zijn, die van Havre hecten, dan mogen deze vervangen worden door anderen, die van dit geslacht door vrouwen afstammen(1).

De jongeling, aen wien de studiebeurs toegestaen werd, moest uit drie der naestbestaende van den stichter, door de bestuerders van de Arme Scholen gekozen worden. En wanneer deze het niet eens waren, en er tusschen hun eenig geschil oprees, dan hoefden zy zich tot den Bisschop te wenden, die alsdan over de beurs kon beschikken.

In gevalle de bloedverwanten in gebreke bleven eenen jongeling voor te stellen, binnen de drie maenden nadat de vorige, aen wien de honderd gulden jaerlijks betaeld zijn geweest, zyne licentie heeft afgelegd, zoo zal het geld in de kas der Arme Scholen gestort worden.

Van Havre stelt nog aen zijn bezet eene voorwaerde, welke zich door de tyden, die hy beleefd had, laet verklaren. Indien, de stad bestuerd werd door andersgezinden, die den Roomschen Catholyken godsdienst niet belyden, dan wil hy dat de som, die hy geschonken heeft, niet aen de Arme Scholen, maer wel aen de Arme Kamer overga, die alsdan met de uitreiking van de overige giften in den akt bepaeld, zal gelast blyven.

Ten slotte beveelt hy de bestuerders der Arme Scholen aen, dat in gevalle eenige renten afgelost werden, of van waerde verminderden, zy alsdan moesten zorgen, dat deze op nieuw hooger aengelegd zouden worden, en zelfs dat zy soms een, twee of meerder jaren het jaerlijks inkomen konden laten oploopen, om de rente aldus wederom op twee duizend gulden te brengen.

By eene tweede akte van den 2den Maert 1625, dat is vier

(1) Sedert onheugelyke tyden heeft niemand, die den naem van van Havre droeg, deze studiebeurs genoten. Het is waer, dit geslacht is te Gent, iets na het midden der zeventiende eeuw uitgestorven; maer tot heden toe wordt die beurs vergeven aen jongelingen, die door vrouwen van de van Havre's afstammen.

dagen vóór zyne dood, bekrachtigt van Havre, nog eens voor den notaris Thomas Ghyselins, de gift, die hy drie jaren te voren gedaen had, en hy geeft aen de Arme Scholen een aental kleine renten, beloopende te samen op drie-honderd en zes-en-dertig ponden, zestien schellingen en tien grooten 's jaers, tot het volmaken der twee duizend gulden; doch alzoo deze renten drie ponden tien schellingen en elf grooten meer bedroegen dan hetgeen hy beloofd had, legt hy de bestuerders der Arme Scholen den last op, jaerlijks in de kerk der Predikheeren, eene mis te doen lezen met uitdeeling van negen tarwe brooden, van vier grooten het stuk, en in elk brood zes grooten in geld, en dit ter lafenis der ziel van jonkheer Justijn van Havre, broeder van den begiftiger.

Tydens onze vereeniging met Frankrijk werd het bestuer der Arme Scholen afgeschaft, en al zyne bezittingen en inkomen gingen aen de burgerlyke Godshuizen over.

Tot heden toe worden de twee akten, de giften van Jan van Havre bevattende, bewaerd op het Archief van den voormaligen raed van Vlaenderen te Gent. Ik achtte ze belangrijk genoeg om hier achter als *Bylagen* te worden gedrukt. Het eerste dezer stukken vooral, maekt ons met zeden en gebruiken bekend, die in onzen tijd zonderling schynen.

De voorgaende bladzyden, zullen, hoop ik, de aendacht nader trekken op eenen man, die de christelyke liefdadigheid op zulke schitterende wyze heeft uitgeoefend door het verspreiden van het onderwijs en de beschaving onder de lagere standen der maetschappy; op eenen man, die meer dan veel anderen, op de erkentenis van het nageslacht aenspraek kan maken; en aen wien onbetwistbaer eene voorname plaets toekomt onder de verdienstelyke mannen, die Gent heeft voortgebracht.

BYLAGEN.

I.

Hedent heeft jo^r Jan van Havre, heer van Walle, ten behouve van de Aerme Scholen dezer stede van Ghent ghejont, gegeven ende gheconstitueert, zo hy jont, gheeft ende constitueert by deze donative *inter vivos* ende metter waerme handt, ende in alder manieren als die jeghenwordighe dispositie naer de rechten, style, coustume ende practiq vermagh te subsisteren, uut pure ende liberacle affectie, die hy de ledekens Christi es draeghende, eene rente van twee duysent guldens tsjaers, den p^e xvi^e, maeckende elcken gulden veertich grooten, innegaende ten daeghe van zijn overlyden, die van alsdan bezet zal wezen up goet ende souffisant dobbel bezet, up gronden van erfven ghelegen binnen de drye mylen in 't ronde dezer stede, sorterende onder eenen heere, geen leen wezende, nochte subject an dicaige; ofte huyzen binnen dezer stede, allesins ten contentemente van de Regierders van de voornoemde Aerme Scholen, met leverynghe van behoirlicke briefven, zonder heuren cost. Dus heeft den Donateur besproken, dat hy, ofte zyn hoirie, t' heurlieder ontlastynghe van de zelve rente van twee duysent guldens zullen moghen transporteren in profyte van de voorschrevene Aerme Scholen, tot ghelijcke somme tsjaers, in renten ten laste van de stede van Ghendt ofte particuliere persoonen, wezende wel gheypotiqueert up goet dobbel bezet, alles ten contentemente van de voorschreve Regierders. Voorts met expresse conditie, dat in ghevalle deze rente, ofte partye van die, quaeme ghelost te worden, dat de voorseide Regierders van de Aerme Scholen niet en zullen vermoghen elders ofte anders, dan in 't coopen van ghelijcker rente, t' employeren de pennynghen daer af commende, ten profyte der zelver Aerme Scholen, uyterlick binnen eenen halfven jaere, up peine van, zo verre dat zy Regierders daer van in faute bleven, dat de naeste hoirs van den Donateur de zelve pennynghen zullen moghen aenslaen ende repeteren t'heurlieder profyte, ende van dien jouysseren als heurlieder eyghen goet tot dat de zelve pennynghen zullen beleyt wezen, zonder danof eenich croys of interest an de voors. Scholen te moeten betaelen, mits by de hoirs aen den anbrynghere van de gheloste rente betaelende voor zynen adverteren, den x^en pennynck van den interest, die by de voorn. hoirs zal gheprofiteert worden. Bovendien es den Donateur verstaende ende wel expresselick

besprekende, dat de Gouverneurs van de Aerme Scholen accepterende deze ghifte, schuldich zullen zijn ende gheobligeert outer burse van de voornoemde Scholen jaerlicx te distribueren ter lavenesse van de ziele van den Donateur ende van zyne hauders ende naestbestaende vrienden, in de maniere ende an de ghone als hier breeder ghespicificeert staet:

In den eersten, dat zy voornoemde Gouverneurs zullen ghehauden wezen te betaelen uut heurlieder burze an elck van deze cloosters, diemen is noemende Predicheeren, Augustinen ende Carmelyten, drye ponden grooten ten daeghe van myne begravenesse, 't zelve continuerende alle jaeren up den zelven daeghe, ende dat inder eeuwicheyt geduerende; met conditie ende verbandt dat de zelve cloosters ghehauden zullen wezen: de Predicheeren ende Carmelyten alle weken tsvrydachs, ende de Augustinen alle weken 's maendachs, aen heurlieder ghepreviligeerden autaer, gheel 't jaer gheduerende, ende alzo inder eeuwicheyt, te doene elc eene messe tot lavenesse ende zalicheyt van de zielen van den Donateur ende die gone van zijn hauders ende naestbestaende vrienden.

Voort, dat de Gouverneurs zullen ghehauden wezen alle jaeren eeuwelick ende erffelick, alzo langhe als zy zullen jouysseren van deze donatie ofte vanden meerderendeel der zelver, te gheven an de religieuse Caputzynen olie van olive twintich stoopen tot het lucht voor het Alderhelichst ende Alderweerdichst Sacrament; ende tot den noodt van de ziecken, ende andersins; oock jaerlicx heurlieden beschicken drye goede cabillauwen ende drye weeren(1) van een pont grooten 't stuck; rozynen ende syghen van elck twalef ponden; up den Wittendonderdach drye stoopen Spaenschen wijn ende xii craeckelyngen van eenen grooten 't stuck, ende den dertiensten van ii grooten.

De religieusen Recolletten zullen oock gegeven worden, alle jaeren, eeuwelick gheduerende, van de Gouverneurs van de Aerme Scholen drye stoopen van de beste olye van olyve; eenen weer ten minsten van twintich schellingen grooten; drye goede cabillauwen, twalef ponden van de beste rozynen ende twalef ponden van de beste syghen; ende up den Wittendonderdach twee stoopen van den besten Spaenschen wijn, mitgaders xiii craeckelyngen als boven.

De Aerme Clarissen zullen ooc jaerlicx ende inder eeuwicheyt by de voornoemde Gouverneurs eene tonne biers van vijftien schellingen de tonne; olye van olive drye stoopen; sighen zes ponden ende

---

(1) *Weer*, by Kiliaen, *Vervex, aries castratus, aries.* Het woord is in Vlaenderen nog gebruikelijk.

rozynen zes ponden; up den Wittendonderdach drye potten Spaensche wijn ende craeckelynghen als boven.

Zullen ooc de voorschreve Gouverneurs jaerelicx ende eeuwelick doen hebben de Clarissen alzo vele stoopen lyzaetolie, alsser van doene zal wezen voor de lampe ende licht voor het Helich Sacrament; intsgelijcx huerlieden leveren alle de hostiën, die zylieden van doene hebben om de jaerlicxghe celebratie van de messe. Ontrent de Vastenavond zalmen heurlieden beschicken alzo vele eetbrooden van eenen grooten 't stick als er religieusen zullen zijn.

Aen de Religieusen St-Jacobs zullen dezelve Gouverneurs ghehauden wezen jaerelicx ende eeuwelick te gheven twee stoopen olie van olyve van de beste; zes ponden van de beste rozynen, mitsgelijcx zes ponden beste fyghen; op den Wittendonderdach drye potten Spaenschen wijn ende dertich craeckelynghen als boven; voor den Vastenavent eetbroodt van 1 grooten, zoo vele alsser Religieusen zullen wezen.

An de zusterkens van St-Jans zal al hetzelfde gegeven worden jaerlicx ende eeuwelick als an de zusterkens St-Jacobs.

De Gouverneurs van de Aerme Scholen zullen ooc jaerlicx ende eeuwelick distribueren an St-Catelyne grauzusterkens, Onderberghen, van de beste olie van olyven twee potten; van de beste rozynen ende fyghen van elcx zes ponden; up den Wittendonderdach eenen stoop Spaenschen wijn met xiii craeckelynghen ende eetbrooden, inder manieren alsboven.

St-Joorishospitael zusterkens, by de Vijfwintgaten, zullen heurlieder ghelijcke portiën hebben als de voorgaende zusterkens van Onderbergen.

De zusterkens van Eecloo wonende inde Zandpoorte, alwaer myne nichte, zustere Clarette van Redichove, is wonende, alzo langhe als zylieden in stede zullen blyven woonende, zullen heurlieden de Gouverneurs van de Aerme Scholen jaerlicx ende eeuwelick leveren twee potten olyveolie van de beste, zes ponden rozynen ende zes ponden fyghen van de beste; up den Wittendonderdach eenen pot Spaenschen wijn; craeckelynghen als boven; teghen Vastenavondt wittebroot, in der manieren de voorgaende cloosters.

De Gouverneurs van de Aerme Scholen zullen oock ghehauden wesen jaerlicx te leveren 't heurlieder costen an zustere Marye van Redichove, myne nichte, clusenesse inde capelle van Ste-Quintens Ste-Pieters(1), alzo vele lyzaetolie alsser behouven zal jaerlicx tot de licht

(1) In vorige eeuwen waren hier te Gent, zoo wel als in andere steden, eenige kluizenaers of kluizenaressen, welke zich vrywillig by de eene of andere kerk of

ende lampe brandende voor het Heligh ende Weerdich Sacrament; zo ooc alle jaeren een paeskesse van witte wasse, weerdich tien schellingen grooten; inden Vastene, tot provisie van botere, fyghen ende rozynen ende olye van olyve, zal heur ghegheven worden by de voorschreve Gouverneurs drye ponden grooten, ende dat alle jaeren heur leven lanck ghedurende, zonder 't zelve t'extenderen tot andere clusenaers ofte clusenessen, die naer heure doot de zelve plaetse zouden moghen commen bewonen.

Broeder Joos Jeron, clusenare Ste-Pieters, zullen de zelve Gouverneurs jaerlicx, zijn leven lanck ghedurende, tellen twintich schellingen grooten, om te coopen zijn provisie van turven, fyghen ende rozynen.

Insghelijcx zullen de voorschrevene Gouverneurs tellen jaerlicx an twee clusenaeren t' Eckergem, tot provisie van heurlieder nootzakelicheden, twee ponden grooten, heurlieder leven lanck ghedurende; ende commende den eenen van heurlieden t' overlyden, den overlevende zal blyven jaerlicx jouysserende van twintich schellingen grooten, zijn leven lanck ghedurende.

De twee Clusenessen residerende in het Tempelhuys zullen de Gouverneurs van de Aerme Scholen ghehauden zijn jaerlicx, an elcke van heurlieden te tellen thien schellingen grooten, om daermede heurlieder provisie te doene van olye, fighen ende rozynen, ende datte heur leven lanck ghedurende.

Bovendien zijn ghehauden de voornoemde Gouverneurs alle jaeren ter handt te doene an zuster Agnes, clusenesse 's Heligh Kerst, op St-Agnes dagh, twee ponden grooten, om daermede zulcke provisie te doene als heur believen zal, ende dat jaerlicx heur leven lanck ghedurende.

Zustere Lievine, clusenesse St-Michiels, sal jaerlicx, heur leven lanck ghedurende, ghegheven worden by de voorschreve Gouverneurs, om heure provisye te doene in den Vastene, thien schellingen grooten.

Alsmen zal deze bovenschreven respective aelmoessen distribueren an de voornomde Religieusen, zo zal men van heurlieden verzoucken een ghemeen ghebet ghedaen te wezen, ende ooc niet te willen vergheten de messen te celebreren voor de zielen van den Donateur ende zyne hauders ende naeste vrienden.

Wort boven dien wel serieuselick ende expresselick besproken by den Donateur, dat de voorschreve Gouverneurs van de Aerme Scholen

---

kapel opsloten. Zy werden op den dag, dat zy zich aldus van de wereld afscheidden, met groote plechtigheid en stoetsgewyze naer het verblijf, dat zy gekozen hadden, geleid.

zullen gehauden zijn t'heurlieder coste te sustenteren ende onderhauden eenen jonckman den naeme draeghende van de van Havers, te weten van de naestbestaende, habile, ende wezende van de Roomsche Catholique religie, te Leuven ofte te Douay studerende in de Rechten ofte in de Godtheyt, daer toe hy meest gheneyght zal wezen, ofte alzo den raet van de vrienden draeghen zal, jaerlix daer toe employerende hondert guldenen; ende dat zo langhe tot dat hy zyne licentie ghenomen zal hebben, dewelcke betaelt ende becosticht zal worden by de zelve Gouverneurs, de eere daerinne bewaerende. Ende naer dat deze zal zijn licentie ghepasseert hebben, zalder eenen anderen van de naeste vrienden, inder manieren alsboven, hem succederen ende ghenieten de voorgaende beneficiën; dwelc zy Gouverneurs zullen ghehauden wezen te continueren jaerlicx ende in eeuwicheyt.

Ende, in zo verre het gheschiedde datter gheene en waeren te becommen, die de naeme van de van Havers waeren draeghende, zo zullen in heurlieder plaetse succederen de gone, die de naeme van de van Havers draeghen van heurlieder moeder weghe, jouysserende van 't beneficie hier boven vermelt.

De zelve ghedestineerde tot de studiën zullen vercoren worden by de voorschreve Gouverneurs uut drye van de naeste den Donateur bestaende. Ende, in cas van eenich debat ofte misverstant, zullen zy heurlieder recours hebben tot mijn eerwerdichsten heere, den Biscop dezer stede, den welcken ic verstaen, dat hy de authoriteyt zal hebben om daer af te disponeren.

Ende, in zo verre als de naestbestaende vrienden in ghebreke bleven dezelve presentatie te doene drye maenden lanc naer dat de genen voorzien gheweest hebbende van de voorschreve hondert guldens, zoude ghelicentieert zijn, dat de voornoemde Aerme Scholen, zo lanck van de voornomde hondert guldens zullen jouysseren.

De Gouverneurs zullen ghehauden wezen ten eersten, te weten: binnen de veerthien daegen naer 't overlyden van den Donateur, te leveren an elc van de principale donatarissen ofte substitute ofte anderssins, mitsgaders an de vrienden van den Donateur, die 't raeckende es, extrait van de ghifte heurlieden privativelick aengaende, onderteeckent by de voornoemde Gouverneurs, met belofte van te vulcommen alle jaeren inder eeuwicheyt 't gone heurlieden by donatie es toecommende.

Verbindende elc van de partyen heurlieder persoon ende successie ende goedyngen, mitsgaders den voornoemden Donateur elc van zijn hoirs *in solidum*, zonder dat zy vermogen zullen afwysin-

ghe te doene deen up dandere, niet jeghenstaende de costume dezer stede ter contrariën, die hy by desen expresselick derogiert.

Welcke gifte ende donatie, mette conditiën ende limitatiën, jor Martin vanden Houte, heere van Philippinen, medegouverneur, volghende ende uut crachte van de authorisatie hem verleent van der zelve Aerme Scholen Gouverneurs, zyne confreren, geaccepteert heeft, ende accepteert by dezen, ten profyte van de voorschreve Aerme Scholen; den Donateur van heuren weghen grooteliex bedanckende, met belofte, in de voorschreve qualiteyt, dat de voorschreve Gouverneurs zynen wille ende intentie punctuelick zullen doen vulcommen, ende de joncheyt daghelicx voor zyne ziele ende de gone hier boven vermelt, doen bidden.

Dus es den Donateur expresselick besprekende, in zo verre (danof dat Godt ons wille beschermen!), deze stede van Ghendt quaeme gheregiert te worden van andersghezinde ende gheen professie maeckende van de oude Catholicque Roomsche religie, dat in dien gevalle zijn intentie es, ende verstaet, dat de jeghenwordighe donatie zal toecommen ende vervallen up de Aerme Camer dezer stede, als in dien ghevalle an de voornoemde Aerme Scholen ghesubstitueert zijnde, met alle de voorschreve lasten hier boven ghespecificeert. Ooc verstaet, dat indien dezelve Catholijcke Apostolicke Roomsche religie daer naer daer inne wederomme gherestitueert wierde, dat alsdan de voornoemde ghifte wederomme keeren zal tot heure eerste beghinsele, te weten : ande voornoemde Aerme Scholen mette lasten ende conditiën, daermede die bezwaert es gheweest. — T'oorconden hebben hy Donateur ende Acceptant deze onderteeckent, ende behauden elc een double onder hemlieden rustende. Actum dezen xv^ten December xvi twee-en-twintich.

VANDEN HOUTE.

Vanbauwe
1622

My present
BAERT,
1622.

Es ooc besproken by den Donnateur, dat in zo verre in den toecomenden tyde deze rente van twee duysent guldens t'sjaers, ofte partye van die, ghelost wierde, ende moest ghecocht worden den p° xvi, xviii ofte meer; ofte ooc in ghevalle dat deze rente, ofte partye van die, metten tyde insoufficant wierden, in wat maniere 't zelve zoude moghen gheschieden, in dien gevalle dat deze rente van twee duysent guldens tsjaers zal blyven in heure quantiteyt ende onghemindert heur vulle incomen, mits ten dien fine stille staende de voorschreve Gouverneurs ende laetende te dispenseren 't incomen van de voorschreve rente, een jaer, twee ofte meer, tot alder tijt, dat het gone datter zoude moghen ghebreken tot het vuldoen vande voorschreve reductie ofte coop ende belegh van de gheloste renten vanden p° xvi tot den p°. xvii, xviii ofte meer, zoude vulcommen ende gherecouvreert wezen.

My present
BAERT,
1622.

VANDEN HOUTE.

ARCHIEF VAN DEN RAED VAN VLAENDEREN, TE GENT. — Het oorspronkelijk stuk, met het handteeken en het zegel van Jan van Havre voorzien, berust onder de minuten van den notaris Thomas Ghyselins, en het staet ook overgeschreven in zyne protokolle.

II.

2 MAERT 1625.

Voor my Thomas Ghyselins, openbaer notaris, residerende binnen der stede van Ghent ende de ghetuyghen onder genaempt, is hedent den tweeden dach vande maent van Maerte in 't jaer xvi° vijf-en-twintich, ghecompareert den voorn. jo^r. Jan van Havre, heere van Walle, welcken heere comparant kende, lijdde ende verclaersde, kent ende lyet ende verclaerst t'aggreren ende approberen ende ratifieren, soo hy doet met desen jeghenwoordighen instrumente, de voorschreven ghifte, dewelcke hy andermael, soo verre als 't ooc noot waere, van nieux es doende by desen. Ende alsoo daerby ghesproken is, dat hy

voor de voors. ghegheven twee duysent guldens tjaers, tzyner ontlastinghe sande moghen transporteren renten den p.c xvi, tot laste van dese stadt van Ghendt ofte particuliere persoonen, wesende wel gheypotheequiert, soo is 't, dat hy comparant, in conformiteyt van dien, opghedreghen, ghecedeert ende ghetransporteert heeft, draecht oppe, cedeert ende transporteert by desen in proffijcte vande voornoemde Aerme Scholen, de naervolgende renten den p.c xvi; te wetene: achthien ponden grooten tjaers, volgende de letteren van verbande in daten xxvii September xvic thiene, sprekende in proffijcte vanden Donateur. — Acht ponden vi. s. viii grooten tsjaers conforme de letteren van verbande in daten xxi April xvc lxiiitich, sprekende in proffijcte van mr. Jan Dubois. — Zesthien ponden xiii s. iiii gr. sjaers par letteren van verbande in daten vien aprilis xvic vijfve, sprekende in proffijcte van joncvr. Margriete Vermolais. — Veerthien ponden grooten tsj. conforme de letteren van verbande in daten xxie Meije xvic sevene, sprekende ten proffijcte van suster Catharine de Mil, als mater vanden clooster van Ste.-Jorishuys. — Twaelf ponden thien grooten tsjaers par letteren van verbande in daten xiiden January xvc lxvitich, sprekende in proffijcte van Jan Libaert. — Derthien ponden grooten tsjaers volghende de letteren van verbande in daten vie October xvic vijfve, sprekende in proffijcte van Maximiliaen van Cruybeke. — Acht ponden grooten par letteren van verbande in daten lesten Aprilis xiiiic lxxitich, sprekende ten proffijcte van mr. Victoir van Isenberghe. — Vijfthich ponden grooten tsjaers conforme de letteren van verbande in date den xiiiie November xvic xvii, sprekende in proffijcte van den Donnateur. — Vijf ponden grooten tsjaers par letteren van verbande in daten xxiten January xvic vijfve, sprekende in proffijcte van mr Jan de la Torre. — Zeven ponden thien schellingen grooten tsjaers volgende de letteren van verbande van daten vierden October xvic vijfve, sprekende in proffijcte van den Donnateur. — Dry ponden xv schellingen grooten tsjaers par letteren van verbande in daten vie September xvic vijfve, sprekende in proffijcte van Leysken Raes, voocht van Olivierken ende Magdaleentgen Raes, alle tot laste der voorschrevene stede van Ghent. — Neghen-en-twintich ponden, iii sch. iiii grooten tsjaers tot laste van de Nieu-Vaert dezer stede, volghende de letteren van verbande in daten iiiden Meye xvic neghene, sprekende in proffijcte van G. van Busleyden, heere van Leeuwerghem. — Acht ponden grooten tsjaers tot laste alsvooren, par letteren van verbande in daten vijfsten December xvc lxxvtich, sprekende in proffijcte van mr Pieter d'Enetières — Zes ponden vijf schellingen

grooten tsjaers par letteren van verbande in daten xviii Maerte xv^{c} lxii^{tich}, in proffijcte van Melchior Cornelis, tot laste vande zelve Vaert — Acht ponden grooten tsjaers tot laste alsvooren, par letteren van verbande in daten ix^{en} Meije xv^{c} lxiii^{tich}, sprekende in proffijcte van Jan Wanque Bellegielle. — Vier ponden grooten tsjaers par letteren van verbande in daten eersten October xiiii^{c} lxxii^{tich}, sprekende in proffijcte van Joncvrouw Marie Levroit, wed^{e}. van Jheronimus de Backere, tot laste van de voorschreve stede. — Ses ponden thien schellingen grooten tsjaers verkent by Gheeraert van Crombrugghe ten proffijcte van den Donnateur, bezet up gronden van erfven, ligghende binnen Leuerghem, volghende de letteren van constitutiën ende bezette aldaer ghepasseert den xxiii September 1616. — Sesthien ponden grooten tsjaers verkent by Jan Licquin ende Maeyken Prensters, zyne huusvrauwe, in proffijcte van den Donnateur, bezet op gronden van erfven gheleghen in prochie van Urssele, par wettelijckheyt aldaer gepasseert den vii^{en} Augustus xvi^{c} xxiii^{tich}. — Vier ponden thien schellingen grooten tsjaers verkent by Fransies Vermeeren ende Livyne Coolens, sijn huusvrauwe, bezet op gronden van erfven ghelegen binnen de prochie van Duerle, par wettelijckheyt aldaer ghepasseert den xii^{sten} January xvii^{c} seventhiene, in proffijcte van den Donnateur. — Dry ponden grooten tsjaers verkent by Pieter Clincke in proffijcte vanden Donnateur, bezet up gronden van erffven gheleghen binnen Ursele, par wettelijckheyt aldaer ghepasseert den xii^{en} January xvi^{c} xvii. — Twee ponden xii schellingen vi grooten tot laste der stede, in proffijcte van Jan-Baptista Fuca, par letteren van verbande in daten xxiiii^{en} Maerte xv^{c} lxxix^{tich}. — Vijf ponden vi schellingen vi grooten tsjaers verkent by Samuel de Neve en Marten van Pamele, in proffijcte vanden Donnateur, volghende de wettelijckheyt ghepasseert voor schepenen van Ghedeele, den vijfden February xvi^{c} xxiiii^{tich}. — Twaelf ponden grooten tsjaers, reste van xx ponden grooten tsjaers, geconstitueert by Jan Galle, in proffijcte vanden Donnateur par wettelijckheyt ghepasseert voor schepenen van Ghedeele, den eersten Februory xv^{c} seventhiene. — Zeven ponden x schellingen grooten tsjaers verkent by Jacques Dhughelaere in proffijcte vanden Donnateur, bezet op gronden van erfven ligghende tot Deynze, volghende de wettelijckheyt aldaer ghepasseert den xix^{den} Mey xvi^{c} elfve. — Negen ponden vii sch. grooten tsjaers den penninc xvi, verkent by Bertelmeus de Backere, in proffijcte van Jan de Backere, zynen oom, par obligatie in daten v^{en} Aprilis xvi^{c} xiii. — Thien ponden viii schellingen vi grooten

tsjaers verkent by jonker Victor Robert Masin de Coudenburgh ende vrau Valerie Triest, zijn huysvrauwe, in proffijcte vanden Donnateur, par obligatie by hemlieden onderteekent. — Dertich ponden grooten verkent by jonker Philips van Coorenhuyse, bezet op gronden van erfven gheleghen binnen Lendele, volghende de wettelijckheyt gepasseert voor bailliu, schepenen ende leenmannen vande heerlijcheyt ter Huele, gheseyt Currenbrugghe, den xix^den Martii xvi^c xxiiii, in proffijcte vanden Donnateur. — Ses ponden grooten tsjaers verkent by heer Jan-Baptiste Meyns in proffijcte vanden Donnateur, conforme zyne obligatie in daten xxx September xvi^c xxiiii^tich. — Achttien ponden grooten tsjaers verkent by jonker Charles de la Mote, heere van Ingoyghem, in proffijcte vanden Donnateur, in twee distincte renten, elck van ix ponden grooten tsjaers, volghende twee obligatiën staende op een blat pampiers, d'eene in daten xxv^n November xvi^c xvii ende d'andere vanden xxix January xvi^c xxi^tich. — Acht ponden x schellingen tsjaers, reste van xii ponden x schellingen tsjaers, verkent by jo^r Joris Sanders, in proffijcte vanden Donnateur, conforme syne obligatie in daten xx April xvi^c xiii. — Zes ponden v schellingen grooten tsjaers verkent by Joos de Poortere, filius Joos, in proffijcte vanden Donnateur, par obligatie in daten xxiiii Meije xvi^c xxi^tich. — Zes ponden, v schellingen grooten verkent by Joos Everaert tot proffijcte vanden Donateur, conforme syne obligatie in daten xix February xvi^c xvii. — Twee ponden grooten tsjaers verkent by Laureys Willems, bezet op gronden van erfven liggende binnen de prochie van Caneghem, volghende wettelijckheyt ghepasseert voor bailliu ende schepenen vande heerlijckheyt van Hamme ende Vlienderghem, den ii^den February xvi^c twelfven, sprekende in proffijcte vanden Donnateur. — Twee ponden grooten tsjaers verkent by Sanders van Hoebeke ende Elisabeth Swulfs, zyne huusvrauw, bezet op gronden van erfven liggende in de Prochie van Ste-Blasius-Boucle, conforme de wettelijckheyt aldaer gepasseert den xvii^sten September 1611, in proffijcte van joncvrauw Margriete de Vos, weduwe van jo^r. Adriaen van Steenlant. — Twee ponden x schellingen grooten tsjaers verkent by Adriaen vanden Brande ende Roelyne van Hoyzele, syne huusvrauwe, bezet op gronden van erfven ligghende binnen Laerne, par wettelijckheyt aldaer ghepasseert den xxvii^sten Aprilis xvi^c xvi, sprekende in proffijcte van Pieter Everaert. — Twee ponden x schellingen grooten tsjaers verkent by Pyrijntken Pijckhauts, weduwe van Jan vanden Brande, bezet op gronden van erfven ligghende in de prochie van Laerne, par wettelijckheyt ghepasseert den vi^den Meije xvi^c xiiii, sprekende in proffijcte

van den Donnateur. — Twee ponden grooten tsjaers verkent by Jan Hebbelinck, bezet op gronden van erfven gheleghen binnen de Prochie van Ste-Denijs, conforme de wettelijckheyt gepasseert voor bailliu ende schepenen van de heerlijckheyt van Overmersch, metsgaders vande heerlijckheyt van Daerup, den xviii^sten^ September xvi^c^ xiiii, sprekende in proffijcte van Andries de Wulf. — Twee ponden grooten tsjaers verkent by Jan Bracke in proffijcte vanden Donnateur, par obligatie in daten i^n^ Juny xvi^c^ xxi^tich^. — Ende dry ponden ii schellingen vi grooten tsjaers, verkent by Gheeraert vander Machelt in proffijcte vanden Donnateur, par obligatie in daten lesten February xvi^c^ xxiiii^tich^. — Bedraghende tsjaers dry hondert zes-en-dertich ponden xvi schellingen x grooten tsjaers, omme by de voornoemde Aerme Scholen ghebruyckt ende gepasseert te wordene als huerlieder propre goet, hemlieden daertoe volcomelijck machtich maeckende ende hy Donnateur hem dus gheheel en al onmachtich. — Ende dit al met reserve van 't uusufruct zijn leven lanck ghedurende, ende op alle d'andere conditiën, bespreken, reservatiën ende modificatiën begrepen inde voorschreve ghifte. — Oock met conditie, dat de voornoemde Gouverneurs sullen ghehauden wesen, in 't voorschreve clooster van de Predicheeren, jaerlijckx te doen celebreren een gelese messe tot een jaerghetyde over de ziele van wijlent jo^r^ Justijn van Havere, 's Donnateurs broedere, met distributie van neghen taerwen brooden van vier grooten 't stuck, ende in elck broot ses grooten in gelde. — Insgelijckx, dat de voornoemde Gouverneurs, in plaetse van dry ponden grooten tsjaers by de voorschreve ghifte bygheleyt an de Predicheeren, Carmelyten ende Augustynen, betaelen sullen an elck vier ponden grooten tsjaers. Ende dat oock deselve Gouverneurs gheven sullen an de Swartsusters deser stede gelijcke pitancie van olie, fyghen ende andersints als hier vooren ghegheven is an de zusterkens van Ste Jacobs; ten welcke respecte deze voors. ghifte gheaugmenteert is tot dryponden x schellingen ii grooten tjaers. — Welcke ghifte, opdracht, transport ende cessie, ick Notaris voornoemt, neffens den voornoemden jo^r^ Marten vanden Houte, heere van Philippynen, over ende ten proffijcte van de voornoemde Aerme Scholen, gheaccepteert hebbe ende acceptere by dese; den heer Donnateur dan of hoochelijck bedanckende. Ende naerdien van alle de rentebriefven van de bovenschreve renten by den voornoemden heere Donnateur leverynghe ende traditie ghedaen hadde gheweest in onse handen van my Notaris ende den voors. heere van Philippynen, hebben die wederomme ghelaten onder den voornoemden heere Donnateur, om uut crachte van diere de jaerlijcksche croozen ghedurende sijn leven t'ontfangen

ende proffijcteren. Aldus ghedaen en de ghepasseert tot Ghendt, ten daeghe ende jare alsvooren; ter presentie van m^r^ Adriaen Triest, advocaet in den raedt van Vlaenderen, ende d'heer Jan Baert, secretaris van mijnheeren schepen van Ghedeele dezer stede, als ghetuyghen daertoe geroupen ende ghebeden, en die deze, neffens den voornoemden heere van de Philippynen ende my Notaris, hebben onderteekent. — Onder stont: van Havre, vanden Houte, Triest, Baert, Ghyselins not.

ARCHIEF VAN DEN RAED VAN VLAENDEREN, TE GENT. — In de protokolle van den notaris Thomas Ghyselins, alwaer het onmiddelijk op de hiervoren staende akte van 15 December 1622 volgt.

DE KLOK ROELANT.

Ik heb in dit *Museum* (1) aengetoond, hoe de naem van Roelant, den paladijn van Karel den Groote, tot aen klokken toe, te Gent en te Haerlem, gegeven werd. Zie hier wat men in de oude, zoo gezegde *Divisie-Chronijk* van Holland, op het jaer 1503, leest:

Opten xxvi dach van December wert tot Haerlem gegoten eene grote vierclocke, ende was ghenoemt Roelant die Grote, ende wert inden toern ghehangen boven opter kercken, mer wart namals afgebroken, om der groter swaerten willen als voorzeyt is, ende dese clocke was xi m pont swaer of weynich min, ende was gegoten nader formen ende groote als die vierclocke binnen Ghent.

Die Chronijcke van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant, beghinnende van Adams tiden tot die geboerte ons Heren Jhesu ende voertgaende tot den jare M. CCCCC ende XVII... Antwerpen, bi Jan van Doesborch, M. CCCCC. XXX. In-fol., bl. CCCCXXIIII v°.

---

(1) D. II, bl. 36.

BRIEF DER SCHEPENEN VAN GENT

AEN DEN MEESTER DER GOUDSMEDEN TE KEULEN.

1408.

Nadat onze voorvaders, met den beginne der veertiende eeuw, geheel van het latijn hadden afgezien, en de landtael in alle zaken van bestuer ingevoerd, en dus eenen gewichtigen stap tot de algemeene beschaving en verlichting des volks hadden gedaen, zagen zy weldra het uitsluitelyk gebruik der moedertael als een hunner kostbaerste voorrechten aen. Vandaer, dat alwie in Vlaenderen eenig ambt wilde bekomen, in de tael des volks moest bedreven zijn, en dat, wanneer de graef eenige inbreuk deed omtrent het een of ander, dat met de rechten der moedertael in verband stond, er meer dan eens hevige twisten oprezen, die niet eerder vereffend werden, dan wanneer de vorsten de billyke eischen hunner onderzaten hadden voldaen (1).

By de stedelyke regeringen werd niet alleen het vlaemsch gebruikt voor de beraedslagingen, de besluiten en verordeningen, met een woord, voor al wat het bestuer der gemeente betreft,

---

(1) Men zie hierover : C. A. Serrure, *Geschiedenis der Nederlandsche en Fransche Letterkunde in het Graefschap Vlaenderen*, bl. 91, en ook Willems, *Belgisch Museum*, D. II, bl. 292, 389 en volg.

maer ook verder bediende men zich, zoo veel mogelijk, van de moedertael voor de betrekkingen met het buitenland, en wel in zonderheid met al de steden of landen, waer de algemeene duitsche tael gesproken wordt.

Ik acht het niet onbelangrijk tot staving van mijn gezegde hier een plaetsjen in te ruimen voor eenen brief door de schepenen van Gent, op den 11ᵗᵉⁿ January 1405, aen den Meester van de Goudsmeden te Keulen geschreven, en bevattende een getuigschrift voor zekeren Lieven de Vos, geboortig van Gent.

Zie hier dat stuk :

Allen den ghenen, die dese presente letteren sullen zien ofte horen lesen, ende specialike eersamen ende wijsen, den Meester vanden Goudsmede in de stad van Cuelne, scepen ende raed vander stede van Ghend, saluut ende alle vrienscepe. Weten alle, dat ute dien dat recht wille ende redene bewijst, datmen orconde warachteghe zaken, so eist dat wij orconden metter waerheit, naer de kennesse ende clare informacie tonswaert commen sijnde bij der orconschepen van vele soffisantere ende notabele persone, priesteren ende andere onser porters, gheheet ende ghemaent, alsoet behoirde, up de ghetrouthede van Lievine den Vos, geboren ute der vors. stede, dat Lievin de Vos bringhere deser letteren, een vry man man (1) es, niemens eyghin, wettich sone Jans Vos ende Katelinen Liefkints, des vors. Jans wettelike wijf, ende gheprocreert ende ghewonnen binnen uwelike ende in wetteghen bedde; de welke Jan de Vos, des vors. Lievins vader, in sinen levenden live was ende verstaerf, binnen der stede van Ghend, vry mottalin (2) potghietere, ende an gheene andere neeringhe recht hebbende. Ghegheven in kennessen der waerheden, onder den zeghel van zaken der vors. stede van Ghend, op den ellefsten dach in Januario, int jaer ons Heeren xiiii^{c} ende vive (3).

Origineel op perkament. De zegel, die vroeger aen het stuk hing, is afgerukt. — Het stuk beboort my toe.

---

(1) Het woord *man* staet tweemael in het stuk. — (2) *Mottalin*, aldus voor *mettalin*, *metalen*. — (3) Hieronder staet een naem by verkorting geschreven, die niet te ontcyferen valt.

Toen de schepenen van Gent dit schreven, deden zy niet alleen op deze wyze hunne moedertael tot by den vreemde eerbiedigen, maer zy hadden tevens de volle overtuiging, dat men te Keulen zeer wel hunnen brief zoù verstaen. Geen wonder, immers, want al wie eenigs zins met de geschiedenis der duitsche tael in 't algemeen en der onze in 't byzonder bekend is, weet dat ons *nederlandsch* te samen met het *nedersaksisch*, het eigenlyke nederduitsch, dat is eenen der twee hoofdtakken van de algemeene duitsche tael, uitmaken. Dat nederduitsch wordt door millioenen menschen, langs geheel de uitgestrektheid der kusten van de Noorder- en Baltische zeeën, dat is van Duinkerken tot aen Königsberg, en van Flensburg, in Denemarken, tot aen het Harzgebergte, gesproken(1). Hieruit volgt, dat de tael van byna de helft van Duitschland de grootste overeenkomst heeft met de onze. Tydens de middeleeuwen werd aldaer dat nederduitsch, zoo wel als by ons het nederlandsch algemeen geschreven, maer sedert de scheuring van Luther, werd het hoog- of opperduitsch aen al de landstreken, alwaer het nedersaksisch gesproken werd opgedrongen, zoodanig dat dit laetste slechts als volksspraek blijft bestaen, en het hoog duitsch de geschrevene en literarische tael is geworden (2).

Wanneer men dien toestand der tael in een groot gedeelte van Duitschland, tydens de middeleeuwen in de oog houdt, dan begrijpt men licht, dat onze voorouders niet noodig hadden het latijn of eene vreemde spraek te gebruiken, alzoo zy in hun vlaemsch een allergeschiktst middel hadden om hunne betrekkingen met den vreemde te onderhouden.

---

(1) Men kan hierover nazien : Lulofs, *Schets van een overzigt der Duitsche taal, of der Germaansche taaltakken.* Groningen, 1819. — Vanden Hoven, *la langue flamande, son passé et son avenir.* Brux., 1844, bl. 10, en ook Lebrocquy, *Analogies linguistiques.* Brux., 1845.

(2) Over het *Nedersaksisch* leverde de heer Blommaert eene zeer belangryke bydrage in *het Taelverbond.* Antw., 1854-1855, bl. 81-169.

Toen het in vroegere eeuwen zoo bloeijende Vlaenderen zulken beduidenden handel dreef met de Hanse-steden van Duitschland, gebeurden alle onderhandelingen, alle overeenkomsten, alle briefwisselingen in de landtael. Het vlaemsche werd zoo wel te Hamburg en te Bremen, als het nedersaksisch te Brugge en te Gent verstaen. De Archieven der steden van Duitschland, even als die hier te lande, bevatten een aenzienlijk getal oorkonden, die daervan ten volle getuigen kunnen.

Twee duitsche geleerden, Sartorius en Lappenberg, hebben een nog al uitvoerig werk over de Hanse-steden uitgegeven (1), waerin zy tevens de oude oorkonden als bewijsstukken hebben medegedeeld.

Daer dit werk hier te lande niet algemeen verspreid is, acht ik het niet ongepast te dezer plaets den korten inhoud op te geven van de stukken in onze moedertael opgesteld, die door die twee geleerden aen het licht zijn gebracht.

1° Omtrent het jaer 1262. — Uitvoerige lijst der tollen, die de kooplieden van Duitschland aen de ridders J. Van Ghistele en Wulfard vander Wostine, te Brugge te betalen hadden. — 2° Lijst van de tolrechten, die op de markt van Thorout geheven werden. — 3° Verordening over den loon van de makelaers.

Deze drie stukken zijn uitgegeven naer een zeer oud afschrift op het Archief der stad Lubeck berustende.

2. 1282. Verordening door graef Gwy, in overeenstemming met den heer Jan Van Ghistele en de schepenen van Brugge, gemaekt omtrent de waeg te Brugge.

De originele charter berust op het Archief der stad Lubeck.

3. 1309. Vryheden door de stad Brugge toegestaen aen de kooplieden

---

(1) Sartorius, *Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hanse. Herausgegeben von* Lappenberg. Hamburg, 1830. 2 D., in-4°.

van het Keizerrijk, tot wat landstreek of stad zy behooren, en die hunnen stapel te Brugge houden.

Het origineel op het Archief der stad Keulen en een afschrift te Lubeck.

4. 1309. De stad Brugge verklaert, dat, alzoo de kooplieden uit het Duitsche Rijk, om eenig onrecht, dat men hun aengedaen had, hunnen stapel naer Aerdenburg hadden overgebracht, zy aen die kooplieden vryheden heeft toegestaen, waerdoor eenige naer Brugge terug waren gekomen. De brief moest aen de steden van Oostland getoond worden, en indien deze hierover niet te vreden zijn, dan zal het aen hen, die te Brugge teruggekeerd zijn, vrystaen die stad weder te verlaten.

Het origineel bestaet te Keulen en een afschrift te Lubeck.

5. 1309. Dergelyke verklaring ten voordeele van de kooplieden van Bruinschwijk, Goslar, Maegdeburg, het land van Saksen en geheel het Duitsche Rijk.

Het origineel op het Archief te Keulen.

6. 1309. Vrybrief door Robrecht, graef van Vlaenderen, aen de in het vorige stuk genoemde kooplieden, toegestaen.

Op het Archief van Keulen en op dat van Lubeck.

7. 1318. De stad Brugge bekrachtigt op nieuw de vryheden aen de Duitsche kooplieden toegestaen, en namelyk omtrent het aenstellen van eenen weger by de waeg, en het aennemen van vreemde munt en zilver.

Op de Archieven der twee gemelde steden.

8. 1334. Burgemeester en schepenen van Brugge verklaren, dat de gevolmagtigden der steden Lubeck, Hamburg en Stavoren twee mannen uit ieder der drie steden van Vlaenderen, en even zoo veel uit de steden Dordrecht, Zierikzee en Middelburg, en verder Jan van Heyle, als oneffen man, benoemd hebben, om de geschillen, welke tusschen de drie eerstgenoemde steden gerezen waren, te vereffenen.

Op het Archief van Hamburg.

9. 1335. Uitspraek der scheidsrechters uit de zes nederlandsche steden over de geschillen tusschen de steden Lubeck, Hamburg en Stavoren gerezen.

Op het zelfde Archief.

10. 1336. Verklaring der steden Gent en Brugge omtrent de bovengenoemde uitspraek.

Beide stukken op het Archief te Lubeck.

11. 1338. Vryheden door graef Lodewijk van Nevers aen al de kooplieden van het Duitsche Keizerrijk gegeven.

In het stuk luidt het : *alle Coopmanne van den Romschen Rike van der dutscher tonghe.*

Een orgineel is op het Archief der stad Keulen voorhanden en een oud afschrift op dat der stad Lubeck.

12. 1347-1356. Verordeningen en wilkeuren der gemeene kooplieden uit het Duitsche Keizerrijk te Brugge.

De zes stukken, onder die rubriek gedrukt, zijn meestal in eenen tongval geschreven, die naer het Nedersaksisch zweemt.

Oude afschriften van deze stukken bevinden zich op de Archieven van Keulen, Hamburg en Lubeck.

13. 1347. De schepenen van Poperinghe maken de maetregelen bekend, die zy ten voordeele der Duitsche kooplieden genomen hebben.

Op het Archief te Keulen.

14. 1351. Onderscheidene bezwaren door de Duitsche kooplieden in Vlaenderen verblyvende, aen de stedelyke overheden ingebracht.

Op de Archieven van Hamburg en Rostock voorhanden.

15. 1351. Dergelyke bezwaren door de Duitsche kooplieden by het Magistraet van Brugge uitgebracht : zy verzoeken dat men binnen die stad eene waeg inrichte.

Op het Archief der stad Rostock.

16. 1352. Jan, heer van Ghistele, staet aen de Duitsche kooplieden toe, dat zy te Brugge hunne eigene waeg zouden mogen inrichten.

Origineel op het Archief te Keulen.

17. 1360. Uitlegging door de stad Brugge gedaen omtrent de schade, die de kooplieden van het Duitsche Rijk geleden hadden : zy neemt een deel der geledene schade op zich, terwijl Gent en Yperen zich elk insgelijks met een deel belasten.

De charters door de steden Gent, Brugge en Yperen verleend berusten op het Archief der stad Lubeck.

18. 1360. Vryheden door graef Lodewijk van Male, op aenzoek der drie steden van Vlaenderen, aen de Duitsche kooplieden toegestaen.

Op de Archieven van Hamburg en Lubeck.

19. 1360. Vrybrief door de drie steden van Vlaenderen aen de Duitsche kooplieden verleend.

Op het Archief te Lubeck.

20. 1360. Verklaring door de drie steden van Vlaenderen : Brugge, Gent en Yperen, ten voordeele van de Duitsche kooplieden gedaen opzichtens den loon der makelaers. — Goedkeuring van deze bepalingen door graef Lodewijk.

Op het Archief te Keulen en te Hamburg.

21. 1360. Brief van Lodewijk van Male, waerby hy aen de Duitsche kooplieden het recht toekent, dengenen die iemand hunner zou dooden, wonden of bestelen, zoo lang aen te houden tot dat de rechter kome.

Op het Archief te Lubeck en te Rostock.

22. 1360. Dergelyke brief door de Schepenen van Gent en Yperen aen de Duitsche kooplieden verleend.

Op het Archief te Lubeck.

23. 1360. Verklaring uitgebracht door de afgevaerdigden van wege den graef en de steden over de te Lubeck, ten voordeele der Duitsche kooplieden, genomene besluiten.

Op het Archief te Lubeck.

Ik bepael my tot het aenhalen dezer oorkonden, welke alle op Vlaenderen betrekking hebben ; veel andere het graefschap Holland rakende, zijn insgelijks in het voor ons vaderland hoogstbelangrijk werk van Sartorius en Lappenberg te vinden; doch ik dacht, dat de opgegevene stukken ruim genoegzaem zouden zijn om te bewyzen, hoe onze voorvaders, ten tyde dat Vlaenderen tot het toppunt van bloei en rijkdom gestegen was, hunne moedertael eerbiedigden, en hoe deze hun te stade kwam voor het onderhouden der gewichtigste betrekkingen met de

voornaemste handelsteden van Duitschland, ik zou haest zeggen van byna gansch Europa.

De boven aengehaelde voorbeelden zouden in 'toneindig kunnen vermenigvuldigd worden door het opzoeken van dergelyke oorkonden, het zy in onze Archieven, het zy in die der Duitsche steden, het zy zelfs nog in sommige andere gedrukte werken.

Enkele malen, vooral in de dertiende eeuw, waren de geschrevene onderhandelingen met de Hanse-steden in het latijn, maer nooit in het fransch. De zoo talryke verzameling van stukken door Sartorius en Lappenberg uitgegeven levert daervan geen enkel voorbeeld op.

Ten slotte zal ik hier nog doen opmerken, dat de Duitsche geleerden, wanneer zy onze oude vlaemsche charters laten drukken, deze als geheel Duitschland door, genoegzaem verstaenbaer beschouwen, zonder dat zy het noodig achten deze door eene, vertaling, welke dan ook, te verklaren. By ons, betreurenswaerdig en tevens belachelijk genoeg, wordt er meestal eene fransche overzetting bygevoegd!

GEZEGDE VAN JUSTUS LIPSIUS.

Die beroemde geleerde zegt ergends, van de Vlamingen sprekende : *Flandros amare futuros Principes, odisse factos.*

Justus Lipsius, in *Monita politica.*

BOEKEN TE VIANEN

IN DE ZESTIENDE EEUW GEDRUKT.

Vianen is een stadjen van Zuid-Holland, aen de Lek en de Zederik-vaert gelegen, hetwelk, volgends het *Woordenboek* van Van Wijk, ten jare 1826 slechts duizend acht honderd en twintig inwoners telde. In vroegere dagen was Vianen eene heerlijkheid, die gedurende langen tijd aen het huis van Brederode toebehoorde. Onder hare bezitters telt men den beroemden Hendrik van Brederode, die in de gebeurtenissen der zestiende eeuw zulke gewichtige rol speelde. De munten, welke deze heer deed slaen, en waervan eenige, die misschien als schimpstukken tegen den Paus kunnen worden beschouwd, in dit *Museum* voor het eerst afgebeeld werden(1), zijn in de verzamelingen der liefhebbers voorhanden. Doch, min algemeen is het bekend, dat er tydens den zelfden Hendrik van Brederode te Vianen eene drukkery bestond, die talryke boekjens, waeronder vlugen schimpschriften, in het licht zond. De man, die aldaer de kunst van Coster uitoefende, hiet Albert Christiaenssen of Christianz. Deze had onderscheidene boeken tegen den roomschen godsdienst uitgegeven. Zulks blijkt immers uit eenen brief van den 22sten January 1565 (1566), door de Landvoogdes Margareta van Parma aen Brederode geschreven, en waerin zy hem haer

(1) D. III, bl. 72, pl. II.

misnoegen hierover uitdrukt(1). Reeds op den 30sten der zelfde maend antwoordde de heer van Vianen aen Margareta : « Dat er wezenlijk te Vianen een boekdrukker was, aen wien hy, op verbeurte van zijn lijf, opgelegd had, dat hy hoegenaemd niets, zelfs geen liedjen, zou mogen drukken, zonder het eerst door den pastoor en twee geestelyken daertoe aengesteld, te laten onderzoeken. Zelfs, dat hy nu onlangs, sedert zyne terugkomst van Brussel, dien zelfden drukker, uit hoofde van eenigen argwaen, dien hy tegen hem had opgevat, en van eene beschuldiging die tegen hem was opgerezen, als had hy in het geheim eenige boeken ter pers gelegd, had doen oplichten; maer dat hy, na den man meer dan eene maend in de gevangenis gehouden, en allen mogelijk onderzoek gedaen te hebben, genoodzaekt was geweest hem op vrye voeten te stellen, aengezien er niets te zynen laste gebleken was, enz. » Margareta hield zich echter hiermede niet te vreden. In eenen tweeden brief, den 27sten February 1563(1566) geschreven, komt zy op de zaek terug. Na aen Brederode lof toegezwaeid te hebben over het streng onderzoek, door hem, volgends zyne verklaring, gedaen, gaet zy voort, en zegt omtrent alles nadere inlichtingen genomen te hebben. « *Je suys véritablement informée que ledict imprimeur, nommé Albert Christiaenssens, a rière*(2) *luy divers livres, chansons et aultres choses mauvaises; mesmement, que naguères il auroit vendu ung livre en théois intitulé :* Een colloquie van Pasquillus ende Marforius, *ung aultre intitulé :* Den raedt opt concilium van Trente, *ung aultre intitulé :* Een suyverlijck boecxken inhoudende het ordel ende vonnisse dat gewesen is den paeus Paulo tercio, *le martirologe, et avec quelques chansons mauvaises, et entre aultres d'un héréticque dogmatiseur, nommé Fabricius, exécuté, il n'y a*

(1) Deze brief, als ook de twee andere, zijn gedrukt in Gachard, *Correspondance de Guillaume le Taciturne*, D. II, bl. 419-422.

(2) *rière*, het zelfde als *arrière*, *en arrière*.

pas fort longtemps en Anvers : toutes lesquelles choses il auroit aussy imprimé, et serioni depuis portées, tant en Anvers, que aultres diverses villes de ce pays, oultre ce qu'il auroit divers Bibles deffenduz, l'Institution de Calvin, Sledanus et plusieurs aultres de ceste qualité, enz.

Of er jegens Albert Christiaenssen verdere maetregelen genomen werden, vind ik niet aengeteekend.

In den brief van Margareta wordt geen onderscheid gemaekt tusschen de boeken, die by Christiaenssens van de pers kwamen en die, welke elders gedrukt, slechts door hem ter sluiks gesleten werden. Zoo min het *Colloquie van Pasquillus*(1) als *Den raedt opt Concilium van Trente,* enz., die waerschijnlijk te Vianen het licht zagen, zijn my ooit voorgekomen; maer ik ben in het bezit van een boeksken aldaer in 1565 verschenen, dat ik als eene hooge zeldzaemheid beschouw.

De titel luidt :

Vraye prediction
pour ·20· ans, commençant L'an
1564. et continuant d'An en An,
iusques en L'an 1583.
En laquelle sont predictes choses merueilleuses et de grande consideration. Fidelement tires de diuerses Propheties, par M. Pamphilus Riccius Florentin, Chevalier de l'ordre de S. Estienne, reueue avec tresgrande diligence et mise en lumiere. Traduit d'Italien en Franchois par M. E. B.

---

(1) Bekend is : *Een seer schoone Dialogus oft tsamensprekinghe vanden Roomschen Pasquillo ende Marforio, inhoudende diueersche Ceremonien ende superstitië die men in des Paus Hemel pleghende is.*

Ghemaect ouer langhe Iaren door den ghelcerden Celium Curionem : ende nu eerst wten Latiinsche in de Nederduytsche tale ouerghesett.

Tot Embden. — Anno 1567.

In kl.-8° van VIII en 253 bladz.

Deze uitgave van 1567, zonder drukkers naem, is misschien insgelijks te Vianen verschenen.

Rondom dezen titel is eene in hout gesnedene versiering.

Het boeksken is een zeer klein-octaef, en telt 16 bladen of 32 bladzyden zonder cyfering, maer onderaen zijn ze geteekend tot aen signatuer B III.

Op de laetste bladzyde leest men het volgende :

Visite et approbe par monseur William a Varick Pasteur et Prebstre a Viane, estant aupres le noble et puissant Seigneur, Seigneur Henry, Seigñr a Brederoede, franc Seigneur de Viane. Et est ensuiuant consente a Albert Christiansz. de pouoir imprimer ceste prognostication sans rien a cela meffaire. Permis et donne par le mesme Seigneur de Brederoede en sa propre uille de Viane le ·21· de Nouembre, Lan de nostre Seigneur. 1565.

Imprime à Viane par moy Albert Christianz. Lan 1565.

Op de rugzyde van het titelblad begint eene toewyding van den italiaenschen schryver Pamphilus Riccius, van Florentië : *A Tresillustre et tresreuerend Seigneur, monseigneur le Cardinal, S. Flore, Chamberlan de la chambre Romaine.* Deze opdracht, die zich tot op blz. 6 uitstrekt, bevat niets belangrijks. Het is eene aenbeveling der kunst om de toekomst te kennen, en tevens de opsomming van eenige merkwaerdige voorspellingen, zoo door de Profeten als door de Sybillen gedaen. Dan beginnen de eigenlyke voorzeggingen van 1564 tot 1583, dat is voor twintig jaren. Aen het hoofd van elke dezer staet er telkens, aen het begin van het blad, eene houtsnede verbeeldende, onder de gedaente van eene godheid uit de fabelleer, de planeet, die het jaer, waerop de voorspelling toepasselijk is, moet beheerschen. De zeven planeten zijn : Saturnus, de Maen, Mars, Mercurius, Jupiter, de Zon, en Venus. Van deze worden sommige

tot twee of drie mael herhaeld, zoodat de zelfde plaetjens meer dan eens voorkomen.

De voorzeggingen, zoo als byna al de schriften van dien aerd, loopen over den toestand van het weêr; over het gelukken of niet gelukken van den oogst; over ziekten en andere onheilen, die men te duchten heeft; over oorlogen, waermede men bedreigd wordt, en verder ook over de gebeurtenissen of omwentelingen, die in dit of gene land zullen plaets grypen.

In hoeverre de vertaler, die onder de letteren E. M. B. schuilt, het oorspronkelyke italiaensch getrouw of niet getrouw gevolgd heeft, kan ik niet zeggen. Byzondere toespelingen op ons vaderland treft men in die voorspellingen niet aen. Hier en daer is er misschien wel iets, dat onze voorouders als dusdanig konden houden; maer het is dan in 't algemeen zoo bedekt, dat het toch geene groote ergernis kon stichten, en het zal wel om het uitgeven van dit boekjen niet zijn, dat Albert Christiaenssens zich moeijelijkheden op den hals gehaeld heeft.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

I. De Spanjaerd in Brabant.

Een Spanjaerd op reis zijnde, trok by winterdag door een dorp in Brabant; aldaer blafte een hoop honden hem tegen en volgde hem op de hielen. Hy bukte, en wilde eenen steen oprapen om ze daermede af te weeren; maer het had gevroren, en de steen lag zoo vast, dat hy hem niet kon losrukken. « Vermaledijd land! » riep hy al vloekend uit, « waer men de honden los laet loopen en de steenen vast maekt! »

Dictionnaire d'Anecdotes, de Traits singuliers, etc. Paris, 1769, in-8°, D. I bl. 240.

TOELATING

OM

BROEIJENDE ZWANEN TE MOGEN HOUDEN.

Ladmoral, prince van Ligne ende des Heylich Rijcx, grave van Faulkenberge ende van Nechin, marquys van Robais, senechal van Henegouwen, baenderheer van Balioel. Wassenaer, Vile ende Chisoing, heer van Montreul, Thulin, Estambruges, Ellecgnys, l'Estrain, ridder vanden Gulde Vliese etc. Doen cont eenen yegelick, dat wy, behouden ons ende een yegelick zijn recht, verlijt ende verleent hebben, verlyen ende verleenen, mits desen onse brieve, IJsbrant Starck, deurwaerder ordinaris van den Hove van Hollant, een paer broedende swanen te mogen houden in Wijndaeliger-meer, in Haechambacht in Segwouth; de selve swanen te mogen houden van ons, onse erven ende nacomelingen, heeren ende vrouwen van Wassenaer; de voors. IJsbrant Starck, zynen erven ende nacomelinghen, tot een onversterffelick erfleen te verheergewaden, als 't versterfft, ende oeck met een swan ofte xv stuvers daer voer, mits oeck daer en boven betalende andere onse gewoenlicke hofrechten. Ende van desen leene heeft ons hult, eedt ende manscap gedaen de voors. IJsbrant Starck; daer by, aen ende over waren m^r^ Reinier van Persijn ende Heynrick van Coesvelt, onse leenmannen. Des toerconden hebben wy onze zegele hyer aen doen hangen, den viii^en^ February xvi^c^ ende elff.

Op de plooi leest men :

Byde Prince van Ligne, heer van Wassenaer, ende ter ordonnantie van Zijn Ex^cie^ onderteyckent by my als stadthouder,

COR. VANDERHOECK.

Origineel op perkament. De zegel, die aen twee strooken hing, is verloren. Het stuk maekt deel van het Archief van het Huis van Ligne, op het kasteel van Belœil.

HET VIERDE BOEK VAN DEN WAPENE-MARTIJN,

DOOR HEIN VAN AKEN.

Zie hier eindelijk het sedert lang beloofde vierde boek van den *Wapene-Martijn*.

Dit vervolg op Maerlants werk is ons slechts in één enkel handschrift bewaerd gebleven, dat te Antwerpen in 1825 op eene veiling van een groot gedeelte der bibliotheek van de oude abdy van Tongerloo en van het Museum der Bollandisten, gevonden[1] en door den bekenden engelschen boekverzamelaer R. Heber aengekocht werd. Deze gaf het ter leen aen Willems, die daeruit een paer stukken met het gesteendrukte facsimile van eene der bladzyden, in zyne *Mengelingen van Vaderlandschen inhoud,* mededeelde[2]. Na de dood van Heber kwam het in mijn bezit, en het leverde my den tekst van den *Rinclus* door Gielis van Molhem en Hendrik, dien ik in het derde deel van dit *Museum* opnam.

By eene nadere gelegenheid kom ik op dit handschrift te rug, zal het alsdan beschryven, en den inhoud nauwkeurig

(1) Het staet op den Catalogus niet eens aengeduid.

(2) Blz. 45. *Dit dichte oec Jacob van Marlant*, met facsimile van het blad, waerop dit stuk begint, en blz. 467. *Dander partie vanden Spiegele Hystoriael.*

opgeven. Het zy genoeg hier aen te teekenen, dat deze Codex ook de drie boeken van Maerlants *Wapene-Martijn* bevat. Aen het einde van het derde boek staet het volgende : *Hier es de derde boec ute, die xxxix Clauselen inheeft, ende elc Clausele xiii verse. Ende hier volcht de vierde boec ende dese indt op xix elc Clausule.* Noch hier, noch elders is er iets te vinden, dat ons met den dichter van dat vierde boek bekend maekt; maer ik zal het nochtans aen Hendrik van Aken, wiens naem hier aen het hoofd staet, en van wien Jan Boendale reeds zegde :

Van Brucsele Heyne Van Aken,
die wel dichte conste maken,

op eene voldoende wyze kunnen toeëigenen.

Uit de laetste strofe van het stuk blijkt, dat het in 1299 geschreven werd. Alzoo Jakob van Maerlant in het volgende jaer in zeer hoogen ouderdom stierf, wordt het alreeds onwaerschijnlijk, dat hy op dat uiterste tijdstip van zijn leven, dit werk zou in het licht gezonden hebben. Doch, het stuk zelf levert talryke bewyzen op, dat er hier aen den gryzen Maerlant niet meer te denken valt.

Reeds by den aenhef, luidt het :

Jacob, die van Martene vant,
heeft mi gesent eenen brant,
die mi heeft ontsteken.

Dat is zoo veel te zeggen als : « Jacob, wiens geest de Martijns schiep, heeft my door zynen dichtgloed ontstoken. »

Aldus kon Maerlant van zich zelven niet spreken.

Verder, zonder gewag te maken van denkbeelden, welk juist met die van Maerlant niet strooken, bevat *de vierde Martijn* eenige plaetsen, waeruit men kan opmaken, dat het dichtstuk uit de pen van eenen Brabander gevloeid is. Zoo, wanneer hy aen

de vorsten verwijt, dat zy het oor aen valsche vleijers leenen, zegt hy :

(st. 5) Heetti Heinrec ochte Jan,
scuwet valsche geloven.

De schryver gebruikt hier by voorkeur de namen van Hendrik en Jan, omdat juist in Brabant drie Hendrikken en drie Jannen opvolgelijk heerschten.

Eenige nog meer beduidende regelen zijn die, waerin hy tegen Hugo Capet uitvaert, omdat deze den hertog van Lothrijk, aen wien, als afstammeling van Karel den Groote, de kroon van Frankrijk toekwam, verraderlijk te Louwen had doen vangen.

Al de oude chronyken van Brabant gewagen van dien aenslag van Hugo Capet op den hertog van Lothrijk gepleegd; maer een Vlaming zou zulke tael niet hebben gevoerd. De graven van Vlaenderen immers hadden ook aenspraek gemaekt op de fransche kroon, omdat zy, door Judith, echtgenoote van Baudewijn met-den-yzeren-arm, insgelijks van de Karolingers afstamden.

Zie hier eene derde nog meer beslissende plaets, waerin Jakob aen Marten vraegt wie de vorst is aen wien hy zoo verknocht is :

Merten, vrient, wie es die man,
daer ghi therte so legt an?
eest u lantshere?
eest die fiere hertoge Ian?

En de regels, die daer wat voorgaen :

Sijn vader was der eren winne;
sijn doot doet mi dat ic spinne
Seelans rouwe wagen;
in hebbe niet dant clagen.

zijn waerschijnlijk eene toespeling op de geschillen wegens de leenroerigheid van Zeeland tusschen Gwy, graef van Vlaenderen,

en zynen schoonzoon, Floris V van Holland, ontstaen. Hertog Jan I van Brabant bemoeide zich met die zaek; hy trad als bemiddelaer op, en toen Floris gevangen werd genomen, was hy, om dezen op vrye voeten te kunnen zetten, gedwongen zelf als gyselaer te blyven, en moest een aenzienlijk losgeld betalen. Dit gebeurde ten jare 1289.

Aengenomen, dat de dichter een Brabander is, dan zal men dadelijk denken aen Hendrik van Aken van Brussel, die in de laetste helft der dertiende eeuw leefde, en, zoo als men uit Boendale leert, reeds vóór 1330 stierf. Zijn bloeitijd komt met het jaer 1299, waerin dat vervolg op Maerlants werk voltooid werd, zeer wel overeen.

Doch deze toeëigening aen den brusselschen dichter is geene bloote gissing; er komt in het stuk een vers voor, waeruit blijkt, dat van Aken wezenlijk de schryver van dat vierde boek is.

Nadat hy de eigenschappen van eenen volmaekten ridder breedvoerig uiteen gezet heeft : dat deze zoo door zyne geboorte als door zijn leven edel moet zijn, en dat hy in de steekspelen zyne bedrevenheid in het hanteeren der wapenen moet toonen, voegt hy er by, dat in vroegere tyden die drie hoedanigheden vereenigd waren, en, zegt hy, alsdan werd men ridder in Gods naem geslagen, na gezworen te hebben « te suvere alle blame :

(st. 40.) Doe en mochte geen ridder sijn,
(dat orcondet tloy *ende tgedichte mijn*),
van lachterliken seden.

Dan volgt nog eene beschryving van de vroeger in zwang zijnde plechtigheden, die in zynen tijd in onbruik gevallen waren, en het luidt alsdan :

(st. 46.) Op dit edel *ordinieren*,
daer ic soe sere na rame
huedt u, ende sijt goedertieren.

Wel nu, het is bekend dat Hein van Aken, in onze taal een fransch gedicht overbracht, *l'Ordene de Chevalerie* (1), waerin al de pleegvormen by het ridderslagen gebruikelijk, nauwkeurig worden opgegeven, en dit ter gelegenheid van het gewaend bekeeren tot het Christendom van den koning Saladijn, die ter zelfder tijd in de ridderschap aengenomen werd.

Van Aken, die, zoo als wy zagen, in de laetste helft der dertiende en in de eerste der volgende eeuw bloeide, is sedert lang in onze middeleeuwsche letterkunde bekend. Stellig weet men thands dat hy 1° De vertaler is van den *Roman de la Rose*, 2° van *l'Ordene de Chevalerie*. 3° Dat men aen hem de *kinderen van Limborch* en 4° het vierde boek van den *Wapene-Martijn* te danken heeft.

By deze werken zullen er, meen ik, nog andere kunnen gevoegd worden; want later zullen in dit *Museum* de redenen worden opgegeven, waerom men hem als den vermoedelyken dichter mag aenzien van den *Spiegel Historiael*, die lang verkeerdelijk onder den naem van Lodewijk van Velthem doorging, en waervan tot hiertoe de ware schryver nog niet aengewezen is. Verder heb ik in het vorig deel van dit *Museum* gevraegd of men aen Hein van Aken mag denken voor het vervolg van den *Rinclus*. Ten laetste, en als by bloote gissing, zou ik de *Frenesie*, als eene dartele uitspatting van van Akens jeugd, toen hy nog student was, durven beschouwen.

Wat er ook van zy, na Maerlant moet Hein van Aken, door de talrijkheid en de verscheidenheid zyner werken, eene der voornaemste plaetsen onzer middeleeuwsche letterkunde bekleeden.

By den inhoud des vierden boeks van den *Wapene-Martijn* zal ik niet lang stil blyven. Men leze het stuk zelf.

---

(1) De fransche tekst komt voor by Méon, *Fabliaux et contes*, D. I, bl. 59 en volg. — De nederlandsche by Willems, *Belgisch Museum*, D. VI, bl. 94 en volgende.

Het zal dadelijk blyken, dat van Akens werk, voor de eerste strofen op het zelfde denkbeeld, dat Maerlant in den eersten Martijn ontwikkeld heeft, uitloopt, namelijk dat « Edelheit het eerebegrip heeft verloren. » Toespelingen op Maerlants gemeld boek, als ook op dat *Vanden lande van over-see*, en zelfs op *der Kerken claghe* ontmoet men er in overvloede. Soms zijn het de zelfde bewoordingen.

De dichter, na eerst in het algemeen de grooten, omdat zy steeds de ooren voor vleijers open hebben, over den hekel gehaeld te hebben, verwijt aen de christene vorsten, dat zy het Heilige Land in de macht der Sarazynen lieten komen, en den val van Akers, niet beletteden. Met overdreven iever voor de kruistochten bezield, even zoo als talryke zyner tijdgenooten, randt hy niet alleen de koningen van Frankrijk en Engeland, maer tot de hoofden der Christenheid toe, met veel hevigheid aen.

Van Aken leefde in woelige tyden en te midden van de groote worsteling tusschen Engeland en Frankrijk, waerin ook een deel van Nederland betrokken was. Al die gebeurtenissen hadden stellig invloed op zijn schryven, en kunnen den warmen toon, die geheel zijn dichtstuk door heerscht, verklaren.

De dichter valt niet alleen tegen de koningen en vorsten uit; de Gemeenten, die des tijds by ons reeds zeer bloeijende waren, hebben ook hunne beurt :

(st. 30.) Ghemeente dan es maer een vat,
daer men ute et ende at
goede spise ende caden.
De heren sitten op dat rat,
die Gemeente volcht den pat:
siet si die heren baden,
si willen mede waden.

« Thands, zegt hy, heerscht de willekeur, waer vroeger de wet geëerbiedigd werd. » Dan volgt vry breedvoerig, als in Maerlants

eerste boek, de uitlegging over den oorsprong der lijfeigenschap, welke, zoo als men weet, aen den Saksenspiegel ontleend is.

Vervolgends beschrijft hy nauwkeurig al de hoedanigheden, welke een volmaekt ridder moet bezitten. Zulks is nogmaels een bewijs, dat dit vierde boek uit de zelfde pen gevloeid is als de Hugo van Tabarië door Willems uitgegeven (1).

Ten slotte drukt hy zyne spijt uit, dat de ridderspelen, door de koningen zelven uitgevonden, door hun niet meer gepleegd worden, en Jacob noopt zynen vriend Marten aen, om de deugden van eenen waren ridder te oefenen.

Doch ik zegde reeds hier boven, dat ik niet voornemens was geheel het stuk te ontleden. Ik bepael my tot het leveren van eenen tekst, dien ik met de grootste oplettenheid tegen het handschrift heb vergeleken.

Deze vierde Martijn zal den lof, dien Boendale aen van Aken toezwaeide, *dat hy wel dichte conste maken*, komen bevestigen.

Hier volcht de vierde boec ende dese indt op xix elc clausele.

1.

Jacop, die van Mertene vant,
heeft mi gesent enen brant,
die mi heeft ontsteken.
Nu eest met mi also bewant,
het sal mi costen huus ende lant,
of ic saels mi wreken.
En es saphier noch dyamant,
vindickene in dat sant,

---

(1) De hiervoren reeds aengehaelde vertaling van *l'Ordene de Chevalerie*.
V. I *M'tene*.

alsic wade over die beken,
in wachte na negenen cant;
in treder op, bi Sente-Amant!
al soude hi te stucken breken!
Die mi dus loepen toter hant
ende toenen mi den fellen tant,
op hen willic spreken;
si willen wesen so faeliant,
die dus maken den parant;
alsic hare scip sie leken,
toegiet den hoghen deken.

2.

Constic fraye rime vinden,
ende op ·xix· doen inden,
so woudic rime maken,
ende verdroeven diet verblinden,
ende valsche verraders scinden,
(al in dietscher spraken),
die ons die werelt sere binden
al met haren valschen sinden,
ende die doecht doen laken.
Woude ons God also bewinden,
dat si hen selven weder kinden,
die in de archeit waken,
so woudics mi onderwinden,
ende hen hoge mere sinden,
die edelheiden smaken.
Mi deert, dat si te hove spinden,
die trouwe noyt en minden;
in wils u niet messaken:
dit doet mi dicke waken.

3.

Helpe, Iacob, geselle mijn,
sal trouwe lange verloren sijn,
ende hoe blijft si dus verloren?

V. 11 *tred'*. — 13 *tot'*. — 15 *hen*.
V. 24 *v'rad's*. — 26 *w'elt*. — 30 *hen... wed'*. — 33 *hen*.
V. 41 *v'loren*.

Wanen quam ons dit venijn?
het doet orloge in schijn,
dat God wert versworen.
Jacop, toech de consten dijn,
proef daer na; niet en verdwijn
dijn herte in enegen toren.
Het drinct selc der heren wijn,
op die Seine en op den Rijn,
die Iudas was geboren.
Edelre heren, herte pijn
na die doecht ende die gerijn,
du words daer toe vercoren.
« Dits oppenbaer blickende fijn »
sprac Iacob « lieve Mertijn,
du vrages mi te voren,
ic segt di, wildijt horen. »

4.

Doe die heren ierst ontfingen
des dorpers scat, ende omme gingen
met haren valschen rade,
ende na doecht niet en wouden ringen,
daer si nu sere ave wringen,
doe vielen wi in die scade.
Hi es meester, diese nu sal dwingen
die ons die valsche maren bringen;
goet raet comt ons te spade,
ic sie nu te hove singen,
te samen reien ende springen
die goede ende die quade.
Nu wille hen God de werelt ingen;
hine can langer niet gehingen
hare boese dade.
Werde God! laet ons verdingen
onse mesdaet ende cringen
van desen loesen sade,
daer af comt ongenade.

V. 44 *w't.* — 46 *da'.* — 47 *h'te.* — 53 *da'.* — 54 *oppēba'.* — 55 *m'tijn.*
V. 58 *hē'ē.* — 64 *meest.* — 70 *hen.*

5.

Iacob, vrient, nu segt mi dan :
enen onedelen raetsman
hoe salic dien geloeven?
Na dat ic mi bevroeden can
so leget vele verlies daer an
sinen here als te boven;
maer wie hi es of wiene wan,
die iegen darcheit maect gespan,
met hem soudemen hoven;
maer daer tfenijn ute ran,
die edelheit brachte in den ban,
die moeten sijn verscoven.
Verhuedt u, heren, in desen dan,
heetti Heinrec ochte Ian,
scuwet valsche geloven;
hi dede alse een loes tyran,
die ons dit valsche webbe span,
daer trouwe mede es te cloven
ende edelheit moet doven.

6.

Iacob, men siet nu in dlant,
dat edelheit gaet in hant
ende trouwe es al verloren.
Daermen wilen trouwe vant,
daer eest nu also bewant,
men wilt daer niemen horen,
hine bringe gelt of goeden pant,
dan so es hi avenant,
siere stucken als te voren.
Dus es edelheit in bant;
men vintse in water noch op sant,
sine hebben trouwe versworen.

V. 83 en 86 *m'*. — 85 *hē*. — 88 *v'scoven*. — 89 *v'huedt*. — 94 *da'*. — V. 98 *v'loren*. — 99 en 101 *da'*. — 106 *wat'*.

God, die vant der edelheit cant,
blussche ons desen leeden brant,
ochte hi sal ons versmoren.
Nu helpe, werde Heylant!
huedt ons vore sduvels tant,
ende helpt ons, Here vercoren!
ghi wordt om ons geboren.

7.

God, die alle dinc vorsiet,
en sal u ontfermen niet
deser werelt verwerren;
cest dat darcheit vorwert tiet,
ende trouwe vorder achter vliet,
vroude sal ons merren.
Die menschen doen, om cleen geniet,
alse Iudas dede, die Gode verriet,
dies moechdi u wel erren;
dus moet in den helschen vliet
ghemeenlec al dat boese diet,
daer die duvele berren.
O! werde God, ontferme u iet
dat dese iammer dus geschiet,
twi mogedi ons dus verren?
Als yemen na die doget spiet,
comen Alsegers ende Griet,
die duvele met haren gherren,
die ons met sonden terren.

8.

Merten, es een ionc of out,
God geeft hem tweer wege gewout,
dat seit ons die Scrifture.
Doedi wel, God es u hout,

V. 117 *w'elt.... v'w'ren.* — 118 *vorw't.* — 119 *vord' acht'.* — 120 *m're.* — 122 *v'riet.* — 126 *b're.* — 127 *w'de.* — 128 *iam'.* — 129 *v'ren.* — 132 *gh're.* V. 133 *t're.* — 135 *hē.*

doedi quaet, u en helpt geen gout,
ghine moet in sduvels scuere.
Weldaet loent God menechfout;
doedi quaet, ghi hebt die scout,
dits een seker cuere.
Hi en es so edel noch so stout,
noch so vrome noch so bout,
hine wacht deser avontuere.
Aldus sijn wi in een hout,
in een neder donker wout,
onder felle gebuere.
Merten, scemelheit behout
ende verdiene dat hoge sout:
te scouwene Gods figuere
eewelec, sonder suere.

9.

Merten, ons seggen coroniken:
als Gode niet en willen wiken
die erdsche creaturen,
so doet hi sine abolge striken,
beide ten armen ende ten riken;
dit valt noch tselker uren.
Wilen dede hi dit wel bliken,
hen en halp gescut, swert no piken,
grachte noch hoge mueren;
als hen God wilde beswiken,
worden si wel sciere te liken,
dit gaf hi hen ter cueren;
hen en halp dammen no diken,
noch geen overmoedech priken,
God deedt al vervueren.
Onse wesen mach wel dien geliken,
dat wi ons leven dus besliken;
ic vruchte God sal pueren
die werelt, tonsen sueren.

V. 142 *sek'*. — 147 *ned' donk'*.
V. 158 *tselk'*, — 160 *hen, sw't*. — 164 *hen*. — 167 *v'vueren*. — 171 *w'elt*.

10.

Jacob, vrient, ghi segt waer:
ons seit die Scrifture claer
hoe God in hemelrike
sijn abolge keerde openbaer
op Luciferre, die aldaer
woude wesen sijn gelike,
ende der ingele menech paer
die overmoet trocken naer;
dat rout hen ewelike.
Dies werp hise in den eeuschen vaer,
in der leider pinen swaer,
binnen der hellen dike.
Overmoet was in hen caer;
God en liet van hen daer boven niet een haer,
hine warpse in den slike.
Riese, domme herte, spaer!
overmoet es Gode onmaer;
helpt, God! dat ic di wike,
so dat mijn weldaet blike.

11.

Aldus maecte overmoet
den quaden alre iersten woet,
also wijt vinden bescreven.
Dienne anteren sijn onvroet;
hen naket die helsche stoet,
daer rouwe in es becleven;
want hi menegen pine doet,
die sine werpt hi onder voet,
hine can niet anders geven.
Die hem dienen geeft hi spoet

V. 172 *cla'*. — 175 *ke'de opēba'*. — 178 *d.'*. — 179 *ov'moet*. — 181 *w'p*. — 182 *leid'*. — 183 *d'*. — 184 *ca'*. — 185 *hen da'... ha'*. — 187 *h'te*. — 188 *ōma'*.
V. 195 *ōvet*. — 197 *da'*. — 199 *w'pt... ond'*. — 200 *and's*. — 201 *hē*.

te comene in die helsche gloet,
daer si altoes in sneven.
Scemelheit, gi sijt goet,
die u dienen hebben den hoed
in deewelike leven.
Helpt, God! dor u heilege bloet!
huedt ons vore sduvels broed,
dat wi werden verheven,
daer dingele selen beven.

12.

O Maria! weerde maget,
vol gratiën ende onversaget,
ghenade der creaturen,
daer u sone omme wert geiaget
ende gebonden ende gelaget
in ere bittere uren.
Hort, Vrouwe, wat men u saget:
ghenadecheit es in u bedaget,
sonder enech mueren;
dit wetti wel ongevraget,
dat gi des sonders soene draget.
Hoe mochte wi els geduren,
Vrouwe! wie dat u gewaget
sine sonden ende claget,
daer af moettine pueren.
Nu es die werelt sere geplaget
metten sonden ende vertraget,
helpt, Vrouwe! dinen gebueren
in deeusche rike eueren!

13.

Berecht mi, lieve Iacop,
sonder enegen loesen scop,

V. 202, 209, 213, 224 *da'*. — 208 *v'heven*. — 211 *gr̄en*. .. *ōv'saget*. — 213, *w't*. — 215 *bitt'e*. — 220 *sond's*. — 225 *w'relt*. — 226 *v'traget*.
V. 230 *sond'*.

dies ic di sal vragen.
Twi sijn die heren also een dop
wandelbaer, ende in walop ?
wien magic dit clagen ?
Si maken scoene haren top,
ende si sijn ydel als een rop,
wien mach dit behagen?
Si dragen wel in haren crop
tfenijn meerre dan ·1· cnop.
Dit en sijn geen sagen,
dies moeten si in thelsche slop,
inder leeder duvele strop,
dat sal hen wee bedagen.
Wi sijn gevallen, helpt ons op,
God! die den weerden Iob
ganset van sinen plagen;
sone mach ons niemen iagen.

14.

Merten, vrient, hets al verloren,
ridderscap heeft hem versworen,
ende verloechent sijn trouwe,
dies niemen en plach te voren;
noch salment vele swaerre horen,
dies draecht mijn herte rouwe.
In kinnen niet so wel geboren,
hine laet den dorper gaen tsiere oren;
mi es leet dat ict aenscouwe.
Die doecht houwet dors met sporen
ende heeft de vlocht vercoren;
men maect op hare die mouwe.
Waerheit sayt nu hare coren,
daer wt wast wel menech doren,

V. 232 *h'en* — 233 *wandelba'*. — 239 *m're dan. 1 cnop*, aldus; *cop* ware beter. — 242 *ind' lced'*. — 243 *hen*.

V. 248 *v'loren*. — 249 *ridd'scap.... hē v'sworen*. — 250 *v'loechēt*. — 252 *swa're*. — 255 *tsi'e*. — 258 *v'coren*. — 261 *da'*.

dat es ons te nouwe.
Weerde God! dit moeti scoren;
ic vrochte die domp sal ons versmoren.
Helpt, Marie! vrouwe,
in desen nederen houwe.

15.

Helpe! over die valsche treken,
dat heren metten monde spreken,
dies si niet en minen;
ende trouwe ende letteren breken.
Weerde God! dit seldi wreken
met alte groter pinen.
Ghi hebt die sterre doen ontsteken,
die ons wijst een swaer gebreken,
ic vruchte van veninen;
dat wi die doecht ie besweken,
mach ons rouwen alle weken.
God hi doedt ons scinen:
wi seilen in der valscher beken;
onse scep cranc sien wi leken,
duwe metten minen.
Mesdoen heeft ons gesteken,
dat onse herte es gereken
in sonden, diese trahinen;
wee hen! diese gerinen.

16.

Iacop, vrient, ic moet u vraghen
van hogen dingen ende clagen,
seldi mi berechten?
Dese coninge leggen grote lagen;
deen wilt den anderen veriagen,
segt, selen si vechten?

V. 264 *v'smorē.*
V. 267 *ov'.*—268 *h'en.*—270 *lett'en.*—273 *st're.*—274 *sw'*—279 *in d'.*—283 *h'te.* — 285 *hen.*
V. 290 *v'iagē.*

Dan sal dengenen niet behagen,
die den fijn van hove dragen
ende edelheit verecrechten.
Dit en sijn negene sagen :
dan moeten si die swerde dragen
ende knive metten hechten ;
en helpt geen sculen inder hagen.
Ic vruchte het wert al verslagen,
God en wilt berechten.
God ! here, nu moetti ons verdragen
beide van scanden ende van plagen,
ende ane u, Here ! hechten
met dinen lieven cnechten.

17.

Wat helpt, Merten, dat gi vraecht
war om God die werelt plaecht,
dan heeft mi geen wonder.
Die heren hebben so lange gedaecht,
dat wi van Akers sijn geiaecht ;
kerstenheit geet onder.
De Heilege Kerke es versaecht,
waer es hi, dient wel behaecht
ons wesen ? dats besonder.
Mi deert dat edelheit cnaecht
des dorpers cant ende verdraecht ;
ic vruchte den euschen donder.
Ridderscap es nu vertraecht,
dorperheit es bat gemaecht,
ende gaet op den helschen vonder.
O Maria ! weerde maecht,
hoe es edelheit dus afgevaecht !
archeit es naem conder,
dies benic vrouden sonder.

V. 296 *sw'de*. — 298 *īd'*. — 299 *w't*. — 301 en 303 *h'e*.
V. 305 *m'te*. — 306 *w'elt*. — 307 *wond'*. — 309 *Ak's*. — 311 *k'ke.. v'saecht*. — 312 *wa'*. — 313 *besōī'*. — 315 *v'decht*. — 316 *dond'*. — 317 *ridd'scap.... v'traecht*. — 322 *cond'*.

18.

Hieromme, Merten, es begonnen,
dat wi geweten niet en connen
hoe die dine sal inden.
Die soene es den Paeus ontronnen;
dorloge es also gesponnen,
hine caens hem niet bewinden.
En sijn clerke, leeke noch nonnen,
sine mogen hen wel goets onnen
die ons die soene vinden,
sint Parijs ende Lonnen
dit sware orloge helpen tonnen,
ende haren scat ontbinden.
Die aldaer werden verwonnen
selen droefheit helpen bonnen,
die noyt de wise en minden.
Hine leeft niet onder der sonnen,
hine moge dengenen wanconnen,
die dus die werelt scinden
ende edelheit verblinden.

19.

Iherusalem ende Calephas
ende Akers, dat gewonnen was,
ende Suers, die goede stede,
en es Fransoys, Bihemere noch Sas,
die daer heeft eens honts gebas,
die houdt kerstennen sede.
Nu maectmen der heidenen tas,
daer Maria selve genas
tonser salechede.
Die werelt es broesscher dan glas;
die trouwe vint, hi soect gedwas;

V. 324 *M'tē.* — 331 *hen.* — 336 *alda' w'dē v'wōnē* — 339 *ōd' d'.* — 341 *w'elt.*
V. 344 *Ak's.* — 346 *Bihem'e.* — 348 *da'.* — 349 *k'stēnē.* — 347, 350 *da'.*
— 353 *w'elt.. broessch'*

dit es al waerhede.
t Akers, seker sijt das,
sloechmen die kerstene dore hare vas;
dat was iammerhede.
Wi sonden segel ende was;
mer niet en leden wi den pas,
wat men ons mesdede,
wine wouden daer niet mede.

20.

Nu soe bliket die waerhede,
die Huge Capet den hertoge dede,
die here was van Lotrike
ende van Vrankerike mede.
Te Louwen vinc hine, in die stede,
herde valschelike,
binnen gherechten vriën vrede,
dies moet hi hebben den rede;
daer scoerde hi onse coronike.
dIngelsche coninc lach in gebede
iegen die heidene buten gelede,
men dede hem die ghelike.
Dese coninc heeft ten derde lede
siere nichten, dat es onsede.
Ic wille dat het blike,
wat ic heye ochte smede,
hoe na dat ic der waerheit trede,
het valt al inden slike
vanden hoegen dyke.

21.

Iacob, woudict al vertellen,
in soude connen niet gespellen

V. 353 *tak's.* — 356 *k'stene.* — 357 *iā'hede.* — 359 *m'.*
V. 363 *h'toge.* — 364 *h'e.* — 370 *da'.* — 373 *hē.* — 378 *d' wa'hᵗ.*
V. 381 *v'tellen.*

die mesdaet van den heren.
die in dardheit sere swellen.
Si souden u wel sere quellen
ende mi, woudic se weren.
Mi dunct dat alle herten vellen
edelheit ende ave tellen,
ende en volgen niet der eren;
si volgen al der valscher hellen,
den rechten weeh ter leider hellen,
in dit lange beseren,
daer die duvele ben snellen
ende die sielen swarlec seellen,
ende met hen doen reeren.
Met luder stemmen ende met rebellen
eriten die sielen, na mijn tellen;
alsoe ons die wise leren,
so mogen wi ons wel verweren.

22.

Roeme hevet sere mesdaen;
al seggic Roeme, wildijt verstaen,
ic saelt u wel ontbinden;
ic meene den Paeus, sonder waen,
ende die den hove ane gaen.
ende alle doecht verblinden.
Hier met es dOrdene bevaen,
dats Kerstenhede een wederstaen,
dat wi wel ondervinden;
dus es Vrankerike wel saen
inden pas sere bestaen;
gherechtecheit gaet tinden.
Eest generael, eest gardiaen,
eest commendoer, bi Sente-Germaen!
het wilt al rijcheit prinden.

V. 383 *h'en.* — 384 en 385 *s'e.* — 387 *h'tē.* — 389 *d'.* — 390 *valsch'.* — 391 *t'.* — 393 *da'..hen.* — 396 *lud'.* — 399 *v'veren.*

V. 401 *v'staen.* — 403 *sond'.* — 405 *v'blinden.* — 407 *k'stēhede.* — 408 *ond'vinden.* — 410 *s'e.*

Wi lieten Kerstenheit verslaen,
wine wouden ons niet reene dwaen
met hen, die Gode minden
ende den duvel scinden.

23.

Nu hebbic Roeme ende Vrankerike,
ende die Ordene, des gelike,
een deel wel versproken.
Ondanc hebbe anderen wike :
Ingelant heeft sine coronike
somwile sere te broken;
alsic Almaniën dor strike,
vindic herde iammerlike
vele swaerre croken.
Wat hulpet? ic wille dat blike.
Onse wesen leit inden slike,
dat wilen woende op roken;
onse overmoet, onse geprike
ontvalt ons vanden hogen dike,
om dat wi Gods niet en roken.
Maria! maget suverlike,
bidt Gode, dat hi ons niet en beswike;
ic vruchte sere dat stoken,
daer die duvele coken.

24.

Waerheit, Merten, ghi versint
dat dorpers herte lettel kint,
al hort sijt voren spreken.
Die sonde maect den mensche blint,
dat hi de doecht niet een twint
aen hem en can gereken.

V. 415 *k'stēh'*. — 421 *v'sproken*. — 423 *ōdanc... ād'en*. — 424 *s'e*. — 426 *h'de iām'like*. — 427 *swa're*. — 431 *ou'moet*. — 434 *su'like*.
V. 438 *m'tē.... v'sint*. — 439 *h'te*. — 443 *hē*.

God, onse here, heeft dicke gesint
de werelt, ende hare ane gesint
loen van haren treken.
Wie es die ons tgaren spint?
wijf, man ende kint
es al eens onsteken,
over see ende hier ontrint
heeft geweest ende begint
van weken te weken.
Hadden wi Gode te tide gemint,
sone vruchten wi niet den swaren sint,
nu vruchtic tgebreken;
verbolgen es de deken.

25.

Merten, gi sijt herde bout,
waren wi beide aldus stout,
het soude ons sere scaden.
En es niemen, ionc noch out,
wi en geven hem die scout
van sinen mesdaden.
Merten, ochtu dichten wout,
laet dijn rime menechfout,
dijn sin es verladen;
du sijs in dat neder hout,
dat dijn herte maket cout,
quade crude saden;
beter es sin dan gout.
Verhuede di selven met gewout
ende met Gods genaden;
doet di selven in dbehout;
minne vore dat water smout;
es dijn herte verbraden,
wat selen di de caden?

V. 444 *h'e.* — 445 *w'elt.* — 450 *ou'.* — 456 *v'bolgē.*
V. 457 *h'de.* — 459 *s'e.* — 461 *hē.* — 462 *m'tē* — 465 *v'laden.* — 466 *ned'.* — 470 *v'huede.* — 473 *wat'.* — 474 *h'te v'braden.*

26.

Iacob, die bi rade doet,
dat hi doet es hem goet.
Mi en mach geen dichten deren ;
ic ben dies seker ende vroet,
dat ic al mijn leven dichten moet
ende meest op die heren.
God moeter mi toe geven spoet
dor sinen lieven oetmoet,
sonder weder keren.
Hebbic sijn gratie metter vloet,
al liggic hier onder voet,
hi sal mi ginder eren,
alse dat vuele valsche bloet
liggen sal in die gloet,
in dat lange beseeren.
Helpt! God, in u behoed
settic minen sin ende minen moet ;
ende helpt mi, Here, leren
mijn scip ten besten keren.

27.

Ay mi! Iacop, lieve minne!
van alden heren, die ic kinne,
magic mi wel beclagen,
sonder van enen, daer es inne
gerechte trouwe, na minen sinne,
dies dar ic wel gewagen,
beide ten inde ende ten beginne.
Maria! maget, coninginne!
nu moettine verdragen.
Hi es mijn here ten gewinne,
waer ic ride ochte rinne,

V. 477 *hē*. — 481 *h'en*. — 484 *sond' wed'*. — 485 *gre*. — 493 *h'e*.
V. 496 *h'en*. — 498 *sond'... da'*. — 503 *v'dragē*. — 504 *h'e*. — 505 *wa'*.

God latene hem behagen.
Hi es here over die sinne,
sine macht en es niet dinne,
ic segt u sonder vragen;
sijn vader was der eren winne;
sijn doot doet mi dat ic spinne
Seelans rouwe wagen;
in hebbe niet dant clagen.

28.

Merten, vrient, wie es die man,
daer gi therte so legt an?
eest u lantshere?
eest die fiere hertoge Ian?
God verde hem den euschen ban,
ende moet hem geven ere!
Jacob, iaet, ic segt u dan:
wat mijn herte ye omme ran,
ic wille dat ane hem mere.
God late hem maken selc gespan,
dat hi winnen moet den dan,
ende hi hem niet en besere,
dien Huge Capet tonrechte wan,
doe hi dat vlaemsche orloge span,
alsoe ic in boeken lere.
Ic segt u, heren, also ict can,
dat ic hem geens goets en an;
ondanc hebbe ons dere,
nu ochte ten weder keren.

29.

Merten, vrient, hoe mach dit sijn,:
te Roeme ducht men sere tfenijn,
dan es niet hier te lande?

V. 506, 518 en 519 *hz.* — 507 *h'e ou'.* — 509 *sōd'.* — 510 *vad'... d'.*
V. 515 *da'.. th'te.* — 516 *lātsh'e.* — 517 *h'toge.* — 518 *v'de.* — 521 *h'te.* — 522 en 525 *hz.* — 529 *h'en.* — 532 *wed'.*
V. 534 *s'e.*

Jacob, lieve geselle mijn,
tusschen de Seine ende den Rijn
heeft mens goede gewande;
leider, dats wel anschijn,
in walsch, in dietsch ende in latijn,
soe ees vol die hande.
Hoe meendi dit, lieve Mertijn,
meendi daer verraders fijn
ende menschen dore die scande?
Jacob, swijch, ende niet en pijn,
om selke dinc niet en gerijn,
hueddi vore heren brande.
Jacob, hout dat leven dijn,
en werre niet der heren twijn;
hueddi vore die tande,
buten der heren bande.

30.

Merten, waeromme doedi dat?
ghi sijt den heren herde gehat
van haren mesdaden.
Beide op dlant ende in de stat
es de gemeente herde lat
van doechden overladen.
Jacob, vrient, wat segdi? wat?
die heren maken ons tgewat
in vromen ende in scaden;
ons en geleecht niet een blat
aen die gemeente; al heefse scat,
si doet hare versmaden.
Ghemeente dan es mer een vat,
daer men ute et ende at
goede spise ende caden.
De heren sitten op dat rat,
die Gemeente volcht den pat;

V. 542 *m'tijn.* — 543 *v'raders.* — 547 *h'en.* — 549 *w're... d'.* — 551 *h'en.*
V. 552 *wa'.* — 553 *h'en h'de.* — 556 *h'de.* — 557 *ou'.* — 559 *h'en.* — 564 *m'.* — 567 *h'en.*

siet si die heren baden,
si willen mede waden.

31.

Merten, wilen so waest goet:
dat men nu bi wille doet,
dedemen al bi loye;
dies benic seker ende vroet.
Doe was trouwe ende oetmoet,
daer ic noch bi vervroye;
nu comt veele ende hare broet
met eenre herder groter stoet,
ondanc hebse stroye.
Men wrijft sacchte haren voet,
men bringt hare iegen metter spoet
van coerne ende van hoye;
die ons maken dese vloet,
ende veelen doen selc gemoet,
benemen die tornoye,
ende vererren Gode sijn bloet,
ende striken in de helsche gloet.
Ic segt u wel, ghi moye,
ghi moet in sduvels coye!

32.

Jacob, nu berecht mi dies:
du heefs des sins goeden kies,
berecht mi na dat loy,
welc was eer, nu besies,
liechstu mi, soe bestu ries,
riddere ochte tornoy?
Merten, vrient, wies vraechstu? wies?

V. 569 *he'n.*
V. 576 *da'.* — 577 *veele,* aldus. — 578 *h'der g'ot'.* — 581 *melt'.* — 582 *co'ne.* — 584 *veelen,* aldus. — 586 *v'erren.*
V. 595 *ridd'e.* — 596 *m'te.*

Tornoy was eer, daer ute wies
sekerlike dat oey,
dat seggic di, bi Sente-Andries!
daer darcheit bi nam groet verlies,
al hevet hare nu boy;
mer doe den heren ierst verwies
trouwen, ende men hen inblies,
daer si bi worden moy,
doe wert hare edel coren bies.
Es dit waer, Merten, soe ghies.
Noch vallen si indie vloy,
die niet en duchte vernoy.

33.

Lieve Iacop, lieve man,
van ridderscape segt mi dan
ende van goeden dingen.
Segt hoe ridderscap began,
laet hem leren dies niet en can,
ende gherne inden sin ontfingen;
ende wanen dat ons quam die ban,
ende hoe ons edelheit ontran,
ochte si noch iet sal cringen.
Merten, vrient dijn vat es wan,
ende du heefs een vast gespan,
hoe mochtic dat volbringen?
du ligs mi met vragene an,
al waric wijs als Sente-Jan,
het mochte mi wel ontlingen;
mer om dat ic u goets an,
ende u vrientscap ie gewan,
so willic, sonder singen,
met herten hier na ringen.

V. 597 *da'*. — 598 *sek'like*. — 602 *m'... h'en... v'wies*. — 605 *w't*. — 606 *m'te*.
V. 612 *ridd'scap*. — 613 *he*. — 614 *gh'ne*. — 618 *m'te*. — 624 *m'*. — 626 *sond'*.

34.

Merten, doe die edele God,
die hadde ende heeft al sijn gebod
na sijns herten ghere,
sach dat menscheleke lod,
so minde hijt sonder spot,
dat es ·i· seker mere.
Doe hi gaf hem een hoge gebod,
twee sinne sueter dan een nod
ende scarper dan een spere;
deen was wijs, dander sot;
die hem hilt an dbeste lod,
sijn sinne worden clere;
die darcheit coes moeste int cod,
in der leider duvele bod,
daer ic mi af ververe.
Hier rueric den edelen pot,
daer darcheit iegen maect getrod.
Nu hort alhier daffere
der edelheiden were.

35.

Die de wijsheit doe ontfingen
brachte God te hogen dingen
al biden iersten Adame.
Hi leerde hen lesen ende singen,
ende hietse na die doget ringen,
ende weren arge scame.
Die der archeit wilde ontspringen,
hi quam wel te hogen dingen,
ende gewan edelen name.
Die quade maecten selc gedingen,
oec wilden si die goede verdringen;

V. 627 en 630 *h'lē*. — 632 *sond'*. — 633 *sek'*. — 634 *hē*. — 635 *suet'*. — 637 *dād'*. — 638 *hē*. — 641 *in d' leid'*. — 642 *da'... u'vere*. — 644 *da'*. — 645 *alhi'*.
V. 650 *le'rde hē*. — 657 *v'dringē*.

mer het was ontame.
Doe gincmen hen die werelt ingen,
hare wet besetten met coningen,
menschen sonder blame,
daer die coninge nu af wringen
ende hen metter archeit mingen,
dies ic mi vergrame,
hoe gherne ict beter name.

36.

Hier moechdi van rechte horen :
doe die coninge worden geboren,
berechtense hare landen
jegen die Gode hadde versworen
ende edelen name verloren,
dier noch es goede gewande.
Die quade daden menegen toren
hen, die ter doecht worden geboren,
met striden ende met brande.
Men hadde noyt daer te voren,
ja, van ridderen seggen horen,
in watere noch in sande.
Ridderscap, dat hoge coren,
soude met rechte horen
ten edelen Gods bande.
Men gaf hen wapene swert ende sporen,
den scilt, daer siere met souden versmoren
der edelheiden scande
ende wreken Gods ande.

37.

Het was sede doen te tide,
dien men vinc in enen stride,
hi moeste eygen bliven.

V. 658 *m'*. — 659 *hen... we'lt.* — 663 *met'*. — 664 *v'grame.* — 665 *gh'ne... bet'*.
V. 669 *v'sworen*. — 670 *v'loren*. — 673 en 681 *hen*. — 675 *da'*. — 677 *wat'e*. — 681 *sw't*. — 682 *si'e... v'smoren*.

Ic segt, als die mi niet en vermide,
dies so plach men wide ende side,
dit dar ic wel bescriven :
doe orloechdemen met nide;
menech wert daer doe onblide,
de manne metten wiven;
orsse, perde, diere gesmide,
diere gewant ende edel side
moeste ande goede becliven.
o Weerde God! doet op al wide
uwe genaden, dat ic gebide
doeget, ende sie bedriven!
Alsic die werelt dore lide,
sie ic menege valsche pride,
die edelheit ontliven,
ende des lants verdriven.

38.

Hort ghi, heren, dits waerhede :
eer men den riddere ridder dede,
soe proefdemenne in drien manieren :
van sinne ende van gheboerten mede,
van lichamen, dats waerhede,
daeromme dedemen tornieren.
Was een eygen, hem en halp geen bede
noch sin, noch vromechede,
hine mochte hem niet vertieren.
Al hadde hi sin ende edelhede,
was hi fadde in sijn lede,
hi moeste den name vieren.
Al hadde een cracht ende rijchede,
was hi dwaes, hine quam niet mede
in ridderleke verfieren.
Ic segt bi des loys gelede,

V. 688 *v'mide.* — 692 *w't da'... ðblide.* — 700 *w'elt.* — 703 *v'driuē.*
V. 704 *h'en.* — 705 *ridd'e.* — 708 *wa'hede.* — 709 *da'ōme.* — 710 en 712 *hē.* — 712 *v'tieren.*

hadde een die drie, hi wert op tstede
riddere gemaect goedertieren
jegen des dorpers versieren.

39.

Alsemen dese drie poente vant
ane den man, wert hi becant
riddere in Gods name.
Men dede hen sweren ende geven pant
sinen God, al metter hant :
te scuwene alle blame,
ende te verhuedene sijns heren lant ;
wedewen, wesen, water, sant,
bi leren van Adame.
Men dede hem ane een diere gewant;
doe quam die coninc achemant,
hoe gerne ict dus name,
ende segelde hem dan enen brant
op sinen rechten arm te hant ;
dat was hem wel bequame ;
en was saphier noch dyamant,
soe fijn, soe fier, bi Sente-Amant!
Deus ! hoe ics mi scame,
dat ridders hen houden ontamen !

40.

Doe en mochte geen ridder sijn,
dat orcondet loy ende tgedichte mijn,
van lachterliken seden.
Nu verkeret, dats in schijn,
dies comt dorperlike venijn
te hove ongebeden.

V. 720 en 724 *w't.*
V. 725 *ridd'e.* — 726 *hen.* — 729 *v'huedene.* — 730 *wat'.* — 732 en 735 *hē.* — 741 *hen.*
V. 744 *lacht'likē.* — 747 *vgebeden.*

Dit es emmer waer, Mertijn :
tusschen der see ende den Rijn,
es trouwe al af getreden.
Die salege sueken haren fijn,
davonture scheerijt haren twijn
op den dach van heden.
Merten, scuwe dat valsche lijn
te minen wille, ende niet gerijn;
houti binnen vreden.
Merten, hout tgeloeve dijn,
om die Gods hulde pijn.
Edelheit es leden;
die werelt es al besneden.

41.

Jacob, wetti wat mi doet
beide pine ende toren moet,
logenen verdragen.
Om dat mi doen die heren goet,
al en eest niet metter spoet,
verswigic vele sagen,
ic ben des seker ende vroet.
Si eren nu der ulen broed,
die valken teerne plagen;
die goede liggen onder voet;
reynardie heeft al den spoet,
ende es van groten magen.
Nu es der edelheiden hoed
gheworpen in die Seeusche vloet;
dat mach ons wel meshagen.
Ic vruchte der valscher werelt woed;
sonden bringen swaer gemoet,
drocfheit ende plagen.
Wee hen, diese cnagen!

V. 748 *emm'... m'tijn.* — 749 *d'.* — 754 *m'tē.* — 760 *w'elt.*
V 763 *v'dragen.* — 765 *mett'.* — 767 *sek'.* — 768 *d'.* — 770 *ōd'* - 773 *d'.* — 776 *valseh' we'lt.* — 777 *swa'.*

42.

Jacop, haddics van u pant,
ic soude geloven al te hant,
dat du mi heeft geraden
te makene rime sonder bant.
tGepeis loept mi so ter hant,
rouwe heeft mi verladen.
Ic vinde in water ende op tsant,
menegen here achemant,
die al trect ten quade.
Boerden, die sijn wel becant,
daer met wint men diere gewant;
in siese niet versmaden.
Ic sie overal in dlant
den heren toegen fellen tant
ende an die archeit bladen.
Eest here, pape of seriant,
in al des lants omme rant,
sie ic se mede waden
met die der werelt scaden.

43.

Merten, dies en radic niet,
dat gi ane die bordene tiet;
trect altoes ten besten;
archeit scuwet ende vliet,
peist om dat hoge geniet
te comene ten lesten.
Al doen di heren nu verdriet,
het es menegen man geschiet,
ghi selt ane Gode vesten.
Verdraecht altoes dat boese diet,

V. 783 *sōd'*. — 784 *i'*. — 785 *v'laden*. — 790 *da'*. — 791 *v'smaden*. — 793 *dē he'n*. — 795 *h'e*. — 798 *d' w'elt*.
V. 805 *v'driet*.

vergeeft hem, die u ie verriet,
het quam wt quaden nesten.
Lieve Merten, dat vorsiet :
sonden bringen swaer geniet,
dies seldi u bewesten.
Ii sal noch vallen inden vliet
wie dat anderen noyt verriet;
die duvele selense besten
met harre spisen mesten.

44.

Edel Iacob, gi segt waer;
maer mijn herte es mi soe swaer,
om dat ic ben arm van goede ;
de heren trocken mi bat naer,
ende eerden mi al oppenbaer
ende hieten mi « die vroede; »
doe mijn stucken waren claer
ende ic hen diende hier ende daer,
nu benic uten spoede.
Ic soeke trouwe in weet waer,
in canre vinden niet een haer;
ic ligge onder die roede.
Ranspoet, rouwe ende vaer
sijn mijns worden gewaer,
ende vinden mi sonder hoede.
Ic ende verlies wi sijn een paer ;
ranspoet trect ons in sinen caer,
hoe cleene ics mi vermoede
ghelucs van selken broede.

45.

Berecht mi, Iacob, derre dinge :
waeromme die coninge

V. 80 *v'geeft hē.* — 811 *m'tē.* — 812 *swa'.* — 815 *and'en.. v'riet.*
V. 819 *ma' mīj h'rte.* — 821 *h'en.* — 825 *da'.* — 828 *ha'.* — 830 *va'.* — 835 *v'moede.*
V. 837 *d're.* — 838 *wa'ōme.*

tornieren niet en mogen;
en make mi geen gespringe,
berecht mi sonderlinge,
het sal mi verhogen.
Merten, ghi wilt, verre ende inge,
vragen mi, die u niet en dwinge,
des hebdi oyt geplogen.
En helpt niet, dat ict u linge:
coninge maecten dat gedinge;
mer het es nu bedrogen.
Ic, die mi met u minge,
verhuedt dat ic u niet en dringe,
houdt u, waert ongelogen.
Hort, Merten, hoe ict volbringe:
dedele wapene, de stalen ringe
gaven coninge vermogen,
graven ende hertogen.

46.

Coninge daden ierst tornieren,
hoven eeren ende iostieren,
ende vonden ridders name.
Ic moet u al dore visieren;
ic doet gerne in manieren,
dat u si bequame.
Waerdi vroet, gi soudt verfieren
op dit edel ordinieren,
daer ic soe sere naer rame.
Huedt u, ende sijt goedertieren,
dat u die dorpers niet en verscieren;
scuwet alle blame;
ghi selt vasten ende vieren.
Sidi quaet, gi selt vertieren,

V. 841 *sōd'lige.* — 842 *v'hogen.* — 843 *m'tē... v're.* — 848 *m'.* — 850 *v'huedt.* — 854 *v'mogen.*

V. 858 *ridd's.* — 862 *v'fieren.* — 864 *da'.... s'e.* — 865 *goed'tierē.* — 866 *v'scierē.* — 869 *v'tieren.*

dat leerde God Adame.
Wine slachten niet der mieren,
wi slechten bat den boesen dieren,
wi hebben alle lame.
Hoe sere ics mi scame!

47.

In diaer ons Heren, dats waer,
een min dan dertienhondert iaer
wert desc rime vonden
van enen, die wel menegen vaer
doechde, stille ende oppenbaer,
met valschen orconden.
Heren waren hem te swaer,
omme dat hi dicwile wert gewaer
harre quader sonden,
ende hise spaerde niet een haer,
hine verweet hen, hier ende daer,
te wel meneger stonden.
Gherechtecheit sal maken maer
wie doncker es ende claer,
ende die valsche wonden.
Die heren mesdoen, Merten, spaer,
en valle niet in haren caer,
latet den genen gronden,
dien de dinc gemonden.

Nota :

Hier es tfierde Mertens boec ute, dat in heeft ·xlvii· clauselen ende elke van ·xix· versen.

V. 875 *h'en... wa'.* — 876 *hōd't.* — 879 *oppēba'.* — 881 *h'en... hē... swa'.* — 882 *w't gewa'.* — 884 *ha'.* — 887 *ma'.* — 888 *dōck'... cla'.* — 890 *h'en... m'tē.*

GEVANGENZETTING VAN PHILIPS WIELANT

OP HET SLOT TE HEUSDEN IN NOORD-BRABANT.

Tot de verdienstelijkste mannen, welke Nederland in de vijftiende eeuw heeft voortgebracht, behoort ontegensprekelijk de rechtsgeleerde Philips Wielant, omtrent 1440, vermoedelijk te Gent geboren, en den 2^{en} Maert 1519 (1520) aldaer overleden. Opvolgentlijk raedsheer by den raed van Mechelen, en by dien van Vlaenderen, waervan hy in 1488, te midden van de beroerten, voorzitter was, maekte Wielant zich bekend als schryver over onze geschiedenis en onze rechten, en wel bepaeldelijk door zyne *Antiquitez de Flandres*, en zyne dikwijls herdrukte traktaetjens over de *leenrechten*(1) en de *pratijcke civile* of burgerlyke

---

(1) *Tractaet vanden Leenrechten nae de Hoven van Vlaenderen, metgaders de diensten daer toe staende : Vergadert by Meester Philips Wielant, President inde camer vanden Raede in Vlaenderen.* Gheprint Thantwerpen inde Cammerstraete, inde Muelen, by Hans de Laet. Anno M. D. ende LVII, kl. 8°. — Tot Middelburg. By Gielis Orthemels, 1666, kl. 8°. — Ook met de *Commentariën gemaekt by d'heer ende meester Jan Baptiste de Clerck*, te Gent uitgegeven in 1695 in-folio en in 1771 in-8°. — De heer Ketele heeft hiervan in 1839 eenen fransehen tekst laten drukken : *Beau traité de la diversité de nature des Fiefs en Flandre.* Gand, C. Annoot-Braeckman, in-8°. Hy gebruikte hiertoe een handschrift der zestiende eeuw, hetwelk in zijn bezit was; doch hy heeft niet geweten, dat deze verhandeling van Wielant is, en dat ze meer dan eens in het vlaemsch gedrukt was.

rechtsvordering (1). Hy stond tevens by zyne tijdgenooten hoog in achting om zyne staetkundige behendigheid, en meer dan eens werd zijn vernuft te baet gesteld om geschillen te vereffenen of moeijelyke onderhandelingen te beleiden (2).

Ik ben niet voornemens hier een uitvoerig levensbericht van Wielant mede te deelen; maer alleen op eene weinig gekende byzonderheid zyner loopbaen de aendacht te trekken (3).

Tydens de twisten tusschen de Vlamingen en Maximiliaen was Wielant steeds een vurig voorstander van het gezag der staten, waerdoor hy zich dan de wraekzucht van den vorst en dezes aenhangers op den hals trok.

Men leest in den chronijkschryver Despars, dat op den dijnsdag 28^{en} February 1485 (nieuwe stijl 1486) : « *Die grave Inghelbert van Nassauwen, uytter name van den roomsch coninck Maximiliaen, te Ghendt meester Philips Wielant vanghen dede ende te Vuylvoorde int casteel voeren* (4). »

Omtrent deze inhechtenisneming vindt men nergends elders iets geboekt. Het mag dus een gelukkig toeval hecten, dat over eenige jaren de geleerde heer Prosper Cuypers van Velthoven de hand kon leggen op eene oude oorkonde, die op heel die

---

(1) *Practijcke Civile des Edelen Heere M. Philips Wielandt, Raedt ons gheduchts Heeren Philips Eertshertoghe van Oostenrijck, hertoghe van Bourgongien, ... Voorts syn President in Vlaenderen, ende naderhandt Hooft van synen Hooghen Rade, neffens hem residerende. Van nieus oversien, gecorrigeert ende gesuppleert, by M. Ant. van t'Sestich, Advocaet voor den voorschreven Hoogen Raet te Mechelen.* Tot Rotterdam, voor Jan van Waesberghe, woonende op de Marct, inde Fame. Anno 1613, kl. 8°. — *Den derden verbeterden druck.* Tot Rotterdam by Jan van Waesberghe de Jonghe opt Steygher aende Koren-Merckt. Anno 1622, kl. 8°. — Tot Rotterdam by Pieter van Waesbergen, boeckverkooper opt Steijgher inde Swarte Clock. A° 1642, kl. 8°. — t' Antwerpen, by Hendrick Aertssens in de Kammerstraet in de witte Lelie. 1646, kl. 8°.

(2) Kervyn de Lettenhoven, *Histoire de Flandre*, D. V. Bruxelles, 1850, bl. 349.

(3) Over Wielant leze men onder anderen : Paquot, *Mémoire pour servir à l'histoire littéraire des Pays-Bas.* Louvain, 1769. XV, blz. 48-57.

(4) De Jonghe, *Cronijcke van Vlaenderen door Nicolaes Despars.* Brugge, 1840. IV, bl. 276.

zaek veel licht verspreidt en waervan ik, dank zy de heuschheid des bezitters, hier in dit *Museum* mededeeling kan geven. Het geldt namelijk een rekwest door Wielant zelven aen graef Hendrik van Nassau ingediend. Dit stuk is zonder aenwyzing van dag of jaer; maer dewijl er van Engelbert van Nassau wordt gesproken als reeds overleden, en deze in 1502 stierf, zoo moet het noodzakelijk op of kort na dit tijdstip worden gesteld.

Zie hier nu wat wy uit den inhoud leeren. Toen Engelbert, graef van Nassau, na het sluiten des vredes van het jaer 1485, zich te Gent bevond, liet hy Wielant aenzoeken zich by hem te begeven. Wat er tusschen beiden omging, wordt niet geweten; maer ten gevolge van dit gesprek, liet graef Engelbert, die in de geschiedenis als zeer driftig van karakter bekend staet, den raedsheer aenhouden. Hy beval, dat men hem onmiddellijk te paerd zou doen stygen, al was hy in magistraetskleederen en ongeleersd en ongespoord; en zoo werd Wielant, tusschen geleide van eene bende schutters, van Gent, gevoerd naer Dendermonde, Brussel, Vilvoorden, Mechelen, Antwerpen, Breda, tot eindelijk op het slot van Heusden, waer men hem zeven-en-twintig weken gevangen hield.

Door tusschenkomst van vrienden en bloedverwanten, werd er den 27sten een bevel van Maximiliaen verkregen, waerby Wielant in vonnis zou worden gesteld. Maer wanneer men nu krachtens dit besluit vroeg om aen het willekeurig ophouden van den raedsheer een einde te stellen, antwoordde Jan van Nassau, bastaerdbroeder van graef Engelbert en zijn stedehouder op het slot van Heusden, dat hy slechts de bevelen van zynen broeder, geenszins die des aertshertogen kende.

De echtgenoote van Wielant by Engelbert nu verder aengedrongen hebbende, zoo werd haer door den graef geantwoord, dat haer man gyzelaer bleef voor de uitbetaling der drie duizend kroonen, die de aertshertog aen Engelbert schuldig was.

De handelwyze van Engelbert van Nassau in deze zaek is zeker niet loffelijk en zou onverstaenbaer voorkomen, indien men geene rekening hield van Wielants vroeger gedrag. Het was, zoo het schijnt, grooten deels door zijn toedoen, dat de Staten van Vlaenderen geweigerd hadden aen Maximiliaen de geëischte hulplagen voor het onderhoud van het krijgsvolk toe te kennen. Hierdoor had zich de aertshertog in geldelijke moeijelijkheden, en in de onmogelijkheid bevonden om aen Engelbert te betalen hetgene hy hem sedert lang schuldig was. De graef van Nassau, die beter met den degen vooruit kon, dan kwestiën van privilegiën en rechten bepleiten, vond het kortste en zekerste middel om gelijk te bekomen, zynen voornaemsten tegenstrever als gyzelaer vast te houden, en hem dus niet alleen tot zwygen, maer ook tot betalen te dwingen.

Alhoewel dit middel door graef Engelbert gebruikt om het hem verschuldigde in te vorderen, geener wyze als wettig kon aengezien worden, dachten echter de bloedverwanten van Wielant den graef zoo spoedig mogelijk te vreden te moeten stellen; want men bedreigde ze, zoo 't schijnt, meester Philips naer Duitschland, in de staten van het Huis van Nassau over te voeren. Na eenig dralen werd dan ook de raedsheer losgelaten door tusschenkomst van zekeren Tinteville, abt van St.-Benigne. Men bevond zich in de noodzakelijheid aen Engelbert van Nassau twee duizend twee honderd ponden grooten (van veertig grooten het pond) te tellen. Tinteville eischte daerenboven voor zyne gedane moeite en onkosten, vier honderd pond, en Jan van Nassau honderd-een-en-twintig pond voor de mondbehoeften van Wielant, tydens zyne opsluiting.

Wanneer de raedsheer zich op vrye voeten bevond, en Antwerpen voorbygetrokken was, deed hy, nauwelijks op vlaemschen bodem getreden, eene plechtige protestatie over het hem aengedane onrecht. Akte werd hiervan verleden voor den pastoor van Haesdonck, als apostolieken notaris. Wielant beriep zich in dit

stuk op de nietigheid van al het door hem toegestane, uit hoofde dat zyne toestemming enkel door dwang was afgeperst.

Zoo lang Engelbert van Nassau in leven was, werd deze zaek zonder gevolg gelaten; zoo groot was het gezag en de invloed des graven hier te lande; maer na zyne dood, had, zoo ik zegde, Wielant aen graef Hendrik van Nassau, Engelberts neef, het besprokene rekwest gericht. Hy vroeg twee duizend pond schadevergoeding boven de teruggave der bovengemelde sommen, en aenzocht den graef de zaek in der minne te vereffenen, zoo niet zou ze in rechte beslist worden.

Het is vermoedelijk, dat men tot eene vriendelyke overeenkomst geraekt is. Hendrik van Nassau was immers, in tegenstelling van zynen oom, zeer bevredigend van aerd; en men vindt nergends sporen van eene rechterlyke uitspraek in deze zaek.

Zie hier het stuk:

Mémoire pour en toutte revérence remonstrer à hault et puissant prince, Monseigneur le conte de Nassau, depar maistre Philipe Wielant ce qui s'ensuit:

Que, assez tost après la paix de Flandres, que l'on dist de l'an IIIIXXV, feu monseigneur le conte de Nassau, estont à Gand, manda venir devers ly en son logis, le dict maistre Philipe, disant que avant son partement dudict lieu, il désiroit parler à ly,

La quelle chose le dict maistre Philipe, qui tenoit le dict seigneur pour son bon seigneur et amy, fist liberalement, non pensant qu'il luy voulsist aucun mal.

Touttesfois, ly illec venu, ledict seigneur le prinst par la main, luy fist signe d'amour, et dist que le Roi voulont qu'il allast avec luy, et qu'il ne se sousfrast, car on ne le traicteroit que en toutte raison et justice, et luy mesmes tiendroit la main ad ce que ainsy se feist.

Et, après que le suppliant luy eust gracieusement respondu qu'il feroit son plaisir, le dict seigneur le fist incontinent mettre à cheval en sa longue robe, sans houscaux ne esperon, ainsy qu'il estoit venu envers luy à son commant, et le mener entre des archiers comme ung laron fort esclandreusement de Gand à Tenremonde, et de là à Bruexelles et par devant Vulvoorde à Malines et d' illec en Anvers, et d'Anvers l'envoya par ses dicts archiers en sa ville de Breda et d' illec à chastel de Huesden, dont il avoit la garde.

Ouquel lieu ledict maistre Philipe fu detenu par l'espace de xxvj sepmaines si estroitement que personne ne povoit parler à luy, sy non à la présence de Jehan, bastard de Nassau, son frère et son lieutenant ou dit chastel, ou de ses commis, sans jamais luy vouloir dire la cause de son emprisonnement ne luy vouloir faire administrer justice selon sa dicte promesse de ce très-souvent prié et requis.

Et, combien que pendant ce temps les femme, parens et amis dudict maistre Philipe eussent fait plusieurs et extrêmes diligences et poursieutes, tant devers la personne du Roy, que devers son conseil affin d'avoir provision pour faire constraindre ledict de Nassau et son lieutenant ad ce que dit est, mesmement à délivrer le dit maistre Philipe de prison ou le mectre en justice, et que à celle fin jillz eussent obtenu du Roy mandement en date du xxvj^{e} de Juilliet a^{o} iiij^{xx}vj.

Néantmoins jillz ny sçeurent parvenir obstant que icelly mandement ne povoit avoir son exécution et que ledict bastard respondi à Pierre du Puts, exécuteur dicelly mandement, que quant il en viendroit mille telz, il ne obeyroyt pas ung seul, mais se monseigneur de Nassau luy commandoit aucune chose, il le feroit ainsy que plus amplement appert par la relacion dudict exécuteur.

Et, depuis quant la femme dudict mestre Philipe s'est par conseil d'amis très-souvent trouvée devers ledict seigneur pour savoir comment l'on en polroit faire par expédient, puisque par justice l'on n'y povoit parvenir, icelly seigneur luy respondist finablement que le Roy luy devoit iii^{m} escus, lesquellz il luy avoit assigné prendre sur ledict maistre Philipe; ne luy chaloit se c' estoit à tort ou à droit; mais jammais icelly maistre Philipe ne partiroit de prison que premiers il ne luy eust satisfait d'icelle somme.

A quoy ladicte femme fort perplexe luy demanda, se c' estoit raison et se sa conscience le pourroit supporter, veu que ledict maistre Philipe ne devoit riens au Roy; il respondy qu'il s'an attendoit à la conscience du Roy, qui luy avoit fait ladicte assignation.

Et depuis, continuant ce propos, ung surnommé Tinteville, abbé de

Sainct-Benigne, soy disant conseiller et entermetter des besognes dudict seigneur, manda venir vers luy à Bruges la femme et aucuns parens dudict maistre Philipe, et leur dit que le dit seigneur s'estoit moult fort troublé de l'impétration dudict mandement et qu'il avoit voué et juré que se on ne luy payoit les dicts iiij^{m} escus endedens xv jours lours prouchain venans, il envoijeroit logier ledict maistre Philipe en Allemaingne, en tel lieu que on ne le verroit mais en pièce, et peut estre jammais.

Et fist tant ledict abbé par ses parolles, menaces et persuasions que ladicte femme et aucuns de ses parens, sans le sçeu dudict suppliant, fusrent contens d'appointier à luy et eulx obligier en leur propre et privé nom, de baillier et payer audict de Nassau pour ledict maistre Philipe, à certains termes, ij^{m} ij^{c} livres de xl gros la livre, et oudict abbé iij^{c} livres pour sa paine.

Mais, pour ce que lesdicts femme et parens doubtoient que ledict maistre Philipe ne vouldroit accepter ledict appointement, icelly abbé envoya en prison devers ledict maistre Philipe, et luy fyst dire qu'il luy conseilloit pour son bien qu'il acceptast icelly appointement, car, s'il ne le faisoit à ceste fois, jammais n'y parviendroit, mais seroit homme perdu, avec autres parolles.

A quoy ledict maistre Philipe fort travaillé de la longue prison, véant que la justice luy estoit fort eslongnié, et considérant l'auctorité et puissance de celly à qui il avoit à faire; ausy sachant de quelle petite efficace sont appointemens et promesses faictes par constrainte de prison, dit de bouche et riens de ceur, ne de volenté, mais seullement pour yssir de sa misérable et torchonnière captivité, qu'il estoit content de accepter ledict appointement.

Et sur ce, fu tantost après mis à delivré en payant oudict bastard, oultre et pardessus ledict appointement, clxxj livres, qu'il luy demanda pour ses despens ordinaires.

Mais le lendemain, lendemain de sa délivrance, ledict maistre Philipe soy trouvant en sa liberté et francise, véant qu'il estoit passé Anvers et venu à Haesdonc, terror de Wase et pays de Flandres, comparu pardevant le curé d'icelly lieu, notaire apostolicq, et en présence de plusieurs tesmoings protesta, provoqua et appella de tous les griefz dessusdicts, mesmement de ladicte obligacion faicte à son descheu par ses femme parens et amis, par faute de non savoir recouvrer justice, et du consentement par luy fait en prison, ensemble de touttes exécutions qui s'en porroient ensievyr et des payemens, qui s'en pourroient faire par crainte ou doubte d'icelly seigneur ou autrement.

Ainsy que touttes ces choses apparent par instrument dudict notaire, daté du premier de Septembre oudict an mjxx et vj, lequel ledict maistre Philippe a tousiours depuis gardé avec ledict mandement et dicte relacion, esperant et attendent le tamps de justice,

Et, néantmoins il a par la protestacion et soubz l'appellacion et par la constrainte que dessus, non osant troubler ledict seigneur de paour d'avoir pis, furny à toutes les sommes dessusdictes et icelles delivré à telz de ses gens qu'il luij a pleu, et entre autres à baillie à maistre Leurens du Blioul, qui se disoit son secretaire, viij^{c} desdictes livres sur sa lettre, que le dict maistre Philipe a devers luy, et le surplus diversement.

Et, pour ce que maintenant par le trespas de feu monseigneur de Nassou, que Dieu perdoint! cessent les craintes, que avoit ledict maistre Philipe, de mectre son fait en justice, et que espère que présentement la justice luy sera ouverte, icelly maistre Philipe a advisé d'en baillier requeste à mon très-redoubté Seigneur.

Mais, par honesteté, et comme raison veult, il en a bien voulu premiers faire advertir mondict seigneur de Nassau à présent seul héritier dudict feu, et luy prier et supplier que amiablement et sans procès, son noble plaisir soit luy randre ou faire rendre et payer la somme de v^{m} iij^{c} lxxj livres, de xl gros la livre.

Est assavoir ij^{m} ij^{c} livres de gros à payer à feu ledict seigneur de Nassou et oudict maistre Leurens — Item iiij^{c} livres, qui furent bailliez à l'abbé de Saint-Benigne pour ses paines.

Item clxxj livres de gros à payez ou bastard pour ses despens de prison ordinaires.

Et iij^{c} livres de gros à payez pour ces despens extraordinaires, tant aux archiers que en ladicte prison et autrement.

Et avec ce pour les despens fais par sa femme, parens et amis, à poussievyr sa despeche ung demy an entier de ville en ville et de pays en pays, iiij^{c} livres.

Et, pour ses déplaisirs, hontes, dommaiges et interestz, en regart à sa vocacion, et ad ce que pour furnir ausdictes sommes luy a convenu vendre rentes et prendre argent à finance : ij^{m} livres.

Fait ensemble ladicte somme de v^{m} iij^{c} lxxi livres.

Et ledict Seigneur fera bien raison et justice.

Dit rekwest is geschreven op papier en beslaet drie bladen in-folio. Op een buitenblad staet de naem : *Wielant*. Deze, zoo wel als geheel het stuk, zijn misschien door hem zelven geschreven.

C. A. Serrure.

P. F. DU JARDIN,

EEN DICHTER VAN TWAELF OF DERTIEN JAER OUD.

In Duitschland, waer geen vak van letteren of wetenschap onbeoefend is gebleven, en waer om zoo te zeggen over alles boeken geschreven zijn, verscheen te Hamburg, in de eerste jaren der vorige eeuw, eene zoo gezegde bibliotheek van vroegtydige geletterden, dat is van mannen, die zich, vóór hunnen twintigjarigen ouderdom, in de geleerde wereld eenen naem hadden gemaekt(1). De schryver van dat boek, Klefeker, heeft geene moeite gespaerd om het zoo volledig mogelijk te maken.

Ik zal hier by de lijst door dien geleerde gegeven, den naem voegen van eenen jongeling, van wien te Gent in 1662, drie gedichten onder den volgenden titel in het licht kwamen :

Dry nederlandsche dichten. 1° Op de Ontydighe Doot van Alexander den Grooten. 2° Op den moort, aenghedaen aenden keyser Mauritius, vanden tyran Phocas 3° Op de Bekeeringhe vanden H. Ignatius de Loyola Stichter der Societeyt Jesu, van een Chreyschs-en-weerels, tot een gheestelijck Leven. Ghemaeckt Door P. F. D. R. oudt omtrent 13 Jaeren. — Te Ghendt, Ghedruckt by Bavdvyn Manilius, woonende in de witte Duyve, Anno 1662. — In-4° van 14 bladz. (2).

---

(1) KLEFEKERI *Bibliotheca Eruditorum praecocium sive ad scripta hujus argumenti spicilegium et accessiones.* Hamburg, 1717, kl. 8°.

(2) Deze titel staet insgelijks, naer mijn exemplaer, opgegeven by VANDERHAEGHEN, *Bibliographie gantoise.* D. II, 151, N° 1206.

De uitgever dezer gedichten, een pater der Societeit Jesu, die V. D. H. teekent, zegt in een voorwoord : « Een van dese dry Nederduydsche Dichten sijn my by ghevall' in handen ghecommen, als ghemaeckt door een Edel Jonghelincxken van ontrent *twaelf of derthien* jaeren. Niet connende het selve ghelooven hebb' aen hem voorghestelt een onverwacht beslach ofte materie, om die te beschreyven in ghelijcken Dichte; ende dat in sulck een plaetse en gheleghentheyt, in de welcke hy gheen behulsaemheyt van boecken ofte van menschen en conde becommen, 't welck lesende hebb' bevonden, dat dit, hetgene hy soo alleen wesende hadde beschreven, verdiende aen de voorgaende Dichten vergheleken, jae voorghestelt te worden. Oversulckx hebb' ick gheraeden aen den Heere Vader van den voorseyden jonghelinck, dat hy dese *Dry Dichten* souden doen drucken.... Den naem van het voorseyde Jonghelincksken is naer de ghedichten uyt ghedruckt met alle de letteren sijns eyghen naems, doch verminghelt en anders ghestelt, door dien dat, noch den Heer Vader, nocht hy selver en hebben willen nemen des stouticheyt vanden eyghen naem uyt-druckelijck te beduyden om alle verwaentheyt te verhoeden. »

De naem des jongelings staet achter het derde stuk op deze wyze uitgedrukt : *P. F. Da-riduni*. Ik denk, en de heer Vander Haeghen is daerin van mijn gevoelen, dat men daeruit door letterverwisseling *P. F. Du-Jardin* te lezen heeft.

In der daed, er bestond in dien tijd te Gent een adellijk geslacht, dat den naem van du Jardin voerde, en waertoe onze jeugdige dichter zal behoord hebben. Nicolaes du Jardin, heer van Hanseghem en Hemstenrode, uit Holland geboortig, en in huwelijk hebbende Francisca Helman, kwam zich te Gent vestigen; en in 1659, bekwam hy hier te lande herkenning van adel en den titel van ridder[1].

---

(1) Le Roux, *Recueil de la noblesse*. Brux., in-4°, bl. 312.

Deze Nicolaes was vader van Thomas du Jardin, die te 's Gravenhage in 1653 geboren werd, in de orde der Preêkheeren trad en een aental godsdienstige werkjens, zoo in het latijn als in het vlaemsch, uitgaf (1).

P. F. du Jardin, die in 1662 twaelf of dertien jaer oud was, en dus omtrent het jaer 1650 geboren werd, is waerschijnlijk een oudere broeder van den Preêkheer. Hy zal ook in Holland, en niet te Gent geboren zijn, alhoewel hy die stad reeds sedert ruim drie jaren bewoonde, toen zyne dichtproeven in het licht werden gezonden.

Zie hier den aenhef van het eerste stuk, het *Clachtdicht over de dood van Alexander den Grooten.*

o Dôot! o vrede doot! en hebt ghy dan gheen palen?
comt ghy oock in het Hof den Keyser sellefs halen?
comt ghy in het Palleys, en sleypt ghy naer het graf?
die heel de weerelt door noch onlancks wetten gaf.
Ick meynde dat u macht niet verder en cost komen,
ick meynde dat den boogh, den pyl u was ontnomen,
als ghy comt in 't Palleys, als ghy comt in het Hof;
maer wat ick meyn of niet 't verandert al in stof.
De doot, de bleeke doot, en weet noch niet van sparen,
en weet niet wie sy moet door-schieten; wie bewaren;
haer ooghen sijn verblint, haer pylen sijn ghemeyn,
soo wel voor rijck als aerm, soo wel voor groot als cleyn.
S'en weet niet waer sy schiet, en wie sy sal gheraecken,
oft waer sy een bleeck lyck, een droeve baer sal maecken,
en als sy hier en daer eens haren boogh ontspant,
dan heeft sy haren pyl in 't Keysers hert gheplant.
Waer is nu uwe macht waer sijn nu u soldaeten?
syt ghy van al uw volck alreed soo haest verlaeten?
waer is nu dien moet? die ghy eens hebt ghetoont
als ghy, oock met de doot, u vyandt hebt gheloont.

---

(1) Men zie over hem : Goethals, *Histoire des lettres, des sciences et des arts en Belgique.* Brux., 1844. D. IV, bl. 246-255.

Waer is u stercke handt? waer is u jeugdigh leven?
waer is den schoonen glans? waer is het al ghebleven?
Ah! t' is nu al vergaen; het lichaem is verrot.
en Alexander selfs en is maer eenen spot.
Die heel de wereldt had met lof en prijs verwonnen,
die licht hier van de doot nu teenemael verslonnen.....

Het begin van het derde stuk ter eere van den heiligen Ignatius de Loyola geschreven, diene hier tot eene tweede proeve:

In Spangien is een stadt, met name Pampelona,
daer Mars den coninck is, de coningin Bellona,
daer menich machtich helt sijn bloet verghoten heeft,
wiens lichaem is verrot, wiens naem nog heden leeft.
De stadt is over all' versterkt met hooghe mueren
die teghen 's vyants macht, die teghen wapens dueren;
die met het bolle-werck, die met de halve maen
de crachten van 't gheschut, den legher wederstaen.
Maer dese sterkt' is kleyn, daer sijn noch sterker mueren
daer is een stercker handt, die noch meer doet versueren
die met haer eyghen siel de stadt beschermen moet;
door wiens kloek-moedicheyt, den vyant stort sijn bloet.
Nochtans den Franschen vorst heeft sigh te velt begheven
en heeft door syne macht dees vrome stadt doen beven,
dus snijt een koude vrees de borghers door het hert,
en schijnen al vermoort, al zijn sy sonder smert.
Men sluyt de poorten toe, de stadt die wort beclommen
naer datter menich mensch, hadd' in sijn bloet gheswommen.
Men wacht aen alle kant, men vechter inder nacht
soo wel als inden dach, het compt all' onverwacht.
De waters root van 't bloet, het lant wit vande beenen
die worden overtreed, als op de straet de steenen;
hier worter een ghewelt, daer worter een ghekerft
hier wederom een paer door 's vyants sweerden sterft.
T'gheschut op 't bolle-werck, wort hier en daer ontsteken;
gheen wapens, gheen gheweer, gheen roer, gheen lont ontbreken,
gheen helmen, gheen rapier, gheen pycken, gheenen schilt,
gheen sweert, gheen bloedig sweert 't welck vele menschen vilt.
De coghels vlieghen uyt de sware stale ballen
dat in des vyants heyer van al de vesten vallen

en swieren door de locht, en dooden menich helt
die eertijts met sijn sweert, wel duysent hadt ghevelt.
Nochtans t' belegh gaet voort, de stadt wordt overvallen,
men sproeyt met t' menschen bloet, de vesten en de wallen ;
den vyant eens ghelijckx is soo van bloet doornat
dat oock het vinnich stael van lont gheen vier en vat.
Het gaet nu op het lest, een deel beghint te kermen;
een ander met sijn sweert, sijn eer noch wilt beschermen,
Loyola een voor al wordt in sijn been ghewont
maer dese wond alleen cost maecken hem ghesont.....

En wat verder :

Vaert weerelt vaert dan wel, ick wil u heel verlaeten;
als vyant wil ick u, k' wil u altijtds haeten.
Vaert wel, vaert eeuwich wel, Loyola die treckt voort
hy treckt syn seylen in, eer hy is over-boort,
adieu Biscaya dan, Navarr' en Pampelona,
adieu dan Arragon, adieu Mars en Bellona,
van nu ben ick bereyt te dienen eenen Godt,
diet'altemael bestiert door raed, en door gebodt.
Als hy dees worden sprack, soo wiert hy meer ontsteken,
soo dat sijn gloyend' hert van liefde scheen te leken.
En soo sy hadt gheseyt, soo heeft sy oock ghedaen,
en is op staende voet naer sijnen roep gheghaen.
Dit doet het hemelsch vier, die Goddelijcke-stralen
die in Loyolas hert van boven comen dalen
dit is de soete cracht, de cracht van suyver min,
die hem soo wonder schoon compt spelen inden sin.
Hy seght ick ben bereyt op staende voet te sterven
tormenten op torment, en pijn op pijn te erven;
ja niet alleen een dood, maer duysent t'onderstaen,
en naer de doot van selfs, oock naer t'schavot te gaen.

Alhoewel de drie stukken sporen dragen, dat ze uit de pen van eenen leerling in de kunst gevloeid zijn, bewyzen ze toch dat de jeugdige schryver niet van aenleg ontbloot was, en dat hy door meerdere beoefening eene eervolle plaets onder de dichters van zynen tijd zou hebben kunnen bekleeden. Wat er echter later van hem geworden is, kan ik niet zeggen.

WATERINGEN EN VAERTEN IN VLAENDEREN,

TYDENS DE VIJFTIENDE EEUW.

In eene landstreek zoo als de onze, waervan een groot gedeelte aen de wateren ontwoekerd is, kan men niet onverschillig zijn om te weten, hoe onze voorvaders de rivieren ingedijkt of afgeleid, en de moerassen en vennen uitgedroogd hebben, om den bodem bewoonbaer te maken. Vlaenderen was vroeger niet wat het thands is. Tydens de middeleeuwen nog was de helft van dit gewest, of byna ontoegankelijk of onvruchtbaer. Onmeetbare heiden strekten zich overal uit, en by gebrek aen dyken en waterwerken had men gedurig tegen overstroomingen te worstelen.

Mijn doel is niet te dezer plaetse over den toestand van Vlaenderen in vroegere eeuwen uit te weiden, noch over het aenleggen onzer polders of het inrichten onzer wateringen te handelen. Ik verwijs naer de boeken, die over dat vak bestaen, en vooral naer de bekroonde verhandeling van den heer De Hoon (1).

Ik bepael my tot het uitgeven van twee oorkonden uit de vijftiende eeuw, die ik als belangrijk genoeg achte om in het licht gegeven te worden, des te meer daer de stukken, het afweeren van het water of het delven van vaerten betreffende, in zeer klein

(1) *Mémoire sur les Polders de la rive gauche de l'Escaut et du littoral Belge* in de *Mémoires couronnés de l'Académie de Bruxelles*. Brux. 1852, in-8°, D. V.

getal, ten minste van uit de middeleeuwen, tot ons zijn gekomen. Deze twee charters berusten onder dat gedeelte der archieven van de oude abdy van Sinte-Baef te Gent, hetwelk tot heden toe in de Hoofdkerk alhier bewaerd wordt.

Het eerste dezer stukken is eene keur, dat is eene oproeping en overeenkomst der ingelanden van de Wateringen van de Groede en van den Zouten Polder, ten einde de middelen te beramen om aen de hevigheid van den stroom te wederstaen. Men stelt als voordeelig voor om het geweld van het water te beletten, zoo in het Aerdenburg-ambacht, bewesten en beöosten de Eede, als in de Watering van de Oude Evene(1), op Cadsant, en elders, steenen hoofden en duikers aen te leggen. Doch alzoo deze werken, van den eenen kant, voor den Yzen Polder en de Watering van de Groede, en van den anderen kant, voor den Zouten Polder, moeten verricht worden, zal het bestuer van beide deze inrichtingen naer evenredigheid zijn aendeel moeten betalen. De aen de zaek belanghebbenden keuren het middel goed, en laten toe dergelyke werken uit te voeren, waer men het nuttig zoù achten.

Het ander stuk betreft het delven eener waterleiding, de *Lijsdonck-leede* geheeten, in het land van Waes. Vanden Bogaerde heeft er reeds melding van gemaekt, en er eenige regelen laten van drukken(2). Het is een oktrooi door de Schepenen van Gent, aen 't welk het land van Waes, in sommige gevallen, onderhoorig was, op het verzoek der ingezetenen van Sinai, Exaerde, Saffelaer, Dacknam, Lokeren, Mendonck, Sprendonck, Desteldonck, Everghem, Winkel, Wachtebeke, Moerbeke, Stekene, Kemseke, Sint-

(1) In het oorspronkelijk stuk staet: *van den Houden Yevene*. Deze Watering heeft haren naem bekomen van den dijk, dien Jan van Avesnes heeft doen aenleggen. Van daer het woord *Evene* als eene vertaling van *Avena*, *Joannes de Avena*.

(2) *Het Distrikt St.-Nikolaas, voorheen land van Waes*. St.-Nikolaas 1825. D. I. bl. 26-27.

Pauwels enz., verleend, om eenen waterloop te doen delven, ten einde daerdoor de landen van de overstrooming by hooge ty te bevryden.

Deze waterleiding moet van Sinai af tot aen Waesmunster loopen, alwaer zy zich in de Durme zal ontlasten. De schepenen van Gent bevelen te dezer gelegenheid, dat men de Zuidleede van Mendonck tot aen Exaerde, zal moeten uitruimen en opdelven. « Voortijds, » zeggen zy, » kwamen de visschen in den vorschtijd in groote menigte langs de Durme naer Mendonck en van daer naer Gent, waerdoor de rivieren rond de stad altijd ruim voorzien waren; dit zal op nieuw gebeuren zoodra de Zuidleede en de Durme zullen gekuischt zijn, terwijl men thands ter gezegde plaetsen, geheele schepen visch vangt, waermede men de verkens mest. » Diensvolgends verbieden de schepenen, in de maenden Maert, April en Mei, dat is in den vorschtijd, in de voorschrevene wateren te visschen. Verder willen zy nog, dat men andere waterloopen, zoo als de Kele(1), tusschen Langerbrugge en Sprendonck, zoû uitdiepen. De schepen, welke tusschen de Moere en de stad Gent varen, zullen moeten in die kosten betalen, enz.

Geheel het stuk verdient gelezen te worden, om met den vroegeren toestand der rivieren en waterleidingen rondom Gent bekend te worden. Wat de *Lijsdonck-leede*, waerover hier hoofdzakelijk gehandeld wordt, betreft, deze is thands, volgends het reeds aengehaeld werk van vanden Bogaerde, slechts eene onbeduidende sloot op het grondgebied van Sinai beginnende, en zich op dat van Waesmunster, niet meer in de Durme, zoo als vroeger, maer wel in de Moervaert verliezende.

(1) Het zelfde, meen ik, als de *Cale*.

I.

10 Maert 1431 (1432).

In tjaer XIIII^{c} ende XXXI hebben beclaecht ghezijn Cueren ter diverschen stonden, inde Wateringhen vander Groede met haren medepleghers, ende in Wateringhen van den Zouten Poldre; ter welker eerster Cueren ghepropooneert ende voertghestelt was byden inghelanden vanden tween Wateringhen, hoe men, bider gracie Gods, zoude moghen wederstaen de snede vanden stroeme voer beede Wateringhen. Ende mids dien, dat de inghelande vanden tween Wateringhen aengezien hebben, dat men groot proffijt doet ende wederstaet de snede vanden stroeme : in Ardenbuerch-ambocht, bewesten ende beöosten der Eede, daer groten stroem ende snede es, met steenen hoofden te worpene, ende insghelijex inde Wateringhe vander Houder Yevene ende in Caedsandt ende te vele andren steden ; hebben gheaviseert de vorn. inghelande inde zelve Cuere, omme insghelijex te wederstane de snede vanden stroeme, voer de twee Wateringhen met steenen hoofden ende dukers daer toe behorende, aenghezien dat voer de twee Wateringhen niet so grote diepte noch snede es also et(1) es in Ardenburch-ambocht ende Houde Yevene ende tandren steden; ende ute dien dat de materie zeere ghewichtich ende zwaer was, hebben overeen ghedreghen ende gheaccordeert de vors. Wateringhen, dat elc van beede den Wateringhen zouden doen beclaghen noch eene Cuere ende te kennen gheven den notablen, die al daer niet en waren, te wetene: die wonende waren te Brugghe, ter Sluus ende in andren plaetsen, omme eendrachtelike met den ghemeenen ende notablen inghelanden van beede den Wateringhen, raed ende advijs te hebbene up de vors. materie, te wetene : up steenen hoofden ende dukers te makene voer de vors. twee Wateringhen, omme den stroem ende snede te wederstane voer beede de Wateringhen, omme tmeeste proffijt ende orbuer vanden vors. Wateringhen; aenghezien daer men den stroem ende snede niet en wederstonde met steenen hoofden ende dukers, dat men zoude moeten leeden inzaten ten velen meerdren grieve ende coste van den tween Wateringhen. Inde welke vors. wettelike Cuere over een ghedreghen es, zonder eenich gheseil of wederzegghen van yemene, dat men worpen ende

(1) *Et*, voor *het*.

maken zoude steenen hoofden ende dukers, ende die te legghene ten proffite van beede den Wateringhen, ende tzulker plaetsen ende steden, daer beede de Wateringhen overeen draghen zouden, omme ten vroemsten ende ten proffite den stroem ende snede van dien te wederstane; ende by dien dat deze vors. steenen hoofden ende dukers ligghen zullen voer den Ysen-poldre ende Groede-Wateringhe, met haren medeplegers, of een zijde, ende voer den Zouten Poldre of andre zijde, welke zijn twee diversche Wateringhen, elc hebbende zine particulaire Cuere, zonder yet ghemeene te hebbene, of deen met den andren te contribueerene of te gheldene; so was aldaer over een ghedreghen bi beeden Wateringhen ende Inghelanden, omme 't meeste proffijt ende omme dat ne gheene ghescille vallen noch risen zouden tusschen de twee Wateringhen, omme de costen, die men doen zoude moeten, als vanden steenen hoofden ende dukers vors., dat de vors. twee Wateringhen eendrachtelike ende ghemeene aennemen zouden te makene ende te werpene de vors. steenen hoofden ende dukers ten ghemeenen costen ende proffiten van hem beeden, in dezer manieren ende conditiën : dat de Wateringhe van den Zouten Poldre zal contribueren ende gheven, nu ende toot alre tijt, met den Ysen-Poldre ende Groeden-Wateringhen voors., toot de costen vanden vors. steenen hoofden, dukers ende al dat daer toebehoort, van ellevene penninghen de twee, zonder eenighe andre ghemeene costen te contribueringhe ende te hebbene deen met den andren, zonder alleene inde costen vanden steenen hoofden, dukers ende al, dat daer toe behooren zal, also ghezeit es; ende aldus blijft elcke Cuere vanden vors. twee Wateringhen staende in hare virtute ende up haer zelven. Ende omme dat alle dese zaken wettelike ghedaen ende over eenghedreghen zijn in eene wettelike beclaechde Cuere van beede den Wateringhen, eendrachtelike ende zonder eenich wederzegghene, zo zijn hier huut ghemaect brieven bi A, B, C, D, deen huut den andren ghesneden, rustende ende zijnde inden handen vanden tween voors. Wateringhen.

Actum a° XIIII° ende XXXI, den X^sten dach in Maerte.

Chirograef op perkament; onderaen staen de letters A, B, C, D, ten halve doorgesneden. Op den rug leest men : *advis om te wederstane de snede vanden watere vander Wateringhe vander Groede ende den Zouten Polre, int jaer* XIIII° XXXI.

II.

18 Maert 1438 (1439).

Allen den ghonen, die dese presente letteren zullen zien of horen lezen, Scepenen ende Raed vander stede van Ghend saluut. Wij doen te wetene, hoe dat ons anbrocht es bij diversschen persoonen inzetene ende ghegoedde vanden prochiën van Synay, Exaerde, Tsaffelaer, Dackenam, Lokerne, Mendonc, Sprendonc, Desseldonc, Everghem, Wincle, Wachtebeke, Mourbeke, Stekene, Kemseke, Sente-Pauwels in Waes, ende meer andre prochiën ende ghehuchten, dat grooten orbuer ende van noode ware ghedolven te werdene eene leede ghe-heeten de *Lisdonc-leede*, mids den grooten scaden, diemen neemt in hoghe watren vanden vruchten, merschen ende ghersinghen up de erde staende, beghinnende in de Duerme, tusschen den ouden mersche ende den Zwavenaertschen merschen, bijden Rabotte van Boudeloe, inde prochie van Synay, ende also voort lopende ende hendende toot inde Duerme, inde prochie van Waesmonstre, duer gheel land, herweghen ende straten, also verre alst behouft ende van noode werdt. Biddende dat wij daerinne consenteren wilden ten ghemeenen orbuere, nutscepe ende proffijte van allen den inzetenen ende ghegoedden vanden voors. prochiën, marchen ende jeghenoeden van daer ontrent. Up twelke wij begheerden te hoorne vier notable persoonen vut elker prochie, teenen zekeren ghenoemden daghe, omme van hemlieden gheinformert te zine, mids der lasticheyt van diere, al eer 't voors. ghedelf voortganc hebben soude; ende naer dinformacie ende verclaringhe ons ghedaen bijden ghedeputeerden vuten prochiën, zo voors. es, hebben wij, metgaders beede den dekenen van deser voors. stede, bij goeder voorsienicheden ende rijpen rade ghedelibereert, gheordonneert, ghewillekuert ende ghe-consenteert, datmen de voors. Leede delven sal ten meesten orbuere, proffijte ende mintsten quetste ende grieve van elken, inder manieren hier naervolghende: Eerst, datmen allen den ghonen, duer wiens goedinghen ende erfachtichede men de voors. Leede sal delven, zal doen ghelden ende betalen van haren gronde ende erfachtichede, naer weerdde van dien, wel ende redelic; ende elc sal moghen planten up sijn land neffens de Leede, tziner ghelieften ende proffijte, sonder yement anders eenich recht an te hebbene, behouden an elke zijde eenen traghelwech, also breet als die behoort te zine ende es up andere

rivieren. Item, men sal maken een steenin brugghe, bij Pots, inden heerweech, daer de Leede duer sal lopen, wel ende lovelic, al soot orbuerlic ende proffitelic zij. Item, men sal delven ende rumen de Zuutleede, beghinnende te Mendonc toot Exaerde an den Dam, tooten oude canten ende ouden bodemen, ende alle helcweeren (1), diere inne zijn, salmen vutdoen, ende voortan niet meer eenighe hilcweeren stellen noch in eenighe vanden anderen rivieren, up sceerplic ghecorregiert te zine, also over redelic ende orborlic dinken sal; ende daerinne niet visschen dan met netten. Ende de Zuutleede also ghemet ende ghedolven wesende, zo sullen se van dan voort rumen ende zuveren van cruden ende ander sins de ghelandde, elc jeghen tzine, te zinen coste. Item, omme dat de verssche visschen, die plaghen te commene bij grooter menichte vuter Scelde de Dorme up, duer de Zuutleede te Mendonc, ende van daer ter voors. stede van Ghend; ende inden tijd als zij pleghen te vorsene, ende zij also quamen, sonder ghestudt te zine, inde Zuutleede, plaghen de verssche rivieren van ontrent de voors. stede alle te bet ghespijst te zine, also zij zullen van nu voortan, als de Zuutleede ende de Duerme gherumt zijn vande hilcwieren ende andersins, men ten voors. plaetsen plach te vane by grooten scepen bij vele diversschen persoonen, diere haer verkine mede plaghen te mestene ende andersins ombehorlic te verdoene, dat onredelic ende niet ghedoghelic es; zo hebben wij gheordonneert, datmen inde voors. rivieren, in tijden als de versche vissche costumeren te vorsene, te wetene: inde maenden van Maerte, April ende Mey, niet en sal moghen visschen met netten, corven noch andersins bij eeneghen engiene. Item, salmen de Kele, tusschen der Langherbrugghen ende Sprendonc, daer te doene zij, delven, te wetene: ten diepsten vier spete diepe, ende eldere, daer min te doen es, naer advenant, zo datter in langhe jaren toecommende gheen ghebrec an en zij; ende daerinne zullen ghelden ende contribueren de ghone, die met scepen varen tusschen de Moure ende der voors. stede van Ghend, also datte ghecostumert es van ouden tijde. Item, de heste (2), die ligghen inde Nieuwe Leeden, int heerscip van Exaerde, salmen vute delven ende rumen toot inde Dorme, ende rumen toot inde diepte met ghemeenen coste. Voort alle de ghone, die ghelandt zijn ende ghegoedt

(1) *Helcweeren*, verder *Hilcweeren* en *Hilcwieren*. Het woord is telkens duister geschreven. By Vanden Bogaerde, staet *Rietweeren*.

(2) *Heste*, verder *Hiesten*. Het woord is zeer onduidelijk in het stuk.

neffens der rivieren, tusschen der Langherbrugghen, oestwaert, ende der Duermen, die daer hebben vaerden, waterganghen, beken, grachten groot of cleene, even verre dat zij hueren hiesten ende toekeer hebben inde voors. vaerden, waterganghen, beken of grachten, zullen ghehouden zijn die te rumene toten ouden canten ende bodeme, elc jeghen tzine tzijns zelfs coste. Item, de Leede van mer Olivier den Jaghere, neven den Dam toot Exaerde, zullen rumen toten auden cante ende bodemen de ghone, diese ghecostumert ende gheploghen hebben te rumene van oude tijde. Ende inde costen van al dezen, met al diesser ancleven mach van beghinne toten hende, zullen contribueren, ghelden ende betalen alle de ghone, wie zij zijn, nieme vuteghesteken noch ghesondert, diere bij zullen werden verlicht vanden watre ende eenich voordeel ende proffijt daer af hebben zullen, naer datter elc bate ende proffijt af hebben sal. Item, de brugghen, die sculdich zijn te ligghene inden Dam tusschen Mourbeke ende Exaerde, zullen maken de ghone, die se van ouden tijden hebben gheploghen te makene, ende insghelijex den Dam. Ende daer af zullen de persoonen hier onder ghenoomt hemlieden doen informeren ende besouken, wie datse van ouden tijden ghecostumert ende gheploghen hebben te doen makene. Ende, omme dat tvoors. ghedelf ende alle de pointen boven ghescreven te bet vulcommen zouden werden, ten orbuere ende profijte van elken, dient aengaen mach, so hebben wij gheordineert, ghecomitteert ende ghestelt, ende bij viertute van dezen ordineren, committeren ende stellen Louise vanden Moure, f^{e} Gillis; Henricke den Caluwe; Janne vanden Ackere ende Pietren Tierin, ghemerct dat zij ten ghonen dat voors. es, hem wel ghevroeden ende oec expert zijn, omme zulc last an te nemene ende aenveerdene, ghelijc wij te vullen gheinformert zijn alsoot behoort; de drie van hemlieden altijds machtich zijnde alle saken te doene ende doen doene, al waert dat eenich van hem vieren, welc het ware, absent wezen moeste. Ende hebben hemlieden ghegheven ende bij viertute van dezen gheven vulle macht auctoriteyt ende special bevel al daerinne te doene ende doen doene datter toe dienen, behouven ende behoren sal, daer bate ende proffijt af commen mach. Versouken mids dien ende begheeren, met sonderlinghe neerendste an allen ghonen, dient aengaen mach, dat zij ende elc huerer de voors. personen ende elken van hemlieden dit doende, obedyeren, neerendstelic verstaen ende hem voughen in allen wijs, sonder eenich refuuz, delacy, empeschement of wederseghen, also wel int delven duer elex goede ende erfachtichede, daert behouven sal, als inde betalinghe, die ter causen van dien ghedaen zullen

werden, ende andersins in allen saken daer toe dienende; insghelijcx inde verclaringhe te doene ter begheerten vanden voors. ghecommitteerden aengaende der grootte ende leghere van elc goedinghen, het zij bij haren eeden of van haren pachteren ende anderen, diere af weten te sprekene. Ghescoten te schietene, taxaciën ende smaeldeelinghen daer af te doene, execucie, maninghe ende vergbelt te vercrighene up elcx goedinghen, wien zij toebehoren, alst wel cloostriers, kerken, godshuuzen ende poorten als anderen, niemende vutghesteken, bij zulken weghen als daer toebehoren zullen. Ende waert zo dat iement den voors. ghecommitteerde personen, haerlieder clerc of eenighen van hemlieden, inde voorscrevene saken te doene of doen doene, bij ruuden worden of werken hem up stelde jeghen hem lieden of den eenen van hemlieden, die zouden wij zo hoghelic corregieren, dat zij spieghel ende exempel wesen souden allen anderen van ghcliken te wachtene. Emmer wel verstaende, dat zij, metgaders haren clerc, ghehouden zullen zijn van dies voorss. es goede rekeninghe ende bewijs te doene bij ghescrifte ende daer af haren eedt doen, up dats noodt zij, telken twee maenden of ter ghelieften van ons lieden. Ende alle de prochiën daer toe gheldende ende contribuerende zullen stappands ordineren ende kiesen uut elker prochie twee notable persoone, die tlast hebben zullen bij haerl. eeden te taxerne ende smaeldeelne in elke prochie de porciën ende aendeelen van allen den ghonen, diere inne zullen ghelden, bate, voordeel ende proffijt af hebben ende nemen zullen, daer an dat de voors. ghecommitteerde persoonen zullen verhalen ende verreeken tghuent, dat elke prochie ghelden sal. Ende de zelve ii persoone zullen ghehouden zijn dat te verandwoordene over elke prochie, daer zij ghecoren zijn, ende oec ten weerke te ziene daer voren datmen de voors. rekeninghe ende bewijs doen sal van ontfanghene ende uutghevene, ende insghelicx die van Waesmonstre voors., daermen duere sal moeten delven, ghelijc voors. es. Welke ghecommitteerde persoonen boven ghescreven hebben zullen, over haerlieder salaris ende aerbeyt, van also vele tijds als zij verstaen ende occuperen zullen ter voors. zake, te wetene : Louis vander Moure, f° Gillis, twee scelle groten sdaechs, als gouverneur ende clerc vander voors. sake, diese ghehouden wert in ghescrifte te stellene bij goede verclaerse; ende elc vanden anderen drie personen twintich groten sdaechs; die alle viere eendrachtelic daerinne gheconsenteert hebben ende tlast aenveerdt ter presenciën van ons lieden. Ende, gheviele int ghuent dat voors. es eenich trubel of donkerhede, daer yemende twifelde int verstaen vanden pointen ende articlen boven

ghenoomt, of datter yet meer of min toe behoorde gheordineert ende ghedaen te werdene, dat reserveren wij tonswaert, omme altijds daerinne te voortsiene, verclaerne ende ordineerne also ons dinken sal der toebehorende. GHEGHEVEN IN KENNESSEN der waerheden, onder den seghel van saken der voors. stede van Ghend, den achtiensten dach van Maerte, int jaer duust vierhondert achte ende dertich.

Origineel op perkament voorzien met den grooten stedelyken zegel in groenen was, hangende aen eenen dubbelen staert van perkament.

Men leest op den rug van het stuk :

Scepenen vander Kuere in Ghend, naer de handelinghe, die zijs hoorden ter causen vanden ghedelve van der Lijsdonc-leede, metgaders den andren ghedelven daeranclevende, hieromme begrepen, hebben gheordineert bij voorme van appointemente, dat Eerweerdeghe Vaders in Gode ende Prelaten, ghegoedt ontrent de voors. ghedelven, leenen ende te livereren zullen hare porcie ende aendeel vanden costen ghedaen ende te doene omme de voors. delvinghe, naer tghescot daer af overleden inden handen van gouverneurs vanden zelven ghedelve, achtervolghende den voetstappen vanden voorsaten ende den inhoudene van dezen jeghenwordeghen lettre, bij den zelven voorsaten daer up ghegheven. Ende waert zo, dat men bevonden, dat de zelve Prelaten te vele verleit hadden, dat zij dat zullen moghen recouvereeren up de prochiën, die daer af instandichede ende restitutie sculdich werden van doene, zonder de zelve Gouverneurs deromme te moyene. Item, dat dinsetene van Lokerne contribueren ende ghelden zullen inde costen vander zelver delvinghen in also verren als zij daer af bate ende proffijt nemen, ghelijc ende up zulke condicie als voorscreven staet, want anders en ware tvors. ghedelf niet ghescepen voortgane thebbene, in grooten achterdeele vanden ghelanden van daer omtrent ende den ghemeenen oorbuere, dat elc sculdich es te voorderne. Dit was ghedaen den XXIIII^sten dach van Maerte, int jaer XIIII^c XXXIX voor Paesschen.

M. ALARTS.

Brieven van consente van Schepenen ende Raedt der stede van Ghendt nopende het delven vande Leede, gheheeten de Lijsdoncklede, van jaere 1438.

GEDICHTEN VAN GILLIS DE RAMMELEERE,

DE ROOVERE, DINGELSCHE EN POTTERKIN.

Op de stedelyke bibliotheek te Gent berusten elf bladen in-folio, op papier, in de eerste jaren der zestiende eeuw geschreven, waerop ons eenige Refereinen bewaerd zijn gebleven. Deze bladen, thands te samen gebonden, behoorden vroeger tot een, waerschijnlyk nog al uitgebreid handschrift, en waerin, onder anderen, ook eene lijst der schepenen van Gent van 1301 af, te vinden was(1).

Van die acht dichtstukken dragen vier den naem des dichters onderaen geschreven. Deze zijn : Gillis de Rammeleere, Roovere, Dingelsche (2) en Potterkin, die ongetwyfeld alle in de laeste helft der vijftiende eeuw, of in het begin der volgende bloeiden.

Het zevende der stukken in het handschrift bevatte vroeger stellig meer dan twee strofen, terwijl aen het achtste het begin schijnt te ontbreken; hiertusschen zal een blad zijn uitgevallen.

De eerste dezer vier dichters, Gillis de Rammeleere, is sedert lang bekend. Mijn vriend, de heer Blommaert, heeft in zyne belangryke *Geschiedenis der kamers van Rhetorika van Gent* (3),

(1) Dit handschrift staet beschreven by De Saint-Genois, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque de la ville et de l'Université de Gand.* Gand 1849-1852, in-8°, bl. 355, n° 329.

(2) By De Saint-Genois staet verkeerdelijk *Omghelsche.*

(3) In Willems, *Belgisch Museum*, D. X bl. 397.

de derde, zesde en zevende strofen van het *Testament*, dat ik hier in zijn geheel opneem, als proeve van zynen dichttrant, medegedeeld. Die geleerde zegt echter verkeerdelijk, dat Rammeleere dit stuk ongetwyfeld vervaerdigde als hy tot lid van de gilde der Fontein werd aengenomen. Het opschrift: *Testament*, zou alreeds bewyzen, dat het niet onder de eerstelingen van den dichter mag gerekend worden, zoo hy niet zelf daerin verklaerde, dat hy, toen hy het schreef den ouderdom van ruim twee-en-zeventig jaer bereikt had.

Gillis de Rammeleere was in 1516 en 1517 deken van de Rederijkkamer de Fontein te Gent. Behalve dit *Testament* is er niet anders van hem voor handen.

Antonis de Roovere van Brugge, is, zoo als men weet, een onzer verdienstelijkste dichters uit de vijftiende eeuw. Hy stierf ten jare 1482 (1).

Ik bezit twee dichtbundels van hem :

1° Rethoricale werckē vā Anthonis de Roouere Bruggelinck, Vlaemsch Doctoor ende gheestich Poete.

Carnation.

Den VoYs hoort eer an. XVI. In MeYe bederf, DIes doen CLaer de CVnstICHSTe DIChtere sterf. Anno 1482.

Gheprint Thantwerpē op die lombaerde Veste, indē witten Hasewint, bi mi Jan vā Ghelen ghesworen Boeckprinter der Co. Ma. Anno M. D. LXII.

Met gratie eñ Priuilegie van sesse jaeren.

In kl. 8°.

2° Van Peys ende Oorloge, Een Dialogus oft tsamensprekinghe,

---

(1) Men zie over hem Willems, *Belgisch Museum*, D. VIII, bl. 294, D. IX bl. 178 en D. X bl. 43 en 397. — C. A. Serrure, *Geschiedenis der nederlandsche en fransche Letterkunde in Vlaenderen*. Gent 1851, in-8°, bl. 331.

verhalende de schade ende tquaet des Oorloochs ende des Paeys gherustheyt ende welvaert.

Beschreuen door Anthonis de Roouere.

Gheprint Thantwerpen, op de Lombaerde veste, inden witten Hasewint, by my Ian van Ghelen. Anno M. CCCCC. LXXVIII.

Met Preuilegie.

In kl. 8° met eene houtsnede op den titel. Elke bladzyde is bovenaen versierd met een klein houtsneden plaetjen, waervan talryke het jaertal 1530 dragen, zoodat ze reeds alsdan gediend hebben. Het Privilegie is gedagteekend uit Brussel, den 18den December 1556. Dit alles bewijst, dat er nog vroegere uitgaven van de Rooveres werken moeten bestaen.

Noch in het een, noch in het ander der twee boekjens komt het gedicht, dat ik hier uitgeef, voor. Het behoort ook niet tot zyne beste.

Opmerking verdient, dat de Roovere de geschiedenis van Floris en Blanchefloer nog aenhaelt.

Onder het vijfde dezer stukken staet de naem : *Dinghelsche*. Reeds is een Jan Dingelsche in onze letterkunde bekend, van wien ik het gedicht *Vander Taverne* in dit *Museum* opnam (1). Doch deze leefde stellig in de veertiende eeuw, zoodat hy honderd jaer vroeger schreef dan de dichter, wiens stuk hier achter volgt. De eerste behoort nog tot de goede oude school van het bloeijendste tijdvak onzer middeleeuwsche letterkunde, terwijl de andere al de vormen der Rhetorykers had aengenomen.

Het zesde dezer stukken is geteekend Potterkin. Van dezen dichter heb ik nergends melding gevonden. Zijn ware naem, die hier by verkleining gebruikt wordt, was ongewyfeld de Potter.

---

(1) D. I. bl. 86. — Willems, *Belgisch Museum*, D. I bl. 343, had reeds zynen naem opgegeven, en voegt er by : « Het behoeft wel niet opgemerkt, dat *Jan Dingelsche* zooveel beduidt als *Jan d'Engelschman*. »

I.

Dit es testament, dat Gillis de Rammeleere ghemaect heeft.

1.

Onlancx alf slapende, zo mij dochte,
dreechde mij Fantazije met sceerpen wegghen,
roepende: Staet up, al lichdij zochte!
overziet u leven; hij die u wrochte,
zal hu naer weercken loen toelegghen.
Dit hoorende, twijffellende, en wist wat zegghen,
paerplexcitheit roerde ooc te mijnen verwijte.
Om tlanghe burghen en es de scult niet quijte.

2.

Dus ligghende ghevreest, bij na alf doot,
dijnckende up mijn voorledene scult,
ic wart zo benaudt ende in zulcker noot,
van mij zelven niet wetende cleen noch groot.
Den gheest riep: Laes! hoe ben ic dus verdult,
es nu den tijt mijns levens vervult,
comt nu de huere zonder langher borghen.
Die niet sculdich en, es en darf niet sorghen.

3.

Commende tot vergaderinghen mijnder zinnen,
beseffende tghebreck van mijnen doluere,
zo en docht my niet beters dan Gode mijnnen.
Die God mindt, zal al zijn leet verwinnen,
hij en darf niet vreesen voor tijt of huere.
God mach al quijtscelden, tsoete en tsuere;
voor hem en es gheen dijnc onmueghelic.
Wie hoopt inden Heere, leeft altijts hueghelic.

4.

Wiesmen sculdich es, groot of cleene,
bijdtmen om graciën, me werdt anhoort.
De ontfaermeghe God es zo ghemeene
metten menschen, hij en laet niemende in weene;
maer es in allen weghen tsondaers confoort;
tbetrauwen tot God den viant verstoort;
tvulmaect betrauwen gaf den scaker glorie.
tGhetrauwe herte es een goddelicke seborie.

5.

Duster verstande van desen mottijve,
badt ic om ghenade van mijnder mesdaet.
God gaf mij gracie duer zijn wonden vijve;
van berauwe ic wart ghesont van lijve,
dies ic hem lof zegghe, daert al an staet,
niemendt zo zondich, zouct hij toeverlaet
an God almachtich, hij en sal niet sneven.
tBetrauwen tot God doet eeuwelic leven.

6.

O! God, wat viel mij jammers int herte
als mij Fantazije eerst quam bespringhen,
zegghende: Al eist hu groote smerte,
dijnct hoe ghij gheleeft hebt, dijnct zulcke perte
als ghij ghewrocht hebt, in sweerels beringhen.
Laes! hoordic noch zulc een liedeken zijnghen,
van vreesen zouden mij de haderen schueren.
Hij steerft wel, die steerft eert moet ghebueren.

7.

o! God, ende oft mij noch zoe gheviele
rekeninghe te ghevene van mijnen weercken;
mijne jonghe daghen zijn gheweest zo hiele,
vul alder wulpsheit; waer vaert mijn ziele?

ende in mijn hande machmen cleen duecht meercken;
dus dect mij, Heere, met huwen vleercken;
want anders en helpt mij goet noch staet.
Hij leeft wel die heffen duer de weerelt gaet.

8.

Tsweerels strecken zijn nu quaet om scuwen;
elc brijnct meest anderen inde valle;
men darf voort an den duvel niet gruwen;
van hem zelven en can hij niemende verduwen;
diet nu weercken, het zijn de menschen alle;
gherakense niet binnen des duvels stalle,
zo moghen zij hem beloven wel vanden spele.
Zulc leven zulc sterven, dit zietmen vele!

9.

Tsvolcx haercheit en willic niet meer vermonden;
dmijne es mij de meeste en swaerst om draghen.
Hier en waer gheenen wederstoet, warent gheen sonden
wilde elc wel wieken zijn sellefs wonden,
me zaude wel God en de weerelt behaghen.
Hier mede latic nu al mijn claghen
biddende om Gods eeuweghen vrede;
want hier en es gheen blijvende stede.

10.

Anziende mijn snoede ketijvich leven al,
van beghinne, present ende ooc voorleden,
den ancxst des doots dede mij zo beven al,
niet wetende hoe ic de scult ghegheven zal,
die ic moet ghelden, het zij morghen of heden.
Die valt staet uppe; en voucht hu om bede
hem, diet vergheven mach groot endc cleene.
Niemendt vulmaect en es dan God alleene.

11.

Wie hij zij, grijpt dit verstant in hu,
de scult des doots moet eens betaelt zijn ;
het es nu tijt, gheenen tijt dan nu ;
en delayiert niet, vliet den helschen gru ;
bij middele en mach gheenen tijt herhaelt zijn.
Neemt tijt, dies es, ten wilt niet ghedraelt zijn ;
den tijt present en wilt niet versteken ;
want tijt zal voor goet of scadt ghebreken.

12.

Wie dit anhooren, zien of lesen,
dijnct van ghelijcke, mach wel gheschien ;
en verbeijt uwen steerfdach niet bij desen ;
maect claer hu rekenijnghe, ghij werdt ghepresen,
voor hem diet al heeft in zijn bevrijen ;
betaelt gheel u scult, niet in partiën,
zo en durfdij niet haken naer brief of zeghele.
Doet wel, hu werdt wel ; dits dhaude reghele.

13.

Wies hier ghenoopt staet, vrienden eersame,
thes teenen memoriën elcken om hooren ;
want wie ghetast wert tzijnen onvrame,
neme tzijnder hulpen den goddelicken name,
oft anders es haerbeijt en pijne verlooren.
Bidt om verlatenesse uwer zonden al vooren,
ende dan om ghenesijnghe tuwer baten.
God en heeft de zijne noent willen laten.

14.

Die dit versaemde ende in dichte stelde,
hadde lxxii jaer oft meer ;
zijn scult te veel stonden hij overtelde,
die niet te blusschene en was met ghelde.

Den tijt niet wetende noch ooc wanneer,
den ancxst van desen es een grieffelic zeer;
diets niet en achten, verwachten veel spots.
Dat wij leven es bijder ghenade Gods.

15.

Esser yet meswrocht, messeyt of mesdaen,
den stelderre wilt hauden over excusable;
want componerende was hij zo bestaen
met pijnen, hij en wijst waer vlien of gaen;
dus eist ter correxcie, bee dicht en fable;
mate inden soen, al eijst niet abele,
mach wel passeren in dweerck present;
want God eist, die alle herten kent.

16.

Prinche, omdat yeghelic, naer Gods voorzien,
testamendt maken zaude voor tverscheeden,
zo wilde God gheven, om ons verblien,
zijn lichame, zijn bloet, ende tallen tien
zijn ghenade, als wijer ons toe bereeden.
Tghuendt voorseijt willic hier beleeden
voor een testament, Gode ter heeren.
Het es wijsheit alle dijnc int beste keeren.

RAMMELEERE.

Taster, 't stater scerp.

II.

REFERIJN.

1.

Sonder beghinnen, die van allen beghinnen
es hoerspronck, wortele ende fondament;
sij ghecrijghen al troest, die hem beminnen,
rijckeijt macht lenen loen sonder hendt;

machtijghe mate ziende, doef oft blendt,
niement en slaet daer van troeste zwijke;
dus mijndij hiet el onder tfiermament,
gheeft hu cause van vullen versijke;
mijnne trac God selve in heerderijke,
om boet doverhoericheijt zijns ghebots;
wij en zullen dan mijnnen gheen broessche van slijcke;
want claerlijc in dees weerelts wijke.
tEs al lijdende sonder de mijnne Gods.

2.

Merct wat de weerels minnaers voortijts verworven,
merct wat Eneas, Dijdo, Jacop en Rafel wonnen,
Ulixes, Sijere, die beede van mijnnen storven,
Filecella, die een dochter hiet der zonnen,
Parijs tot Heleena vierich duerronnen,
Florijs tot Blensefluer hedelec besneden.
Wats dede Medea Jasons mijnne begonnen,
ghenouchte, loen, werck, heist niet al leden?
Waer willen wij om mijnnen bet tijt besteden
dan an Jhesus? De weerelt die es vul spots.
Saleghe mijnnaers, die leven in heeuwijgher vreeden,
dus mijndt int hoechste, laet vaeren beneden.
tEs al lijdende zonder, etc.

3.

Waer zijn ons voerders, Adam en dandere?
waer es Salemons wijsheyt? waer es Sampsoens cracht?
waer es die groote coninc Alecxandere?
waer es Neerons quaetheyt, donnaerdijghe dracht?
waer es Augustus rijcheyt ghehacht?
waer es Matusalems langhe leven?
waer es Virgilius conste? tes al int sacht.
waer es Sijmon Magus toeverie bleven?
waer es Harsilles, die lichste man, beseven?
waer es Abselons schoenheyt? waer es wijf Lot?
och wech! sij hebben ons allen begheven;
dus mach voor de waerheyt wel staen bescreven:
tEs al lijdende zonder, etc.

4.

Waer es Nienieve bevaeren? berecht mij dat,
wiens grootheyt ic niet en screve lichte;
waer es Cartoghe, die machtijghe stat?
waer es van Jerusalem tdaude ghestichte?
waer es Troeijen scoen int ghesichte,
sterc ghefondeert ende schijnende onwinlic?
waer es Ylijon, tpallas van vrauwen ghedichte?
waer es daude Babijlonijen, dat was rijkelic?
waer es Babel, den torre ghemaect practijckelic?
daer in der wercklieden gaf lettel bescots;
al wech! maer God es onbezwijkelic,
eeuwelic ghedurende, dus heist blijkelic:
tEs al lijdende zonder, etc.

5.

Diet al moet dooghen, suer, zoet, heet,
jaer, maent, weke, daeghen, huere en wijle,
Eckleesijastijcus scrijfter af claer besceet;
oec sie icker in exempel oft in fijgueren,
hoe dieren, fruutboem, zoet ofte suere,
diament, carbonkel ofte scoen corael,
tlijt al de scoenheijt, sceet van colueren:
gaut, zelver, tin, heeren, loodt ende motael,
sterke supstancie, hijser, oft stael,
tgaet al te nieute, hier mede gaet wat sloots.
Van verkiesen doe ic noch verhael,
dat seg ic ulieden alte mael:
tEs al lijdende, etc.

Prinche.

Men siet tes leden, dat voortijts was;
tlijt al dat es, dat comt zal lijden;
maer Gods mijnne blijft heewelic in haeren pas
om haer mijnaers een onvergrondelic verblijden.
Antekerst ghebooren in toecommenden tijden,

die drie jaeren en een half zal regneeren,
met groote persequusijen doende an allen sijden;
nochtans alst compt, tsal oec sesseeren.
Die Joden sullen hem consenteeren
in een ghelove met hem blijvende, als sots.
Hier mede laete ic mijn laboureeren;
noch seg ic in mijn concludeeren :
tEs al lijdende, etc.

Roovere,
Refereijn upperprijs.
Roovere,
Refereijn upperprijs (1).

III.

REFEREIJN.

1.

dWoort Gods was, es, en sal inder eewicheit blijven;
daert mach beclijven, moet wel wesen een costelic zaedt,
alsietmen de sulke veel wonders bedrijven,
die de ronde schijven prijssen, wiet jeghen gaet.
Och! wat es een gheloove doch sonder de daet?
laes! een arm staet, dus pint dit wel te achtene;
want die zijn betrauwen elders stelt, dit gade slaet,
in troost oft toeverlaet, sal pijnen te versmachtene,
dan God alleene, dies zijt u doch wachtende;
want nijet te vercrachtene en es Gods woorts sentencie.
Al mach hier de sulke zijn lijden zijn pachtende,
elc zij ghedachtende de rechte consequensije
der toecommende blijsscap, die, sonder reconvensije,
eewich gheduerende es, dies zoo omplucht ic,
over Gods woort in den gheest hoopende, ducht ic.

---

(1) Deze woorden staen hier twee mael herhaeld. De eerste zijn van de hand, die al het overige schreef, terwijl de laetste van lateren tijd dagteekenen.

2.

Den gheest doet mij eenparich in hoopen leven;
maer tsvleesch begheven, brijnct mij altijts tduchten vooren;
den gheest openbaert voor ons vaders woort verdreven;
maer tsvleesch ancleven wilt altijts tzijne oorbooren,
en den gheest wilt altijts van de gheesten de gheeste hooren;
maer svleesch verstooren es haestich tzijne rebel.
Den gheest duer Gods woort maect de zijne vercooren;
maer tsvleesch stampen en smoren es eerts, en niet el;
den gheest perfect en vreest lijden nochte ghequel;
maer tsvleesch upstel leeft altijts in eenighen beaeghen;
den gheest can duer Gods woort inwendich wel spelen zijn spel;
maer svleesch fel, diens moordadich cnaghen
en can metten gheeste niet over een ghedraghen;
dies moet ic ghewaeghen, tot den gheeste zo vlucht ic.
Duer Gods woort, etc.

3.

Als de Zone des menschen zijt in zijnder magesteit,
sal, cürt gheseijt, de xii gheslachten dan jugieren
ende de bocken vanden scapen, zo hij uut leijdt,
int tselve feit, scheeden van de anderen, dits gheen versieren,
ons staet dan wel te duchtene als arme dieren,
die dan als mieren elc andere sullen ghelijken.
Daer en werdt niet bekendt moghentheit, noch verfieren;
maer sonder delayeren, sal de sentencije strijcken,
seggbende : « Gaet, ghij vermalendijde, wilt van mij wijcken,
sonder omme kijcken, in dat eeweghe vier! »
Och! een vreeselic dach sal dan daer blijcken,
want tsal daer beswijcken, dat groot eet al hier;
elc sal daer moeten dan suchtbieden, eist Gille of Pier,
duchtende tdangier, des reiste reistijns, dies so sucht ic.
Duer Gods woert, etc.

4.

Christus seght int tselve, dit es doch claer
ende openbaer : « Compt ghij ghebenedijde. » Et es zeer goet,

totten ghenen, dier gheseit wert. O zoet woort! voorwaer;
nemaer, niet om eeneghe duech die meinsche doet;
twert in Christus weerck, tgheloeve, hope, liefde, elc hebben moet,
hoe wijs, hoe vroet, duchtende mag hij niet voorbij;
want een dienaere behoort zijnen eere, heist suer eist zoet,
met lijf en bloet obedientich te zijne, verstaet wel mij;
zijn woort te vreesene en lief te hebbene, wie ja hij zij.
Dies segh ic vrij : hoopen en duchten es gheel ons leven;
maer, die den wille ons vaders doet, segh ic dij,
en tsal als stro of glij, ten viere niet zijn ghegheven.
Vuer dit vallen en up staen schijn blijscap en stueven
weenen ende beven, al clappende so vlucht ic :
Duer Gods woort, etc.

PRINCHE.

Prinche, sullen Gods verbanden niet ongheheescht zijn ?
ic gheloove recht. Neense, vaedt mijn vermaen :
al es hij goet, hij moet oec ghevreest zijn;
want hemele ende eerde, dat sal vergaen;
maer zijn woort niet, dus wilt doch dit gade slaen;
vaet doch tvermaen van mijnder invensie,
al hoopende ducht ic Gods sentencie (1).

IV.

Hoverdijnckende tsweerels condicie,
weelde, rijcdom, staet ende officie,
Fantasije mijn herte bevinck;
ic overleyde duecht ende oec malijcie,
ghewelt, foortse, recht en justicie.
Daer ic dus speculeren ghijnc,
siende een kindt, in kintscher dijnck,
bobbelkins blasende met blijden sinne,
claer ghescepen, ront als een rijnc,
scoen int wesen, en wint daer inne;

(1) Ook aen dit stuk, zoo wel als aen het volgende, ontbreken waerschijnlijk de laetste verzen.

siende de kintscheit ten beghinne,
so moeste verstant in my verstercken.
Dit bobbelkin rees up, tot tskints ghewinne,
doe dochtic al was de wijsheit dinne,
dus es de meinsche int overmerken.

Vanden vier elementen es de meinsche ghemaect,
water, lucht, haerde, vier, dat blaect:
scoen int upcommen des kintsheits wesen,
zonder water, dit verstant wel smaect;
gheen bobbel aen bobbel wesen gheraect;
de seepe es tvier, ghelijc wij lesen;
de mosselscelpe es haerde snoe mespresen,
midts der lucht als wint in scijne;
dese vier te samen, in een sienlic wesen,
vergaen duer een ghestof of bruyne,
schelijcx oet vergaet in corten termijne
smeinschen verstant sin doere sijn werken.
Dit leert natuere duer huer doctrijne;
wie anders seyt, ic segghe ten fijne:
dus es de meinsche, etc.

So dit bobbelkin drijft scoen van coluere,
schelijch es oec des meinschen natuere,
broosscher dan riet of wint, diet waeyt:
die nu ghesont staet, es morghen duere;
Machabeus dans stelt dan in ghetruere
al daer dau up valt of zonne up raijt,
anmert patriaerken, propheten bespraijt
metten goddelijken vruchtbarighen dauwe.
Adaem heeft slandts zaedts ghesayt,
duer onverhoricheit sondich van bescauwe.
Hope gheeft troost, vreese gheeft rauwe,
dit amneert tghescrijfte der clerken.
Bedinct hu wel, int ruym, in nauwe,
dit bobbelkin seit my, up mijn trauwe:
dus es de meinsche, etc.

Prinche.

V.

Crancsinneghe, broesche criatuere,
gheformeert naer Gods beelde puere,
in labuere
so sondich vonden,
sluut kennesse binnen huwer duere;
voucht di secretelic telker huere,
volcht rasch de vuere,
na Salemons vermonden,
dlichame scone, vul aerchs ghebonden,
fel es u daet, wreet ende afgrijselic.
Siet hoe die van Babiloniën stonden
duer sondeghe blentheit zeer mesprijselic;
ansiet de vruchten der aerden, spijselic
hu begiftende Gods goetheit, bedocht es,
niet bij verdienten ons zelcx bewijselic;
maer duer de goetheyt, die soetste ghewrocht es,
den eeweghen pais ons allen brocht es,
duer cracht des tscrucen, dat Christus int dal loet.
Als memorie dan wel duersocht es,
dijnct dat ons de ghoetheit Gods dit al doet.

De persiverancie int sondich wroetsele
doet bitter smaken tsalichste voetsele.
In ghemoetsele sviants so gaen wij:
avarijcie brinct huut haer broetsele,
nijdeghen aerdt met Amants groetsele,
verslaen tversoetsele,
daer wij nu staen bij.
Wie es ter weerelt, die wat mesdaen zij,
hij en es tot wraken zeer fel gheneghen?
niet verghevende, so wilt elc staen vrij.
Caïns mordaet blijf onverzweghen;
Judaes bursse wort omme ghedreghen;
Josephs broeders haer bloet vercoopen;
al es Lots wijf ten steene ghedeghen
duert domme sien in huer wechloopen,

deen broeder wilt den anderen tvel af stropen,
dies wij nu worden sdrucx ghescal vroet.
Al moghen wij up Gods gracie hopen,
dijnct dat ons, etc.

Waer es tgoedt upstel der Ninivijten?
wie comt hem nu van sonden quiten,
om een af smijten
der sonden wreet?
Al hooren wij Jonas roupen, crijten,
elc gaet den ganc der Sodomijten;
ten baet verwijten,
van thoveerdich cleet.
tZweert van plaeghen noint so en sneet,
alst nu soude, up man, kint en wijf,
waer Gods goetheit up ons niet bereet,
want alder sondichst es nu ons bedrijf;
copmanscap staet haertnechkich stijf,
met lueghenen pacit sij donnosel wicht;
moordaet rengneert, valchs es tghekijf,
loesheit gaet tzeijle, rechtverdicheit zwicht;
luxuerie beneemt tcompas sijn licht,
trauwe logieren in sdroufheits stael ghebroedt.
Al es dit woort mijns scrijvens dicht,
dijnct dat ons, etc.

Prinche.

Al ghecrijghen wij onser herten begherringhe,
al ghebreect een jeghelic nu nerringhe,
al heeft elc teeringhe
en planteit van wijnne,
al vaert de visscher clouc ten herringhe,
al en ghevoelen wij wee noch zweeringhe,
sonder smeeringhe
ofte medesijne;
al es vul ghelts, bee kyste en scrijne,
al slaept de rijcken met gherusten sinne,
al es nu elc welvarende int tsijne,
niement en wilt Godts goetheit kinnen.

Redene wilt dat wijse beminnen,
want duer huer ons alle vruecht ghesciet.
Neemt dan Godts goetheit ter herten binnen,
het wort u salich en twijfeles niet;
noopt hu ter weerelt eenich verdriet,
kaetst oedmoedicheit hier den bal soet,
alle dinc met goeden oghen ansiet :
dinet dat ons de goetheit Gods dit al doet.

Dinghelsche.
Dingelsche.

VI.

Referijn.

Hoort, meinschen broosscher dan eerden scerven,
die tleven waenen te hebben in herven,
twelc es bedrieghende, so ghij sult hooren;
want wanen dat es der zielen bederven.
Waen doet den meinsche dickent in sonden sterven,
dus die veel waent, hevet quaetste vooren.
Laet wanen wanen varen, wilt neersticheit oorboren
ter duecht, ghij wert die elle ontvlieghende;
want duecht die es niet Gode vercooren.
Dus segghic die waerheit, dats verlooren,
waen es meest den meinsche bedrieghende.

Es den waen bedrieghelic? jay tallen tijeden :
de sulc moet vechten, hij waendes wel lijden;
dus brincten den waen in grooter onvreden,
dan moet hij obedieren in allen sijden,
om pais te hebben, ja wil hij verblijden,
dit doet den waen, et sijn de seden;
twaer beter den almoghenden God ghebeden
dan ghijs waen betraut, waen es huljeghende;
sulc waent hoghe clemmen, hij valt beneden.
Dus segghic dat waerlic telker steden :
waen es meest, etc.

Dye veel waent hier int eertsche dal,
ende en peinst niet dat God es boven al,
sijn waenen verblenten van daghe te daghe;
hij waent al besitten, groet en smal,
dan comter plaghe of mits der sonden val.
« Waen heeft mij bedroghen » gaet mer dan claghen;
consiencie beghint van binnen te knaghen,
verstannesse es een tot duechden wieghende.
O ghij, meinschen, wilt huwe herten vaghen,
waent redene leert ons, dits mijn ghewaghen :
waen es meest, etc.

PRINCHE.

Prinche, heefter menich bedroghen,
wel hem! die scuwen can al sulc bezwaeren.
Nemt kennesse in tijts, slaet up u oghen;
scuut wanen, wilt hu tot duechden poghen;
anvert tsekerste, laet onsekerheit varen,
sijen bedriecht hu, waen tot gheenen jaeren.

Potterkin.
Potterkin (1).

VII.

REFEREIJN.

1.

Die doot es moortdachtich boven allen dieren wreet,
een ducht des levens fel, van manieren heet,
vreese der rijcken, begheerte der mate lieden,
noint niemant so wijs ins tsweerels quaertieren breet,
die bate cureerlic huers werex dangieren weet.
Elc moet een wandelaer huerder straten dieden,

(1) Aldus twee mael, doch, zoo als voren, door twee verschillende handen geschreven.

hoe wel zulc noode uut tslevens state scieden,
natuerlic vreesende huer onghestade daet;
wildij hu selven daer af te bate bieden,
ghij moet huwer consienciën vaten wieden,
toecruut van allen sondeghen sade quaet;
met consienciën dickint te rade gaet,
hopende up de vruecht der hemelscher eerven,
die doot verwachtende als dies cleen gade slaet.
Diet wel gheleert heeft, es cleen conste sterven.

2.

Met cleenen onvreden hij tsdoots besueren acht,
die telker steden ende tallen hueren wacht
huer comst, vindende sijn consiencieghoet,
verblijdende dat hem mach ghebueren cracht,
overlijdende der brooscher natueren pacht,
inder Helegher Kerken reverenciën zoet.
Die tijdelicke dinghen uut sgheests intencie doet,
doot sijnde in lijden, der eertscher vruecht cracht
versmadende, der weerelt residencie vloet;
hebbende tot hemelsche exelencie moet,
volghende der caritaten duecht ganc;
tsviants temptacie, die ons bewuecht, stanc
al keeren met bedinghen, sijns willen derven,
begherrende der inghelen juecht sanck.
Diet wel gheleert, etc.

VIII.

Dese minne es sonder gront. Wel hem! diese draecht;
dese minne ghewcest heeft voor alle beghinne,
dese minne es God, gheen duecht sonder minne,
dese minne verloste tmenschelijcke gheslachte.
Minne est tbeste.

2.

Dese minne es duer wien Mariën therte duersneet
tzwert van rauwen, doe so Jhesum sach anghen;

dese minne versoette der aude vaders leet,
dese minne verloste al, dat was ghevanghen,
dese minne doet den maertelaers loon ontfanghen,
vele slaghen ende vele versmaetheden lijden;
dese minne es der goeder herten verlanghen,
dese minne can conffessoren verblijden,
dese minne helpt den maechden maechdom bevrijden,
dese minne ontdede de hemelsche erven,
dese minne nieudt den viant in zwaer bestrijden,
dese minne conste de bitter doot bederven,
dese minne, so wiese draecht, en laet hem niet sterven,
dese minne sij in hu bij daghe bij nachte.
Minne es tbeste.

PRINCHE.

Prinche, van natueren vindic twee manieren :
deene nature es, die nature gheeft;
dese nature, naer mijn slicht jugieren,
es natuererende, ende der Godheit ancleeft.
Voor alle beghinne dese natuere heeft
minne ghewracht in Gods rijcke scone.
dAnder nature, ten sij dat minen sin sneeft,
die upperste nature heeft te loone
ende eer ghenatureert; hij verweerft de crone,
die dupperste mint, ele hier up achte,
dat dese minne di God es drivoudich in persoone;
die sinen sone neder sant huten troone.
Met naerder te andwoordene bem ic van machte;
want tes tbeste dat natuere noint wrachte.

Finis est.

Zoo als al de andere stukken in dit *Museum* opgenomen, zijn deze *Refereinen* letterlijk naer de bladen, welke op de Bibliotheek berusten, uitgegeven. Dat deze door eene alleronachtzaemste of alleronkundigste hand zijn afgeschreven, zal dadelijk in de oog loopen. Het is waer, de handschriften van dien tijd, toen reeds de drukkunst overal verspreid was, zijn in

het algemeen met veel min zorg dan die van vroegere eeuwen bewerkt.

De afschryver was noch met de tael, noch met de spelling bekend. Al de stukken dragen daervan talryke sporen. By voorbeeld, alhoewel, zoo in Vlaenderen als in het grootste gedeelte van Brabant, de *h* in de uitspraek niet gehoord wordt, wisten toch de meeste en beste onzer schryvers in welke woorden zy als aenvangletter moet gebruikt worden. In deze *Refereinen* wordt daeromtrent leelijk gezondigd. Zoo leest men : *alf* voor *half*, *eet* voor *heet*, enz., en integendeel : *hu* en *huwen* voor *u* en *uwen*, *huere* voor *uere* (*ure*), *haude* voor *aude* (*oude*), *hiet* voor *iet*, *heewijgher* voor *eewijgher* (*eewiger*), *heist* voor *eist* (*is't*). Wel is waer, in andere handschriften van dien tijd, zoo als dat, waeruit ik hier achter *Vanden zeven vraghen van Jherusalem Zeghelijn* mededeel, vindt men dezelfde verwarring. Het onderscheid tusschen de *y* en de *ij*, hetwelk vroeger zoo zorgvuldig in acht werd genomen, is ook geheel verwaerloosd. Zoo staet er : *mij*, *blijven*, *bij*, enz., en *eijst*, *refereijn*, *quijtscelden*, enz. Soms ook wordt de *ij* voor de *i* gebruikt, zoo als in *rijnghen*, *mijnne*, *mijnnaer*, *dijnck*, *zijt*, en dergelyken. Dit laetste komt echter eenigs zins met de gentsche uitspraek over een, zoo wel als *zaude* voor *zoude*, *aude* voor *oude*, enz. Doorgaends toont de schryver, dat hy niets, of van de geslachten, of van de verbuigingen wist. Op enkele plaetsen zijn de woorden door hem geschreven, geheel onverstaenbaer, omdat hy zelf waerschijnlijk er den zin niet van bevatte. Wat de verminking der eigennamen, zoo als *Harsilles* voor *Achilles*, *Carthoge* voor *Carthago* betreft, dat is, zoo als men weet, het geval met de meeste handschriften uit de middeleeuwen.

Deze *Refereinen*, ofschoon zy door den afschryver deerlijk geleden hebben, strekken niet te min ten bewyze, hoe zeer de dichtkunst destijds gevallen was, en welken schadelyken invloed het

Burgondische tijdvak op onze taal- en letterkunde had uitgeoefend, zoo door het opdringen van talryke bastaerdwoorden, als door het invoeren der Rhetorikale en gekunstelde vormen, waerdoor deze gewrochten zoo zeer afsteken tegen die van vroegere eeuwen. Zoo is het ook met het stuk van de Roovere, waerin die dorre opeenstapeling van eigennamen, alsdan voor schoonheden doorgingen. Men heeft reeds van hem gezeid, dat, wanneer hij geleerdheid wil uitkramen, om aldus het hoogste der kunst van den rederykerstrant te bereiken, hy alsdan een erbarmelijk rymelaer is, terwijl wanneer hij uit eigen gevoel en eigene inspraek te werk gaet, men hem gerust onder onze verdienstelijkste en geestrijkste dichters mag tellen (1). Onder het stuk van de Roovere staet : *Upperprijs*. Het heeft dus den eersten prijs weggedragen in eenen wedstrijd; in welken zoû ik niet kunnen zeggen. De andere *Refereinen*, vooral dat van de Rammeleere, zullen in allen gevalle niet voor die gelegenheid vervaerdigd zijn geweest.

In het vierde dezer stukken, dat wel het beste zijn zal, komen de volgende dichterlyke regelen voor :

> Machabeus dans stelt dan in ghetruere
> al, daer dau up valt of zonne up raijt;

die bewyzen, zoo als de hoogleeraer Kist reeds heeft aengetoond (2), dat de *Doodendans, Danse Macabre*, die later door de voorstellingen van Holbein, zoo beroemd is geworden, reeds vroeger ook in Nederland algemeen bekend was.

---

(1) C. A. Serrure, *Geschiedenis der nederlandsche en fransche Letterkunde in Vlaenderen*. Gent, 1855, in-8°, blz. 321-325.

(2) *De Kerkelijke Architectuur en de Doodendansen*. Leiden, Luchtmans 1844, in-8°, getrokken uit het *Archief voor kerkelijke Geschiedenis*, door Kist en Royaards.

UTRECHTSCHE CHRONIJK

VAN 1138-1267.

In het eerste deel van dit *Museum* (1) heb ik eene korte chronijk van Utrecht, van 1138 dagteekenende, medegedeeld, welke aen een handschrift ontleend was, dat vroeger aen den baron van Westreenen van Tiellandt toebehoorde, en dat thands in het door hem te 's Gravenhage gestichtte *Museum* bewaerd wordt. Aen hetgeen ik alsdan liet drukken ontbrak nog een gedeelte, dat hier voor de eerste mael verschijnt.

Van Westreenen had zelf het plan het een en het ander het licht te laten zien; maer hy werd door de dood verhinderd.

De Codex, waeruit die historische aenteekeningen getrokken zijn, bevat, zoo als ik reeds zegde, het *Martyrologium* van Usuardus en Isidorus *de Regimine Canonicorum*. Hy maekte vroeger deel van de bibliotheek der Bollandisten, die hem zeer hoogschatteden, blykends de getuigenis van Solerius (2) en de aenteekening voorkomende op het eerste blad, en luidende als

---

(1) Bl. 411-418.

(2) *Martyrologium Usuardi*. Antv., 1714, in-folio, vooral bl. LVII en ook LIX.

volgt: *Codex insignis, qui fuit Ecclesiae B. Mariae, quemque tanti fecit Rosweydus; ab ipso vocamus Rosweydinum.*

De vroeger medegedeelde aenteekeningen loopen van het jaer 539 tot 1138; degene die ik hier thands opneem, dienen ten vervolge; zy beginnen met 1138 en eindigen met 1267. Deze laetste komen in het handschrift, in de Paeschtafel voor de jaren van 1139 tot 1303 voor, en zijn door verschillende handen geschreven.

Hiermede zal al wat in den Codex voor de geschiedenis belang oplevert, uitgegeven zijn.

Hoe beknopt deze chronijk ook zy, zoù ze toch, mijns dunkens, om haren hoogen ouderdom verdienen in de groote verzameling der *Monumenta rerum Germanicarum* van Pertz opgenomen te worden.

M.CXXXVIIII. Obiit Andreas episcopus Non. Kal. Julii.

M.CXL. Harbertus electus est nono Kl. Augusti.

M.CXLII. Harbertus Colonie in Kal. Junii presbyter ordinatur et sequentibus diebus, id est, ·IIII· N. Junii episcopus consecratus est.

M.CXLVI. XV Kl.Apr. Harbertus episcopus ivit Romam et a papa honorifice susceptus, cum plenitudine officii rediit Trajectum ·II· Non. Julii.

M.CXLVIII. III K. Augusti combusta est ecclesia Sancti Martini Petri, Pauli, Johannis, cum ·VII· capellis et maxima parte civitatis.

M.CL. Obiit Harbertus episcopus ·III· Id. Novemb.

M.CLI. Herimannus electus est a clero et nobilibus, Frithericus a civibus et ministerialibus. Ab Octaviano cardinale, a rege, c. h. confirmatur; episcopus deponitur.

M.CLII. Obiit Conradus rex—Frithericus eligitur.

M.CLVI. Obiit Herimannus episcopus, cui successit Godefridus.

M.CLXXVIII. Obiit Godefridus episcopus VI Kal Junii ,cui successit Balwinus IIII Nonas Julii.

M.CXCVI. Obiit Baldwinus episcopus, cui successit Theodoricus de Are.

M.CCXIII. Obiit Theodoricus de Are episcopus Trajectensis, cui successit Theodoricus frater episcopi Baldwini; qui Theodoricus, primo episcopatus sui anno, apud Papiam mortuus est; cui successit Otto electus de Gelre.

M.CCXV. Obiit Otto electus de Gelre, cui successit Otto de Lippia.

M.CCXXVII. Obiit Otto de Lippia, episcopus Trajectensis, cui successit Willibrandus.

M.CCLIII. ·IIII· Kal. Maii, incipiente scilicet in media nocte Vitalis martyris et durante usque ad nonam illius diei, fuit maximum incendium. Combusta est enim major et melior et ditior pars civitatis et multa bona sunt perdita. Majus palatium episcopi cum domo estivali et hyemali et cum turri episcopali totaliter combustum est. Camera reginae illesa permansit. Major turris apud sanctum Martinum fere combusta est. Medietas ecclesiae S. Salvatoris ab oriente usque ad reliquias Sanctorum ibidem quiescentium, cum una parte turris ejusdem ecclesie combusta est. Tres domus claustrales ejusdem ecclesie combuste sunt. Una turris ad Sanctum Paulum cum tribus melioribus et majoribus campanis et cum magna parte officinorum combusta est. Ecclesia civilis cum turre et omnibus campanis penitus combustae. Ecclesia Jacobinorum cum omnibus edificiis penitus combusta est. Capella etiam S. Johannis combusta est.

M.CCXXXIII. ObiitWillibrandus episcopus Trajectensis, cui successit Otto de Hollandia.

M.CCXLVIIII. Obiit Otto de Hollandia episcopus Trajectensis, cui successit Heinricus de Vienna, qui edificavit castrum in episcopatu Trajectensi, supra Vecht, nominatum Vredelant.

M.CCLXVII. Obiit Henricus de Vienna episcopus Trajectensis, cui successit.... (1).

---

(1) *Henricus de Vienna* is Hendrik van Vianen. Dezes opvolger, wiens naem niet ingevuld staet, was Jan I, van Nassau.

BRIEVEN VAN VERMAERDE MANNEN.

Theodorik van Liefvelt, heer van Opdorp, aen Christiaen Huygens, secretaris van Staet van de Vereenigde Nederlanden.

—

In de eerste jaren der zeventiende eeuw leefden hier te lande vader en zoon, welke beide den naem van Theodorik van Liefvelt voerden.

De bekende gentsche dichter Maximiliaen de Vrient, die ten jare 1614 stierf, schreef het volgende stukjen te hunner eere:

Ad utrumque Theodorum de Liefvelt, Patrem et Filium.

Maerebat confecta situ, confecta dolore
Belgica, divitiis bis viduata suis;
barbarie populante decus sermonis, agrorum
dulce satum Getico depopulante Deo.
Hem, quid agat? quo se soletur vindice, cultu
nuda soli, et patrii nuda lepôre soni?
Cum subitò, Divùm dono, *Theodorus uterque*
formosum è tenebris explicuere caput:
Iste togâ, et seris genitor venerabilis annis;
ille sago, et docto filius ore valens.
Vidit, et amplexata catum cum prole parentem
Belgica, mox curas iussit abire suas,
atque ait: En, *Campo*, faustâ alite, prodit *amico*
nobile par, priscas quod mihi reddat, opes.

Hic pacem, decus ille novum sermonis aviti :
adsit ut hic vindex, nec minùs ille meus.
Dixit : et extemplo mihi dextera tinniit auris.
Fallor, an oracli verbere tacta fuit (1) ?

Uit de vorenstaende verzen kan men opmaken, dat het Theodorik van Liefvelt, de jongere is, die in de geschiedenis onzer letterkunde, als vertaler van de *Eerste Week der Schepping* van den franschen dichter Willem van Salluste, heer van Bartas, bekend is (2).

De Vrient leert ons nog, dat Theodorik van Liefvelt in den krijgsdienst was, terwijl de vader een ambt bekleedde of de rechtsgeleerdheid beoefende.

By de meeste schryvers, die over onze letterkunde handelen, zoo als Willems, Witsen Geysbeek, Snellaert enz., wordt er van Theodorik van Liefvelt melding gemaekt, maer nergends treft men eenige byzonderheden omtrent 's mans leven aen. Van hem zelven leeren wy dat hy te Brussel geboren werd. Hy was gesproten uit een oud adellijk geslacht, hetwelk eenen klimmenden zilveren leeuw, met eenen bundel pylen in den klauw, op een zwart veld, voor wapen draegt. Opdorp, waervan hy heer was, is eene nog al aenzienlyke gemeente, in de nabyheid van Dendermonde gelegen. Van Liefvelt werd door zyne tijdgenooten zeer hoog als dichter geschat (3).

Op de ryke verzameling van handschriften der heeren van Voorst, welke te Amsterdam, in January 1860, verkocht werd,

---

(1) *Maxœmyliani VrientI gandensis epigrammatum libri* IX. *Emendati, et plurimùm aucti. Editio altera.* Brugis, *Ex offic. Typographica Nicolai Breygelii*, M.DC.XXVII, *in*-12, bl. 52.

(2) *De eerste weke der Scheppinge der werelt. Eerst ghevonden, ende in Françoische Dicht ghestelt door den Geest-rijcken ende Edelen Wilhelm de Saluste, heere van Bartas. Vertaelt in Nederlantschen Ryme door T(heodorik) V(an) L(iefvelt) B(russelaer)*. Tot Bruessel, by Rutgeert Velpius, 1609, in-4o. — Het werk van den Heer van Bartas maekte in zynen tijd grooten opgang. Een ander onzer dichters, Zacharias Heyns, heeft het in zijn geheel, dat is de twee Weken, vertaeld.

(3) Lindanus, die in zyne *De Teneraemonda libri tres*, bl. 39, ter loops van hem gewag maekt, heet hem *Belgicus Maro*.

bevonden zich twee alles zins merkwaerdige brieven, die beschreven waren als volgt :

N° 1454. *Liefvelt, Th. de. Lettre signée, en français, à Christ. Huygens, de Bruxelles, 5 mai* 1600.

Il regrette de voir la continuation de cette guerre calamiteuse entre amis de pays, de langue etc., et propose pour en sortir une conférence dans un lieu neutre d'un petit nombre de confidans.

A cette lettre remarquable est jointe une copie authographe signée de la réponse de Huygens, suivant l'avis de Barnevelt.

N° 1455. *Liefvelt, Th. de. Lettre autographe signée, en français au même. De Viane, 23 Septembre* 1613.

Il vient finir ses jours sous le commandement des États généraux ; s'occupe d'une traduction de la 2e semaine de Bartas etc. (1)

De eerste dier brieven is het eigendom geworden van den heer K. Rahlenbeck te Brussel, die de heuschheid heeft gehad, my daervan, op mijn verzoek, een afschrift te zenden, volgends welk ik dien hier laet drukken.

Lettre de Thierry van Liefvelt à Monsieur, Monsieur Hugens, secrétaire d'Estat des Provinces-Unies à la Haye, en Hollande.

Monsieur le Secrétaire. — Je regrette à l'âme de veoir la continuation de ceste calamiteuse guerre, et s'exercer hostilité entre ceulx qui ne sont, ny doibvent estre ennemyz, mais amis de nature, de pays, de langue et de plusieurs alliances, saulf qu'il semble que ceste guerre se veult fomenter par estrangers, qui n'y peuvent perdre, mais beaucoup gaigner; toutefois vous veux bien asseurer que de nostre costé vous pourriez bien tost sortir de ceste guerre et à bon marchié, si de vostre part y vouliez entendre ; mais je crois que vous vous défiez de faire chose ferme et durable, pour beaucoup de difficultez, que vous vous préfigurez à vous mesmes et qui vous retardent d'entrer en une communication plusieurs fois offerte. En quoy s'y trouvera de l'erreur,

(1) Zie *Catalogue raisonné de la précieuse collection de manuscrits et d'autographes de MM. D. C. van Voorst père, et J. J. van Voorst fils.* Amsterd., 1859, bl. 183-184.

moyennant que l'on veulle regarder la vérité au fond, sans se arrester à quelque apparence superficielle. Et pour sortir de ce scrupule de diffidence et d'aultres difficultez, et en recepvoir quelque appaisement, je trouverois bon que nous fussions en petit nombre ensemble, en quelque lieu neutral et à couvert, quelques confidens et aimans le bien et repos publicq, de part et d'aultre, et ce par consentement et tollérance de nos supérieurs de deux costez, afin que rien ne fut mal prins, ny mal interpreté, pour faire ouverture en fidelité et honneur de telz moyens souffisans pour mectre bas ceste guerre et y joindre les asseurances, que s'y pourront faire l'ung à l'aultre, pour demeurer chose ferme et perpétuelle et donner appaissement à toutes objections et redoubtes, que l'on pourra proposer. Sy l'affaire se puisse mectre en tel estat, que ung chacun puisse estre à repos et recepvoir asseurance et contentement, nous serions tous indignes de vivre de ne point changer ceste miserable guerre en une paix et tranquillité, sy cela ne se trouve en nostre petite assamblée, nulle partie ne lesée, mais fera sa poursuite et debvoir comme elle trouvera bon. Ce que je vous escrips d'une veulle du tout cordial et du tout sincère, sur quoy j'appelle la vengeance de mon bon Dieu sur moy, sy j'ay aultre pensée, et crois que plusieurs me cognoissent pour tel. Si vous semble, que pourriez trouver quelque part lieu, où pourroit à ce point estre prins quelque regard, vous ferez chose méritoire et de grand honneur en vous y emploiant; aultrement, et si redoubteriez quelque indignation ou offence, vous le mettrez en tel lieu et hors de mémoire, où que vous plaira; mais j'en vouldrois bien avoir un mot significatif de l'ung ou de l'aultre pendant que nos Estatz icy s'assemblent et se doibvent lever et partir bientost chascun vers son quartier. Monsieur le Secrétaire, je vous retiens au mesme lieu en mon cœur que je vous y ay reçeu cy-devant, dont vous feray paraistre par les effectz quand Dieu le permectra, et ce pendant me tiendrez pour vostre obligé et excusé.

De Bruxelles, 5 de May 1600.

Vostre amy à vous faire service
très-voluntiers,
Th. de Liefvelt.

Van Liefvelt, zoo als het uit dit schryven blijkt, zag met leedwezen, dat twee landen, die, zoo door hunne ligging en hunne tael, als door hunne talryke wederzijdsche betrekkingen zoo nauw verbonden waren, thands tegen elkander in vyandschap stonden. « Deze, « zegt hy, » wordt door vreemdelingen, die er niets by te verliezen,

maer veel te winnen hebben, aengestookt. » Om hier aen een einde te maken, stelt hy aen Huygens voor, dat eenige vertrouwde mannen, van weêrskanten gekozen, op eene onzydige plaets zouden byeen komen, om aldaer de middelen om tot den vrede te komen, te beramen. Hy verlangt van Huygens een spoedig antwoord, omdat thands de Staten Generael nog te Brussel vergaderd zijn, die weldra zullen uiteengaen (1).

Huygens, blykends zynen brief van 24 Mei 1600, wees het aenbod van Liefvelt van der hand. Hy zegt, dat het voorstel volstrekt niet kan worden aengenomen; dat hy die zaek als afgedaen beschouwd, en hy beroept zich op het antwoord, hetwelk hy in Maert 1599, aen de Staten van Brabant gezonden heeft.

Deze eerste brief van Liefvelt is door eene vreemde hand geschreven, doch door hem onderteekend en met zynen zegel voorzien:

De tweede brief by van Voorst voor handen is thands in het bezit van Dr Snellaert. Ik twyfel niet of die geleerde zal hem by de eene of andere gelegenheid laten drukken.

Wy hebben boven gezien, dat vader en zoon, beide Theoderik van Liefvelt hieten. Thands is de vraeg of de twee brieven door den zelfden persoon geschreven zijn. Die van den 27sten Septembre 1613, waerin van de vertaling der tweede Week der Schepping, welke echter nooit het licht zag, gesproken wordt, is van den zoon, die onder het vaendel der vereenigde Nederlanden zijn leven komt eindigen. Daeromtrent is geen twyfel. Maer is de brief van den 5^den^ Mei 1600, die dertien jaren ouder is, ook van hem? Dat is onzeker. In allen gevalle stralen in beiden, de zelfde gevoelens omtrent de splitsing der Nederlanden door. De van Liefvelts, zoo als talryke onzer voorvaderen, betreurden bitter die noodlottige scheiding van Noord en Zuid.

---

(1) De stukken rakende die byeenkomst onzer Staten Generael zijn uitgegeven door den heer Gachard : *Actes des États Généraux de* 1600. Brux. 1849, in-4°.

ZEVEN VRAGEN VAN SEGHELIJN VAN JERUSALEM.

In een papieren handschrift van de laetste jaren der vijftiende eeuw, waeruit ik in het vorig deel van dit *Museum*, de *Profetie van Bulscamp*[1] getrokken heb, staet het volgende gedicht, de zeven vragen, welke Seghelijn van Jerusalem aen zyne zeven zonen deed, bevattende.

Er bestaet in onze letterkunde een uitgebreid gedicht, Seghelijn van Jerusalem genaemd, dat, zoo als professor Jonckbloet zegt, de reeks middeneeuwsche kunstvoortbrengselen van grooter omvang besluit. Handschriften van dien roman zijn er niet tot ons gekomen, maer wel twee onderscheidene drukken der zestiende eeuw, beide te Antwerpen, de een by Claes de Grave, ten jare 1517; de ander by Hendrik Peeterssen van Middelburg, zonder jaertal.

Professor Jonckbloet heeft een nog al uitvoerig verslag van den Seghelijn van Jerusalem in zyne *Geschiedenis der Middennederlandsche Letterkunde* ingelascht[2]. Ik verwijs daernaer, wat de lotgevallen van dien held en van zyne zeven zonen, die later de zeven wyzen van Rome werden, betreft.

---

(1) Bl. 425-430.
(2) D. III, bl. 375-388.

Het stuk, dat ik hier laet drukken, behoort niet tot het uitgebreide dichtwerk; alleen is de stof daeraen ontleend en naer aenleiding van hetzelve geschreven. Het zal dus uit de pen van eenen anderen dichter dan dien, welke den uitgebreiden roman schreef, gevloeid zijn.

Zoo als gewoonlijk, heb ik het handschrift letterlijk gevolgd.

Vanden zeven vraghen van Jherusalem Zeghelijn.

Van Jherusalem Zeghelijn
adde zevene zonen, dats waerheit fijn;
elken zone vraghedi eene vraghe.
Ten eersten sprac hi, sonder saghe :
« Secht mi welc is die scoenste stede,
daer God inne, met ziere macht,
in de proper menschelichede,
alder meest hevet ghewracht? »
« Ic segt hu, heere, » sprac dat kint,
« int aensichte van den mensche
soe hevet God, die ons mint,
meest ghewrocht na zinen wensche,
kinnebacken, leppen oeghen twee,
wintbrauwen, neuze, dat wel zit,
hoeren ende vele mee,
voerhoeft, wanghen ombesmit. »
Doe sprac Zeghelijn aestelike
toten anderen sone zijn :
« Tusschen hemel en eerderike
hoe verre maecht der tusschen zijn? »
« Heere, het is sonder ghetal,
meneghe mile van hier tote daer;
nochtans machment roupen al
met eene roupe, dat es waer;
want men mach niet so stillekine

tote Gode bidden principael,
hine ghehoert altoes de zine;
dus eist min dan een roupmael. »
Ten derden zone metter spoet
seide hi : « Nu berecht mi des,
en maect mi der redene vroet
waer eerderike hoechts es? »
« Vader, ic sal hu segghen ditte :
als God zinen zone claer,
ter rechter hant, boven dede zitten,
so was eerderike hoechts daer :
doe die zone sat boven den vader,
mensche ende eerde als hij was;
dus moghen wij weten alle gader,
dat daer eerderike hoechst was. »
Ten vierden zone sprac hij met liste :
Waeromme God Luciferre entie zine
maecte, ende hijt de voren wiste,
dat zij behoerden ter helscher pine?
tKint andworde ende zede :
« Dat ne es sonder redene niet.
Lucifer, die de scoenste stede
verloes ende nu doecht verdriet,
God hi liet dit gheschien
dor die ingle, die daer bleven,
om dat zij Gode souden ontsien,
dit es over waer bescreven. »
Ten vijfsten zone sprac, zonder letten :
Twij dat God doeghede verdriet,
dor ons allen voer der zonden smetten,
ende voer de inglen niet?
« Ic saelt hu zegghen » sprac dat kint,
« Lucifer ende oec de zine
adzij die bliscap Gods ghemint,
sine waren niet ter hellen pine.
Dat zij mesdaden quam met naturen;
dat ne doet de mensche niet,
want Lucifer, in die figuere
tserpents, den crancken mensche verriet.
Lucifeers raet en smenschen broeschede

dede den mensche zonde doen;
dus staerf hi dor de menschelichede
onse heere God, dit was tocusoen. »
Ten zesten sprac hi als de vroede :
Waeromme dat God, diet al vorziet,
den eenen vanden eerdschen goede
so vele gheeft enten anderen niet?
« Ic secht hu, vader, God hevet ghescreven,
datti den aermen van eerderike
vriendelike hevet ghegheven
achter dit lijf hemelrike;
dus zijnzij hier van goede bloet;
so wel hem! den riken man,
die de aerme helpt in hare noet,
datti dat rike Gods winnen can;
sullen zijt hebben, zij moetent roepen
jeghen die aerme, hebbic verstaen;
dus hebben de rike tgoet bi hoepen,
den aermen es dic hemel ontdaen;
den naesten wech ter hellen waert,
dats versmoert te zine int goed,
waer hevet oec sulken scaert,
het brijnct de ziele ter hellen gloet. »
Seghelijn hiet den zevenden daer,
dat hij em zeide de redene vri,
rechte zaken ende clare :
Oft God, onse heere, almachtich zi?
Hem andworde dat kint coene :
« Hem zijn moghelijc te doene
alle saken, zonder drie.
Dies en wilt hu niet vergremmen,
redene salic hu toghen daer of,
dats datti ons niet ne mach nemen
vryen wille, die hij ons gaf;
niet ne mach hij doen eeneghe zonde,
dat es dander zekerlike;
dat derde salic hu orconden :
hijne vonde nyewerijnc zine ghelike,
hij es God sonder ghenoet,
die alle dijnc vulleesten mach,

sonder dese drie al bloet,
daer ich u af doe ghewach;
name hij ons datti ons heeft ghegheven,
of dade hij sonde, hij en ware gheen God;
sonder ghelike es hi ghescreven,
dies niet gheloeft, hij es zot. »
Dese zeven sonen, in warer talen,
wan Zeghelijn an zeven joncfvrauwen,
die daerna worden alle te male
te Rome binnen, me mochtse scauwen,
die zeven vroede, als ic versta,
en worder toe vercoren na.

OUDE RECHTSFORMULEN.

In de oorkonden uit vroegere eeuwen treft men dikwils, byna in alle vakken, woorden of vormen aen, die kernvoller of schilderachtiger zijn dan die, welke in onze dagen gebruikt worden. De volgende formule van inbeslagneming of klacht, zoo als men vroeger zegde, is niet onaerdig. Zy dagteekent uit het land van Waes, van 1574, en is my medegedeeld door den heer F. Gérard, wapenschilder te Gent.

Jan Pauwels, *alias* Brabanter, als vooght over Marten Pauwels, ende over hem selven, versouct te beclaeghen al het haefvelijck goet, present ende toecomende, als *Cooren op 't Velt*, *Haut op den Struyck*, *ende Rijs opden Wilghen*, als toebehoorende, staende opde Claeghers landt, Amelberghe Hielen ofte haeren man, diese bescudden wilt, toter somme van iiii ℒ xvi s. g. verschenen lantpachte van jaere LXXIII ende loopende jaere LXXIIII.

Uit het Register *Ferie van de Vierschaere* van Sinay en Belcele, anno 1574, bl. iii, LXII.

NOORDSCHE OORSPRONG

VAN DEN

DRAAK DES BELFORTS TE GENT.

Verhandeling voorgedragen in de koninklijke Deensche Maatschappij van Wetenschappen op den 2den December 1859, door Frederik Schiern, en uit het Deensch vertaald door J. F. J. Heremans.

De bemerkingen, welke ik de eer zal hebben aan de Maatschappij mede te deelen, bestaan eigentlijk in eene samenvoeging van eenige Belgische en eenige Noordsche historische overleveringen. Het is hiermede zoo gesteld, dat, terwijl de hier bedoelde Belgische historische overleveringen, door de Noordsche geleerden tot heden toe werden over het hoofd gezien, omgekeerd degene onder onze Noordsche overleveringen, die hier zullen worden aangeroerd, tot op dezen dag aan de geschiedvorschers in *België* geheel onbekend zijn gebleven.

Ik zal met de Belgische overleveringen beginnen, en eerst voor eenige oogenblikken de aandacht inroepen op de stad *Gent* in *Vlaanderen*.

Gent, dat, sedert het leggen der ijzeren spoorbaan, eene dubbele verbinding heeft met de zee, over *Oostende* en *Terneuzen*, en in 't jaar 1858 zijne haven bezocht zag door 336 schepen, — waaronder 14 Deensche — behoort door zijnen handel en zijne nijverheid onder de belangrijkste steden van *België* : de laatste volkstelling geeft een aantal op van 110,000 inwoners. Gaat men echter in den tijd te rug, zoo vertoont zich *Gent* nog veel grooter. Toen de Deensche koning, over wien de Maatschappij in hare laatste bijeenkomst eene voorlezing heeft gehoord, in de *Nederlanden* gedurende zijne ballingschap leefde, waar zijn zwager keizer KAREL V te Gent werd geboren, en zijne huisvrouw koningin IZABELLA werd begraven, stond *Gent* zoo hoog dat KAREL V met eene bekende woordspeling kon zeggen tegen zijnen tegenstander, koning FRANS I van *Frankrijk : Je mettrai tout votre Paris dans mon Gant.* » Treedt men achteruit tot de middeleeuwen, zoo vertoonen zich de burgers, of gelijk zij werden genoemd « *de heeren van Gent* » nog magtiger. In het begin der vijftiende eeuw telde de weversgilde alleen 40,000 leden; in het jaar 1400, zoo beweert men, kon *Gent* 80,000 strijdbare mannen in het veld brengen, en als een blijvend getuigenis der vroegere magt van de stad heeft zij nog heden haren reusachtigen vrijheidstoren, het zoogenoemde *Belfort*.

Met den naam *Belfort* beteekende men in de Middeleeuwen in de Belgische en Noord-Fransche steden den toren, waarin men de stormklok, *campana banalis*, de *banclocke*, *la ban-cloche* hing, welke de burgers der gemeenten naar hunne dikwijls zoo stormachtige vergaderingen kwam roepen. De oprigting van een Belfort werd het teeken, dat de gemeente hare politische zelfstandigheid had verkregen, terwijl men omgekeerd, bij voorbeeld in eene verordening van koning FILIPS VI, toen deze in 1331 de vrijheid van *Louwen* vernietigde, de volgende woorden kan lezen : « *que les cloches, qui furent de la commune jadis de Laon, soient appli-*

quées à notre profit, et défendons que la dite tour ne soit appelée BEFFROI. » Voorheen waren deze vrijheidstorens nog al talrijk; maar de gewoonte van ze in hout te bouwen en het ongeduld om ze te voltrekken, waren oorzaak van hun vroeg verval. De Gentenaars stichteden een waarachtig gedenkteeken, hetwelk in harmonij was met de belangrijkheid en den rijkdom der stad. De gemeente, welke in den jare 1178 door graaf FILIPS van den Elzas werd gegrondvest, legde reeds in 1183 den grond voor een reusachtig gedenkteeken, dat lange hare magt gestaafd, en er de herinnering onverzwakt tot de nakomelingschap zoû hebben van overgebragt. Weldra volgden de bloedige twisten tusschen de graven van *Vlaanderen* en de gemeente, die tot gevolg hadden, dat de werken op verschillende tijdstippen werden onderbroken, om echter later weêr voortgezet te worden. Eerst in den jare 1324 kon men in den toren de beroemde door JAN VAN ROSEBEKE in 1315 gegotene klok *Roeland* hangen, die tot opschrift droeg :

> Roelandt, Roelandt, als ick kleppe, dan ist brandt,
> Als ick luyde, dan ist storm in Vlaenderlandt (1),

en in 1380 was men eindelijk ook vaardig met het bouwen van het dak. Men bezit nog het in 1183 op perkament geteekende oorspronkelijke plan voor de bouwing des Belforts, en in dit plan met de smalle, lange vensters in den oudsten spitsbogenstijl erkent men de heele gedaante van den toren met zijne door de eeuwen zwart gemaakte muren, tot aan de kornis, waar de kampanilje of klokkentoren, begint.

---

(1) Deze groote klok, welke in den opstand tegen keizer Karel V eene zoo belangrijke rolle speelde, is de zelfde niet, welke thands nog in den toren hangt. De oude Roeland is in 't jaar 1659 geborsten. *Messager des Sciences historiques de Belgique.* 1846, blz. 425.

Op de spits van dit Belfort ziet men een drakenbeeld. Volgends eenen brief mij op 8ste November 1859 door den gekenden belgischen historieschrijver Baron Jules de St. Genois, professor-bibliothekaris der Gentsche Hoogeschool geschreven, kan de afmeting van den Draak op de volgende wijze worden opgegeven : van den gapenden muil des hoofds tot aan het einde des staarts heeft hij eene lengte van vijf tot zes ellen, en tusschen de vleugels eene breedte van anderhalve elle. Hij is gemaakt van vergulde koperen platen, die op eene soort van ijzeren geraamte zijn genageld. De rug tusschen de vleugels is open : men benuttigt hem, om er met feesten pektoortsen te laten in branden, of vlaggen te laten afwaaijen op eene bedwelmende hoogte van omtrent 400 voet.

Het is tevens vele en weinige jaren geleden, dat de Reuzendraak zich op zijne tegenwoordige plaats bevindt. In 't jaar 1839 werd het noodzakelijk bevonden, het opperste deel des torens te vernieuwen, en te dier gelegenheid werd de Draak neêrgelaten. Het toezicht over de werken werd toevertrouwd aan den bouwmeester L. Roelandt, den zelfden die de werken van het nieuwe Geregtshof te Gent, den nieuwen Schouwburg en de nieuwe Ste Annakerk op het Arteveldeplein, heeft bestuurd. In het jaar 1856 was hij gereed met zijn werk. *Gents* Belfort heeft nu eene ijzeren spits bekomen, die in gothischen stijl is gegoten, en daar men in het genoemde jaar het jubelfeest van koning Leopolds vijf-en-twintigjarige regering vierde, verstaat men van zelfs, dat de oude Draak niet langer kon worden gemist. Nog eens lapte men de zoo dikwijls reeds opgeflikte overblijfsels des Draken te samen, en op nieuw verguld, werd hij, onder het jubelen der bevolking weder opgeheschen, nadat men hem van te voren ten profijte des armen van nabij had laten bezichtigen. Het archief der stad *Gent* leert, dat de Draak op de zelfde wijze werd afgenomen en weder opgeheschen in de jaren 1543

en 1445 : in het laatst genoemde jaar betaalde de stad aen Claes van der Meersch twaalf pond om den Draak te vergulden, aan Jan Borchman tien pond *van den draeckene te vermaeckene*, en aan Jan de Bysere en Claes Butsaert twee-en-dertig pond om hem neder te laten en weder op te zetten(1). In de vorige eeuw komen wij eindelijk tot het tijdstip dat de Draak de eerste maal boven op *Gents* Belfort plaats nam. Twee jaren nadat men met het bouwen des daks gedaan had, vierde *Gent* zijne groote zege over zijnen medestander *Brugge*, welke stad door de Gentenaren werd ingenomen en geplunderd op den 4den Mei 1382(2). Wanneer *Vlaanderens* groote Ruwaart, Filips van Artevelde, daarna zijnen zegepralenden intogt in het jubelende *Gent* deed, heesch men voor de eerste maal op den top des vrijheidstorens het zegeteeken, dat later door het volk als *Gents* palladium werd beschouwd. « *Auratus draco* » zoo luidt het bij Sanderus, « *capta a Balduino Constantinopoli Brugas delatus, illinc pro spolio Gandavum venit*(3). »

Men beweert, dat de Draak te *Brugge* is gekomen ten gevolge der vierde kruisvaart. Het is genoegzaam bekend, hoe er bij het leger der Kruisvaarders, die zich te *Venetië* hadden vergaderd, om, naar den oproep van paus Innocentius III, eenen nieuwen kamp voor het *Heilige Land* te beproeven, een bode aankwam van wege den landvlugtigen Grieksehen vorst Alexis Angelus, die om hunne ondersteuning bad tegen den overweldiger, welke zijnen keizerlijken vader, Izaak II Angelus, van den troon had gestooten; hoe de Kruisvaarders in der daad hunnen

(1) *Messager des sciences historiques de Belgique*, 1839. blz. 247.

(2) *Recueil des chroniques de Flandre*, publié sous la direction de la commission royale d'histoire par J. J. De Smet. Bruxelles, 1837-41, in-4°, I, 241, 340, 621.

(3) *Antonii Sanderi Presbyteri Gandavum sive Gandavensium rerum libri sex. Bruxellis*, 1627. in-4°, blz. 116. *Flandria illustrata. Coloniae Agrippinae* (*Amstelodami*) 1641, in-fol. I, 97.

togt naar het Oosten met de belegering van *Konstantinopel* aanvingen, waar men den afgezetten, blinden keizer herstelde, welke zijnen met de Kruisvaarders te rug gekeerden zoon tot medekeizer aannam; hoe echter beide deze keizers, wanneer de Kruisvaarders bezig waren met *Pera* te belegeren, door eenen nieuwen overweldiger werden afgezet, welke, terwijl de oude keizer van verdriet over dezen nieuwen ommekeer stierf, den jongen heimelijk in de gevangenis deed onthalzen; hoe de vernieuwde breuk met de Grieken eene nieuwe belegering van *Konstantinopel* ten gevolge had, en hoe de Kruisvaarders eindelijk den 12den April 1204 *Konstantinopel* bestormden, en eenen uit hun midden, — graaf Boudewijn IX van *Vlaanderen* en *Henegouw*, — op den troon van Konstantijn den Groote plaatsten.

De keizerlijke stad werd alstoen geplunderd. Een van de overoverwinnaars, de brave maarschalk van *Champagne*, Geffroy Ville-Hardouin, zegt, in de voortreffelijke, zoo eenvoudige als boeijende kronijk, waarin hij de inneming der keizersstad heeft beschreven, dat sedert de schepping der waereld nimmer in eene stad een zoo groote buit werd gemaakt[1]. Met hem stemt diegene onder de belegerden, welke ons de hoofdbron voor de geschiedenis van *Konstantinopels* val is geworden, overeen. De Grieksche patriciër Niketas Choniates heeft ons in zijne geschiedenis al de verbittering bewaard, waarmede hij de van schoonheidsgevoel ontbloote barbaren[2] heeft gezien, wier ruwheid en hebzucht zoo veel kunstwerken der oudheid nederrukten, ten einde de verbrokkelde stukken onverschillig op met vier

---

(1) Puis que li mons fu estorez, ne fut tant gaaigné en une ville. Ville-hardouin, *Chroniques*, dans les *Recherches et Matériaux pour servir à une histoire de la domination française aux XIIIe, XIVe et XVe siècles, dans les provinces démembrées de l'empire grec.* Par J. A. C. Buchon, Paris, 1840, II, blz. 97.

(2) Ὁι τοῦ καλοῦ ἀνέραστοι οὗτοι βάρβαροι. Nicetae Choniatae, *Historia. Ex recensione Immanuelis Bekkeri.* Bonnae, 1835, blz. 859.

paarden bespannene wagens te laden, en ze weg te voeren om ze te smelten. Ofschoon NIKETAS doet opmerken, dat het zijn inzicht niet is, ons alles[1] wat dit aangaat te melden, noemt hij op, en beschrijft hij een aanzienlijk getal van oude standbeelden, die op het forum van KONSTANTIJN en het Hippodroom nog stonden, maar met deze omstandigheid werden vernietigd. Het naakte, erbarmelijke geraamte van de pyramide, welke KONSTANTIJN PORPHYROGENNETOS op het Hippodroom liet oprigten, en van welke de steenen stutten, door de Kruisvaarders van de bronzen reliefs beroofd, waarmede de keizer ze had bedekt, nog bestaan, levert een sprekend kommentaar op de klagten van NIKETAS; en zelfs de Noordlander is niet ongeschikt om zijne smerten te begrijpen, wanneer hij het *atmeida* overtredende, en de thands nog overblijvende gedenkteekenen der oudheid beschouwende, zich den indruk voorstelt, dien in de twaalfde eeuw deze menigte van klassische standbeelden van het Hippodroom moesten te weeg brengen, welke aan de geesten van 't Noorden de heidensche sagas over de Asen, de Volsunga en Gjukunga[2] herinnerden. NIKETAS beweert verder, dat de Kruisvaarders niet eens de heiligdommen verschoonden. Zoo vertelt hij, hoe zij zelfs de keizerlijke familiegraven in de Apostelkerk openden, om er te rooven wat zij er van gouden sieraden, paerelkroonen en kostbare gesteenten in de keizersgraven konden vinden; toen zij, na verloop van zoo vele jaren het lichaam van keizer JUSTINIAAN heel en gaaf aantroffen, hielden zij wel een enkel oogenblik stil; maar zij zetteden weldra hunne plundering voort. In zonderheid verwijlt NIKETAS bij de ontheiliging der S^te^. Sofiakerk. De Kruisvaarders rukten den uit goud gewerkten voorhang der kerk neder,

(1) Οὐδὲ γὰρ συγγράψασθαι τὰ πάντα προὔθετο. Niceiae Choniatae Historia, 866.

(2) Ero thar skrifot margskonar forntidhindi Æsir, Volsungar oc Gjúkungar, er that steypt af kopar oc málmi medh svá miklom hagleik, at that thickir allt kvikt vera. Saga af Sigurdhi Jorsalafara, Eysteini oc Ólafi. Cap. 12, Heimskringla.

waarvan de waarde op twee duizend minae werd geschat; van den prachtigen predikstoel namen zij al het zilver, waarmede hij was versierd; zij beroofden de beelden der Heiligen van hunne kleinoden van edele metalen, en vernielden de kostbare, voor hare kunstige samenstelling algemeen bewonderde outertafel. Muildieren en paarden werden binnen de heerlijke kerk gevoerd, om de geroofde schatten weg te slepen, en wanneer zij op den gladden vloer nedervielen, werden zij met zwaardsteken gedwongen, om weder op te staan, zoodat zij ook met hun bloed den heiligen tempel bezoedelden.

Een deel der geroofde schatten werd naar het Westen gebragt. Andreas Dandulo, die van 't jaar 1343 tot aan zijnen dood, in 1354, doge van *Venetië* was, geeft in zijne kronijk de relikwiën op, die alstoen van *Konstantinopel* naar *Venetië*[1] werden overgebragt, en de historiograaf der republiek, Marino Sanuti, die in den overgang der vijftiende tot de zestiende eeuw leefde, voegt er in zijne levensbeschrijving der Dogen van *Venetië* bij, dat met de relikwiën insgelijks naer *Venetië* kwam het vergulde vierspan, dat boven den ingang van S^{t}. Marcoskerk[2] staat, en na den val der republiek, in 1797, door de Franschen naar *Parijs* werd gevoerd, maar daarna bij den tweeden intogt in *Parijs* in 't jaar 1815 weder op zijne tegenwoordige plaats te rug keerde. Ofschoon men eerst later, in de XVIe eeuw, bij den Venetiaan Paulus Ramnusius klaar vindt aangeduid, dat dit vierspan van het Hippodroom[3] werd weggenomen, geldt het echter reeds

(1) Andreae Danduli Venetorum ducis Chronicon Venetum ap. Muratori, Scriptores Rerum Italicarum, VII, 331.

(2) Marino Sanuti, Vite de duchi di Venezia ap. Muratori, Scriptores Rerum Italicarum XXII, 534. De Duitschers hebben vroeger de meening vooruitgezet over den oorsprong der paarden, dat zij « von Frid. Barbarossa, umb des Eydes willen, auf der Kirchen einen Stul zu machen, gegeben sein worden. » Tagebuch Christian des Jüngern, Fürst zu Anhalt. Herausgegeben von G. Krause. Leipz., 1858. blz. 158.

(3) De bello Constantinopolitano et imperatoribus Comnenis per Gallos et Venetos restitutis Historia Pauli Ramnusii. Editio altera. Venetiis, 1634, in-fol. blz. 129.

sedert den tijd dat PETRUS GYLLIUS zijne bemerkingen over de topographie (1) van *Konstantinopel* opteekende, in de archaeologische waereld als eene waarheid, dat dit vierspan is een en het zelfde als het vergulde vierspan, waarvan door NIKETAS en drie andere Byzantijnsche schrijvers vroeger wordt verhaald, dat het stond boven op de afpaling van 't Hippodroom (2), en dat volgends de drie laatst genoemden onder THEODOSIUS DEN JONGERE van *Chios* naar *Konstantinopel* werd overgebragt, en door NIKETAS nader wordt beschreven (3). HEYNE is, gelijk het schijnt, de eenige welke in eene verhandeling over de overblijfsels der oude kunst te *Konstantinopel,* die hij in zijnen tijd in de Maatschappij der Wetenschappen te *Göttingen* voorlas, eenigen twijfel heeft geopperd, of het vierspan boven den ingang van S^{t}. Marcoskerk niet in eenig opzicht moet worden gezegd af te wijken van de orde in de beschrijving van NIKETAS (4).

De andere Kruisvaarders bleven geens zins bij de Venetianen (5)

---

(1) Exstabant in Hippodromo quum alii permulti equi lapidei et aerei, tum quattuor inaurati, mira arte elaborati, *quales* hodie exstant super vestibulum aedis Marcianae Veneticae. Petri Gyllii de typographia Constant. lib. II. c. 13 Imperium Orientale. Opera et studio Anselmi Banduri. Parisiis, 1711 in-fol I. 377.

(2) Nicetae Choniatae Historia, blz. 156. Anonymus de Antiquitatibus Constantinopolitanis, *bij* Banduri, I, 41. Incerti auctoris breves enarrationes chronographicae *bij* Banduri, I, 115. Georgii Codini excerpta de antiquitatibus Constantinopolitanis. Ex recensione Immanuelis Bekkeri. Bonnae. 1843, blz. 55.

(3) Ἄνωθεν δ' ἵπποι χαλκήλατοι πεπήγασι πίσυρες χρυσῷ ἠλειμμένοι, τοὺς κυχένας ὑπόγυροι, ἀντιβλέποντες ἀλλήλοις καὶ δρόμον καμπτῆρος πνέοντες. *Nicetae Choniatae Historia*, blz. 156.

(4) Nisi quod Nicetas capite reclini ferocientes et in cursum ruentes faciet. Chr. Gottl. Heyne, Priscae artis opera, quae Constantinopoli exstitisse memorantur. *Commentationes Societatis regiae, scientiarum Gottingensis.* Vol. XI. Gottingae, 1795. blz. 36. Vgl. MICHAUD, *Histoire des Croisades.* Paris 1817. III, 345.

(5) Over de door Duitsche Kruisvaarders van *Konstantinopel* medegebragte kleinoden, luidt het in PISTORII *Script. rer. Germ.*, ed. Struwe, t. I, 1097 : — Anno Domini MCCIV civitas Constantinopolitana capta est et spoliata a Christianis plurimis divitiis et rebus ac multis sanctorum reliquiis, ut apparet in Venetia et Halberstat. Vgl. WILKEN, *Gesch. der Kreuzzüge*, V, 307-310.

ten achter, zoo dat zij meer dan deze de boven opgegevene karakteristiek van NIKETAS verdienden, dat zij van schoonheidsgevoel ontbloote barbaren waren. Zoo zond namentlijk de nieuwe keizer BOUDEWIJN van *Vlaanderen*, — welke in eenen brief aan INNOCENTIUS III schreef, dat men van alle dingen, die door de menschen als schatten worden beschouwd, eenen zoo onwaardeerbaren overvloed had bekomen, dat heel de Latijnsche waereld te samen zulk eene menigte niet scheen te bezitten, — niet alleen aan INNOCENTIUS, maar ook aan den koning van *Frankrijk*, FILIPS II AUGUST, aan de Tempeliers, en aan de andere magtigen van het Westen eene groote menigte van verschillige, zoo wel waereldsche als heilige kostbaarheden, waaronder aan den paus een standbeeld van goud en zilver[1]. En even als men verordeningen heeft door BOUDEWIJN uitgevaardigd voor die met hem uit *Vlaanderen*[2] waren gekomen, zoo vergat hij in zijn nieuw rijk zijne vroegere landgenooten niet. Zoo wel van hem als van andere Belgische Kruisvaarders ontvingen de kloosters en kerken in *Valencijn*, *Namen* en *Luik*, en in vele andere oude Belgische steden de reeks van relikwiën van *Konstantinopel*, welke in D'OUTREMANS *Constantinopolis Belgica* worden opgenoemd, en met deze kwam ook de vergulde Draak van *Konstantinopel* naar *Brugge*, waar de graaf van *Vlaanderen* in S^t^. Donaaskerk in 1200, op Asschewoensdag het kruis had genomen, en van welke stad zoo menig dapper man hem had vergezeld,

---

(1) Balduini studium enituit in largitione tum sacrae, tum prophanae suppellectilis, quam ad Europae varios principes transmisit. Quo cunctis testatum faceret, quam alte esset evectus quamque opulenta illa foret regio, qua jam potiri quidem agressus esset, sed agressus tantum : et cui perdomandae suppetias a Christiana nobilitate imploraverat. PETRI D'OUTREMANNI *Constantinopolis Belgica*, sive de rebus gestis a Balduino et Henrico Impp. Constantinopolitanis libri quinque. Tornaci, 1643, in-4°, 265.

(2) WARNKÖNIG, *Flandrische, Staats- und Rechtsgeschichte*. Tübingen 1835-42, I, 162.

en die nu juist begon een noordelijk *Venetië*, een middelpunt van den waereldhandel benoorden de Alpen te worden.

De Draak kon alzoo later in Vlaanderen als een bewijs gelden, hoe groot eene zegepraal de Vlamingen vroeger hadden behaald, of — om hier eenige woorden aan te halen uit eenen brief naar het vaderland van den jare 1206 van Boudewijns broeder en opvolger als keizer van *Konstantinopel*, graaf Hendrik van *Vlaanderen* : — « *quantum honorem quantamque gloriam terra Flandriae et Hainoniae totaque progenies nostra in aeternum in captione Constantinopolitani imperii sit adepta* (1). » In een onderzoek, om te weten, van welke van *Konstantinopels* kerken de naar *België* overgebragte relikwiën afstammen, en namentlijk in hoe verre kan worden gezegd, wat Dorotheus de Griecksche Metropoliet van *Monembasia* over de kunstwerken in S^t^. Marcoskerk van *Venetië* meldt, dat zij in het algemeen van de plundering der S^te^. Sofiakerk (2) voortkomen, hoef ik mij niet in te laten. Daarentegen moet hier uitdrukkelijk worden vooruitgezet, dat volgends eene oude Vlaamsche overlevering, de vergulde Draak, die den Vlamingen ten deele viel, juist boven op de S^te^. Sofiakerk stond, waarvan Boudewijn hem liet afnemen, om er diegene onder zijne landgenooten mede te beloonen, welke hem het best in de verovering van *Konstantinopel* hadden ondersteund (3).

Dat de Reuzendraak een bijzonder belang voor velen onder de overwinnaars kon hebben, mag niet verwonderen. Trouwens

(1) Keizer Hendriks brief uit Konstantinopel, in *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, XVIII, 527.

(2) Καὶ καθόλου, εἴτι ἔχει ὁ ἅγιος Μάρκος, εἶναι ὅλα τῆς ἁγίας Σοφίας. Βίβλιον ἱστορικόν, παρὰ τοῦ Ἱερωτάτου Μετροπολίτου Μονεμβασίας Κυρίου Δωροθέου. Ἐνετίησιν. 1574, in-4°, blz. 398.

(3) Schayes, *Histoire de l'architecture en Belgique*. Bruxelles, 1847. IV, 14. Stryaert, *Volledige beschryving van Gent*. Gent, 1837, blz. 117. Ferrier, *Guide pittoresque en Belgique*. Bruxelles, 1839, blz. 140.

de Kruisvaarders toonden zich bij de inneming van *Konstantinopel* nog tot dien graad door Germaansche denkbeelden beheerscht, dat zij, bij voorbeeld, nadat zij Boudewijn van *Vlaanderen* tot keizer hadden gekozen, vooraleer hem in S^te^. Sofiakerk te kroonen, hem daardoor aanstelden, dat zij, naar oud Germaansche zeden, hem op eenen schild plaatsten, waarop hij voor de jubelende toeschouwers in de lucht werd geheven door den markgraaf Bonifacius van *Montferrat*, den doge Hendrik Dandulo, graaf Lodewijk van *Blois* en graaf Hugo van *Saint-Pol*. En het is bekend, welke groote rol juist de Draak in al de gedenkstukken der Germaansche waereld speelde; de Christene beteekenis van den Draak, welke volgends de openbaring van Johannes de verpersoonlijking van het kwade grondbeginsel was, kon, trots den invloed der Kerk, in de middeleeuwen geens zins de vroegere heidensche opvatting verdringen, volgends welke de scherpzichtige Draak of Lintworm, welke in de sagas der oudheid op kostbare schatten broeit, een symbool der waakzaamheid was. Het zoû daarentegen veel zonderlinger behoeven te schijnen, dat de Byzantijnen, wanneer zij zich hebben bezig gehouden met een drakenbeeld voor een van hunne kerkelijke gedenkteekenen te vervaardigen, er zoodanig eenen vorm zouden hebben aan gegeven : trouwens de Draak van het Belfort schijnt juist niet zeer overeen te komen met de gewone voorstellingen der Byzantijnsche kunst. Wel is waar, heeft zich vroeger de heer de St Genois met betrekking tot den vorm des Draken op de volgende wijze uitgedrukt : « *Sa forme est orientale; on peut s'en assurer, en voyant l'espèce de cornes dont sa tête est armée. On sait qu'en Orient le port de cornes est un signe de majesté; aussi la plupart des dieux de ces contrées sont représentés avec des cornes plus ou moins allongées* (1). Een zijner land-

(1) *Messager des sciences historiques de Belgique.* 1840, Gand, blz. 78.

genooten schijnt echter meer geloof te verdienen, wanneer hij de meening vooruit zet, dat « *cette grossière ébauche ne répond guère à l'état des arts dans le Bas-Empire* (1). » Een Hoogduitsch schrijver, die zich onlangs met het vraagpunt van den oorsprong des Gentschen Draken heeft bezig gehouden, heeft geloofd zijn gevoelen met de volgende woorden te moeten uitdrukken : « De oorsprong des fabelachtigen monsters is nog steeds in het duister gehuld. Slechts daarover zijn het de geleerden eens, dat het uit het Oosten stamt. Graaf Boudewijn IX van *Vlaanderen* moet het, na de verovering van *Konstantinopel*, in 1204, van de S^te^. Sofiakerk hebben laten afnemen, enz. (2). »

Tot zoo verre de Belgische overleveringen. Wij wenden ons thands tot de Noordsche geschiedenissen.

Het was in het najaar van 1107, dat de zeventienjarige koning Sigurd Magnussen de kust van *Norwegen* verliet, om eenen kruistogt naar 't *Heilige Land* te ondernemen. Zijne vloot, waarvan de bemanning op 10,000 krijgslieden wordt berekend, telde 60 groote schepen. Toenmaals noemde men het langschip algemeen *draak* (*dreki*), naar dit mystische dier, dat overal in de oudste sagas en vertellingen van den Noordschen voortijd voorkomt, en hetwelk het gedicht *Beowulf* schildert, als « *de naakte, nijdige draak, die des nachts vliegt, met vuur omvangen* (3). » Jacob Grimm bemerkt: « *de slang kruipt of wentelt zich op den bodem ; staan haar echter vleugels ten dienste, zoo heet zij draak* (4). » Dit mystische dier werd in de Noordsche vaarwaters zoo dikwijls op de stevens der krijgsschepen voorgesteld, dat de Draak voor

(1) Wauters. *Les délices de la Belgique.* Bruxelles, 1844, blz. 156.

(2) *Morgenblatt für gebildete Leser.* Drei und fünfzigster Jahrgang. Stuttgart und München. 1859. N^r^ 40, bl. 958.

(3) *Nacod nidh-draca nihtes fleoged, fyre befangen.* The Anglo-Saxon poems of Beowulf, the scôp or gleemans tale. By Benjamin Thorpe. Oxford. 1845, blz. 153.

(4) Grimm, *Deutsche Mythologie.* Zweite ausgabe. Göttingen. 1844, II, 652.

deze de algemeene naam werd, op de zelfde wijze als in de Middellandsche Zee de galeijen — of later de galeassen — oorspronkelijk aldus werden genoemd naar het beeld eener kat, welke deze schepen vooraan voerden[1], en Bucentauren — hetwelk in het begin niet enkel de naam van dit beroemde Venetiaansche schip was, maar van eene heele soort van bijzondere galeijen, — naar het op den voorsteven geplaatste beeld van eenen Centaur. De gelijktijdige schrijver Willem van Malmesbury, die tijdens de overwintering van Sigurd den Jeruzalemvaarder gelegenheid had om kennis te nemen, hoe het op de Noordsche vloot toeging, zegt uitdrukkelijk, dat de koning zelf een schip met vergulde drakenbeelden voerde : « *navem aureis rostratam draconibus*[2]. » De zelfde manier van uitdrukken vindt men in de heiligenhistorie van den aartsbisschop van *Kantelberg*, S^t^. Elphegus, waar verhaald wordt, hoe het lichaam des martelaars op de *Theems* door Knud den Groote werd ontvangen ; het schip, dat de koning zelf stuurde op den stroom, wordt aangeduid als « *regia navis, aureis rostrata draconibus*[3]. » In geval men dit meervoud niet zoodanig wil verstaan, dat vooraan een drakenhoofd was geplaatst, terwijl het schip van achter eenen drakenstaart had[4], moet men aannemen, dat zich, zoo wel aan den voor- als aan den achtersteven, een drakenbeeld bevond. Er bestaan geene bewijsstukken over de grootte dezer Drakèn, zelfs niet of men moet aannemen dat zij hebben gestaan achter aan de gallioensbeelden, die op de

(1) Het was in overeenstemming met dien oorsprong, dat de naam der galeijen — van het Grieksch γαλέη, eene kat, — in het westelijk deel der Middellandsche Zee zoo dikwijls met *gatti* werd uitgedrukt. Archéologie navale. Paris, 1840, I, 412.

(2) Wilhelmi monachi Malmesburiensis de gestis regum Anglorum libri V. Henrici Savilii Rerum Anglicarum Scriptores post Bedam, Londini, 1596, blz. 91.

(3) Vita et translatio S. Elphegi. Langebek, Scriptores Rerum Danicarum, II, 456.

(4) *Var dreka-höfot a frammi, enn aptr krókr*, heet het in de Saga van Haraldi hardhrádha, cap. 61, Heimskringla.

oorlogsschepen onzer oude vloot in de vorige eeuwen eene lengte van omtrent tien ellen hadden; het blijkt echter klaar genoeg uit de beschryving, dat de op eenen verren afstand zichtbare drakenhoofden zeer aanzienlijk moeten zijn geweest.

Na in *Engeland* overwinterd te hebben, en in de jaren 1108 en 1109 tegen de Mooren op de kusten van 't Pyreneïsche Schier-Eiland te hebben gestreden, en verder de Neder-Italjaansche Noormannen te hebben bezocht, van welke hertog Rogier van *Apulie* met de koningin-weduwe van *Denemark*, de vroegere huisvrouw van Knud den Heilige, Adela van *Vlaanderen*, was gehuwd, landde Sigurd in den zomer van 1110 te *Joppe*. De koning van *Jeruzalem* Boudewijn kwam naar de kust om hem te omhelzen, en te samen trokken zij te rug naar de Heilige Stad. Nadat hy had geknield en gebeden op het graf des Heeren te *Jeruzalem*, en gelijkvormig de gewoonten der pelgrims zich in den *Jordaan* gebaad, ondersteunde Sigurd de Jeruzalemvaarder te gelijk met den zoon van koning Knud den Heilige, graaf Karel den Deen van *Vlaanderen*, die toen ook over zee naar *Palestina* was gekomen, den hernomen strijd van koning Boudewijn tegen de ongeloovigen. Eerst toen het hardnekkige *Sidon* zich had overgegeven, (den 19den December 1110,) verlieten de zonen van 't Noorden *Palestina*. Koning Sigurd zeilde naar *Konstantinopel*, waar hij prachtig door keizer Alexius Comnenus werd onthaald, die hem huisvestte in het zelfde paleis — Blachernae met het schoone uitzicht over stad en haven — waar de koning van *Denemark*, Erik de Goede, weinige jaren te voren op zijne reize naar *Jeruzalem* had gewoond. Wanneer koning Sigurd eindelijk *Konstantinopel* verliet, traden de meeste zijner mannen in dienst bij Alexius Comnenus, aan welken de koning nu ook al zijne schepen begaf; hij zelf steeg te paard, en reed naar huis naar 't Noorden over *Bulgarië*, *Hongarijë* en *Duitschland*. Nadat hij de grens van *Scandinavië*, dat wil zeggen, den

Eiderstroom, overgetrokken was, hield SIGURD zich nog eenigen tijd in *Hedeby* in *Zuid-Jutland* op bij den Deenschen koning NIELS, die met zijne stiefmoeder, de weduwe van MAGNUS BARFOD, MARGARETA FREDKOLLA, was gehuwd, en aan wien hij thands zoo veel van die verre heerlijkheden kon vertellen, tusschen welke ERIK DE GOEDE zijne laatste dagen had overgebragt. Koning NIELS volgde zelf SIGURD tot *Noord-Jutland*, en gaf hem het schip, waarmede hij, na eene afwezigheid van drie jaren en half, naar zijn rijk terugkeerde. Allen waren het hierin eens, dat geene beroemdere reize dan de zijne ooit uit *Norwegen* werd gedaan.

Het verhaal, volgends hetwelk SIGURD DE JERUZALEMVAARDER in den jare 1111 zijne schepen aan keizer ALEXIUS COMNENUS overliet, vindt zijne weêrgade in de *Orkneyinga-saga*, volgends welke RAGNVALD JARL en zijne medegezellen later, wanneer zij in 1153 *Konstantinopel* begaven, insgelijks daar hunne schepen achterlieten(1). Dit echter is eigenaardig in het verhaal nopends SIGURD DEN JERUZALEMVAARDER, dat hij bij zijne afreize uit *Konstantinopel* ten aandenken den vergulden Draak, welke zijn eigen krijgsschip had versierd, als een trofee(2) boven op de S^te^. Sofiakerk plaatste. IJslandsche verhalen melden wel, dat de vergulde drakenhoofden, die op 's konings schip stonden, op de S^t^. Pieterskerk(3) werden geplaatst; maar de S^t^. Pieterskerk is slechts een deel van de S^te^. Sofiakerk, namentlijk dat deel van de kerk, dat uitzicht heeft op het paleis *Bukoleon*, en door de Byzan-

---

(1) Orkneyinga saga, sive Historia Orcadensium. Ed. Jonas Jonaeus. Hafniae, 1780, in-4°, blz. 318.

(2) Pro trophaeo. Wilhelm. Malmesb. ap. Savile, p. 167. Vgl. SUHM. *Historie af Danmark*, V, 189. Keyser, Bidrag til kong Sigurd Jorsalafarers Historie, *in* Samlinger til det norske Folk Sprog og Historie, I, 409. MUNCH, *Det norske Folk Historie*, II, 591.

(3) Saga af Sigurdhi Jórsalafara. Eysteini ok Ólafi. Cap. 12, Heimskringla. Saga Sigurdhar konúngr Jórsalafara ok broedhra hans, Eysteins ok Ólafs. cap. 15. Fornmannasögur. VII. 98.

tijnen ook wordt gezegd binnen de groote kerk te staan[1]. De gelijktijdige WILLEM VAN MALMESBURY zegt ons uitdrukkelijk, dat SIGURD DE JERUZALEMVAARDER zijne vergulde draken plaatste *fastigio sanctae Sophiae,* juist gelijk het later bij SANDERUS voor den te Gent opgeheschen Praak « *in fastigio turris eminet auratus Draco* » heet.

De anonyme, onder keizer ALEXIUS COMNENUS regering levende, later door GEORGIUS CODINUS benuttigde, en door BANDURI uitgegeven Grieksche monik, die over *Konstantinopels* oudheden heeft geschreven, houdt zich lang op met te schilderen, hoe er S^te^. Sofiakerk alstoen uitzag, zonder er echter eenen enkelen wenk over koning SIGURDS Draken bij te voegen. Doch dit stilzwijgen in de onderstelling dat zijn schrift niet werd voleindigd vóór de aankomst van den Noordschen koning te *Konstantinopel,* heeft niet meer te beduiden dan dat het oponthoud van ERIK DEN GOEDE of dat van SIGURD DEN JERUZALEMVAARDER niet werd waardig gevonden met een eenig woord te worden vermeld door de eigene dochter van keizer ALEXIUS, ANNA COMNENA, in hare beroemde beschrijving van haars vaders geschiedenis. In tegendeel weten wij met zekerheid uit onze eigene bronnen, dat de figuren op de stevens der schepen van den voortijd zoodanig waren ingerigt, dat zij naar believen konden worden afgenomen of opgezet. In de samenspraak, welke tot inleiding dient aan het verhaal over den slag met *Svolde,* luidt het : « *bang is nu Olaf Trugguveson, daar hij niet durft zeilen met opgezette drakenhoofden op zijne snekke*[2]. » Over koning OLAF DEN HEILIGE leest men : « *Koning Olaf heeft een schip dat* KARLHAUFD *heet, in welks voorsteven een koningshoofd is gebeeldhouwd, en hij heeft het zelf*

(1) Κατέδη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου, τῷ ὀντί ἔνδον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Ducange, Constantinopolis Christiana. I, IV. blz. 79.

(2) Een klein schip. Saga van Ólafi Tryggvasyni, Cap. 119, Heimskringla.

gebeeldhouwd. Dit hoofd werd daarna lang in Norwegen gebruikt op de schepen door koningen bestuurd(1). » En dit was de oorsprong der heidensche wetten op IJsland : « *dat men geene schepen met hoofden (höfdhudh skip) op zee zoû hebben; maar dat men, wanneer men ze had, het hoofd zoû afnemen vooraleer men land zag, en met geene gapende hoofden of openen muil naar land zoû zeilen, opdat de landgoden niet zouden verschrikken*(2). » Wat intusschen bijzonder in het voordeel van ons gevoelen spreekt is het afdoende getuigenis, dat, gelijk het uitdrukkelijk luidt, deze vergulde Draken van koning SIGURD in volgenden tijd nog te *Konstantinopel* te zien waren(3). Wij kunnen echter niet met zekerheid opgeven, dat zij nog op hunne plaats stonden, toen *Konstantinopel* in 't jaar 1204 werd ingenomen, voor zoo verre het namentlijk blijkt uit de wijze, waarop het Hippodroom in de Saga van SIGURD DEN JERUZALEMVAARDER wordt beschreven, dat de bron van het verhaal haren oorsprong moet hebben gehad, vóór dat het Hippodroom door de Kruisvaarders werd verwoest. Van den anderen kant schijnt het toch niet aanneembaar, dat de van *Myklegaard* te rug gekeerde Væringer of Kruisvaarders, die de zegsmannen van SNORRE werden, veel ouder dan dit tijdstip zouden geweest zijn. Beklagelijk is onder heel dit opzicht het stilzwijgen, door den anonymen schrijver in acht genomen, die den Deenschen kruistogt naar het *Heilige Land* in de jaren 1191 en 1192 heeft beschreven. Hij verhaalt, hoe eenigen van hen den terugweg namen over *Konstantinopel*, hoe zij er wel werden onthaald door den later afgezetten en blindgemaakten, en door de kruisvaarders weêr herstelden keizer ISAAK II ANGELUS, die hen ook gaarne in zijnen dienst had gehou-

---

(1) Saga van Ólafi hinom helga cap. 54, Heimskringla.

(2) Landnámabók. Vidhbærtir II, in Islendínga, Sögur. I, 334.

(3) *Ero thar sidhan til synis.* Saga af Sigurdhi Jórsalafara. Eysteini oc Ólafi. Cap. 12, Heimskringla.

den, en daar zij toch verkozen de terugreize over land aan te gaan, die SIGURD DEN JERUZALEMVAARDER had gevolgd, hen tot de grenzen door eenige van zijne noordsche *Væringer* liet begeleiden, die hun hier den afscheidskus gaven. Het blijkt uit de eigene woorden des verhaals, dat de schrijver veel wist over *Konstantinopel* (1): hij bepaalt zich echter tot de relikwiën van *Konstantinopel*, en hij gaat intusschen al de waereldsche merkwaardigheden voorbij, omdat, gelijk hij zegt, « *humana curiositas plus vanitate quam religione delectatur.* »

Hiermede heb ik de samenvoeging voleindigd van de Noordsche historische overleveringen, volgends welke koning SIGURD DE JERUZALEMVAARDER zijne vergulde Draken op de S^te^. Sofiakerk plaatste, met de Belgische geschiedenissen, volgends welke het insgelijks boven op de S^te^. Sofiakerk was, dat de vergulde Draak stond, die nu den top van 't Belfort te *Gent* bekroont.

Ik ga niet verder dan deze samenvoeging. Men begrijpt, dat eene diepere navorsching hier nog meer gewigt zoû kunnen aanhechten; maar het is ook mogelijk dat die diepere navorsching dit gewigt zoû kunnen verminderen. Het is zeker, dat terwijl men weet, dat koning OLAF DE HEILIGE zelf het koningshoofd op zijn schip uitsneed, er geene bewijsstukken ontbreken, volgends welke het blijkt, dat men in het Noorden ook metalen figuren op de schepen heeft gebruikt. Een klassische plaats vindt men des aangaande in de lofrede op koningin EMMA, die de groote Deensche vloot beschrijft, welke koning SVEND TVESKJÆG op zijnen laatsten togt naar *Engeland* volgde, en die meldt, hoe men tusschen de schepen onderscheidde bij middel van de verschillige koperen stevens, die vergulde draken of andere soortgelijke beelden voor-

(1) Hujus itaque opinatissimae civitatis scrupulosa et superstitiosa prodigia scriptis prosequi duxi superfluum. — Copia siquidem suppetit plura referendi. Anonymus de profectione Danorum in terram sanctam. Cap. 25, 26. Langebek, Scriptores Rerum Danicarum. V. 361, 362.

stelden (1). Een overeenstemmend getuigenis geeft ROBERT WACE, wanneer hij van het schip zegt, waarmede WILLEM DE VEROVERAAR van *Normandie* naar *Engeland* zeilde:

Sor li chief de la nef devant
(Le marinier apelent brant)
Ont de *cuivre* fet un enfant
Saëte et arc tendu portant (2).

In het oog vallend is het ook, hoe de Gentsche Draak aan de drakenhoofden gelijkt, welke men vindt op de voorstellingen van oude Noordsche (3) of Noormansche schepen, zoo als wij ze bijzonder uit de tapijten van *Bayeux* kennen (4).

PHILIPS VAN COMENE.

Even als Alexander de Groote de schriften van Homerus las en herlas, waren de *Gedenkschriften* van Philips van Comene het geliefkoosde boek van Keizer Karel.

ENS, *Epidorpidvm libri* IV, Colon. 1624, in-12, bl. 91.

---

(1) Turritas adscendunt puppes, *aeratis rostris* duces singulos videntibus discriminantes. Hinc enim erat cernere leones *auro fusiles* in puppibus, hinc autem volucres in summis malis venientes, austros suis signantes versibus, aut *dracones* varios minantes incendia de naribus. Encomium Emmae Reginae, l. I, Langebek, Scriptores Rerum Danicarum, I, 476.

(2) ROBERT WACE. *Le Roman de Rou.* Publié pour la première fois par Frédéric Pluquet. Rouen, 1827, II, 146.

(3) Göransson, Bautil, det är : alle Svea ok Götha rikens runstenar. Stockholm, 1750, in-fol. blz. 313. Ook op de Scandinaafsche Hällristningar zijn de gewone stevenversiersels der schepen dierenhoofden met uitgestoken tongen en vleugels, over hetwelk gehandeld wordt bij Holmberg. Skandinaviens Hällristningar, Stockholm, 1848, in-4°, blz. 68.

(4) *The tapistry of Bayeux.* London, 1819-23, in-fol. pl. VIII en IX. *Les anciennes tapisseries historiées.* Paris, 1838, in-fol. pl. XI en XIII.

GETUIGSCHRIFT VOOR JUSTUS LIPSIUS.

Lipsius, zoo als men weet, bracht een groot gedeelte van zijn leven buiten 's lands door. Hy bezocht Italië, hield zich lang in Duitschland op, en zette zich eindelijk te Leiden neder, alwaer hy gedurende elf jaren, het ambt van professor aen de aldaer gestichte Hoogeschool, met veel luister bekleedde. Eindelijk ten jare 1591, nadat in zijn vaderland alles rustig was geworden, verliet hy Noord-Nederland, begaf zich naer Hamburg, vervolgends naer Maintz en eindelijk naer Spa, alwaer hy om zyne gezondheid te herstellen een paer jaren verbleef. Van daer zond hy aen de Curatoren der leidsche Hoogeschool zijn ontslag, al was 't, dat men hem eene hooge jaerwedde aenbood om hem te behouden. Te Luik gekomen zijnde, geraekte hy in kennis met den kanselier Karel Carondelet, Arnold van Wachtendonck, Dominiek Lampsonius, en andere voorname mannen, waeronder ook de jesuïet Martinus Delrio, die, schijnt het, er het meeste toe gedaen had om Lipsius te bewegen Holland te verlaten en naer zijn vaderland te rug te komen (1). Lipsius was byzonder bevriend

(1) Over het leven van Justus Lipsius kan men vooral raedplegen : Miraeus, *Vita Justi Lipsi*. Antv. 1609, kl. 8° en ook : De Reiffenberg, *de Justi Lipsii vita et scriptis*, in de *Mémoires couronnés de l'Académie de Bruxelles*. Brux. 1823, D. III, in-4°.

met de Jesuïeten, en daer hy zoo lang uitlandig geweest was, en met Hervormden geleefd had, vroeg hy aen den Rector van het Collegie te Luik een getuigschrift wegens zijn vroeger gedrag.

Dat merkwaerdig stuk, hetwelk, meen ik, tot hiertoe niet gedrukt werd, viel toevallig in myne handen. Het luidt als volgt :

✠
IHS

Joannes A. Campis Collegii Societatis Jesu Leodii Rector, cunctis praesentes litteras lecturis vel audituris, in Jesu Christo Domino nostro S. D.

—

Cum Ecclesiæ Catholicæ et reipublicæ intersit, eos qui, cùm possunt, relictis Hæreticorum et perduellium partibus, ad ea loca revertuntur, ubi Catholicæ religionis exercitium viget, et Catholicorum se unitati atque communioni sincerè restituunt, in hac sanâ mente foveri; maxime si hujusmodi sint, ut Catholicæ Ecclesiæ exemplo et eruditione utiles esse queant; soleant autem illis multorum præjudicia multum nocere, eò quod, vel quia timent, vel suspicantur, vel malitiose etiam ipsorum reditum calumniantur, et ipsi illos fugiant, et alios ab eorum familiaritate abstrahant, et propterea sic redeuntes cogantur, non modo vitâ et innocentiâ propriâ, sed et testimoniis aliorum niti : ideo Cl. Viro Justo Lipsio I. V. Licentiato veritatis testimonium à me petenti, nec volui nec potui id denegare. Versatus ille aliquot iam annis apud Batavos Leidæ, Professionem publicam litterarum in eâ Academiâ obiit ita, ut scriptis interea editis per totam Europam et ipse claresceret, et laboris sui fructum ad quamplurimos transmitteret; bellicis vel publicis curis sese non misceret; privatim à Catholicâ Religione non dissentiret; publicè Hæreticorum ritibus atque mysteriis non communicaret; nulli hæresis aut rebellionis auctor suasorque existeret, sed culpa ejus tota in eo consisteret, quòd inter Perduelles et Hæreticos versabatur. Cona-

tus præterea inde se eripere ante aliquot annos, sed propter itinerum pericula notissima, aliquò jam progressus, coactus fuit redire. Hoc demùm anno, prætextu Nundinarum Francofurtiensium Vernalium et sumendæ causa valetudinis aquæ Spadanæ, inde discessit et nihil prius habuit, quam florentibus adhuc Batavorum rebus, magno suo et suorum periculo, ac non levi rerum iacturâ, ad gremium Ecclesiæ Catholicæ Romanæ palàm et apertè redire; itaque pio fervore atque impetu ab illis aliis partibus se avulsit et primùm Moguntiæ, postea Coloniæ et Treviris, et demum hîc Leodii Catholico ritu iam sæpius expiato, Catholicæ Ecclesiæ, à quâ numquam animo se disjunxerat, fuit reconciliatus, ut nobis constat fideli testimonio Patrum Societatis nostræ, qui, et in Germaniæ dictis locis et hîc Leodii confessiones ejus exceperunt, et videmus id confirmari factis ac vitâ ejus quotidianâ, cuius nos oculati quotidie testes sumus. Quæ quia, quantum homo de homine iudicare potest, nobis constant, et pro certis exploratisque habemus, ideo dignum ducimus, qui tanquam verè catholicus et de bonâ justâque bonarum partium causâ benè sentiens, et cujus opera atque industria Veræ Fidei et reipublicæ potest esse admodum utilis, ab omnibus honoretur, ametur, foveatur. Eique hoc veritatis testimonium præsentibus hisce litteris manu nostrâ subscriptis et sigillo collegii Societatis Jesu obsignatis, perhibemus. Datum Leodii, in Collegio Societatis Jesu, IX Julii 1591.

JOĒS A. CAMPIS.
1591.

Zegel van het
Collegie der
Jesuieten te Luik.

Naer den eigenhandigen brief in
mijn bezit.

II en III. Philips van Croy en de hertog van Alva.

Toen de hertog van Alva, na het overgaen der stad Haerlem aen de Spanjaerden ten jare 1573, zyne intrede deed binnen Brussel, beklaegde hy zich over de onbeleefdheid der inwooners, die hem byna geene eer bewezen. Philips van Croy, hertog van Aerschot, nam het woord, en zei tot Alva : « De inwooners stellen het uit tot dat Uwe Excellentie het land zal verlaten. Alsdan, gy moogt er zeker van zijn, zal niemand ten achter blyven, om u, onder alle eerbetuiging, uitgeleide te doen. »

—

Als de zelfde hertog van Aerschot, in het gevolg van Alva, uit het paleis reed, werd hy dikwijls uitgenoodigd zich aen dezes zyde te houden ; doch hy weigerde telkens. Eindelijk werd hy genoodzaekt zulks te doen, vermits Alva zelf hem hiertoe aenzocht, en deze vroeg hem, waerom hy op zulke eervolle plaets niet wilde ryden. « Om u de rechte waerheid te zeggen, » sprak Aerschot, « ik vreesde, dat uw wolf myne lammeren zoû opvreten. » De hertog van Alva was immers in wolvenvellen uitgedoscht, terwijl Philips van Croy, boven zijn kleed, zoo als des tijds de meeste jongelingen in Nederland, roodgeverwde lammerenvellen droeg.

Ens, *Epidorpidvm libri IV.* Col. 1624, in-12, bl. 74-75, van *Liber Quartus.*

DBOEC VANDEN HOUTE IS NIET VAN MAERLANT.

De heer Tideman, die het gedicht bekend onder den naem van *vanden Houte* of *vanden drie Gaerden*, volgends het Hulthemsche handschrift en een paer andere heeft uitgegeven, zegt : « Wij zijn genoodzaakt aan te nemen, dat Maerlant de vervaardiger daarvan is geweest, omdat het ons geheel aan gronden ontbreekt, om het tegendeel staande te houden, en dewijl hij, gedurende meer dan vijf eeuwen zonder tegenspraak als zoodanig is aangemerkt, gelijk men dan ook bij de eerste uitgave zijnen naam vindt aangegeven (1). »

Professor Jonckbloet, alhoewel hy een aental redenen bybrengt, om te bewyzen, dat *dBoec vanden Houte* niet uit Maerlants pen gevloeid is, verkeert nochtans insgelijks in de meening, dat de oude uitgave zynen naem op den titel heeft (2).

Hoffmann von Fallersleben volgt het algemeen gevoelen (3).

Het is dus, omdat men denkt dat Maerlants naem op den oudsten druk voorkomt, dat men hem als den dichter van *dBoec vanden Houte* is blyven houden.

Doch die eerste uitgave met den naem van Maerlant is op geene onzer Bibliotheken voor handen, is nergends te vinden, en zal, denk ik, nooit bestaen hebben.

---

(1) *Dboec vanden Houte, door Jacob Van Maerlant, uitgegeven door J. Tideman.* Leiden, 1844, in-8°, in de *Inleiding*, bl. IX.

(2) *Geschiedenis der Middennederlandsche Letterkunde*, D. III, bl. 109.

(3) *Horae Belgicae.* Pars prima. Hannov. 1857, in-8°, bl. 87-88.

De heer Tideman beroept zich op den Cataloog van de bibliotheek van Lelong, welke te Amsterdam in 1744 verkocht werd (1) en op de *Naamlyst* van Visser (2). In gemelden Cataloog vindt men, onder N^r^ 2743 der octavos opgegeven : *Dat Boexken vanden Houte, berymt door Jacob Van Meerlant, en geprint sonder plaats noch jaar omtrent* 1480 in 8°. Extra raar.

Blijkbaer is deze titel niet afgeschreven, zoo als hy op het boeksken stond. De woorden : *berymt door Jacob van Meerlant* zullen aldaer wel niet voorkomen. Mijns dunkens kan men ze gerust beschouwen als bygevoegd door den opsteller van den Cataloog, die misschien eene aenteekening van Lelong zelven volgde. Deze immers, die den *Spiegel Historiael* onder den naem van Lodewijk van Velthem uitgaf, kon even verkeerdelijk *dBoec vanden Houte* aen Maerlant toeëigenen.

Het blijft onzeker welken ouden druk zonder aenwyzing van jaer en plaets, Lelong bezat; maer in allen gevalle kon het woord *berymt* op den titel niet te lezen zijn.

De getuigenis van Visser wegens het bestaen van eene uitgave met den naem van Maerlant, ware gewichtiger; maer op dezes reeds aengehaelde *Naamlyst* vindt men eenvoudig : *Dat Boexken vanden Houte, berymt door Jacob van Meerlant* in-8°, welke woorden aen den Cataloog van Lelong, waer Visser naer verwijst, ontleend zijn. Hy had dus zelf het boekjen niet gezien.

Clignett en Steenwinkel, in de voorrede van den *Spiegel Historiael* (3), beroepen zich insgelijks op den Cataloog van Lelong. Hun gevoelen heeft diensvolgends geene waerde.

---

(1) *Bibliotheca selectissima.* Amst., 1744, in-8°, Part. II, bl. 201.

(2) *Naamlyst van Boeken in de Nederlanden gedrukt, beginnende met* 1472 *en eindigende met het jaar* 1500, te vinden achter : *Uitvinding der Boekdrukkunst, getrokken uit het latynsch werk van Gerard Meerman.* Amsterd., 1767, in-4°, bl. 66.

(3) *Spiegel Historiael of Rijmkronijk van Jacob Van Maerlant.* Leyden, 1784, in-8°, D. I, voorrde bl. 41.

Het bestaen der uitgave uit de vijftiende eeuw, met den naem van Jacob van Maerlant is dus geens zins bewezen.

Het ontbreekt ook niet aen gronden, zoo als de heer Tideman verkeerdelijk meende, om te beweeren, dat Maerlant de schryver van *dBoec vanden Houte* niet is. En ik kan met dien geleerde niet instemmen, wanneer hy zegt : « dat men dit gedurende meer dan vijf eeuwen zonder tegenspraak als zoodanig had aangemerkt. »

Dat het *Boeksken vanden Houte* in handschriften gevonden wordt, waerin ook gedichten van Maerlant voorkomen, is zeker geen bewijs, dat het uit zyne pen gevloeid is. Het is dus niet sedert vijf eeuwen, dat men het hem heeft kunnen toeschryven.

Wat meer is, indien zijn naem wezentlijk op eenen ouden, misschien den oudsten druk staet, — hetgeen ik niet kan aennemen, — waerom heeft men dan dezen op de talryke latere uitgaven weggelaten? De heer Tideman heeft er van deze reeds vijf opgegeven, en dat getal kan nog vermeerderd worden.

Zie hier welke drukken ik, of bezit of ter inzage heb bekomen, of nauwkeurig beschreven heb gevonden. In niet eenen wordt de minste melding van Maerlant gemaekt.

1. *Tboeck vanden Houte.*

Hieronder is eene houtsnede verbeeldende Christus aen het kruis; daernaest staen de Heilige Maegd en St-Jan.

Deze plaet is op de keerzyde van den titel herhaeld.

Het boeksken is in klein 8° van 22 bladen of 44 bladzyden.

Aen het einde staet :

Gheprent Thantwerpen
by my Henrijc va Rotter-
damme Littersnijder.

Het is, zoo als men ziet, zonder jaer; doch men weet, dat Hendrik van Rotterdam te Antwerpen van 1496 tot 1500 drukte.

Het eenig bekende exemplaer, voortkomende uit de nalatenschap van vander Willigen, berust op de stedelyke bibliotheek te Haerlem. De heer du Puy de Montbrun heeft het met de grootste nauwkeurigheid beschreven(1). Deze bekwame bibliograef, door den Cataloog van Lelong misleid, geloofde ook aen het bestaen van eenen vroegeren druk met den naem van Maerlant verschenen.

Ten slotte geeft du Puy de Montbrun al de hem bekende latere uitgaven van het *Boeksken vanden Houte* op. Deze lijst, zoo wel als die van den heer Tideman, heb ik geraedpleegd, om de myne zoo volledig mogelijk te maken.

2. *Vandē houte.*

Daeronder eene houtsnede voorstellende Christus, die zijn kruis draegt, en by hem Maria, wie een zwaerd door den boezem gaet; op den achtergrond Jerusalem.

De keerzyde van den titel heeft insgelijks eene houtsnede verbeeldende de gewonde handen en voeten, alsmede het hart van den Zaligmaker doorsteken met eene speer, en waeruit het bloed in eenen kelk vloeit; eindelijk de drie nagels.

Achteraen het boekjen :

Gheprint Thantwerpē op die Lombaerde veste, teghen die guldē hāt over. By mi Symon Cock. Int iaer ons Heerē. M. CCCCC. ēn XLVI. Den derden dach vā Januario(2).

Klein 8° van 20 bladen of 40 ongenummerde bladzyden.

---

(1) *Recherches bibliographiques sur quelques Impressions Neérlandaises du quinzième et du seizième siècle.* Leide 1836, in-8°, bl. 59-63.

(2) Simon Cock werd aengenomen in de St. Lucas-gilde te Antwerpen, in 1542. Zie Vander Straelen, *Geslagt-Lyste der Nakomelingen van Christoffel Plantin.* Antw., 1858, in-4°, bl. 354.

Het exemplaer, hetwelk aen den heer Tideman heeft toebehoord, is thands in mijn bezit.

3. *Hier begint tboecxken vanden Houte,*

Eene houtsnede voorstellende Christus aen het kruis, gewond door den Romeinschen krijgsknecht.

Aen het einde:

Gheprint Thantwerpen inde Cammerstrate in den Mol. Bi de weduwe van Henrick Peeterssen van Middelburch.

Klein 8° van 32 ongen. bladzyden.

Hendrik Peeterssen was meesterdrukker te Antwerpen in 1536(1). Zyne weduwe drukte nog omtrent het jaer 1550.

Ik ontleen de beschryving van deze uitgave aen den heer Tideman, die het exemplaer, hetwelk vroeger aen Lelong toebehoorde(2) en thands op de koninglyke Bibliotheek te 's Gravenhage berust, te zyner beschikking heeft gehad.

4. ✝ *Dat boeck van den houte.*

Hieronder eene houtsnede voorstellende Christus aen het kruis; daerby zit eene vrouw, in het gewaed van eene kloosterzuster, te bidden.

Gheprent tot Amsterdam, by my Harman Janszoon Muller, Figuersnijder woonende inden vergulden Passer.

Dit onderschrift wordt nog eens aen het einde van het boeksken herhaeld.

(1) Zie Vander Straelen, bl. 338.
(2) *Bibliotheca selectissima.* Pars. II, bl. 201. N° 2744.

Hendrik Muller drukte omtrent het jaer 1575.

Klein 8° van 16 bladen of 32 ongenummerde bladzyden.

Het exemplaer, dat vervolgends aen Jacob Koning en aen van Voorst toebehoorde, is thands het eigendom van den heer Ferd. vander Haeghen te Gent, die de heuschheid heeft gehad het my ter leen te geven.

5. *Dat boeck vanden Houte.*

Eene groote houtsnede voorstellende Christus aen het kruis tusschen de twee moordenaers; de Moeder Maegd staet met eene andere vrouw ter rechter zyde; Maria Magdalena kust de voeten van den Zaligmaker.

t' Hantwerpen.
By Pauwels Stroobant, Opde Lombaerde Veste inden witten Hasewint.
Anno 1596.

Dit zelfde staet nog eens herhaeld aen het einde van het boekjen.

Klein 8° van 14 bladen of 28 ongenummerde bladzyden.

Een exemplaer in mijn bezit.

6. *Dat Boeckxken*
vanden Houten.

Hieronder de zelfde plaet als op het vorige.

t' Hantwerpen, By Pauwels Stroobant, inden witten Hasewint.

Klein 8° van 12 bladen of 24 ongenummerde bladzyden.

Een exemplaer by my.

Deze druk zonder jaer zal wel de zelfde zijn als die, welke door du Puy de Montbrun, volgends den Cataloog van Lelong(1) aengehaeld wordt.

---

(1) *Bibliotheca selectissima.* Pars. II, bl. 201, N° 2745.

7. *Het Boeckxken*
vanden
Houten.

Eene kleine houtsnede voorstellende den berg van Kalvarie vervuld met eene groote menigte volks. De Romeinsche krijgsknecht doorsteekt met zyne speer de zyde van den Zaligmaker, die tusschen de twee moordenaers hangt. In de verte Jerusalem.

t' Antwerpen,
By Pauwels Stroobandt, in den
witten Hasewint. 1669.

Klein 8° van 12 bladen of 24 ongenummerde bladzyden.

Een exemplaer op de koninglyke Bibliotheek te Brussel (1) en een tweede by my.

8. *Het Boeckxken*
vanden
Houten.

Hieronder eene houtsnée verbeeldende den *Stabat Mater*, zoo als hy op andere boeken van omtrent dien tijd voorkomt.

t' Antwerpen,
By Jan Baptist Jacobs, woonende
opde Lombaerde vest in 't huys
van Neringhen. 1700.

Klein 8° van 12 bladen of 24 ongenummerde bladzyden.

Een exemplaer in het bezit van Dr Snellaert, aen wien ik voor deze beschryving van het boekjen mynen hartelyken dank betuig.

Zie daer dan reeds acht uitgaven van *dBoec vanden Houte*, waervan niet eene den naem van Maerlant draegt.

---

(1) Zie De Reiffenberg, *Annuaire de la Bibliothèque Royale.* Quatrième année 1843. Brux., 1843, bl. 189.

De nummers 5, 7 en 8 waren aen den heer Tideman onbekend, en worden hier voor de eerste mael aengewezen. Het getal dezer drukken zal stellig nog kunnen vermeerderd worden, alzoo dit boeksken in de zestiende eeuw en tot aen de achttiende, onder het volk zeer verspreid was, en waerschijnlijk voor schoolgebruik diende.

Niet tegenstaende het zoo dikwijls ter pers leggen van *het Boeksken vanden Houte*, is het heden zoo zeldzaem geworden, dat men ter nauwer nood een of twee exemplaren van elken druk kan aenwyzen.

De heer Tideman heeft reeds aengetoond, dat die onderscheidene uitgaven, den oorspronkelyken tekst in 't algemeen niet zeer getrouw opleveren, zoo dat er voor eene kritische uitgave slechts hier en daer wat uit te putten is.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

IV. Hertog Renatus van Lotharingen.

Alhoewel Karel de Stoute den oorlog ondernomen had, om geheel het land van den hertog van Lotharingen te overmeesteren, toonde deze zich nochtans zeer bedroefd toen Karel by Nancy sneuvelde, en hy woonde met grooten rouw zyne uitvaert by.

Ens, *Epidorpidvm, libri* IV. Colon. 1624, in-12°, bl. 123.

DRIE HISTORISCHE LIEDEREN EN EEN HEKELDICHT

VAN

ANTONIUS GHYSELERS.

1503—1518.

Deze dichter, van wien ik een bundeltjen in handschrift bezit, is tot hiertoe slechts door een enkel stukjen bekend, namelijk een *Danslied*, ten jare 1517 gedicht. Ik deelde het vroeger aen Dr Snellaert mede, die het in zyne bekroonde Verhandeling opnam(1). De gissingen echter van dien geleerde, « dat Ghyselers te Hasselt zou geboren zijn, en aen de hoogeschool van Leuven de geneeskunde zou gestudeerd hebben » zijn, zoo als ik dadelijk zal aentoonen, t'eenen mael ongegrond.

Het handschrift is in groot octaef, op papier, en, twee of drie stukken uitgezonderd, ten jare 1517 geschreven. Het bevat vier-en-vijftig bladen of honderd-en-acht bladzyden. Daer het bovenste van geheel het boek door de muizen afgeknaegd is, ontbreekt aen de meeste stukken, behalve aen Griseldis en aen een paer liederen, een heele of halve regel. Vooraen is een Kalender in zwarte en roode letters, welke loopt tot 8 recto. Op de keerzyde van het laetste.

(1) *Verhandeling over de Nederlandsche Dichtkunst in België sedert hare eerste opkomst tot aen de dood van Albert en Isabella.* Bruss. 1838, in-4°, bl. 185.

blad staen eenige familie-aenteekeningen, die ik hier verder mededeel. Dan volgen de *familiares orationes* van Erasmus. Deze zijn in 't latijn, maer meestal is er eene dietsche vertaling by. Te midden van deze leest men de volgende aenteekening door eene latere hand geschreven : *Anno XV^c^ ende XLIIII den IIII^den^ dach Januarij is die Keyserlijcke Majesteyt Carolus V, comen binnen der stadt van St.-Truyden met groter triumphe ende met veel volcx van orloghe, ende es voertaen des anderen dachs getoegen nae die stadt van Luydick, met groter eeren* (1). Eindelijk beginnen de gedichten. Eerst : *Ditz vanden Greve ende van Grisillen,* waervan tot hiertoe nog geene behandeling op rijm bekend was, en dat ik in dit deel van het *Museum* zal uitgeven. Vervolgends vier-en-twintig geestelyke en wereldlyke gedichten en liederen, en daertusschen een paer gebeden in proze. Twee der liederen zijn in 't latijn, en, zoo als ook een der vlaemsche, met muzieknoten voorzien. By onderscheidene der stukken staet het jaer aengeduid, waerin ze vervaerdigd werden. Het vroegste is van 1505 en het laetste van 1518.

De voorletter van elk stuk is zeer aerdig in rooden, zwarten of gelen inkt geteekend of geschilderd, en stelt meestal menschelyke aengezichten en andere versieringen, zoo als draken, bloemen enz. voor. In eene dezer letters staet het wapen van het geslacht van der Marck afgebeeld, en het zelfde komt nog eens elders voor. Dit laet zich verklaren doordien Erard van der Marck van 1505 tot 1538, den bisschoppelyken stoel van Luik, waeraen Landen voor het geestelijk onderhoorig was, bekleedde.

De afschryver, die men tevens voor den dichter mag houden, teekent tweemael zynen naem. Eens : ANTHONIUS GHYSELERUS, en

---

(1) Van dit vernachten van keizer Karel te Sint-Truiden, wordt geene melding gemaekt in COURTEJOIE, *Histoire de la ville de Saint-Trond.* Saint-Trond (1840) in-8°.

nog eens : Bnthpnkxs Ghksflfrs, dat is in een mystisch schrift tydens de middeleeuwen zeer gebruikelijk, en waerby men de klinkletters telkens vervangt door den medeklinker, die daerop in het A. B. C. onmiddellijk volgt. Dus stelt men hier in *Anthonius* de *b* voor de *a*, de *p* voor de *o*, de *k* voor de *i* en de *x* voor de *u*(1).

Verder schreef de dichter nog op twee plaetsen zyne voorletters: A. G.

Ghyselers leert ons zelf in het lied N^r^ II, hetwelk hier achter volgt, dat hy te Landen geboren was. In 1507 was hy in dienst by de ruitery onder het huis van Oostenrijk, en toen op den 29sten September van gemeld jaer, Karel, hertog van Gelderland, Thienen overweldigde, werd hy aldaer krijgsgevangen genomen, en verloor zijn geld. Hy vaert in dit lied hevig uit tegen den heer van Chièvres, die alsdan de zaken van 's Lands bestuer, voor den jongen Karel van Oostenrijk, later Karel V, in handen had. Hy beschuldigt hem de stad Thienen in de macht der vyanden te hebben laten vallen.

Vermoedelijk bleef Ghyselers nog lange jaren in dienst; en terwijl hy van tijd tot tijd een lied in de moedertael uit zyne pen liet vloeijen, legde hy zich tevens toe op de studie der latijnsche tael. Vandaer dat de *familiares orationes* van Erasmus in den zelfden bundel als de gedichten voorkomen.

Vele byzonderheden over 's mans leven kan ik niet opgeven. Bovenaen het hierachter, onder N^r^ IV voorkomende stuk leest men, dat hy het ten jare 1513 te Keulen, op Aschdag, alsdan den acht-en-twintigsten February van het zelfde jaer, vervaerdigde.

By een liefdelied heeft hy aengeteekend : *Nota : Anna Ant-*

(1) Een dergelijk voorbeeld van mystisch schrift ziet men by Mone, *Quellen und Forschungen*, Aachen, 1830, in-8°, bl. 273-280. Deze geleerde vond het in een handschrift, dat van den aenvang der *negende* eeuw dagteekent.

werpie. Hy schreef het ter eere van eene antwerpsche schoone, Anna genaemd, die zijn hart had ingenomen. Hy trad echter met haer niet in het huwelijk, om, zoo als het uit een daerop volgende *Refereynken* blijkt, hy geenen bruidschat kon bekomen :

> Myn vrienden rieden my dat ic soude houwen,
> doen en mochtmen tAntwerpen nyet geven.

In den Kalender, die, zoo als het grootste gedeelte van den bundel in het jaer 1517 geschreven is, vindt men de volgende aenteekeningen : tusschen 21 en 22 February : *Cortersum;* op 22 April : *Jueck;* op 13 Mei : [*Maest*]*riecht;* op 24 July : *Scruhoven;* tusschen 9 en 10 Augustus : *Bruestem;* tusschen 13 en 14 September : *Cuttecoven,* en op 8 October : ....*hem.* Was Ghyselers alsdan nog in dienst? en zijn dat misschien de plaetsen, waer hy opvolgendlijk verbleven heeft?

Ik heb boven reeds gewag gemaekt van eenige familie-aenteekeningen, welke in het handschrift op bladzyde 8 verso voorkomen. Deze zijn op verschillende tijdstippen en door twee handen geschreven. In de oudste zal men misschien het geschrift van Ghyselers, alhoewel zeer verouderd, mogen herkennen.

Die aenteekeningen luiden als volgt :

[*Anno Domini*] millesimo quingentesimo vicesimo nono, mense Octobris [*die n*]ona, hora Completorii obiit frater meus Ghijsbertus; meus Renerus Thijs et Hermannus Crayten obierunt altera die, videlicet decima Octobris, etiam hora Completorii; et Mathias Ruytinx matricularius ecclesie de Ulbeeck etiam eadem die, et Maria Moens etiam eadem die, et Joes Diericks duodecima Octobris; sed Libertus et Joannes Loyx obierunt octava Octobris de subitaneo morbo dicto *der Engelschen sweet.*

Anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo secundo, mensis Decembris die decima sexta, mane, hora octava ante meridiem, dum sonnuit campana, obiit honestus, doctus et expertus, egregius magister Johannes Maechs, cyrurgus in oppido Hasselensi, meus dilectissimus socer, seu pater uxoris mee. Cujus anima requiescat in pace.

[Wilhem ende Jacob Cannarts, gebroeders, deylen hen goederen 1541, 13 Octobris; Wilhem valt het leengoet ende Jacob het ander goet.

Michiel Hoens traut die dochter van Wilhem Cannart] (1).

Decima Decembris, in fine anni quadragesimi, baptisata est paterna fratris mea, filia Jacobi Rotarii in Houte, et alter petruus Arnoldus Bechere, et paterne sunt: Catharina vander Heyden, Maria de Spauwen et Margareta de Mobertinghe.

Vicesima sexta Decembris, in fine anni quadragesimi, baptisatus est petruus meus Stephanus, filius Barbare Castermans, et petruus adhuc sunt: dominus Cornelius Walbertus Degens et Tomas Duylen, et paterne ejus sunt: Katharina Vlaren, Katharina de Loeffelt et... (2) de Trajecto.

Anno 43° mense Novembri, die vicesima septima, mane, hora quarta obiit filia mea Barbara. Cujus anima requiescat in pace.

[....Wiericx, als man en momber van Jan van Heeze, relivert het goet genaemt Lieffelke, nae Stevents a° 1599].

Of deze aenteekeningen op de bloedverwanten van Ghyselers toepasselijk zijn, blijft onzeker.

In allen gevalle is daeruit niets te trekken, dat ons nader met onzen dichter bekend kan maken.

Thands een woord over de liederen, die hier volgen. De twee eerste hebben betrekking op den oorlog tusschen het Huis van Oostenrijk en Karel van Egmont, hertog van Gelderland. In het eerste wordt de droeve toestand bezongen, waerin Karel van Egmont zich bevond, wanneer Philips de Schoone hem het meeste deel zyner steden door de wapenen had ontmachtigd. Er wordt bepaeldelijk gezinspeeld op het overgaen van Arnhem, welke stad, na eenen wederstand van slechts veertien dagen, zich op den 6^{den} July 1505 aen de Burgondiërs overgaf. Verder wordt er gewag gemaekt van het innemen van Elburg, Harderwijk en vooral van het slot Hattem by verraed overvallen, en waer Reinier, heer van

(1) Deze regelen, hier tusschen haekjens gedrukt, zijn van de zelfde hand, die de laetste aenteekening van 1599 schreef.

(2) De naem is in het handschrift opengelaten.

Arssen en Jan van Gelre, bastaerdbroeder van den hertog, krijgsgevangen werden genomen (1).

Het tweede lied, waervan ik boven reeds gewag maekte, bezingt het innemen van Thienen door Karel van Egmont, in 1507. Na de vroegtydige en schielyke dood van Philips den Schoone, het vorig jaer in Spanje voorgevallen, had de hertog van Gelderland deze gelegenheid te baet gesteld, om in het bezit zyner verlorene steden te rug te komen, en hy waegde het zelfs op zyne beurt eenen tocht, tot in Brabant toe, te doen. Over Turnhout en Halen, trok hy naer Thienen, welke stad op den 29ſten September 1507, na eenigen tegenweer stormender hand veroverd werd. Gedurende ruim acht dagen bleef Thienen in de macht der Gelderschen, die er eenen aenzienlyken buit vonden en medenamen (2). Volgends Ghyselers zoû des tijds 's Lands bestuer geene genoegzame maetregelen genomen hebben, om de Gelderschen af te weeren en het innemen van Thienen te beletten.

Het derde stuk : *van den Levereters*, is een hekeldicht tegen de beambten, tydens de minderjarigheid van Karel V. Men weet, dat de schimpnaem *levereter*, dikwijls in vroegere eeuwen, vooral in onrustige tyden gegeven werd aen de ambtenaers en voornamelijk aen diegene, welke met het inzamelen van 's Lands geldmiddelen gelast waren.

Eindelijk het vierde is een zoo genaemd *Glossenlied* op den *Credo*, waerin de koning van Frankrijk, Lodewijk XII, zelf sprekende ingevoerd wordt, en al zyne feiten opsomt en zyne onrechtvaerdigheden of misdaden belijdt.

De spelling en de tael van Ghyselers verraden eenigs zins de landstreek onzes vaderlands, waer hy geboren werd, en

---

(1) Men kan hierover nazien Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland.* Arnhem, 1839, D. VI. Inleiding, bl. lxxx.

(2) Nijhoff. *Inleiding*, bl. xcix.

zweemen zoo wat naer het hooger duitsch. Vooral is dit opmerkelijk in het liedjen, waermede hy zynen bundel besluit, en dat hy wel, toen hy te Keulen verbleef zoû kunnen vervaerdigd hebben.

I.

.....(1) r liedt [*vanden*] hertoch van Geldre. — Den tijt is my ontleden, a, a, a.

1505.

1.

Sommer goeds lant mach ic will claghen,
— sprack den hertoch wyt Gelderlandt, —
myn honden zyn my ontiaghet vuyten bant.
Nu ysser mijn iaghen all gedayn;
dat wy Arlem(2) hebben verloren,
dat hebben die Burgoenschen gedayn!

2.

Arlem(2) is my aff ghegangen al segen mynen danck,
het gesceyden met hoger sonnen,
dye Burgoenschen dwonghen myn landt.
Nu tredet hier neder op myn ghewin,
draecht den hertoch van Geldre lede meere,
wy nemen syn steden inne.

3.

Doen dye mere te Nummighen(3) quam,
den hertoch hy wass ghewaer;

---

(1) De woorden, die hier en elders ontbreken of met stipjens aengewezen worden, zijn in het handschrift door de muizen afgeknaegd.
(2) Lees *Arnhem*. — (3) *Nymegen*.

eenen brieff liet hy scryven
aenden hertoch, van Lotrinck was hy ghenaempt,
dat hy hem woude stayn all byder hant:
het is my van node, dye Burgoensen dwingen my lant.

4.

Arlem(1) is my aff gedrongen in daer to Trilborch (2) mede.
Harderwyck dat is my aff gheslaghen,
den sluetell vander zee;
daer pleghe ic eens heere aff te zyn,
all cloppe ick voer dy porte
sy en laten my nyet inne.

5.

Attu (3), halet u vaste, ghy syget een pryeel so zoet,
na u staet myn verlanghen,
ghy cryghet mynen moet.
Reyner, myn broeder, hy lieter ghevaen,
joncker (4). . . . . .

6.

Och! broder, u . . . . . op gheven
tseghen mynen danck.
Ic ligger so vast belegen
al vander Burgoenscher hant,
ghy en moges my niet ontsetten noch niet by staen;
tot hertoch Phylips wil ic ryden,
dat hy my neme ghevaen.

7.

Hertoch Phylips van Burgongyen,
ghy vueret dat gulden vleysch,
God die latet u bewaren;
dye grote heere Sinte-Andries
en willet my in deeser noet niet aff gaen.
Edell hertoch, nemet my ghevanghen,
en willet my nyet verslaen.

---

(1) *Arnhem.* — (2) *Elburg.* — (3) *Hattem.*
(4) Aen dit coeplet is een vers te kort, terwijl er aen het zevende een te veel is.

8.

Hy nammen in zynder ghenaden
joncker Jan, dat (1) edel bloet,
hy satten ayn zynder lochter syden,
alsmen dye ghevanghen doet;
en spannet nummermeer vergulden spore aen uwen voet,
draghet een swert op uwer syden,
alss der Buergoensche doet,

II.

Een liedeken van Thyenen.

1507.

1.

Van ioncks zo en heb ic niet geleert
dan dichten ende singhen een neuwe liedt,
dan dichten ende singhen;
ende singhen van eender groter mort
geschieden te Thienen, met valschen raet,
all in dye stede binnen.

2.

O! heere van Siever (2), wat hebdi ghedaen?
Ghy hebbet zoo menighen man doen vaen,
ghenomen lyff ende leven.
Het hevet gedaen u valsce raet,
dat te Thienen zo menich man was gevaen,
ind hy zyn gelt moest gheven.

3.

Mynheere van Siever en is niet recht,
dat hy soude ryden voer een edel knecht,

(1) Het hs. heeft : *dat dat edel bloet.* (2) *Chièvres.*

na dye werken, dy hy stelden.
tGeviel op Sinte-Michils dach,
dat Thienen was ghewelden (1).

4.

Myn heere van Siever en is niet wert
dat hy soude vueren een houte swert
inde eenen schilt van biessen.
Quame dye Roemsche Keyser int lant,
al waer hy noch zo will becant,
den hals soude hy verliesen.

5.

Myn heere van Siever, in dat is een,
Cornelis van Berghen, dat is twee,
Scheel Ghijs (2), dat is dye derden;
al waert goet peys al in Brabant,
so zyn dees heeren drye onbecant;
het zall hem vergouwen werden.

6.

Die hertoch van Gelder, dat edel bloet,
hy quam voor Thienen met vryen moet,
hy was voer Diest oeck mede.
Hy sant tot Thienen zyn boden goet,
oft sy wouden halden lyf in goet
inde geven hem die stede.

7.

Die Meyer van Thienen dats een stout man,
hoe vromelyc dreeff hy zyn borgers an
met woerden in niet met werken.
Hy en hadder niet dorren blive staen,
ind met syn burghers ter muren gaen,
all om zyn stadt te sterken.

---

(1) Aen dit coeplet ontbreekt een vers.

(2) Cornelis van Berghen, was, meen ik, een bevelhebber onder het Huis van Oostenrijk. Wie men door den spotnaem *Scheel Ghijs*, wil bedieden, weet ik niet; misschien den Meijer van Thienen.

8.

Sy laghen aldaer ter selver tijt
al voer dye stede, in dye was wijt,
te Thienen, al voer dye stede.
Dye bussen gingen daer wyt inde inne,
dye Meyer meynden comen wyt syne sin,
hy en conster nyet ghedueren.

9.

Hertoch Karle van hoger art,
hertoch Karle bistu ghenaempt(1),
wy houden u v[*oer onsen heere*] !
Eer ghy tot uwen iaren coempt,
zoo eest dat edel Brabant beroeft,
wy zullen noch orloch leeren.

10.

Dye dit liedeken eerstmael sanck,
het was een ruyter wyt Brabant,
wyt Landen was hy gheboren.
Hy lach te Thienen binnen gevaen,
dat hadden die dutsche knechten gedaen,
sijn gelt heeft hy verloren.

III.

Van der lever-eters. — Een gedicht.

1512.

1.

Wye leeft ter werelt nu, ende zo out is,
dye thuys der Leuwen oyt sach dus desolaet ?
Omdat der Leu noch zeer ionck geclauyt is,
seetmen, dat zyn huys ende lant vergaet

(1) Het hs. heeft *ghenaenaempt*.

duer den gulsigen buyc ende nydigen haet.
Dye iae in huys zyn, die meeste van bestiere,
ende dye ons doer trouwe in trouwen bestiert,
loentmen mit trouwen per derier.
Het moet all brantscatten oft men steltse te viere;
nyemant en verantwoerdet, elck penst om tzyne,
om lever teeten, want datz nu dye manyere.
Dus blyven wy gewont vanden gulsighen swyne
all claghen wyt Margreten oft Katelyne,
men seet lygt noch wat, tes vreemde om weeten;
wy worden gevanghen, gescat ten fyne,
dus mach elck wel segghen ten droeven schyne :
dBeghert all peys sonder dye de lever eten !

2.

Peys moet vluechten daer orloge regneert.
Wy vergaderen tvolck met groten hopen,
ende als dye bede dan in geconsenteert,
soe laetmense al druypende tuyswert lopen.
Dan moet elck zijn harnas ende pert vercoepen,
soe wil dye Duetschen als dye Walen;
al zouden zy derm scaepkens tvel aff stropen,
men zoude hem van u maenden doen betalen.
Al sietmen die vianden die roven halen,
men laetse passeren duer dorpen, duer steden;
al branden zy in pulveren dye palen,
dye lever eters zynder al mede te vreden;
ten baet gekeven, gevochten noch gestreden,
wy zullen dat eynde yerst mitten weu meten.
Dat der Leuwen werande wert onder dic voct getreden
eest Goeds believen, dus seg ic noch als heden :
dBegert al peys sonder dye dy lever eten!

3.

Nyemant en wilt der catten dye belle aen hangen,
nyemant en der segghen des lants gebreken,
men soude hem levende mitten velle hangen,
of te Vilvoerden inden dieffput steken.
Ic hebbe nochtan gehoert vander weeken,

dwonderlycste abuys doer tswercks vermossen,
dat der Leeu gheregeert woert, hoert my spreken,
vanden Franchen wolven en Spaensche vossen,
den gulsighen buyc ende nydighen haet hen dossen.
Sy plucken den Leu, und maken zyn werande bloot,
al mach den vromen Arnt ons lossen
met der edelster engelscher Rosen roet.
Ghebruyckdemen wysheyt, ten waer al gheen noet,
mer neen . . . . . dye gherne weten,
dye ons slicken, gheen en zyn hun te groet.
Dus sluyt ic noch, zo ic myn slot ontsloet :
dBegert al peys sonder dye dy lever eten !

4.

Princelijck Leeu, wyen alle dieren wilt,
in voerleden tyden, zo zeer ontsagen ;
geen heere zo groot, die beet in uwen scilt,
nocht iager zo cloeck, die in u werande dost iaghen ;
nu wilt u een vanden ermsten dieren plaghen,
dye omtrent uwer werande mocht gheplant zyn,
een fenynige scorpion, ic moet beclaghen,
voer die gulsige wolven, die nu int lant zyn.
Soudt ghy, Leeu, noch lange sonder verstant zyn,
so ginc geheell u huys ende werande verloren ;
want die lever eters, die so scerp getant zyn,
hebben u scaepkens gevilt ende naect gescoren.
Wilden wy eendrachtige liefde orboren
ende wy gemeynlyc de aenclevers smeten,
wy souden, dit doende, vreken onsen thoren ;
mer neen, dus seg ic als te voren :
dBegert al peys sonder dye dy lever eten !

Dits gedicht anno Duysent vyffhondert ende twelve. *Scriptum xxiii^o Februarij.*

IV.

1513.

Dits den « Credo in Deum » gedicht opten Coninck van Vranckryck, int jaer ons Heeren M. V° ende xiii.

Sed cop'(1) *est xxviii*a *Februarii in civitate Colonie, ipso die cynerum, per actorem prescriptum.*

1.

Credo in Deum is myn gheloeve,
hoc wel fortune nu wonderlyck drayt
mits den bedryve, dy wyt mynen hove valt,
ende wyten hemell waeygt.
o! Valchs bedroch heeft my gepayt
eenen langen tyt, jaer ende dach,
natuerlycke prove tverstant nu maygt,
dwelck ic nu beclaghen mach.

2.

Patrem omnipotentem heb ic laten varen
dicwill, ende verwach my noch zeere
gepuneert te zyn vanden edelen Aren,
dye keyserlycke werdicheyt ende eere,
Maximiliaen, dye vrome heere.
Had ic zo haest myn trouwe gebroken,
waer ic my winde oft keere,
tzal op my worden gewroken.

3.

Creatorem van alle wonderlycke qualen,
een stichter von orloghen ende meskyven;
ic heb gepasseert berghen in dalen,
ende doen costen menich mans lyven,
dwelcke aen my zall beclyven

(1) *Cop'*, by verkorting voor *Compositum*.

. . . . . er by
een yegelyc mach ...stant wil scryven
waer dat hy geseten zy.

4.

Coeli et terre woudt ic he... n in ...elt
Napels, Milanen ende allen... lyen;
sonder enich recht was ick ... ges...
Waer op will ic my verblyden?
ic heb dier gecocht myn folyen,
verwaentheyt en mocht my ny... ryen.
Myn gelt, myn goet en mocht my niet [*be*]vryen.
God betaelt alder dinck in eender vre...

5.

Et in Jhesum Christum heb ic my mesgaen
by quaden rade, dwelck ic beclaghe,
ende dat Heylich Sacrament ontfaen
by toedoen van vrinden(1) ende maghen.
Nu mach ic well seggen teewighen daghen:
o Wye! o wach! wats my geschiet?
Myn verwaentheyt ic nu beclage,
sy heeft my bracht int groet verdriet.

6.

Filium ejus geboren vander Maghet Marien,
waenen bedriecht, dat vinde ick claer.
Ic heb verloren tot menighen tyen,
edell, onedell, zo menich iaer.
Gerechticheyt is opgestaen als dyenaer
van thoeft der werelt hoge geclaecht,
den edelen Aren doet my waer,
doer dye conduyten van zynder cracht.

7.

Unicum bin ic tusschen alle coeninghe,
willende allen dye werelt regeren,

(1) Het Hs. heeft *vinden*.

discort makende under alle woninghen,
loesheyt sueck . . . . . .
Pauys, cardinalen, ...
Verwaentheyt wilt my kiesen
mitz lose practicke int versieren.
Sulck meent te winnen, dye verliesen.

8.

Dominum nostrum onsen heyligen vader den Paus,
vicarius van God geconsacreert,
heb ic gedaen assaux,
ende zyn ondersaten veneert,
als een dye geene, dye blasfemeert;
een ander Pauys gestelt in Vranckryck
ende dye Heylighe Kerke gepersecuteert.
Ghelyck sueckt zyn gelyck.

9.

Qui conceptus est de spiritu sancto
heb ic dick in ydelheyt ghenomen ;
mer forme es cause, vind ic alzoe,
van mynen quade, this over comen;
ic sorghe, dat ick woerde ghenomen
van mynen neysten, dye in derde stickt,
ic ghefaeliert in myn bevromen.
Dye cruycke gaet zo lange te water datse brickt.

10.

Natus bin ick vol ongelucheyden;
tes langhe verdient, dat men nu coempt betalen;
ic heb gestelt veell ongesticheyden,
so datmen den rechtverdighen sac ontpalen :
op Hollant, Brabant woudt ic verhalen
met gewelt, stout int versieren,
dwelck ic noch all zal betalen,
tzy cort oft lanck, in eynigher manieren.

11.

Ex Maria virgine..om ick versceyden;
want exempel heb ick ghegeven,
doen ic sant dye groet armeyden,
om moerden, om branden om nemen tleven
vanden armen scaepkens, die zeer beefden.
In Hollant, in Brabant warenze geseten,
ende wyt haerder paelen sneefden;
al eest gedaen, ten is noch niet vergeten.

12.

Passus onder den schyne van wel te doene,
gaende wyten rechten pat,
dye den bedructen, zeer coen,
heb moede gemaect ende mat.
tBesmetten der Liliën heeft my bevracht;
der plaghen geesell is nu coemen;
het ryst all op mitter macht
tusschen tgeberchte inde Romen.

13.

Poncio Pylato tot gheender tyt
en heeft gedaen, dat ic nu wil versieren;
al gaff hy quaye sententie wyt,
ingnoracie dedet werck in hem regeren;
mer ic, geheyten van alle mameren
dye alderkerstelyckste coninc ende notarius
heb ic gebroken dy wet int versieren,
daer aff ic verwachte quade solarius.

14.

Crucifixus bin ic gescapen te syne
als ic van deeser werelt scheyde,
op dat ic my niet en beter ten fyne
restitucie te d . . . . . .
anders eerst al niet roz..ar arbeyde.
Myn edelen duer, myn groet ov...

worden gevangen, daer ic om screyde,
benomen haer lyff ende daertoe goet.

15.

Mortuus et sepultus ic my verwachte,
ick en heb doch gheenen morghen;
het waer tyt dat ic my bedachte
ende liet myn quaetwillighe sorghen.
God en wilt niet langher borghen,
dye doet heeft my beghert
ende wilt my nu verworghen.
Int scheyden moetmen reyken tegen den wert.

16.

Descendit ad inferna dye rycke vreck
om zynder groter giericheyt,
by sentencie divine liet hy inden stricke,
alsmen noch daghelycks syet.
Hy en hadde gheen ontfermhertigheyt
op derme, men vindet bescreven ;
tot ghiericheyt heeft hy hem bereyt,
waer vuer hem dye helsche pyne is gegeven.

17.

Tercia dye en bin ick nyet seker
te leven; ic roep aen God genade;
ic sien nu omghekeert den beker,
ten halven keren en is niet te spaede.
Ic wil my wachten van allen quade,
der Leuwe dye is nu opgestayn
met synen edelen raeyde.
Quaye wercken doen quaye loen ontfaen.

18.

[*Resurexit*] . . . yn zonden;
. . . [*con*]inck van Engelant zeer fier,

. . . scat heeft hy nu ontbonden
ende wilt my nu versuecken hier,
gelyc ic gedaen heb als een ghierre,
myn volck sendende in Brabant;
sy namen die scaepkens in haer bestier.
God is alle dinghen bekant.

19.

A mortuis (1) zyn by ghepasseert,
doet geslagen ende vermoert
menich edel, ende noch niet en cesseert,
oest, wist, zuydt ende noerdt.
thEs reden dat hy is verstoert
God, dye allen dinck voersiet.
Myn hert is nu met druc doerboert.
Quaye wercken en blyven ongeloent niet.

20.

Ascendit ad celos dye onnoesel puere,
die ic hier voertyt heb verdreven,
sonder eynige reden oft manier,
dwelck aen my nu zall cleven.
Den edelen Aren doet my zeer beven,
daer ic altemit heb op verhaelt.
tEs langhe gesayt ende ghescreven:
Dye te hoghe clempt, dat hy nederdaelt.

21.

Sedet ad dexteram Dei patris,
allen prinsen God gehoersam zynde;
maer ic, als een dye quaet van leven is,
heb nae gevolcht den feneynden
scoerpioen, die huer altoes pynden
te schieten haer . . . . . .
tEn is niet gecome . . . . . meenden:
Op schoen wolcken coempt dickwil lelick weder.

(1) In het handschrift: *a mortuus.*

22.

Omnipotentis van allen quaet
heb ic een lutter te diere gewet;
van allen prinsen woerdt ic gehaedt,
daer ic luttell heb op gewet.
Mynen stoel heb ic te hoge gezet,
dat sal my nu faelieren ;
ic moet nu spreken myn gebeth:
verwaentheyt zal my regieren.

23.

Inde venturus est dye muegende vorst,
coninck van Engelant, sterck int weesen;
hy is overcomen, tis een lost,
met menigen edelen hoge ghepresen;
hondert duysent mannen reyn, wytgelesen,
heeft hy vergadert, sy doent my vare.
Nu mach ic wil segghen met deessen,
dat ic moet comen *a iudicare.*

24.

Vivos et mortuos teghen my
roepen aen God te hebben bystant;
want ic zo menich edel degen vry
heb vervolcht als een thyrant,
huer goet genomen, verbrant huer lant
derm scaepkens moestent becopen;
maer tes nu comen aen mynen cant:
Den cloot en is noch niet wytgelopen.

Telos. *i.* finis hujus.

JAN MOERMAN,

EEN DICHTER DER ZESTIENDE EEUW.

In het *Nieuw biographisch woordenboek van Nederlandsche dichters* door A. J. Van der Aa, schreef de heer G. L(auts) het volgende : « Moerman (Jan) heeft in het licht gezonden de *Cleyn Werelt,* t' Antwerpen by Gerard de Jode 1584. Wy kennen het slechts by name[1]. »

Zie daer al, wat men tot hiertoe weet van den dichter, aen wien ik hier eenige bladzyden toewyde. Het is my gelukt twee verschillende drukken van de *Cleyn Werelt* aen te treffen, en daer door kan ik, zoo wel over Jan Moerman als over zijn werk, hier eenig bericht geven.

Doch, eer ik van het boek, dat voor my ligt, spreek, durf ik gerust aen Moerman nog eenen anderen vroeger verschenen bundel toeëigenen. Witsen Geysbeek geeft, op den naem : Kiele (Jan van den), den volgenden titel op : *Boomgaert der Belgischer Poëteriien : hier syn noch achter by geuoeght ses Rhetorijckelijcke waghenspelen, besluytende de ses eerste Capittelen van S. Jans Openbaringhe,* in 1581 te Antwerpen uitgegeven[2]. Alhoewel ik

---

(1) D. II, bl. 430.
(2) *Woordenboek,* D. IV, bl. 77.

dit nimmer gezien heb, houde ik het voor een werk van onzen dichter, omdat, zoo als het dadelijk zal blyken, Jan van den Kiele en Jan Moerman, wel een en de zelfde persoon zullen zijn.

Zie hier de beschryving der beide my toebehoorende drukken :

1° *De Cleyn werelt, Rethoryckelijck wtghestelt deur M. Ian Moerman, ende met ouer-schoone Constplaten seer heerlijck verciert.*
T'Hantwerpen,
By Geerardt de Iode, op de Catelyne-veste.
Anno 1584.

In-4° van 83 bladzyden of 166 bladzyden.

Op de keerzyde van den titel staet eene in 't koper gesnedene plaet, waerop de woorden Μικροκόσμος — Parvvs Mvndvs; en, onderen anderen een wereldbol, waerin een man staet, die insgelijks eene kleine wereld draegt. Deze plaet had reeds vroeger als titel voor latijnsche uitgaven van den *Parvus Mundus* gediend.

Op bladzyde 3 leest men aen het hoofd eener opdracht : *Den vromen ende seer voorsienighen Peeter Cassier, Deken der Cameren van Rethorijcken gheseyt den Olijftack, binnen die wijt-vermaerde Coopstadt van Antwerpen, synen Eer. Heere ende Vrient, wenscht* Jan Moerman *gheluc-salicheyt ende gesontheyt.*

Geheel het stuk is eene verheerlyking der Rederijkkunst, welke Moerman tot de hoogste oudheid doet opklimmen. Het bevat ook eenige byzonderheden omtrent het herinrichten van de Kamer *den Olijftak*, ten jare 1583, dus nog vóór het innemen der stad Antwerpen door Alexander van Parma.

Het luidt daerin onder anderen :

« Onse voorvaders ouer ses oft seuen hondert iaren (die alle vlijticheyt te were gheleyt hebben om haer landt ende wooninghe te vercieren, ende gheen dinc on-beproeft te laten, dat tot een wel-gheschicte regeeringhe van noode is) aen-merckende de ouergroote wt-nementheydt deser consten (*der Rethorijcke*), ende al

het oorboor, dat daer wt soude moghen rijsen, wel ouerleghende, en hebben die niet alleene slechtelijc willen ontfanghen, eeren ende voeden : maer hebben ooc in haer alder-machtichste Steden, met rijpsinnighen verstande ende voorsichtighen rade doen stichten openbare Scholen ende vergaderinghen, beghiftende die met sonderlinge vrijheden, ende rijckelijcke schatten : om dat si de selue souden stellen in hare alderhoochsten staet, den welcken si haren lieuen naercomelingen (wt vaderlijcke ghenegentheyt, hebben beuolen ende gebeden te onderhouden ende te voorderen, T'welc noch heden is blijckende, in dese Vermaerde Coopstadt van Antwerpen, aen die ionstige *Violieren*, lieflijcke *Goutbloemen*, ende sonderlinge aen onse vreedtsamige gracelycke *Olijftacken*, die ic alle eere, trouwe ende liefde schuldich ben, ende die nu ter tijt (op dat ic sonder iemants vercleyninge spreke) in eeren ende in constichedeu syn vloedende, als een soet druypende honich-raet, wel versien van goede Componisten, en lustighe Personagien (mijne liue medebroederen), en alles deur die ghenade des heylichs Gheests, ende deur onser seer Eerw. Ouderen ende uwe sonderlinge liefde ende hertelijcke ionste (Eer. Heere) die ghy der Hemelscher consten van Rethorijcken toe sijt draghende, als wel ghebleken is in het weder op-bouwen onser Cameren voorseyt, gheschiet dit voorleden iaer van M.D.LXXXIII, die soo langhe (eylaes) woest hadde ghelegen : iae dat die arme, onnoosele ende verlatene Duyfkens voortaen bedwonghen waren te vlieghen, ende te dwalen als nu hier, als nu daer, niet hebbende eenighe vaste plaetse) daer sy haren voet hadden mogen neder vellen, 't welck deur onser Ouderen voorseyt ende uwe helpsame neerstichcyt, nu wederomme seer vredelijc by een vergadert syn, op dat sy haer eenpaerlijc met die edele Rhetorijcke souden verheugen in die genade des heylichs Gheests. Om welcker saken wille uwen goeden lof ende hoochweerdighe fame nimmermeer en sal vergaen (myn Eer. Heere) maer sal noch van

my ende van alle den mede-broederen eeuwelijc verheuen ende wyt-vermaert worden, gelyc wel reden is. Maer wat segghe ic van onse vooruaderen die ouer ses oft seuen hondert iaer gheleeft hebben? *Berosus* die Caldeeusche historie-schryuer (een seer gheloofweerdich man, seyt ende beuesticht, dat die conste der Rethorijcken van corts naer der Diluuien Noe (als dat menschelijc gheslacht weder-om beghonst vermeerdert te worden) by den Walen ende by den Belgen (het welcke wy-lieden syn) heeft gheeert ende onderhouden gheweest) langhe eer de selue oyt onder eenighe andere gheslachten der werelt bekendt was. Iae (dat meer is) hy naemt ons wel bescheydelijck den ghenen, diese aldereerst in dese landen vant, ende seyt dattet was den grooten ende moghenden Coninc Bardus, die welcke regneerde ten tyde van Aralius den seuensten coninc der Assirien. Ende alle de gene die naer hem de selue conste ontfinghen, werden met eenen ghemeynen name Barden gheheeten, om dat sy, t'ghene dat Coninc Bardus gheuonden hadde, in waerden hielden, en naervolghen. Ende dese Barden pronuncieerden haerlieder dicht, oft Rhetorijcke soo soetelijc ende soo constich, dat dicwils twee verscheyden heyr-crachten, int alder hittichste des strijts, haer seluen niet en consten bedwingen, sy en moesten het vechten laten staen, als die Barden daer ontrent quamen pronuncieeren (om dat sy het ouer-soet gheluyt van hare seer constige ghedichten souden mogen hooren (merct toch hier een wonderlycke cracht der Rethorijcken). Ende dit syn de ghene, die nu ter tyt met een ghemeyn Griecxsch woordeken Rethorisynen ghenaempt worden. Siet daer (Eer. Heer) den oprechten oorspronc, ende afcoempste der Rethorycken in dese onse Nederlanden..... Wie isser die van haer niet en wort beweecht? voorwaer, haer honich vloedende soeticheyt doet, dat icse moet beminnen, haer onbeulecte suyuerheyt doet my haer volghen: Iae is my van kindtsbeene (mach ic segghen) meer van natueren aengewassen, dan dat ic die selue van yemanden hebbe gheleert. Dit segghe ic sonder

beroemen (Eerw. Heere) want den Gheest drijft wonderlyc... Iae dese voorleden daghen heeft hy my ooc verwect, om dit teghenwoordich werc te dichten ende Rethorijckelijc te vercieren, tot stichtinghe ende vermaeckinghe van eenen yeghelijcken, het welc ic op het alder-bequaemste hebbe willen de Cleyn Werelt heeten, ghelijc de Philosophen eertijdts den mensche de Cleyn Werelt hieten..... Ic hebbe my dan laten vanden Gheest ghesegghen (Eer. Heere) ende hebbe t' werc op niet min dan ontrent drie daghen tyts volbrocht..... Wt Antwerpen den twelfsten Junij, int Iaer M.D.LXXXIIII.

Uwer Eer. onderdanich, ende goede vrient,
JAN MOERMAN,

Deze voorrede, waeruit ik hier eene groote brok mededeel, die tot stael van den proza-stijl van Moerman kan dienen, strekt zich uit tot aen bl. 8, en op de keerzyde van dit blad staen de *sonderlinghste fauten, die men mach verbeteren.*

Op bladzyde 9 tot 11 recto volgt een zes-en-zeventig latijnsch vers : *Elegia Iacobi Rolandii, F. In* Μικροκοσμον *Doctissimi viri D. Ioannis Moermanni Belgæ, Poëtæ Laureati.* Ten slotte komen hierachter zes grieksche verzen van den zelfden en insgelijks ter eere van onzen dichter.

Daerna volgen eenige regels over den oorsprong van den Olijftak :

JAN MOERMAN

Den Olyftack ter eeren leest noch en verstaet,
een oudtvremdicheyt, die synen oorspronc aengaet.

Als t'menschelijc gheslacht, deur boosheyt en sonden,
van den Vloet des waters by nae was verslonden
op d'aenschijn der Aerde, soo Genesis verclaert :
te tien tyde wert van Noe ontbonden
een suyuerlijcke Duyue, dese heeft gheuonden
deur t' Godlijc ontfermen een Olijftacxken waert,
dit brocht sy ter Arcken, met snelder vaert.

Noë dat anschouwende sprac sonder sneuen :
Siet hier de ghenade, mijn kindren vermaert.
Dus werdt *Ecce gracia* den naem eerst ghegheuen
die binnen Antwerpen tot noch toe wort verheuen,
deur Rethorices hanteren voor minst ende meest,
en deur die ghenade van den heylighen Gheest.

De volgende bladzyde is vervuld met een vers van zekeren Jan de Costere. Daer men tot hiertoe niets van dezer dichter kent, en men aldaer by den naem Moerman, vanden Kiele gevoegd vindt, ruim ik er hier eene plaets voor in. Het luidt : *Ian de Costere op de Cleyn Werelt van den seer deur-luchtighen ende honich-vloeyenden Poëet M. Ian Moerman vanden Kiele, tot den Constbeminders.*

Beminners der consten dit edel werck, » siet,
ieuchdelijck ghedicht op den tijt van dry daghen
deur Ian Moerman vanden Kiele, om leec en clerck » iet
daer wt te leeren, dat hem mach behaghen.
Voorwaer hy is weerdich den Laurier te draghen,
deur sijnen deur-luchtighen Poëtclijcken aert.
Die hy ghetoont heeft dic-wils by vlaghen.
Want als hem den Gheest tot dichten heeft ghebaert,
soo en heeft hy aerbeyt, pampier, pen noch inct ghespaert,
maer hem tot schrijuen gheuoecht, en wel ghedaen,
soot blijct aen dit werck, d'welc hy onbeswaert
in Belgischer talen heeft ghestelt seer saen,
lustich, soot betaemt : waer in menich schoon vermaen,
figuer-wijs elc eene nv wort bewesen » fier
dies den Gheest my dwanck, dat ict moest bestaen
hem lof toe te schrijuen, als nv tot desen » hier.
Die t' were wel en rasch doet is weert ghepren » dier.

Achter dit gedicht beginnen op bladzyde 9 verso, de fraeije door Gerard de Jode gesnedene platen, waerop telkens, boven en onder, een tweeregelig vers. Deze loopen met nummers voort tot aen 74, en recht over elk blad staet de berijmde uitlegging van Moerman, die minstens uit acht en meestens uit zestien verzen bestaet.

Op de keerzyde van het laetste blad leest men het volgende :

Gerardt de Iode den liefhebbers der consten.

Ionstighe gheesten, Edel vrye » sinnen,
al die reyn conste van Poësie » minnen,
neemt danckelijck dit werck,
Int ouerlesen wilt vreucht by tyc » winnen,
want wijsheyt vloeyt hier met melodyc » binnen,
moralijck en sterck.
Veel vreemde gheschiedenissen comen hier int perck,
en Poëtelijcke puncten, Figuerwijs verclaert » fijn,
die niet sonder arbeyt wt liefde vergaert » sijn.

Ik heb reeds elders gezeid, dat te Antwerpen de schilders, beeldhouwers en plaetsnyders zoo wel deel maekten van de kamers van Rhetorika, als de eigenlyke letterkundigen en dichters (1). Geen wonder dus dat Philips Galle, Gerard de Jode, Erasmus Quellien en anderen soms eenige verzen uit hunne pen lieten vloeijen.

Het is spytig dat de *Boomgaert der Belgischer Poëteriien* zoo moeijelyk om vinden is; uit dat werkjen zoù men immers beter de verdiensten van Jan Moerman kunnen beöordeelen, dan uit de *Cleyne Werelt*, die slechts eene vertaling is.

De plaetsnyder Gerard de Jode had een vier-en-zeventig tal platen op koper gesneden, voorstellende onderwerpen uit de Fabelleer of uit de geschiedenis der Oudheid. En, zoo als des tijds veelal geschiedde, wilde hy dit stel platen tevens als boek en met eenen tekst voorzien, laten uitgaen. Aldus verscheen op zyne kosten ten jare 1579, met den op koper gesneden titel, waervan ik boven reeds gewag heb gemaekt : Μικροκόσμος — Parvvs Mvndvs. Het boek is in-4° en bevat 79 bladen of 158 bladzyden. Het was zekere Laureins van Haecht (Haechtanus), van Mechelen, meen ik,

(1) *Vaderlandsch Museum.* D. III, bl. 300.

geboortig, waeruit hy ten minste den 10^{den} January 1579 dagteekende, die voor de platen van de Jode eene verklaring van den titel, eene opdracht aen den aertshertog Mathias van Oostenrijk, een voorbericht aen den lezer, dit alles in proze, en verder eene uitlegging van elke plaet in verzen schreef.

De *Parvus mundus* maekte, toen hy verscheen, grooten opgang, en dank aen de fraeije platen, waermede hy versierd was, werd hy herhaelde malen herdrukt (1). Het was stellig om deze te baet te stellen, dat de Jode, eene nederduitsche uitgave deed verschynen. Daer Moerman slechts eene vertaling te leveren had, laet het zich begrypen, dat hy het geheel in drie dagen voltooide. Zijn werk was er echter niet te beter om.

Zie hier eenige proeven van Moermans dichttrant.

De plaet stelt voor drie Godinnen in eenen tempel :

Te Roome was eertyts eenen tempel bequame,
daermen dry Goddinnen eerde soomen siet :
deerste was gheheeten Weldadicheyt by name,
dander hiet Ontfanghende ghiften lofsame,
de derde hiet Dancbaerheyt, gheen schoonder niet.
By dese wort de broederlycke liefde bediet.
Want ghelyck sy alle dry syn suyuer ioncvrouwen :
soo moet liefde suyuer syn, hoe dat gheschiet.
Haer groeynde ieucht, en haer vrolyck aenschouwen,
ende haer naeckte schoonheyt bewijst ons in trouwen,
dat liefde moet groeyen, en met blyden aenschijn
weldaet bewysen, en altijt onderhouwen,
en dat sy oock naect en ongheueynst moet sijn.
Maer want elck contrarie doet op dit termijn,
soo seyndt om die Heere sterfte en dieren tyt,
en t'lant wort vernielt met orloghe en stryt.

---

(1) In den Cataloog der bibliotheek van *Coels vonder Brugghen*, welke te Keulen in 1858 verkocht werd, vindt men onder n^{r} 3040 opgegeven : *Henr. Costerius, Mikrocosmus. Parvus mundus. 74 Emblemat. kpf. Antw.* 1592, 4°, werd misschien de *Parvus mundus* ten jare 1592 op nieuw door Henr. Costerius berijmd?

De plaet verbeeldt de Fortuin ; een paradijsvogel vliegt naer haer.

Ghelyc den Paradysvoghel, sonder voeten gewrocht
altyt is vlieghende deur den wint beradich,
en nemmermeer rustende : maer houdt hem inde locht.
Soo is oock Fortuyne licht, en onghestadich.
Op een plaetse te blyuen, is sy versmadich,
maer neemt als nv hier, als nv daer haren keer.
Daerom maecten die mannen van Smyrne weldadich
haer beelt sonder voeten, om dat sy nemmermeer
eenen vasten ganck en houdt, en seyden thaerder eer ;
o snelle Fortuyne vliecht nv sonder sneuen,
ghelyck doet eenen voghel metten winde ghedreuen.

Eindelijk dit ten slotte :

De plaet stelt voor den wysgeer Diogenes, en daerby drie kinderen, die uit hunne hand water drinken :

Diogenes scappraye was eenen sack, en syn huys
dat was een tonne, soomen leest ghemeyn :
hy achtede den ryckdom min dan caf, oft gruys.
Op een tyt wort hy siende dat de kinders cleyn,
wt haer hant water droncken aen een fonteyn,
doen sprac hy : waerom quellick my dus met wanhagen,
om by my te bewaren desen drinckbeker onreyn ?
Doen verwerp hy den beker, dien hi plach te dragen,
en dronck wt syn hant voort tot allen daghen.

Deze proeven zullen meer dan genoeg zijn om over den dichttrant van Moerman te kunnen oordeelen. Op het voorbeeld van Peeter Heyns, vermeed hy in 't algemeen het gebruik der basterdwoorden ; maer voor het overige behoorde hy geheel en al tot de school der Rederykers van zynen tijd. In allen gevalle zoû men zynen *Boomgaert* moeten kunnen lezen, om te zien of hy, wanneer hy geene opgelegde taek te voltooijen had, en uit eigene beweging schreef, geene hoogere vlucht neemt en wat meer oorspronkelijkheid aen den dag legt.

In het gedicht van Jan de Costere, dat ik hierboven mededeelde, en dat ter eere van onzen dichter geschreven is, luidt het : *M. Ian Moerman vanden Kiele,* en dat wel waerschijnlyk om dat deze niet te Antwerpen, maer wel op het Kiel, een der voorgeborchten van die stad, geboren werd (1). Maer wat beteekent de letter M. voor den naem? meester?... Moet men in dit geval aen eenen schoolmeester of wel aen eenen Doctor in de rechten of de medecynen denken? Ik gaf vroeger eene uitvoerige lijst van al die ten jare 1579 deel maekten van de schoolmeesters gilde binnen Antwerpen, en daerop is Jan Moerman niet te vinden (2). Men zal zich dus aen het eerste moeten houden.

Ik heb zoo even reeds gezegd, dat de *Cleyne Werelt* vooral om de sierlyke platen veel byval vond. In der daed behalve den druk van 1584, verscheen er nog :

2° *De Cleijne*
Werreld,

By Dirck Pietersz,
In de Witte Pars.

Dit staet op eene fraeije titelplaet, waeronder de naem : *C. Visscher, fecit* 1608.

Dan volgt de gewoone titel :

De Cleyn
Werelt :

Daer in claerlijcken door seer schoone Poëtische, Moralische en Historische exempelen betoont wort, alles wat den mensche (tot stichtinghe ende leeringhe in zijnen staet) heeft te vlieden ende naer te volghen.

---

(1) Het Kiel is zeer oud, waerschijnlijk zoo oud als Antwerpen zelve, maer dat « dit oord (zoo als de heeren Mertens en Torfs in hunne belangryke *Geschiedenis van Antwerpen*, bl. 14, opgeven), « vroeger dan eenig ander gedeelte van den bodem rondom Antwerpen moet bewoond geweest zijn » kan ik juist niet aennemen.

(2) *Vaderlandsch Museum*, D. III, bl. 325.

Allen liefhebberen der conste ter eeren, Rethorijckelick uytgestelt M^r. Jan Moerman, ende met overschoone Const-platen seer heerlijck verciert.

t' Amstelredam,

By Dirck Pietersz. Boeckvercooper, in de witte Persse, in de oude brugsteech, aen 't water, 1608.

In 4° van 81 bladen of 162 bladzyden; de laetste wit.

De platen zijn reeds zeer versleten.

In deze uitgave heeft men de latijnsche en grieksche verzen van Rolandius en de regels van Moerman ter eere van den Olijftak weggelaten. Het gedicht van Jan de Costere heeft men behouden, en de lange *Voorreden* aen Peeter Cassiers ingekort. Men leest hier aen het hoofd : *alle Nederlandtsche Liefhebbers der Rethorijcke, wenscht Mr Jan Moerman, Autheur deses Boecks, Geluckſalicheyt ende gesontheyt.*

Verder heeft men er bygevoegd eene : *Verclaringhe vanden Tijtel* en : *De Drucker aen de Liefhebbers der Poësie en Schilder-conste.*

De berijmde uitlegging der platen is letterlijk naer den eersten druk van 1584 gevolgd, en, zonderling genoeg, boven de negen slotregelen, welke hier met den naem van Gerard de Jode voorkomen, staet in de tweede uitgave : *Dirck Pietersz. den Liefhebbers der consten.* De amsterdamsche drukker had zich dus de verzen van den antwerpsche plaetsnyder aengematigd.

De platen van de Jode, eens naer Holland overgebracht, werden aldaer door onderscheidene boekhandelaers ten nutte gesteld. Men vindt ze herhaelde malen gebruikt in de uitgaven van Vondels *Toonneel des menschelyken levens. Of de vernieuwde Gulden Winkel.* Even als deze dichter in zyne *Vorstelijcke Warande der dieren*, voor de heerlyke platen door Marcus Gheeraerts, van Brugge, geëtst, en die ten jare 1567 voor *De Warachtighe Fabulen der Dieren* gediend hadden, eene nieuwe berijmde uitlegging schreef, maekte hy er ook eene voor die, welke Gerard

de Jode, ten jare 1584 gesneden had. Het zal overbodig zijn te zeggen, dat de platen in beide werken van Vondel uit der mate versleten zijn.

Blijkbaer, zoo als men onder anderen uit het soms gebruiken der zelfde rymen kan opmaken was het werk van Moerman aen Vondel bekend; maer dezes beschryving der platen is veel uitvoeriger en meesterlyker behandeld, en er kan tusschen de twee beärbeidingen geene vergelyking gemaekt worden.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

V. David van Burgondië, bisschop van Utrecht.

—

David van Burgondië stokoud geworden zijnde, rieden sommigen hem aen zich eenen coadjutor toe te voegen en tydens zijn leven zynen opvolger te benoemen. Doch hy antwoordde: Zulks zou het gevoelen niet zijn van den heiligen Antonius, die, sedert hy den heiligen Rochus, om zoo te zeggen tot medegezel heeft aengenomen, als geheel verlaten kan beschouwd worden.

Ens, *Epidorpidon libr.* IV. Colon. 1624, in-12° bl. 283.

ANNA BIJNS.

—

Overal, waer men van Anna Bijns gewag gemaekt vindt, leest men de twee latijnsche verzen te harer eere door Sweertius geschreven :

> Arte pares Lesbis Sappho et mea Bynsia, distant
> hoc solo, vitia haec dedocet, illa docet.

Maer, als weinig bekend beschouw ik de volgende regelen van eenen anderen latijnschen dichter, die reeds vóór Sweertius schreef, van den sekretaris der stad Gent, Maximiliaen de Vrient of Vrientius.

In Annam Bynsiam Poëtriam Fland.

> Teutonico modulato sono pia carmina Bynsae
> virginis Aonidum vidit ut alma parens;
> inventum mirata novum, mirata leporem
> ingenii, et Ausonios aemula verba modos;
> magnus honos, dixit, mihi ter tria pignora Musae,
> hanc tamen et decimam me peperisse velim (1).

---

(1) *Maxœmyliani Vrientii Gandavensis epigrammatum* libri IX. *Emendati, et plurimum aucti. Editio altera.* Brugis, ex. offic. N. Breygelii, 1627 in-12° bl. 81. Deze uitgave is door den brugschen dichter Lernouts of Lernutius bezorgd. — In de vroegere drukken van de *Epigrammata* van Vrientius, zoo als in dien van Antwerpen, by Joach. Trognaesius 1603 kl. 8°, waervan ik twee exemplaren bezit, die eenigs zins verschillen, en in dien van Ingolstad, by Andreas Angermarius 1607, in-12°, komen die verzen op Anna Bijns niet voor.

Ik zal later in dit *Museum* nog wel eens op Anna Bijns te rug komen. Ter loops teeken ik hier aen, dat de beroemde antwerpsche dichteres te Gent eene tijd- en naemgenoote had. Men leest immers in een Register van rekeningen van den Tresorier der stad Gent over het verkoop van los- en lijfrenten van de jaren 1554-1562, op het stedelijk Archief alhier berustende, het volgende : « *Actum* iii^en^ *december LIIII. — Lijfrente den penninc zesse.*

Ontfaen van Maiken Bijns f^a^ Jans, *beghyne tSinte-Lijsbetten, oudt XXXI jaeren, over den coop van XX s. gr. tsjrs; deen heelft thueren live, ende dander heelft ten live van Joozijntken Straetmans, filia Jans, oudt XLV jaren, de somme van VI & gr.*

Was dit Maiken Bijns, begijn op het Hof van Sint-Elisabeth of het groot Hof te Gent, eene bloedverwante van Anna Bijns? Het is onzeker, maer toch mogelijk. De heer Moons van Straelen heeft, in de *Vlaemsche school* van 1859[1], een stamboomken der antwerpsche familie Bijns medegedeeld, waerby in allen gevalle blijkt, dat deze gentsche Maria (Maiken), de zuster van de beroemde Anna niet kan geweest zijn.

GEZEGDE VAN KEIZER KAREL.

Men verhaelt, dat keizer Karel, nadat hy de heerschappy had afgelegd, en zich in zijn stil verblijf van Yuste, in Spanje, bevindende, gewoon was te zeggen, dat hy uit eenen enkelen dag, in eenzame overpeinzing doorgebracht, meer oprecht genoegen had geput, dan uit al zyne overwinningen en zegepralen.

Ens, *Epidorpidvm*, libri IV. Colon. 1624, in-12, bl. 210.

(1) Bl. 134.

DE ABT VAN SINTE-BAEFS,

TE GENT,

SCHAFT DE LIJFEIGENSCHAP AF VOOR ZYNE LATEN EN ONDERLATEN IN DEN WEERT, TE TEMSCHE.

Het is bekend, dat de lijfeigenschap veel vroeger in Vlaenderen dan in andere landen werd afgeschaft. Reeds ten jare 1252 schonken Margareta van Constantinopelen met haren zoon Gwy van Dampetra, de persoonlyke vryheid aen al de dienstbare lieden, welke aen hen toebehoorden. Zy onderwierpen ze echter aen het betalen van eenen jaerlijkschen penning, en behielden zich het recht van het beste hoofd voor. De gravin van Vlaenderen gaf dus het voorbeeld; zy kon echter geenen algemeenen maetregel nemen, maer moest zich bepalen tot het afschaffen der lijfeigenschap voor die lieden, welke op dat gedeelte van het grondgebied, hetwelk haer eigendom was, gevestigd waren.

Langzamer hand deden ook de Heeren en de Geestelyke Gestichten, als groote grondbezitters, het zelfde voor hunne lijfeigenen, en gaven hun de persoonlyke vryheid; maer behielden zich het recht om uit de nalatenschap van de overledenen het beste hoofd, dat is het beste stuk van het huisraed of van het roerend goed, te nemen.

De lijfeigenschap werd dus in de middeleeuwen niet in eens afgeschaft. De laten, die eerst geheel en al aen hunnen heer toebehoorden, die zich van den grond, waerop zy woonden en welken zy beploegden, niet mochten verwyderen, en die aen hunne

erfgenamen niets mochten nalaten, bekomen de persoonlyke vryheid. Alsdan zijn zy slechts verplicht in sommige gevallen hunnen heer ten dienste te staen, hem jaerlijks eenen kleinen penning op te brengen; en uit hunne nalatenschap wordt het beste hoofd gekozen. Later nog, in stede van het een of ander voorwerp, hetwelk aen den afgestorven toebehoorde, en meestal tot de uitoefening van zijn bedrijf gediend had, betaelde men hiervoor een klein versterfrecht.

Zie hier een stuk, waerby de abt van Sinte-Baefs de lijfeigenschap afschaft voor zyne laten en onderlaten, in den Weert, te Temsche, woonende. Het berust op het archief der Hoofdkerk alhier :

Datum per Copiam Aº Dni MºCCCCºLXXXI die Februarii XVIª.

(20 Augustus 1400.)

—

Allen den ghenen, die dese jeghenwoordighe letteren zullen zien ofte hooren lesen. Woutre, by den ghedoeghe ons Heeren, Abdt van Sente-Baefs by Ghentd, van Sente-Benedictus ordine, vanden bisscopdomme van Dornike, saluut in onsen Heere. Wij doen te wetene hu allen, dat wij, ten oetmoedighen versouke ende beden vanden goeden lieden, onsen laten ende onderlaten, gheseten ende wonende in den Weert, in de prochie van Temsche, ons ende onser kerken van Sente-Baefs toebehorende; ter eeren van Gode, ende hute specialer gratiën ende ghiften, hebben gheconsenteert, gheöorlooft ende gheheiten bij desen presenten letteren, consenteren, orloven ende gheven ten eeuliken daghen over ons ende onse naercommers, abde van Sente-Baefs, dat alle de ghene, die nu sijn ende hier naer wesen sullen, die onder ons in den voorseyden Weert nu wonen ofte in toecommende tijden zullen wonen ofte nederslaen, van wanen sij zijn oft commen sullen, te lande ofte te watere, ende ten goede ghemitte staen ofte vry sijn, zullen vry bliven. Ende andre die ne gheene

vryheit ofte goet ghemitte betoeghen en moghen, also zij sculdich zijn te doene, op dat sy commen ghesont, gaende ende staende voor onsen bailliu ende scepenen van onsen heerscape vanden Weerde voorseit, ende zijs daer begheeren orcondelike, sullen staen ter bester haven ende cateyle, dat naer hem bliven sal, huteghenomen bastaerden ende gherechten dienstlieden, dewelke by desen niet ghevriët en zullen zijn. Ende, omme dat wy willen dat dese gracie ende ghifte vorseit blive goet, vaste, ghestade ende wel ghehouden teeuweliken daghen van ons ende onsen naercommers abden van Sente-Baefs, so hebben wij Woutre, abdt boven ghenoempt, dese presente letteren doen zeghelen met onsen zegle huuthanghende. Ghegheven in den Weert, binnen der prochiën van Temsche vorseyt, den vier-ende-twintichsten dach in Ouxste, int jaer ons Heeren als men screef viertienhondert.

Et concordat Jo. de Wouda, notarius.

Op papier. Deze notarieele kopy van het oorspronkelijk stuk is een meesterstuk van schrijfkunst.

De abdy van Sinte-Baefs had sedert onheugelyke tyden zeer uitgestrekte bezittingen in den grooten en den kleinen Weert te Temsche, zoo dat het getal der laten, aen wie de vryheid geschonken werd, zeer aenzienlijk zal geweest zijn. De beroemde Jacob van Artevelde had daer insgelijks eenige gemeten gronds aengekocht en doen bebouwen; en er bestaet eene akte, waerby zijn zoon Philips de rechten, welke deze vermeende te hebben op een stuk land, aen de abdy afstaet(1).

(1) De geleerde schryver van de *Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon*. Gand, 1855, in-4°, de heer Van Lokeren, zegt verkeerdelijk bl. 133 : *il renonça à quelques parcelles de terre situées, à ce que nous croyons, dans les prairies des Moines derrière sa résidence, et que son père avait achetées et mises en culture. Il résulte de cet acte de cession, que le bras de l'Escaut, qui traverse ces prairies, y changea de direction*, enz. De akte heeft geene de minste betrekking op Gent, maer wel op den Weert, alwaer die stukken land gelegen waren.

SIMON TURCHI.

Op bladzijde 422 van het derde deel van het *Vaderlandsch Museum* deelde ons Prof. C. P. Serrure mede, hoe het belangwekkende verhaal der wreede moord te *Antwerpen* in 1551 door zekeren Simon Turchi van *Lucca* op Jeronimo Deodati gepleegd, hetwelk J. F. Willems uit het Italjaansch vertaalde, en onze gevierde romanschrijver H. Conscience voor zijnen bekenden roman benuttigde, reeds vroeger, en wel in eene Nederlandsche vertaling der *Novelle* van Matteo Bandello, in 1646 te *Rotterdam* gedrukt, was verschenen. Ik bezit het eerste deel van eene reeks verhalen, die nog ouder zijn dan de vertaling der *Novelle* van Bandello, waarin, behalve het bedoelde verhaal, nog verschillende andere zoo dramatische als luimige novellen voorkomen, welke op Nederlandschen bodem zijn vooorgevallen. De titel van het boek luidt : « *Den lusthof vande wonderlijcke gheschiedenissen ende avontueren des werelds. Inhoudende hondert ende thien uytghelesen Historien, waerin veel vreemde ende uytnemende gedenckweerdige stucken van geestelijcke ende werelltlijcke Persoonen verhandelt zijn* :

Daer in ghy verstandighe sult vinden groot vermaken,
Ende ghy onverstandighe al lachende tot wetenschap geraken.

Wt verscheyden ende gheloofweerdighe Boecken by een ghebracht, door I. Balde. Tot Rotterdam, by Isaack van Waesberghe, 1637. »

Het verhaal der moord op Simon Turchi gepleegd maakt de negen-en-veertigste historie uit, en draagt het opschrift : « *Vande grouwelycke moort gheschiet binnen Antwerpen, door eenen Italiaen ende wat wraecke daer over ghedaen wiert.* » Wie was I. Balde, de schrijver van dien *Lusthof?* Ik heb zijnen naam nergens vermeld gevonden : uit de *voor-reden des autheurs tot den goetwillighen leser* leert men alleenlijk, dat zijn voornaam Joannes was, en dat zijne geschiedenissen niet alleen uit verschillende andere schrijvers door hem werden vertaald, maar eenige hem door geloofwaardige persoonen werden opgegeven, terwijl hij er andere met eigene oogen had gezien. Ook is het tooneel zijner historiën meer dan eens eene Nederlandsche stad, zoo als, behalve in het gemelde over Simon Turchi, onder andere in de XV^de^ Historie : *de behendicheydt der voeten van twee Avonturiers int loopen, waer mede den eenen t' Antwerpen een Priesters tessche kreegh, en den anderen te Leyden een paer leersen ende schoenen wan;* in de XX^ste^ historie : *Van eenen Straetschender, dewelcke meende door Laternoysche sprake de doodt te ontgaen, maer hy wert ten laetsten ghedronghen syn moeders tale* (het Nederlandsch) *te spreken, alsoo dat hy noch gheraeybraeckt wiert;* in de XXXIII^ste^ Historie : *Van den Kock die door een kluchtighe antwoorde syns Heeren gramschap ontginck;* in de XLIIII^ste^ Historie : *Van de subtyltheydt ende loosen vondt die een eerbaer Dochter versierde, om te gheraecken uyt de handen van eenen grooten Heere; enz.*

De kenspreuk van Joannes Balde was *spes alit ingenium.* Aan het hoofd van den *Lusthof* staat het volgende naamdicht :

I ck weet dat Zoylus met zijn nijdigh ghebroetsel uyt » is
O m mijn Boecken te laken ende te diffameren :
A l ist dat in hunlieden gheen meerder virtuyt » is,
N ochtans willen sy altijdts een anders werck blameren :
N iemants Historien ofte gesten sullen sy lauderen :
E nde beschimpen alle Boecken met valsche intentie,
S onder hun met eenighe beter wercken te occuperen.

B eroemen hun selven, ende van ander lien makense mentie.
A l heb ick in 't schrijven ghebruyckt kleyn eloquentie,
L aet my met vreden, tot dat ghy een beter hebt geschreven,
D an sal ick u wijcken, als ick verneme uwe scientie,
E nde wil gheerne het mijne om een beter geven.

Dit naamdicht is zeker niet beter, doch ook niet slechter dan de gewone voortbrengsels der Rederijkers van dien tijd. Wat den *Lusthof* zelven van JOANNES BALDE aangaat, vele der verhalen, kluchten en anekdoten, die er in vervat zijn, zouden door onze roman- en novellenschrijvers, welke maar al te dikwijls versletene onderwerpen behandelen, met vrucht kunnen worden geraadpleegd. Hoeveel partij er dikwijls uit dergelijke verzamelingen van oude historiën is te trekken, heeft ons HENDRIK CONSCIENCE bewezen: zij zijn verder eene rijke bron voor de studie der zeden van vroegere eeuwen, die de romanschrijver, welke op de kleur des tijds prijs stelt, niet mag verwaarloozen:

J. F. J. HEREMANS.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

VI. Keizer Maximiliaen I van Oostenrijk.

Keizer Maximiliaen I had zyne doodkist doen maken, en hy deed ze overal met hem voeren, opdat zy hem aldus zoû waerschuwen altijd op de dood te denken.

LE ROUX, *le Prince selon Dieu et les hommes.* Brussel 1730, in-fol. bl. 54.

VII. De eerste jeugd is reeds een voorteeken van den lateren leeftijd.

—

Toen Karel van Oostenrijk, die later keizer Karel V werd, om zoo te zeggen nog een kind was, had men hem twaelf edele jongelingen toegevoegd, zoo wel om met hem om te gaen als om hem te dienen, en maendelijks stelde men hem eene somme gelds ter hand om ze onder zyne makkers uit te deelen. Zoo dra hy deze voor de eerste maend ontving, haestte hy zich het geld by gelyke paerten aen ieder te geven; doch nauwelijks hadden de jongelingen het geld, en het was nog niet warm in hunne handen geworden, als zy het reeds, zoo als de kinderen gewoonlijk doen, aen alle slach van nietigheden of beuzelaryen verspilden. Karel had dit alles in acht genomen, en als hy de som voor de tweede maend ontving, meenden zyne makkers, dat deze wederom onder hen zoù verdeeld worden, en zy stonden met happigheid naer het geld te wachten, om het, zoo als vroeger, te verteeren; maer Karel gaf aen eenen hunner een stuk goud, en gebood hem daermede eene beurs te koopen. Toen men deze aenbracht, stak hy al het overige geld daerin, en gaf ze ter bewaring aen eenen der oudsten van zyne makkers. Hy deed het zelfde de derde en de vierde maend. De jongelingen zagen er daerdoor zeer norsch uit, en tot hunne leermeesters toe waren hier over ten hoogste verwonderd, en zy vermoedden, dat de jonge vorst uit eene ingeborene gierigheid aldus handelde. Niet lang daerna vernam Karel, dat het paerd van eenen zyner makkers, ik weet niet hoe, was omgekomen, en dadelijk beval hy aen

zynen vertrouweling, die het geld in bewaring had, dat hy aen dengenen, die dat verlies gedaen had, geheel de beurs uit zynen naem zoû geven.

Zie daer een voorbeeld van vroegtydige deugd, en hetgeen het latijnsch spreekwoord zegt : *Ex aurora diem.*

Ens, *Epidorpidvm libri.* IV. Colon., 1624, in-12, bl. 342-343.

VIII. Aen wie men de ambten en bedieningen moet toevertrouwen.

Onder de lessen, welke de voorzichtige keizer Karel aen zynen zoon Philips gaf, toen hy hem de heerschappy afstond, zegt men, dat hy hem onder andere aenbeval, nooit te gedoogen, dat een en de zelfde persoon gedurende langen tijd, het zy met het oppergezag in den staet, het zy met het opperbevel in het leger, gelast bleve. Verder dat hy in het vergeven van dergelyke bedieningen, veel min den adel en het vermogen, dan wel de eerlijkheid en de vroeger bewezene diensten zoû in aenmerking nemen, hem te dezer gelegenheid waerschuwende, zoo als Aeneas Silvius te recht gezeid heeft, *dat de menschen voor de waerdigheden en bedieningen, en niet de waerdigheden en bedieningen voor de menschen moeten bestemd zijn,* en dat men aen de eerzuchtigen en machtigen den weg niet moet openen, om oproer of muitzucht te doen ontstaen.

Ens, *Epidorpidvm libri.* IV. Colon. 1624. in-12°, bl. 203.

GRAFSCHRIFT VAN JACOB COOL, VAN ANTWERPEN.

Ik ontleen aen eenen bundel van losse stukken, gedichten, schimpschriften, enz., uit de laetste helft der zestiende eeuw en van de eerste jaren der volgende, het grafschrift van eenen der talryke uitwykelingen, welke tydens de beroerten ons vaderland verlieten. Deze verzameling behoorde vroeger toe aen wylen den heer en meester S. De Wind, te Middelburg, en maekt thands deel van het *Historisch Museum*, te Gent. Op een der blaedjens staen de grafschriften van Emanuel van Meteren en Jacob Cool, zynen bloedverwant, en op den omslag van dit blad leest men : 1618. *Epitaphiën van Emanuel van Meteren ende Jacob Cool, begraven in de kerke van St-Denys, in Fane-hursstraete, tot London by my aldaer wtgetrocken.*

Het eerste dezer grafschriften neem ik niet op, vermits het te lezen is achter het levensbericht van van Meteren door Simon Ruytinck, voorkomende in de drukken van 1625 en 1636.

Omtrent Jacob Cool heb ik niets verder aengeteekend gevonden; ook komt zijn naem niet voor in het bekroonde werk van den heer Gaillard (1).

(1) *De l'influence exercée par la Belgique sur les Provinces-Unies.* Brussel, 1833, in-8°.

Zie hier 's mans grafschrift :

A
N I
M A E
S U P E R
Æ T H E R A
V I V V N T

JACOBO COLIO G. F. BELGÆ
Regis Henricj VIII munere Angl. indigenæ.
mercatorj probo.
Q. obijt añ. Chrī CIↃ.DXCI. suo LXXIIX. et
Elisab. Orteliæ, q. ob. añ. Chrī CIↃ.DXCIIII.
connubio nuper, nunc tumulo junctj.
JAC. COLIVS parentibus pientiss.
M. H. F. C.

CH
RIST
O duce
et ossa
resur-
gent.

Deze Jacob Cool, was zoo wel als de wereldberoemde aerdrijkskundige Abraham Ortels of Ortelius, een neef, meen ik, van van Meteren, wiens moeder Ottilia Ortels hiet.

Achter van Meterens levensbericht, waervan ik boven reeds melding maekte, staet een latijnsch vers *ad Zoïlum,* tegen de benyders van den schryver gericht, en dat geteekend is *Jacob Colius Ortelianus*. Deze Jacob zal waerschijnlyk wel de zelfde zijn als die, welke te Londen, in Sint-Denijs kerk, het gedenkstuk ter eere van zynen vader, insgelijks Jacob genaemd, deed oprichten.

GRISELDE

BERIJMD DOOR ANTONIUS GHYSELERS.

Men zal gaerne met Legrand d'Aussy[1] instemmen, dat het verhael van Griselde een dergenen is, die het meest tot den roem van Boccaccio hebben bygedragen. Deze aendoenlyke geschiedenis immers schittert in zynen *Decamerone*, te midden van een aental dartele of onbetamelyke vertellingen, op eene treffende wyze uit. Ook vond geen voortbrengsel der middeleeuwen zoo veel byval als dit; geen ook misschien bleef zoo lang voortleven; want van den tijd van Boccaccio, die te Florentië in 1304 geboren werd en ten jare 1374 stierf, tot op onze dagen toe, wordt het met gretigheid gelezen. Vroeg, reeds vóór het verspreiden der drukkunst, werd het in onderscheidene talen van Europa overgebracht.

Men beweert, dat de geschiedenis van Griselde op een feit berust, dat wezenlijk voorviel, en men leest in een oud fransch handschrift : *le Parement des Dames*, hetwelk vroeger het eigendom van den heer Foucault was, dat zy ten jare 1025 leefde. Petrarca, die het verhael in het latijn vertaelde, droeg zijn werk aen Boccaccio, als aen iemand aen wien het eigenlijk toebehoorde, op, en, wat de waerheid van het voorval aengaet, zegde hy : *Quisquis ex me quaeret, an haec vera sint, hoc est, an historiam an fabulam, respondebo illud Crispi : penes auctorem scilicet Joannem sit.* Hy beroept zich dus op Giovanni Boccaccio zelven, die

(1) *Fabliaux ou Contes, Fables et Romans des XIIe et XIIIe siècles.* Troisième édition. Paris, 1829, in-8°, D. II, bl. 279.

zijn vriend en leerling was[1]. Petrarca hiet zijn stuk : *De obedientia, ac fide uxoria.*

Door deze vertaling in 't latijn van Petrarca, zal men de algemeene verspreiding van het verhael kunnen verklaren, dat dan ook door zynen aerd zeer geschikt was om tot volksboek te dienen.

Zeer vroeg moet de Griselde in onze tael overgebracht zijn geweest, vermits er reeds eene uitgave van verscheen te Deventer by Jacob van Breda, die omtrent de jaren 1490-1500 drukte. Dit boekjen, waervan slechts twee exemplaren[2] tot ons schynen gekomen te zijn, begint aldus :

> ¶· Hier bghint[3] die historie vander goeder vrou wen genoemt Griseldis. die welcke cort is noch tan is sy seer suuerlijc ende soet om horen : ende roert van pacientien wat een mēsche al verdienen mach ende verweruen die hem in sijnen te ghen spoet pacientelic eñ v'duldelic v'dragē kan
>
> Et was een poete dye ghenaemt was Franeyscus petrarcha. Desc scrijft dat die ierste marcgraue vā[4] Aluzen hiet Gautier eñ dese Mere graue was versocht van sinen ly den ende ondersaten dat hy trouwen soude een wijf, enz.

Dr D. J. van der Meersch heeft van dezen ouden druk, ten jare 1849, eene keurige heruitgave voor de *Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen* bezorgd.

---

(1) Men zie hierover : *Decamerone di Giovanno Boccaccio diligentemente corretto da* Vincenzo Martinelli. Londra, 1762, in-4°. *Observazioni istoriche,* bl. 34.

(2) Het eene, voortskomende uit de letterkundige nalatenschap van Jacob Koning, (zie dezes Catalogus P. II, bl. 14, N° 50), is nauwkeurig beschreven door du Puy de Montbrun, in zyne *Recherches bibliographiques sur quelques impressions Néerlandaises du quinzième et du seizième siècle.* Leide, 1836, blz. 80-82; het andere behoort toe aen den heer Fr. Vergauwen, te Gent, en heeft gediend voor den nadruk, door de *Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen* uitgegeven.

(3) De *e* in *beghint* is vergeten.

(4) De *S,* aenvangletter van *Saluzen,* moest waerschijnlijk in rood of blauw bygeschilderd worden.

Ongetwyfeld werd de Griselde tydens de zestiende eeuw meermalen ter pers gelegd. De heer du Puy de Montbrun maekt melding van eenen druk te Antwerpen, in 1554, in-4° verschenen. Deze zal echter wel de eenige van dien tijd niet zijn; want al is 't dat ik er geene andere kan aenwyzen, zoo mag men toch gerust veronderstellen, dat ze bestaen hebben; maer men weet hoe moeijelijk het valt in onze dagen nog exemplaren van die oude volksboeken aen te treffen.

De geschiedenis van Griselde te weinig uitgebreid zijnde om afzonderlijk te worden gedrukt, vond men het geraedzaem er nog twee andere verhalen van den zelfden aerd : *Helena de verduldige* en *Florentina de getrouwe* by te voegen, en de drie stukken verschenen te samen onder den titel : *De Vrouwen-peirle, ofte dryvoudige historie van Helena de verduldige, Griseldis de zagtmoedige, en Florentina de getrouwe, Alle dry aenzienelyk in vele Deugden; maer meest in Lydzaemheyd die zy in tegenspoed, overlast en beproevinge getoont hebben. Genomen uyt de oude Historien, en nieuwelings tot voordeel der Jongheyd overzien, by-een vergaderd en zeer verbeterd* (1).

Tot heden toe heeft dat volksboek den naem van *Vrouwenpeirle* behouden.

Blijkbaer zijn de latere uitgaven der Griselde nadrukken van dien van Jacob van Breda; maer op talryke plaetsen zijn verouderde uitdrukkingen en basterdwoorden door nieuwere en zuiverdere vervangen.

De Vrouwen-peirle, zoo als ze hedendaegsch verschijnt, draegt onderaen den naem van Max. van Eynatten, *kanonik en scholaster tot Antwerpen*. Deze gekende boekkeurder heeft op een paer plaetsen iets bygevoegd, en in tegendeel op vier of vijf andere, eenige regels weggelaten. Zyne besnoeijing, die zich onder geen oogpunt laet

(1) Ik heb voor my liggen eenen druk in-4°, van Begijn te Gent. Dergelyke zullen er ook wel bestaen van Heyligen of Thijs, te Antwerpen.

verklaren, getuigt in het geheel niet van 's mans schranderheid.

In geene andere taal dan in de onze, meen ik, bestaet eene berijmde bearbeiding van de Griselde, daerom deel ik die, welke in den bundel van Antonius Ghyselers voorkomt, en waervan ik hiervoren reeds met een enkel woord gewag heb gemaekt(1), des te gereedelyker mede. Legrand d'Aussy sprekende van de fransche Griselde, zegt: *Il paroit que ce conte ou fabliau si connu n'a point été mis en vers par nos anciens poètes. Il en existe plusieurs versions en vieille prose françoise, se rapprochant plus ou moins de la narration de Boccace.* Tydens de middeleeuwen ging dit verhael in het hoogduitsch niet over, ten minste het wordt door von der Hagen niet aengewezen(2).

Maer reeds vroeg hadden de Franschen de geschiedenis van Griselde ten tooneele gevoerd; want volgends Martinelli, den uitgever van den *Decamerone,* die zich beroept op Deel II van den *Théâtre français* te Amsterdam, in 1736, gedrukt, vertoonden fransche tooneellisten ten jare 1395, *le Mistère de Griseldis, marquise de Saluces.* Legrand d'Aussy bevestigt dit ten volle. Hy haelt eenige regels uit dit spel aen naer een handschrift ter Koninglyke bibliotheek te Parijs berustende, en zegt, dat men het daerin wezenlijk tot gemeld jaer doet opklimmen. Wat er ook van den ouderdom dezes stuks zy, het werd te Parijs in de eerste helft der zestiende eeuw by Jehan Bonfons gedrukt onder den titel: *Le mystere de Griselidis marquis de saluses par personnaiges*(3).

Behalve deze dramatische behandeling bestaet er nog eene andere, en wel in latijnsche verzen. D^r^ van der Meersch, in zyne geleerde inleiding geplaetst vóór de heruitgave van den druk

(1) Bl. 16.

(2) *Literarischer Grundriss zur Geschichte der deutschen Poesie.* Berlin 1812, in-8°.

(3) In 1832 verscheen hiervan te Parijs, by A. Pinard, een gefacsimileerde en zeer schoone nadruk, in-4to van 20 bladen, op twee kolommen, slechts op 42 exemplaren getrokken. Men gebruikte hiertoe het eenig bekende exemplaer der oude uitgave, hetwelk op de Koninglyke Bibliotheek aldaer bewaerd wordt.

van Jacob van Breda, voor de *Vlaemsche Bibliophilen*, trok hierop de aendacht. Dit latijnsch tooneelstuk, hetwelk te Antwerpen, in 1519, van de pers kwam, heeft men te danken aen eenen Gentenaer, Eligius Eucharius of Houckaert, die nog door andere werken, zooals de vertaling van Anna Bijns *Refereinen*, bekend is. In hoe verre deze dichter het fransch tooneelstuk of het verhael in proze gevolgd hebbe, kan ik niet zeggen. In allen gevalle bestaet er tusschen dit laetste en het *Mysterie* een groot onderscheid : hierin treden immers talryke personagiën op, die in het andere niet voorkomen.

Nu is de vraeg, naer welken ouden tekst heeft Ghyselers zijn opstel vervaerdigd? Dat blijft onzeker ; want het schijnt my niet, dat de druk van Jacob van Breda, die nochtans in 's dichters leeftijd — hy schreef immers 1505—1518(1) —, verscheen, hem tot grondlage gediend hebbe. De inleiding en het slot van Ghyselers komen aldaer zoo niet voor. Verder heeft hy het geheel ingekort, den naem van Gaultiers zuster, de gravin van Buenen, niet eens genoemd, enz.

Ik zal hier nog byvoegen, dat de hoofdpersonagie in 't italjaensch : *Griselda*, en niet zooals in 't fransch *Griseldis* heet ; in den druk van Jacob van Breda is het : *Griseldis* en *Griselde ;* in het volksboek altijd : *Griseldis ;* Ghyselers noemt haer *Grysilla* of *Gryssilla*, en in de verbogene naemvallen : *Grysillen*. Van haren vader zegt het italjaensch : *Che ave nome Giannucolo* ; in het fransch luidt het : *Janicole ;* in onzen ouden druk : *Jan de Nycole* en *Jan Nycole*, en in ons volksboek insgelijks : *Jan de Nicole ;* by Ghyselers : *Jan Nycolaes*. De italjaensche naem des graven *Gualteri* wordt in het

(1) Aen het hoofd der Griselde staet in het handschrift van Ghyselers het jaer, waerop hy het afschreef, en waerschijnlijk vervaerdigde, op eene raedzelachtige wyze uitgedrukt, maer dat moeijelijk te begrypen valt, alzoo de laetste letter van het eerste cyfertal wat afgesneden is. Men leest er :

Anno 70 1/2
70 1/2 17.

dat misschien 1517 wil beduiden.

fransch *Gaultier*, en blijft alzoo in den druk van Jacob van Breda, terwijl het volksboek : *Gautier* heeft. Ik zal hier byvoegen, dat men by Coornhert, die eene vertaling gaf van geheel den *Decamerone : Griselda* of *Griselde*, *Gaultier* en *Jehannot* leest.

De schrijfwyze van *Jan Nycolaes* door Ghyselers gebruikt, schijnt genoegzaem te bewyzen, dat hy de uitgave van Jacob van Breda niet geraedpleegd heeft.

Ik sprak daer zoo even van Coornhert als vertaler van Boccaccio : opmerking verdient, dat by hem de geschiedenis van Griselde het eerste vijftigtal zyner *Lustighe Historien*(1) besluit, terwijl ze in den *Decamerone* van den oorspronkelyken schryver de *novella decima* van de *giornata decima* uitmaekt.

Uit al het aengehaelde zal ten overvloede blyken, hoe zeer de geschiedenis van Griselde hier te lande bekend was, en ten slotte zal ik hier by voegen, dat men te Gent en elders, nog dikwijls de

---

(1) *Vijftich Lustighe Historien oft nieuwicheden Joannis Boccatii, van nieus overghesedt in Nederduytsche sprake deur Dirick Coornhert Secretaris der Stede van Haerlem.* Amst. Ewout Cornelisz. Muller. 1597 in-4°, van 135 bladen aen eenen kant gecyferd, en nog 2 voor de tafel, te samen 137 bladen of 274 bladzyden. — Een tweede druk van die eerste : *Vijftich Lustighe Historien* verscheen te Amsterdam, voor *Cornelis Claesz. Boeck-vercooper aen de oude Brugghe opt Water int Schrijfboeck.* Anno 1607, in-4° van 125 en 2 bladen of 254 bladzyden. — Verder zagen het licht : *De Tweede 50 Lustige Historien ofte Nieuwicheden : Iohannis Boccatii. Nu Nieuwelijcks vertaelt in onse Nederduytsche Sprake, tot vermakelijckheydt van alle Jonghe Lustighe Lieff-hebberen der Historien.* t'Amsterdam, *ghedruckt by Hendrick Barentsz. woonende inde Warmoes-straet int Vergulde Schrijff-boeck.* Anno 1603, in-4° van 8, 104 en 3 bladzyden ; de voorreden is geteekend G. H. V. B., zoo dat de vertaling van dit tweede vijftigtal *Historien* niet van Coornhert zal zijn ; er wordt ook gezeid, dat *deselve uyt de Francoysche Taele in onse Nederduytsche spraecke gesteld zijn.* — Geheel het werk werd later nog herdrukt : *Vijftich Lustighe Historien oft Nieuwicheden Joannis Boccatii, Van nieuws overgheset in onse Nederduytsche sprake door Dirck Coornhert Secretaris der Stede van Haerlem. Tot Amstelredam, voor Hendrick Lourentsz. Boeck-vercooper op 't Water in 't Schrijfboeck*, 1632, in-4°, 135 bladen en 2 voor de tafel, — en ook : *De Tweede Vijftigh Lustige Historien ofte Nieuwigheden Johannis Boccatij. Nu Nieuwelijcks vertaelt in onse Nederduytsche Sprake, tot vermakelijckheyt van alle Jonge Lustige Lief-hebberen der Historien.* t' Amsterdam, *gedruckt by* Broer Jansz, woonende *op de Nieu-zijds Achterburghwal, in de Silvere Kan.* Anno 1644, in-4°, IV, 204 bladzyden en 4 voor het Register.

spreekwyzen hoort gebruiken : *zy ziet er uit gelijk eene Griselde*, *het is eene bedrukte Griselde*, enz. Dit geldt hier juist geene vrouw, die zachtmoedig van aerd, maer wel eene die droefgeestig is of er bedrukt uitziet.

In het handschrift van Ghyselers wordt geen onderscheid gemaekt tusschen de y en de ij; en wanneer de stipjens voorkomen, dan is het meestal verkeerdelijk.

Dit; vanden Greve ende van Grisillen.

Och ! waren alle prinsen alsoe ghesint,
dyemen nu ter werelt vint,
dat waer goet voer den armen, sateyn,
ende oeck voer haer selffs ziele alleyne;
dye werelt mocht will zyn verhuecht,
niet te min God sterckse in alder deucht;
niet min en mach der duechden breken,
oetmoet moet daer in steeken.
Oetmoet iss een wortell ende leest
van duechden alder meest,
dat will ick by exempelen proeven,
dat elck prinse moet behoeven,
boven alle duechden vuytvercoeren.

Van eenen prinse muechdy hoeren,
dye en hadde geen wyff, dat ghyt verstaet;
doen begerde zynen ract,
om dattet dlant soude vruechtich blyven,
dat hy soude suecken een blomme van wyven
te huwelyck, na zynen betamen.
Dyc mogende prinche, van groten name,
moeste geloven zynen heeren all ;
maer zyn begerte was, groet ende small,
wat wyve hy koese te huwelyck,

V. 3 *sateyn*, waerschijnlijk voor *serteyn*, *certeyn*, zeker.

waer sy arm, machtich ofte rycke,
datsy hem soude ghelieven,
ende daer in stellen haer gerieffven,
ende datse haer eere en werde suden doyn,
ghelyck hem selven, in cort sermoen ;
doch zy geloefdent hem allen gemeyn.
— « Nu volcht my, » sprack dye Greve reyn,
« ic zal u leyden om myn bruyt
ende wysense u overluydt; »
dye heeren waren allen content.
Nu stont om zyn palleys, omtrent
een halve myle, een dorpken maete,
daer woenden luyden van armen state ;
onder allen dander doen daer was inne
een zeer out man, verstaet den sinne,
erm van haven boven screven,
jae, de ermste van den dorpe verheven.
Dye erme man, Jan Nycolaes,
soe vantman dat synen naem waes ;
een dochter hadde hy, die heyt Grysille,
daer ick wonder aff tellen wille
van oetmoedicheyden ende van duechden.
Deese maget plach, vuyt reynder vruechden,
haers vaders scape te wachten altijt.
Nu quam deese Greve, sonder respyt,
voer dat arme huysken cleyne
met synen heeren ghemeyne.
Dye maget Grysilla hadde water gehaelt;
doen sy den Greve sach, was sy verdwaelt,
ende scaemden haer met haren ghewaeden.
Die Greve sprack haer an mit staden
ende seyde. « Grysilla, waer iss u vader? »
Grysilla antwoerden hem mytz gader :
« Ghenadighe Prinche, hy is, hy iss hier binnen,
tot uwen geboden, tot uwer minnen. »
Dye Greve ginck int huysken mate,
hy vanten binnen mit soberen state.
Grysilla zeyde haeren vader saen,
hoe dat die Grave daer quame gegaen.
Dye goede man was zeer vervaert,

ende stont op rasschelyck, al onghespaert,
ende eer hy op was, sonder blijff,
so wass hem dye Greve opt lyff.
Dye vader viel op zyn knyen,
ende leyde zyn handen te gader mettyen :
— « Lieve heere, bin ick mesdadich,
so bid ic u weest myns genadich,
ende doer u edelheyt, in trouwen,
laet mynder dochter haer eer behouwen ;
nyet, myn lieve Greve, doet uwen wille
met ons beyden, luyden ende stille,
wy presenteren u eyghen vry. »
Dye Greve sprack : « Jan, hoert na my,
en wilt nyet ververt zyn weesen,
ende hoert myn woerden van deesen :
soudt u gelieven, tot uwer vrome,
dat ick u dochter in huwelyck name
ter eeren van Goede, doer heden beclyven,
ende icksc trouden tot eenen wyve ?
Dye gode man wert bescaempt zeer,
ende sprack : « Genade, lieve heere,
all spotty met ons, daer en liet niet an. »
Die Greve sprack : « Neen ick, seker, Jan,
ick salse trouwen, wildise my geven. »
Dye vader was blyde boven screven.
— « Heere, wat ick heb, datz dyn,
soe es oeck mede dye dochter myn ;
met onss beiden, vroech ende spade,
tot uwen wille, tot uwer genade. »
Dyes danckten hem dye Greve zoet.
Grysillen riep hij, opden voet,
voer haren vader, ende vraechden haer net,
hoe syter toe soude wesen geset,
ende oft sy hem soude willen tot eynen man,
ende het also gevallen mocht dan,
ende oftse altijt haren sin ende wille soude bringen
ende in mynen sin zall laten genuegen,
Dye maget antwoerde also dye vader dede,
ende veell wysselycker mede,
knyelende ende biddende voer haer eere,
ende bat hem doch deerlyck zeer,

dat hy met haer nyet spotten en woude,
het waer hem te cleyn in sulcker woude;
mer doch sy was bereyt, verwaer,
te doen zynen wille all daer,
ende mocht haer so scone gevallen,
sy soude haren wille, mit allen,
stellen inden zynen altyt;
ende wat hy dede, sonder respyt,
dat soude haer gelieven, all bloet,
niet tegenstaende cleyn off groet.

Die Greve sprack : « Ic bens te vreden. »
Hy deetse ontcleden, mit haesticheden,
van haren onreynen abyten quaet,
ende dede haer ander, sonder verlaet,
costelycke abyten, na zyn betamen.
Doen sy gecleet was, in haren vramen,
was doen dye schoenste blome van lyve,
dyemen oyet sach van eenigen wyve,
edelyck gedaen van allen leeden,
van allen maniren, van allen seden.
Hy namse byder hant der heere
ende leydense, mit snellen keere,
buyten, daer zyn heeren stonden.
— « Ghy heeren, myn bruyt heb ic vonden,
siet hier dye ick begheere ;
dit is myn wyff, haer staet datz cleyne,
deese suldy eeren, deese suldy minnen
ghelyck my selven, om vruecht vermeren,
ende meer oeck dan my selven, claer;
all en iss zy van goede niet ryck, verwaer,
haer duecht ende eere is goet soet,
sy es te prysen van ewighen goet,
dye haer seyde, datz waerheyt bloet,
Dus ginck dye maget, mit eeren groet,
tot des Greven hove, dat was beereet.
Een busscop, alss daer bescreven steet,

V. 134 en elders ook nog : *v'waer*. — 139 *beereet*, aldus.

dye trouden den Greve met synder bruyt.
tVolck seyde so veele, stille ende luydt,
datz wonder te segghen waere;
enighe luyden, openbaer,
sprakens den Greve grote scande,
dat hy des ernsten mans dochter vanden lande
hadde getrout tot synder vrouwen;
dat wonderde den menighen, in trouwen;
eenige seyden, sy waest will wert.

Grysilla, deese maget wert zeer vermeert
van duechden onder all dat ryck,
datman noyt en hadde haers gelyck,
boeten vercummernisse want sy mocht,
sy middelden vonnissen vuyt vreden gedocht;
allen duechden sy hanthierden.
Ten lesten, dat sy, wil ghemanierden,
een dochter droech, dae sy aff lach.
Dye Greve, die aender vrouwen sach
docht, edelheit, nae zyn behoven,
hy peynsde hy soude Gryssillen proven,
also hy dede. Inder middernacht
quam dye Greve, van groter macht,
daer dye vrouwe lach mitten kinde
int bidde, so ic bescreven vinde,
ende seyde: « Grisilla, geeft my u kint! »
In eenen boch moet gaen doen vermoerden,
want myn toe hoert; mit corten woerden,
dye en willen, groet noch smal,
dat eeniche eer van u coemen sall
myn lant te besitten, reden waer by,
om dat ghy so onnosell zyt tegen my;
dies moet ickt kint, tegen mynen danck,
heymelyck doen doeden, eer yet lanck;
maer syt verduldich in gehoersaemheden,
also ghy geloeft hebt in tyden voerleden,
int beginsell van onsen huwelyck, all bloet.
Die vrouwe vloeyden van duechden groet;
sy seyde minnelyck: « Heer, sonder respyt,

uwen wille will ick volcomen altyt,
allen uwe will inde allen u begeren.
Doet met ons beyden, sonder weeren :
myn kint ende ic zyn beyde u goet,
ende daer om, heere, wat ghy onss doet,
sall ick gerne lyden, verwaer. »
Dye vrouwe viell oetmodich alldaer,
so duechdelyck, so edellyc haren wert,
dat wonder te vertellen wert ;
ende dat behaechden den Greve well.
Hy dede dat kint, mit haesten snell,
heymelyck zynder suster draghen,
ende nyemant daer aff en waert gewaghen,
sonder alleyne dye knape, dyet droech.
Dye meere liep alomme genoech,
dat dye Greve dat kint hadde doen doden,
maer elck woude swygen en verbloden.
Dye suster dye nam dat kint.

Daer na gevielt noch weder, sint,
dat dye vrouwe bleeff van eenen soene,
dye greve Gautiers was, dye grote.
Dye vader dat kint dede nemen synder moder,
ende maecten haer in onweden vroeder,
ghelyck hy te voren hadde gedaen,
datmen dat kint doden soude gaen,
ende dat hem leet was toe.
Grysilla sprack altoes, spade ende vroe,
wat hem geliefden, gelieften haer mede ;
al dede hyse doden hier ter stede,
sy woudt vrindelyck lyden ende sochte,
twelck den Greve vonder dochte,
ende was zeer verblyt in sine sin,
dat so groter oetmodicheyt was daer inne.
Hy dede dat kint zynder suster draghen.
Daer na geleedt jaren ende daghen,
datse met peyse leefden in vreden ;

V. 209 *vonder*, lees *wonder*.

ende doent ontrent xiii jaren was leden,
sant dye Greve aen synder suster, geringe,
datse zyn kinderen beyde over soude bringen
tot synen hove, ende synder dochter, zeer,
in wit bont, in sulcker manier,
datse zyn bruyt soude wesen in wane,
ende datse alomme gave te verstaene
den lieden, zyn bruyt soude weesen.
Men doet also. Binnen'deessen
dede die Grave Gryssilla comen
voer hem, ende heeft een sprake genomen :
« Alsus, Gryssilla, men seyt tot meniger ure,
dat, nadat suet coempt dat suere,
ende dat machmen segghen by u.
U es will kennelyck, van deesen tyt tot nu,
dat wy xiii jaer in huwelyck
hebben geseten, claerlyck,
in groter voerspoet, in groter eeren ;
maer nu moet alle dinck verkeren,
want het moet hier nu gescheyden wesen,
ende ic sal u segghen dye reden van deesen.
Myn heeren hebben aen den Pauys geweest,
ende hebben ghepresenteert, in schyne,
dat ick een ander wijff sall mogen trouwen,
dye edell es, een blomme van vrouwen,
na myn behoven, na myn betamen,
welcke bruyt is op wege, sonder blamen,
om hier te comen op mynen hove
met groeten staete, mit groten love.
— « Gryssilla, » nu segge ick u, « werde, godertieren,
dat ghy myn hoff ruympt, ende gaet van hier,
ende gheeft my, dat myn ter tyt is nu,
ende dat ghy hier bracht, dat draecht mit u;
ruympt vuyt bloet, en daer mede gedaen,
ende wilt tot vuys vaders weder in gaen,
sonder vertrecken, want wesen moet :
na achterdeell volcht dicke voerspoet,
ende so ist mit u geschiet ;
op my en wilt meer peysen niet,
dat es gedaen, den tyt is leeden. »

Gryssilla, die die duechdelyck was van seden,
knyelde op die erde, ende zeyde : « Lieve heere,
ick danck u vuytermaten zeere
dye vrintscap, die ghy my hebt bewyst,
ende dat ghy my so lange hebt gespyst,
dat loene u God van hemelryck :
Ick wist will, ick en was niet vuys gelyck,
daer om en heb ick my niet verlaten,
ende noyt en peynsden ick, in gheender maten,
dat ick my, in deeser hoecheyt groet,
verblyden en woude, maer ick ontsach, al bloot,
die wanckell natuer swaer,
ende ick en dachte, verre noch naer,
vrouwe te weesen ende bode mit;
maer als een arme derne, ick will dat ghyt weet;
ende will van hier ruymen alsoe willichlyke,
also oetmodelyck ende stille
als ick hier quam, verwaer geseyt,
niet tsegen staende ick bin bereyt.
God gheve u, segick, met uwer bruyt
gheluck ende wilvaert, overluyt;
ende, edell Greve, ick heb will verstaen,
hoe dat ick all bloet van hier soude gaen,
ende duwe hier laten, ende nement myne;
dat en es niet alles in schyne,
myn onreyn abyten hiell myn vader,
dit zyn u habiten allegader,
dye zall ick u vuyt doen, het is will recht. »
Daer ghinckse haer ontcleden, slecht,
all bloet, ende oeck onschoeden meede,
nyet aenbehoudende in haren leden :
spellen, hoefcleet, cousen ende schoen,
dye Greve ontfinckt, ende sach vast toe,
rinck, sloetell, altemael, cleyn ende groet.
Ten lesten stont sy in haer himde, al bloet,
doen sloech sy haer oghen op seer deerlyck
ende viell voer hem seer begerlyck,
ende seyde : « Duer alle vrouwen eere!

V. 253 *die die*, aldus.

gheeft my dit himde ende niet meer,
dat den lichame, daer u kinderen in lagen,
bedeckt mach wesen, ghy hoert my claghen,
want scamelyck waert, ginck ic al bloet. »
Dye Greve stont op, inde hoerden dye noet,
moeste hem omkeeren, en conste niet spreken,
hem dochte therte soude hem breken
van druck, ende scaemden hem daer.
— « Ick geve u themde, verwaer »
seyde die Greve, des dancten hem die vrouwe,
ende nam orloeff met groeten rouwe,
oeck gaff sy hem menigen Goeds loenlycken name,
om dat hy gevoet hadde haren lichame.
Dye heeren ende all dat volck gemeyn
weenden van iamer, groet ende cleyne,
ende sprakens den Greve laster ende thoern.
Dye vrouwe ginck, in dat hemde, voern
in die erde al siende, mitten hangenden hare,
ende barvoetz op dyc erde daere.
tVolck volgede haer al wenenden op dye strate,
ten lesten quam sy voert huysken mate,
daer haer vader croep vuyt ind inne.

Grysilla, die oetmodich was van sinne,
riep haren vader mit stemmen an.
Hy kendese vluechs die oude man
by harer stemmen; maer hem dochte
dat sy so naeckt niet comen en mochte.
Ten lesten seydtse: « Vader, en kendy my niet? »
— « Jae ick, lieff kint, watz u geschiet,
dat gy zo naeckt coempt ende so bloet?
ghy sult bederven van coude groet.
Och erme! hoe is dit comen by!
willecome, dochter, so zydi my,
menichfuldich dic weesen. »
Grysilla seyde hem, wuygelesen,
dye waerheyt, hoe sy vuyt was gekeert.
Die vader sprack: « God syns geert

V. 327 *wuygelesen*, aldus. — 329 *syns*.

van allen, dat hy onss toe sont. »
Daer deetse hem dye sake bekent,
ho die Greve soude trouwen gaen
een ander vrouwe. So menigen traen
weenden die man, Jan Nycolaes,
dat daer iamer aen te sien waes.
Haer quade habiten had hy besteet,
want hy voerdachtich was en onbereet,
dat noch also gevallen mochte;
haestelyck dat hy haer gewadeken brochte,
mit groter droefheyt ende mit claghen.

Nu will ick van den Greve gewaghen,
dye alle gereysscap had doen maken
teghen die bruloft, die ginck doen naken,
dat was zyn dochter, als ick voerseyde.
Hy deetse ontbieden, all sonder verbeyden,
Grysilla, dat sy quame te hove;
dye Greve dede tot synen love.
All gescoert ende all ontkeert
quam sy oetmodich, all onversiert.
Hy dedese scuren, wasschen ende vaghen,
tafelen decken ende setten scraghen,
dwelck zy gerne dede, voerwaer.
Hyer in binnen, verstaghet claer,
so quam dye bruyt daer in gereden,
met groter claerheyt, mit werdicheyt.
Grysilla viell neder op haer knyen,
ende hietse willecome mittyen.
Daer was blysscap sonder getall ;
Grysilla deetse neder sitten all
nae die maniere, alst will betaemde
groet volck, dat daer versaemde.
Ende, als sy inder meester vruecht
saten, inde waren allen verhuecht,
so dede die Greve Gryssilla comen
voer hem, ende heeft deese tale genomen :
« Gryssilla, segt my overluyt,
hoe genueget u deese bruyt ?
ess zy niet schoen ? edell ? van groter werde ? »

Gryssilla die ginck knielen op dic erde,
ende seyde : « Heer Greve, iaet seker, heer,
sy ess werdich all die eere;
maer God geve haer meer gelux ende seghen
dan die ander voer haer heeft gecreghen;
want haer ionge teder natuer
soudt gelyden telcker ure.
Aldus bid ick Gode met herten soet,
dat sy eere ende voerspoet hebben moet
mit u, dan die ander heeft gedaen, »
Dye Greve wert wenende saen
van groter oetmoet, ende seyde : « Gryssilla,
laet uwen druck, ende swyget all still;
ghy zyt dye liefste, dye ick oeyt gesach,
ghy zyt dye liefste, sonder verdrach,
dye oetmodichste, dye duechdelyckste mede,
dye noyt geboren was tot enighen stede,
dus coempt tot my, myn vrindinne,
ick sall u maken blyde van sinne :
deese bruyt, die hier sit neven my,
dat is u dochter, verstaget vry!
ende deese iongelinck, dat is haer broeder;
dit zyn u kinder, ghy zyt haer moder!
Ghy waent dat sy langc waren doet;
maer neen, sy syn hier, all bloet.
Ick bid u en wilt u niet bedroeven,
want ick deet om een proeven,
sonder reden, als een thyran.
Coempt lieff, die liefste, die ick oyt gewan,
tot my; uwen druck iss leden! »
Gryssilla, dye ghinder byneden,
viell ginder in onmacht van groter vruecht,
want sy was so seere verhuecht,
dat die woerden thert ontsloet,
dat sy byna was doet,
ende hadde Goeds gracie nyet gedaen.
Doen sy becomen was herde saen,

V. 399 *ōmacht.*

greep sy haer kinderen mitten armen.
Dyet sagen het moeste hem ontfermen
dyen grooten oetmoet, dye blysscap daer.
tVolck weenden van vruechden, voerwaer,
oetmoedelyck, ende danckten Gode zeer,
ende seyden van Gryssilla eere,
ende oeck van oetmodicheden.
Allen dat landt, boven ende byneden,
seetmen van Gryssilla menighe duecht
ende menich loff, elck was verhuecht
dyer aff sprack. Deese was oetmodich,
deese was saecht ende voerhoedich,
hyer soude een eygelyck exempel aen nemen,
ende stellen zyn herte in sulcker temen
ende wesen oetmodich sonder restoer.

Oetmodicheyt wint den hoechsten choer,
boven in dye hemelsche stede;
men winter die ewighe vruecht mede,
ende allen duechden spruyten daer vuyte.
Ouch! laet onss daer op dencken, stille ende luyte.
Allen prinsen ende heeren vuytgelesen
ende wilt doch selve oetmodich weesen,
het hoert u toe alder meest.
Gherechticheyt, duecht, trouwe oetmodich kiest;
deese drye saken all te samen
maken dye minsschen suver ende blanc,
alsoe ghy boven hebt horen verclaren;
ende elck prinse, die will wilt waren,
moet hem wachten van ghiericheden;
men vinter dies nyet en achten mede;
want ghiericheyt es een quaet feneyn,
dat in dye werelt mach binnen zyn.

TESTAMENT VAN JACOB VAN ZEVECOTE.

—

Deze beroemde dichter kwam op den 16den January 1596 te Gent ter wereld. De heer Blommaert, die de gedichten van Zevecote verzameld en uitgegeven heeft, plaetste aen het hoofd een belangrijk levensbericht, waerin men onder anderen leest, dat Francies van Zevecote en Maria Uteneechaute de ouders waren van onzen Jacob. Het stuk, dat ik hier mededeel, komt dit ten volle bevestigen, en men leert er nog uit, dat hy eenen broeder had, die, zoo als zijn vader, Francies hiet. Minder bekend is het echter, dat het geslacht van Zevecote tot den adel behoorde (1).

Uit den volgenden akt, welke tot hiertoe te Gent, op het Archief van den voormaligen Raed van Vlaenderen, onder de minuten van den notaris Thomas Ghyselins bewaerd wordt, blijkt dat Jacob van Zevecote na den 19den October 1616, in de orde der Augustynen getreden is. Waerschijnlijk ging dit Testament slechts weinige dagen de uitsprack zyner kloostergeloften vooraf. De bepaling : *Dat zoo verre hy comparant weder ter werelt keerde vute zelve religie, dezelve opdracht ende ghifte zal commen te cesseren ende haer zelven smelten ende van niete zijn*

---

(1) Men vindt het wapen van het geslacht van Zevecote afgebeeld in de *Graf- en Gedenkschriften der Provincie Oost-Vlaenderen.*

komt my voor als eene gewone formule by dergelyke akten gebruikelijk, zoo niet zoù men dit alreeds als een bewijs van Zevecotes ongestadigheid en wankelbaerheid kunnen beschouwen.

Zie hier het stuk met het gefacsimileerde stevig handteeken van den dichter :

(19 October 1616.)

—

Voor my Thomas Ghyselins, notaris, residerende binnen der stede van Ghendt, ter exercitie van dien gheadmitteert by myne Heeren vanden Edelen Rade in Vlaenderen, ende der ghetuyghen onderschreven, is hedent den XIX^en^ Octobris XV^c^ zesthiene, ghecompareert in persoone Jacques van Zevecote, f^s^ dheer Franchois, den welcken hem retirerende in religie, verlatende de weerelt ende alle tydelijcke goedynghen, by vorme van vutersten wille verclaerst heeft op te draeghen, cederen ende transporteren, zoo hy opdraecht, cedeert ende transporteert by virtuyte van desen, alle zulcke goedynghen, zoo meuble als immeuble, als op hem ghesuccedeert ende verstorven zijn door den overlyden van wylent S. M. (1), joncvrouwe Marie UUtenecchaute, zyne moedere, ende dat ten behoefve ende proffijcte vanden voornoemden dheer Franchois van Zevecote, zynen vader, zoo ten regarde ende in recompense van alle oncosten byden voornoemden 's comparanten vadere gedoocht ende ghesupporteert in zyne studie, als om andere redenen hem comparant hiertoe moverende. Welcke voornoemde dheer Franchois, ooc hier mede comparerende, dezelve ghifte, opdracht ende cessie gheaccepteert heeft, zoo hy s'accepteert by desen. Welverstaende nochtans, dat vute zelve ghifte ghereserveert zijn alle de boecken, pampieren ende andere notitiën, danof hy ghedisponeert heeft ten proffijcte van Franchois van Zevecote, f^s^ desselfs dheer Franchois, zynen broeder. Begheerende hy comparant, dat dese uuterste wille, opdracht ende ghifte volcomelijck ende in alle haere poincten worde gheffectueert ende onderhouden met alle middelen dat doenlijck wert; kiesende voor executeurs van desen den persoon

(1) *Saligher Memorie.*

van Jheronimus Dhont ende Pieter Alsteyn ; hemlieden, ende elck bysonder, ghevende absolute macht, procuratie speciale ende irrevocabele omme uut 's comparants name te compareren voor zulken juge ende wetten alst van node wesen zal, ende aldaer vut erfven te gaene vande immeuble goedynghen van hemlieden comparant, ende daer inne te erfven, met alle noodelijcke ende gherequireerde solempniteyten, des voornoemden 's comparants vader. Alles nochtans op expresse conditie ende reserve, dat zoo verre hy comparant weder ter werelt keerde vute zelve religie, dezelve opdracht ende ghifte zal commen te cesseren ende haer zelven smelten ende van niete zijn. Aldus ghedaen binnen dese stede van Ghendt, ten daghe ende jare alsvoren ; inde presentie van dheer Michiel de Ruddere, f^{e} m^{r} Willems, ende Anthoine Matton, f^{e} Jacques, als ghetuyghen hiertoe gheroepen ende ghebeden, die dese neffens de respective comparanten ende my notaris hebben onderteeckent.

F. v. Zevecote.

Th. Ghyselins,

Michiel de Ruddere,
1616.

Not. pub.
1616.

My present :
A. Matton,
1616.

GRAFSCHRIFT VAN WILLEM BAUDARTIUS.

Ik ontleen aen *de Navorscher*(1) het volgende grafschrift van Willem Baudartius, van Deinze. Het bevat eenige niet onbelangryke byzonderheden uit 's mans leven, die, zooals het hier blijkt, tot den adel behoorde.

Het bestaet tot heden in de groote kerk te Zutphen, doch het opschrift op den zerk is byna uitgewischt en slechts flauwelijk te lezen.

Het luidt als volgt:

Epitaphivm. R. D. Wilhelmi.
Bavdartij. Ministri. ec
claesiae. Zvtphaniensis.
(*Het wapen is uitgehakt*).
Flandria. me genvit. pve-
rvmque. Britannia. fovit.
Vidi. Germanos. aliosqve
hinc. inde. morantes.
nvnc. horvm. potvit. mori-
entem. cernere. Zvtphen.
quae. me. doctorem. colvit
corpvs. qvoque. servat.
natvs. anno. domini 1565
obijt. anno. domini. 1640.
die 15 decembris. anno
aetatis. 75

(1) Tiende Jaargang, 1860, bl. 320.

BRIEVEN VAN VERMAERDE MANNEN.

Carolus Clusius aen Joannes Vivianus.

Clusius en Dodonaeus, of Dodoens, van Mechelen, waren twee wereldberoemde kruidkundigen der zestiende eeuw; twee mannen, waerop Nederland trotsch mag zijn. Carolus Clusius, wiens eigenlyke naem de l'Escluse was, werd te Atrecht in 1524 geboren. Hy legde zich eerst op onderscheidene wetenschappen toe, en doorreisde byna geheel Duitschland, Zwitserland, Frankrijk, Engeland en Spanje, en had intusschen van de kruidkunde zyne geliefde wetenschap gemaekt. Naer zijn vaderland te rug gekeerd, kwam hy in vriendschapsbetrekkingen met den beroemden oudheidkundige Hubert Goltz; met de milde beschermers van geleerdheid en kunsten, de gebroeders Laurin, van Brugge; met den antwerpschen boekdrukker Christoffel Plantijn, wiens pers geheel Europa door hooggeschat werd; met dezes schoonzoon Francies van Raphelingen, door zyne ervarenheid in het grieksch, hebreeuwsch en andere talen alom gekend, en met veel anderen meer. Clusius hield zich hier te lande tot in 1573 op, wanneer keizer Maximiliaen II, hem naer Weenen beriep, en hem met het bestuer van den Kruidhof gelastte, alwaer hy

eenen gentenaer, Nikolaes Biesius, eenige maenden te voren gestorven, ging vervangen. Hy maekte kennis met onderscheidene geleerden, zoo als Dodoens en anderen, die by het keizerlijk hof verbleven. Onder Maximiliaens opvolger, keizer Rudolph II, was hy het hovelings leven moede geworden; verwyderde zich van Weenen en begaf zich naer Frankfort aen de Mein, alwaer hy gedurende zes jaren in de eenzaemheid leefde. De landgraef Philips van Hessen, die zich gaerne met hem onderhield, had hem, als een blijk zyner tevredenheid, eene jaerwedde geschonken. Eindelijk beriepen de Curatoren der Hoogeschool van Leiden hem tot professor in de kruidkunde. Gedurende zestien jaren bekleedde hy dezen leerstoel met grooten lof, en stierf den 4den April 1609, op drie-en-tachtigjarigen ouderdom.

De brief, dien ik hier mededeel, dagteekent van den tijd, dat Clusius te Leiden professor was(1).

Joannes Vivianus, aen wien dit schryven gericht is, was een oudheidkundige en latijnsch dichter. Te Valencijn geboren, oefende hy te Antwerpen de koopmanschap uit(2), doch om, zoo als Foppens zegt(3), aen de woede, die in Belgie heerschte, te ontsnappen, bracht hy zyne woon naer Aken over, en stierf aldaer den 12den September 1598. De brief van Clusius werd dus slechts twee maenden vóór de dood van Vivianus geschreven.

Vivianus was een groot liefhebber van penningen, waervan hy eene talryke verzameling, zoo in goud als in zilver, bezat, en

---

(1) Over Clusius kan men nazien, behalve Foppens, Paquot en de gewone biographen, Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool* Leid. 1832, D. II, toevoegselen, bl. 77, en ook van Hulthem, *Discours sur la Botanique*, bl. 19.

(2) Jöcher, *Allgemeines Gelehrten Lexicon*. Leipzig, 1751, in-4°, D. IV, bl. 1665 voegt er by: *Wo er auch Allmosen-vorsteher war*. Onder de roomsche almoezeniers, waervan de lijst, onder anderen ten jare 1758 gedrukt werd, komt hy niet voor; doch aldaer zijn de namen van die, welke dit ambt in 1581, 1582, 1583 en 1584 vervulden, open gelaten, en by die jaren staen de woorden: *Pro! dolor, non ordinarii; sed intrusi.*

(3) *Bibliotheca Belgica*, D. II, bl, 747.

zijn huis was opgepropt met alle slach van oudheden. Hy was geen ongelukkig beoefenaer der latijnsche tael en vertaelde het Hoogelied en den Ecclesiastes van Salomon in jambische verzen; hy schreef verder in proze, gezamentlijk met Ortelius, een *Itinerarium per nonnullas Galliae Belgicae partes*, dat te Antwerpen in 1584 verscheen. Vivianus was den italjaen Ludovico Guicciardini, voor zyne Beschryving der Nederlanden zeer behulpzaem geweest.

Wie Daniel van der Meulen was, die zich met eenen brief voor Clusius gelast had, heb ik niet gevonden.

Quickelberg, wiens verhandeling Clusius aen Paludanus zond, is Samuel Quickelberg, een geneesheer van Antwerpen geboortig, die in het midden der zestiende eeuw te Ingolstad leefde, en in zeer groot aenzien by den hertog van Beijeren stond. Hy had eenige boeken over zyne kunst in 't licht gegeven, en arbeidde aen een groot werk, toen hy door de dood verrascht werd (1).

Onderscheidene geleerden waren *Paludanus*, — zoo veel als *van den Broek* — geheeten; maer de hier bedoelde zal wel Bernard Paludanus geweest zijn, die in 1550 te Steenwijk in Overysel ter wereld kwam. Hy werd te Padua, in 1580, tot doctor in de wijsbegeerte en de geneeskunde uitgeroepen, en bekwam den titel van *Protonotarius*. De keizer verhief hem tot Paltsgraef, en uit brieven blijkt, dat hy ook ridder van Jerusalem was. Nadat hy van zyne reizen in Europa, Asia en Afrika te rug was gekomen, werd hy stadsgeneesheer, eerst te Zwolle, daerna te Enkhuizen, en sloeg, uit liefde voor zijn verblijf aldaer, het hem aengebodene professoraet te Leiden, af. Hy schreef, onder anderen, aenmerkingen over de Reisbeschryving van Linschoten, en overleed den 3den april 1633, twee-en-tachtig jaer oud zijnde.

---

(1) Men zie over hem: Broeckx, *Essai sur l'histoire de la Médecine Belge*. Gand, 1837, in-8°. — Jöcher, *Allgemeines Gelehrten Lexicon*. D. III, bl. 1338, en anderen.

De brief van Clusius, waerschijnlijk door hem zelven geschreven, is te vinden in eenen bundel bevattende een aental stukken, zoo in vers als in proze, van de laetste helft der zestiende en van de eerste der volgende eeuw. Deze verzameling, vroeger in het bezit van den heer S. de Wind, te Middelburg, maekt thands deel van het *Historisch Museum* te Gent.

Carolus Clusius Joanni Viviano.

S. P. D.

Quam ad me xxv Maij dedisti, mi Viviane, ea mihi III Junii reddita à Daniele vander Meulen nostro, ad quam hactenus respondere non licuit ob alias occupationes. Quiquelbergii tamen commentatiunculam Doct. Paludano misi, quam se accepisse, triduo ante quam profectionem in Germaniam susciperet, scripsit, atque in itinere Quiquelbergum salutaturum, et quacunque in re possit, eius theatrum se ampliaturum affirmavit. Salutem adscripseram tuo nomine, plurimam tibi ipsius nomine redderem voluit. De fungo marmoreo quid dicam non habeo, nisi me pleraque huiusmodi Naturæ miracula vidisse ex intimis terræ visceribus eruta, et etiam in summa superficie inventa conspexisse. Superior Austria non procul Lintzio erinacei marini tertii generis formam exprimentis lapides suppedidat, quos e veris erinaceis concretos affirmare possis; vicinis Bruxellæ collibus varii generis conchilia saxea ipse aliquando erui; memini et cancros saxeos ex Italia accipere, adeo veris similes, ut in lapideam duritiem conversos facile quispiam credere potuisset. Cum Viennæ agerem, ipse in Ungaria silices erui e quercus ramis concretos, quorum non nulli externam ligni superficiem friabilem et quodammodo cariosam retinebant, cor autem plane Saxeæ duritici erat. In superiore quidem Ungaria Daciæ vicina aqua est quæ ferrum in aes convertit (cuiusmodi aliquando fragmenta habui, atque etiam campanulam), non eodem momento, sed alicujus temporis intervallo. Quin et ipsa aqua istic in lapidem vertitur assiduo decursu et in Stiriæ Alpibus saxeas laminas digitalis crassitudinis e fontibus non semel detraxi. Sed de Naturæ miraculis iam satis superque.

Dn. Lipsii *Admiranda Imperii Romani* evolvi obiter, exemplar enim ad me misit. Unum te rogo, ut hunc fasciculum ad Janum Jacobum Boissardum Metas curare ne pigeat, significavit enim mihi Dn. Franciscus Junius commodam apud vos singulis septimanis dari occasionem eò litteras ablegandi, atque suas ista via perpetuo curare. Boissardi autem epistolam alia via accepi, nempe Francofortensi, per nostros Bibliopolas, inde, superioribus nundinis, reduces. Fœliciter vale, amicissime Viviane, Lugduno in Batavis, XII Julii CIↃIↃIIC.

Virtute et Doctrinâ præstanti viro,
Dn. Joanni Viviano, amico veteri,
Aquisgranum.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

—

IX. Philips II.

Philips II onderbrak nooit de rede dergenen, welke by hem in gehoor kwamen. « Daerdoor, » zei hy « vervul ik niet alleen myne plicht; maer er spruit voor my nog een grooter voordeel uit, vermits aldus, alwat ik noodig heb te weten te myner kennis komt. »

Le Roux, *le Prince selon Dieu et les Hommes*. Brussel, 1730, in-fol. bl. 166.

DIERENSAGE.

Ferdinand Mendoza, spaensch gesant in Engelland, wierd eens door koningh Jacob beroepen; en verwijtelijck voor geworpen, dat sijn Gesanten (nae Brussel beroepen, om wegens den Paltsischen staet te handelen), onverrighter saecken, jae ongehoord, te rug gekomen waren. Mendoza antwoorde hier op, dat hy verkoud was. De koningh vraegde, of hem sulcks verhinderde te spreecken? Stracks vertelde de Gesant hem het volgende versiersel:

« De Leeuw beriep het Schaep voor hem, en vraeghde 't selve of hy (de Leeuw) een stinckende adem had? 't Schaep antwoorde *jae*, en wierd daer op, wegens de waerheyd, verscheurd en opgegeten. De Wolf, desgelijcks gevraeght sijnde, zeyde, dat sijn adem wel een weynich stonck, maer niet soo seer als de Dieren seyden. Om dese pluymstrijckery en geveynstheyd wierd hy oock verscheurd. Hier nae deed de Leeuw de selve vraegh aen de Vos, die, gesien hebbende, hoe 't de voorgaende twee gegaen was, hem antwoorde, dat hy verkoud was, en niet riecken konde. »

Op deze wijs, vervolghde hy, ben ick oock verkoudt; en kan, noch mynen Koningh verontschuldigen, noch uwe Grootmaghtigheyd wegens 't geschiede, gelijck geven; want ick ben verkoud.

Dit geviel de koningh soo wel, dat hy sijn gevatten toorn t'eenemael vergat.

t' Is gewisselijck een groote konst, ter reghter tijd te konnen swijgen.

S. De Vries, *De groote Schouw-plaets der lust- en leerrijcke Geschiedenissen*, Utrecht, 1670, in-8°, bl. 260-261.

EENE VRAEG.

Gelauwerde Dichters.

—

Ten tyde van keizer Domitiaen ontstond te Rome het gebruik de dichters op het *Capitolium* te kroonen. Virgilius, Ovidius of Horatius werd nooit zulke eer aengedaen. Het gebeurde dus eerst toen de latijnsche letterkunde aen het kwynen was. Claudianus sloot de rei dergenen, welke die hooge onderscheiding ontvingen. Men moet na dezen hoog in de middeleeuwen opklimmen, om de dichters wederom op dergelyke wyze vereerd te zien.

Petrarca was de eerste, sedert den val van het Roomsche keizerrijk, die op het *Capitolium*, op den 8sten april 1341 gekroond werd. Zyne vermaerdheid als dichter was zoo hoog gerezen, dat, schijnt het, te gelyker tijd de Kanselier van Philips, koning van Frankrijk, en de Senator van Rome hem uitnoodigden, de een om naer Parijs, de ander om naer de hoofdstad der Christenheid te komen. Op het aenraden van kardinael Colonna en van Thomas van Messina gaf hy de voorkeur aen Rome. Hy trok er naer toe over Napels, alwaer koning Robert, een der schranderste en geleerdste mannen van zynen tijd, zich gedurende drie dagen met hem onderhield, en hem zelf wilde kroonen. Petrarca wei-

gerde zulks beleefd, en kwam te Rome aen. Den tweeden dag daerna kondigden van 's morgends vroeg talryke bazuinen de plechtigheid aen. Eerst hoorde hy de mis, welke door den onderlegaet gezongen werd; dan leidde de bisschop van Bourlant hem, vergezeld door geheel den adel van Rome, naer het paleis der Colonnas, by *Santa Maria,* in de *Via lata,* waer men hem en de voornaemste heeren der pauselyke staten, een plechtig gastmael opdischte. In den namiddag deed de onder-ceremoniemeester eenige der gedichten van Petrarca lezen, die met genoegen aenhoorde en luid toegejuicht werden. Nadat men 's dichters lof uitgesproken had, legde men hem zijn triumfgewaed op, dat de koning van Napels hem geschonken had. Het was een lange slepende fluwéelen en met goud geborduerden tabbaerd, die rond den hals omgeslagen was. Hierop had hy eenen gordel met diamanten versierd. Boven dit eerste kleed droeg hy er nog een tweede van wit satijn, dat de gewone dracht der keizers by triumfdagen was. Op zijn hoofd stond een myter van scharlaken, waervan de strikken hem op den rug hingen; aen den hals had hy eene gouden ketting, waeraen eene kleine elpenbeenen lier zwierde; en hy droeg ottervellen handschoenen. Aen beiden voeten had hy eene broos : aen den rechter den *Cothurnus* der oude treurspeldichters, en aen den linker de *Socca* der blyspeldichters. Een maegdeken, in een wolvenvel gekleed, eene brandende keers in de linker hand houdende, ging blootvoets achter hem, en droeg den sleep van zynen tabbaerd. Op deze wyze uitgedost kwam hy uit het paleis der Colonnas, en stapte op eenen wagen met veil-, laurier- en mirtenkransen omhangen en met goudlaken bedekt, waerop men den berg Parnassus, de bron Aganippe, Pegasus Apollo en de negen Muzen met Orpheus, en ook grieksche en latijnsche dichters: Homerus, Virgilius, Catullus, en italiaensche, zooals Rannuccio, en Albert de Castel, van Florentië, geborduerd had.

Al deze en verdere symbolische voorstellingen hadden hunne beteekenis.

Petrarca had eene lier in de hand, en zijn zetel was ondersteund door eenen leeuw, eenen griffoen, eenen olifant en eenen panther. By hem lagen papier, inkt, pennen en boeken. Rondom dezen wagen, waervan Bacchus de leider was, zweefden duizend Minnegoodjens, en de drie Bevalligheden. De Arbeid, onder de gedaente eener vrouw in py gekleed, dreef voor zich met eene roede eene andere, die de Ledigheid verbeelde. Drie bedienden, die twygen droegen, de eerste van Laurier, de andere van veil en de derde van mirt, stonden op de trappen van den wagen, waerachter de Armoede en de Spot, in evervellen uitgedost, volgden, en dicht by hen ging de Haet, met eenen gespannen boog in de hand. Dan kwamen twee kooren van muziekanten, waervan de eene zongen en de andere speelden, met een oneindig getal dansende Saters, Boksvoeten en Nimfen, die den lof des dichters uitgalmden.

Bovendien was de wagen, waer Petrarca op zat, nog voorafgegaen door twaelf jongelingen in scharlaken gekleed, en tot de eerste geslachten van Rome behoorende. Naest hem waren zes der voornaemste burgers in 't groen uitgedost en met eenen bloemenkrans op het hoofd. Achteraen kwam de senator Orzo, graef van Anguillara, met de hoofden van den Raed. De straten, waer de stoet doortrok, waren heerlijk versierd en met bloemen bestrooid; de openbare gebouwen opgepronkt. De vrouwen aen de vensters wierpen hem riekende waters, en het volk geurige eijeren toe. Men beweert zelfs, dat eene vrouw by vergissing een bytend vocht op Petrarcas hoofd smeet, waerdoor hy geheel zijn leven kael bleef.

Toen men op het *Capitolium* aengekomen was, riep een wapenknecht den dichter, die, na eene korte aenspraek, vóór den Senator neêrknielde. Deze nam alsdan eene driedubbele kroon,

uit veil, zooals die van Bacchus, den eersten dichter ; uit laurier, zooals die der keizers, en uit mirt, zooals het aen den teedersten der gelieven past, te samen gevlochten, zich van het hoofd, en plaetste ze op dat van Petrarca, hem zeggende : *De kroon is de belooning der deugd* (1). Het *Capitolium* weêrgalmde van de toejuichingen, en Stephanus Colonna sprak eene lofrede ter eere van den dichter uit. De senator Orzo gaf hem eenen robijn, die vijfhonderd gouden dukaten waerd was. Alsdan trok de wapenknecht Petrarca ter zyde, deed hem, in de tegenwoordigheid van den Ceremoniemeester, van de Raedsheeren en van den Senator, zijn overkleed af, en stelde hem eenen kling ter hand om daer mede te schermen, iets hetwelk men op dergelijk feest als onontbeerlijk beschouwde. Dan kwam hy weder voor het volk te voorschijn, dat hem vijfhonderd gouden dukaten schonk, omdat hy aen Rome boven Parijs de voorkeur gegeven had.

De plechtigheid ten einde geloopen zijnde, zettede hy zich wederom op den wagen, en ging zyne dankzeggingen uitstorten in Sinte-Pieters kerk op het Vatikaen, alwaer men de Vesperen en Completen zong. Hy offerde er zyne kroon op, en stapte vervolgends in het paleis van Stephanus Colonna af. Daer dischte men hem een prachtig avondmael op, en het feest werd besloten met een dansfeest, waeraen de bekroonde dichter deel nam. Korte dagen daerna vertrok hy uit Rome.

Petrarca had slechts den ouderdom van zeven-en-dertig jaren bereikt, toen hem die eer te beurt viel (2).

---

(1) Het woord *Deugd* werd alsdan, zoo als ook later wel by ons, voor het zelfde als *Kunst* gehouden.

(2) Men kan over de plechtige bekrooning van Petrarca nazien : Placide Catanvsi, *Les œuvres amoureuses de Pétrarque tradvites en françois.* Paris, 1669, in-12°, in het bericht *aux Lecteurs ;* en M. P. C. Levesque, *Choix des poésies de Pétrarque,* Paris, 1774, in-12°, in de *Vie de Pétrarque.*

Zie daer het oud gebruik der Romeinen, en misschien nog met meerdere plechtigheid dan by deze, vernieuwd en hersteld. Van Italië ging het sedert eenigs zins naer elders over, en ons vaderland zelf bleef er niet vreemd aen. Men heeft slechts eenen oogopslag te werpen op de platen, die de beschryvingen onzer oude *Landjuweelen* versieren, om te zien, dat onze Rederykers in hunne stoeten de meeste symbolische voorstellingen deden optreden, welke in dien ter eere van Petrarca ingericht, verschenen.

By ons ook werden dichters, ten minste tydens de zestiende en den aenvang der zeventiende eeuw, gekroond. Jan Moerman, over wien ik hier voren handelde (1), was een gelauwerd dichter, *poëta laureatus*. Jacob Rolandius immers geeft hem dien naem in het opschrift van het door my aengehaelde vers. De gekende jonkheer Jan van der Noot had insgelijks dien eertitel, en op de verschillende portretten, welke in zyne werken voorkomen, ziet men hem telkens met eenen lauwerkrans rondom den hoed. Bovendien draegt hy nog een halssnoer, waeraen eene rondvormige versiering hangt, op welke men onderscheidene dieren zooals eene kreeft, eene slek, eene vlieg, eene gans, eenen hert, eenen uil, en onder dit alles twee gekruiste en door eene kroon gestokene pennen, afgebeeld ziet. Ook Starter droeg zulken lauwerkrans rondom het hoofd ; doch deze was een Engelschman van geboorte, en had reeds den ouderdom van zeven-en-twintig jaer bereikt, toen zijn *Friesche Lusthof*, in 1621, verscheen. Hy kon dus, vóór dat hy te Franeker de rechten kwam studeeren, in zijn vaderland, alwaer ook het gebruik van de dichters te bekroonen bestond, den eernaem van *poëta laureatus* bekomen hebben.

(1) Bl. 201-212.

By deze drie dichters zullen ongetwijfeld nog andere kunnen worden gevoegd.

Nu is de vraeg : *Welke waren de vereischten om gelauwerd poëet te mogen heeten? Op welke wyze had de bekrooning van zulken dichter plaets?* En, *geschiedden ook hier te lande by dergelyke gelegenheid groote plechtigheden?*

BELOONING AEN PETRUS NANNIUS TOEGESTAEN.

—

Het volgende besluit, uit de Stadsrekeningen van Mechelen, van het jaer 1552 tot 1553, getrokken, zal ten bewyze strekken, dat onze voorvaders den arbeid der geleerden hoog wisten te schatten en rykelijk beloonden :

By Mijnheeren van de Wet es gejont heeren ende Mr Peeteren Nannio, professor *linguæ latinæ,* wonende tot Loven, vijftich gouden halve realen in specie, te xxxii st. tstuck, ende dat vuyt redenen, om dat hy Statuten der stadt van Mechelen vuyter duytsche int latijn heeft getranslateert . . . . . ℳ lxxx.

Tachtig pond was voor dien tijd eene zeer aenzienlyke som.

Petrus Nannius, te Alkmaer in 1500 geboren, en tot professor te Leuven beroepen, is door een aental latijnsche werken bekend. Zyne vertaling der *Wetten van Mechelen* verscheen ten jare 1552, in-4°.

GRAF- EN GEDENKSCHRIFTEN

TE AUGSBURG, TE BASEL EN ELDERS.

Het is niet in onze dagen, dat men voor het eerst verzamelingen van graf- en gedenkschriften aen het licht brengt. Reeds by den aenvang der zeventiende eeuw, toen de geleerden moede waren geworden zich met de Oudheid bezig te houden, en ook het voornaemste, dat dit tijdvak opleverde, bekend en uitgegeven was geworden, vestigden zy hunne aendacht op datgene, hetwelk in hun vaderland, of elders in Europa van latere tyden voor handen was. Zy begonnen te begrypen, dat dergelyke gedenkschriften ook belang hebben, en ons nader raken dan die der Grieken of Romeinen, en uit dien hoofde verdienden te boek gesteld te worden, om ze aen het nageslacht te laten overgaen.

By ons was de Antwerpenaer Francies Sweertius, de eerste, die verzamelingen van dezen aerd uitgaf. In 1608 verschenen te Keulen, by Bernardus Gualterus, de *Selectae Christiani Orbis deliciae ex Urbibus, Templis, Bibliothecis, et aliunde,* en ten jare 1624 kwam by den zelfden drukker eene tweede veel vermeerderde uitgave van de pers. Intusschen had Sweertius, in 1613, te Antwerpen, by Bellerus, onder den naem van *Monu-*

menta sepulcralia et Inscriptiones publicæ privatæque ducatus Brabantiæ, eenen, voor dat gedeelte van ons vaderland, zeer belangryken bundel, in het licht gezonden; en daerop volgden nog zyne *Epitaphia ioco-seria, latina, gallica, italica, lvsitanica, belgica*, welke in 1623, insgelijks te Keulen werden gedrukt.

Terwijl deze geleerde aldus by ons het voorbeeld gaf, kwamen in andere landen onderscheidene verzamelingen van graf- en gedenkschriften uit. Ik heb voor my liggen : *Vrbis Basil. Epitaphia et Inscriptiones omnivm Templorvm, Curiae, Academ. etc. aliar. ædivm pvblic. Lat. et German.* Dit boek, hetwelk Johannes Grossius, pastoor van Ste-Lenaerts kerk, te Basel, tot verzamelaer had, kwam in 1624 van de pers(1). In het zelfde jaer zagen ook het licht : *Epitaphia Avgvstana Vindelica ab. annis. fere. sexcentis vsq. ad. nostram. aetatem conqvisita labore et impensis* Danielis Praschii *Salisbvrg-halensis*(2), een bundel, die nog vry uitgebreider is dan de eerste. Hy bestaet immers uit drie afdeelingen, waervan de laetste, aen het einde met eenen afzonderlyken titel, die *Fürnembsten vnnd Schönesten Teutschen Grafschrifften*, die in groot getal zijn, inhoudt.

Beide werken, zoo wel dat van Grossius als dat van Prasch, bevatten eenige gedenk- en grafschriften, die voor ons vaderland, onder het een of ander opzicht, belang hebben. Daer die twee boeken hier te lande zoo goed als onbekend zijn, dacht ik hier eene plaets te mogen inruimen, voor al wat daerin op Nederland betrekking heeft, en in hier te lande uitgegevene boeken niet voorkomt.

Zie hier wat er te Augsburg gevonden werd :

---

(1) *Basileæ, Sumtibus Joan. Jacobi Ghenatl, Acad. Typographi. In*-8°.

(2) *Apud Brunonem Smitz Bibliopol. Aug. Anno. Orbis. Red* M.D.CXXIV.-M.D.CCXXVI. In-4to.

I.

In den ommegang der hoofdkerk — *In ambitu summi Templi,* — las men het volgende :

Gloria Belgarum tumba hac requiescit Iannes
Rutilius, Mariæ prima columna Scholæ
Hic velut omnifica formavit in arte juventam,
Sic vsu docuit mystica scripta pio.
Ergo Scholæ æternæ cœlesti sede potitus,
Hic studio sentit præmia digna suo.
OBIIT. KAL. SEPTEMB. MDLXXXVII(1).

Wie deze Jan Rutilius geweeest is, kan ik niet zeggen. Noch by Foppens, Paquot, en onze andere gewone biographen, noch by Jöcher, die onderscheidene Rutiliussen opnoemt, heb ik iets over hem aengetroffen.

Uit het grafschrift blijkt, dat hy de eerste bestuerder, of een der voornaemste leeraers is geweest van de Maria-school, te Augsburg, en dat hy op den 1ste September 1587 stierf.

II.

In de kerk der Preëkheeren aldaer bestonden de drie volgende opschriften, die reeds door Sweertius(1), doch niet in alles getrouw, werden uitgegeven :

PHILIPPO
CATHOLICO. REGI. HISPANIARVM
D. IMPER. CAESARIS. MAXIMILIANI. AVG.
ET. MARIAE. D. BVRGVNDIAE. FILIO
QVI. VIX. ANN. XXVIII. M. III. D. XI.
OB. BRVGIS. FLORENTISS. AETATE

(1) D. I, blz. 27.
(2) *Deliciae,* blz. 532.

MAGNA. R. P. CHRISTIANAE. IACTVRA
RELICTIS. PATRE. ET PVPILLIS
CAROLO. REGE
ET
FERDINANDO. PRINCIPE. HISPANIARVM
AN. SAL. MDVI. KAL. OCTOBR
OB. VITAE. EIVS. FELICITATEM
F. IOAN. FABR. DEVOTISS. POSVIT
A. CHRISTI. MDXIX.

III.

IMP. CAESARI MAXIMILIANO.
AVG. PIO. FELICI
HVNG. DALM. CROATIAEQ. REGI
QVOD
SVVM. AVST. ARCHIDVCATVM
AC. ETIAM
ROM. IMP. PACATVM. REDDIDERIT
AVXERIT. AMPLIAVERIT
QVODQ. PHILIPPVM. FILIVM. ET. CAROL. NEPOT
HISPANIARVM. REGES. CONSTITVERIT.
VIXIT. ANN. LXIII. MENS. IX. D. XIX.
OB. WELSAE. DIE. XII. IAN
SALVTIS. AN. MDXIX
REGNI. ANNO. XXXIII
PRINC. OPT.
CHRISTIANAEQ. RELIGIONIS
ACERRIMO. PROPVGNATORI
FR. IOAN. FABR. AVGVST. THEOLOGVS
MAIESTATIS. SVAE. A. CONSILIO
DEVOTISS. FACIENDVM. CVRAVIT. ATQ. POSVIT
MDXIX.

IV.

IMP. CAES. CAROLO. V. AVG. MAX
CAES. FRIDERICI. III. PRONEP
CAES. MAXIMIL. AVG
ET
FERDINANDI. MAGNI. HISPANIARVM. REGIS. NEPOTI
PHILIPPI. ET. IOANNAE. HISPANIAR. REGVM. FILIO
OB. FELICEM. EIVS. ELECTIONEM
AB. VNIVERSO. POPVLO. DESIDERATAM
DE. SE. AN. ÆTAT. XX
VNANIMI. PRINCIPVM. ELECTOR. CONSENSV
FACTAM
IV KAL. IVLIAS. AN. MDXIX
· PRINCIPI. CLEMENTISS.
FR. IOAN. FABR
THEOLOGVS. ORDINIS S. DOMINICI
DEVOTISS. POSVIT
AN. REPARATIONIS. HVMANÆ
MCCCCCXX (1)

Op dit gedenkschrift volgt nog een vierde, in den zelfden smaek, ter eere van Ferdinand, keizer Karels broeder, en insgelijks door den preëkheer Jan Faber opgesteld. Daer echter Ferdinand niet onder onze vorsten gerekend wordt, heb ik het weggelaten.

Prasch stelt aen het einde der latijnsche grafschriften van Augsburg, eenige andere, die volgends hem aldaer vervaerdigd waren, maer elders werden geplaetst.

V.

Dit was te Aisteten, een Beijersch dorp, in den Opper-Donaukreits, te lezen :

(1) D. I, bl. 70-72.

IOAN. IACOBO. FLECKHAMERO
EQVITI
D. ALBERTO
ARCHIDVCI. AVSTRIAE
A. CONSILIIS
ET. SECRETIORIBVS
AC
EIVSD. CONSILIO
STATVVM. ATQ. AVLICO
A. GERMANICIS. SECRETIS
VI. CAL. IVL. A. MDCXI
BRVXELLÆ. PIE. DEFVNCTO
IOANNES. CHRISTOPH
IOANNES. PHILIPPVS
FLECKHAMERI
A. AISTETEN
ET
SABINA. FLECKHAMERA
HIERON. SCHORERI. VX
FR. SVO. CHARISS
DEB. GRATITVD. E. M. H. V. PP.
AN. MDCXVIII(1).

De verzameling bevat ook een gedenkschrift door dezen Jan Jacob Fleckhamer, met zyne zusters en broeders, aen hunne ouders toegewijd(2).

VI.

Te Augsburg zag men, naer het schijnt, nog het volgende :

ANNO. NATI. CHRISTI. SALVAT. NOST. MDL
MENS. FEBR. DIE. XXIIII
OBIIT. INGENVVS. ADOLESCENS

(1) D. I. bl. 238.
(2) D. II. bl. 15.

CONRADUS HERWARDVS
D. GEORGII. HERWARTI
INCLITÆ. AVGVSTAE. VINDELICORVM. PATRICII ORD
FILIVS
ANWERPIÆ
IBIDEMQ. SEPVLTUS
VIVAT. IN CHRISTO

O IESV. CRVCIFIXE. MISERERE. MEI(1).

Nato, quem merito genitor dilexit amore,
Affectu patrio, hæc en monumenta locat:
Conrado juveni pater ipse Georgius Herwart,
Consule nam genitus patricioq; patre,
Moribus ingenuis, castus, pietate modesta,
Integer, et patriis sedulus officiis.
Augusta Imperii patria qui natus in urbe,
Huic Anwerpia nunc ossa sepulta tenet,
Ærumnas mundi Fato dictante reliquit,
Cum Christo viuet tempora cuncta suo.

O. IESV. CHRISTE. MISERERE. MEI.

VII.

De volgende zerk, in den kruisbeuk der O.-L.-V. Kerk, in gemelde stad Augsburg, liggende, levert een der belangrijkste opschriften van alle, die ik aen het boek ontleen. Het luidt aldus:

Hie ligt begraben der Ehrnvöst und Kunstreich Martin Boets von Brussel in Brabant, des Wolgebornen Herren Jacob Fuggers Musicus, dem Gott genad. Obijt 1583. den 1 Decemb. (2).

(1) D. III, bl. 5. — Aen het hoofd van dit grafschrift, hetwelk by Prasch, te midden van andere, die te Augsburg of in de omstreken voorkwamen, te vinden is, staet het woord: ANTWERPIANUM. Moet men misschien daeruit besluiten, dat het eerste gedeelte van dit grafschrift, te Antwerpen, in de eene of andere kerk geplaetst was geweest?

(2) D. III. bl. 50.

Zie daer nog eenen onzer landgenooten, die onder de vermaerde toonkunstenaers der zestiende eeuw mag gerekend worden. De vermogende Fugger zoù geenen man van middelmatig talent in zynen dienst genomen hebben. Boets bleef aen den heer F. J. Fétis, die zoo veel opzoekingen gedaen heeft over de mannen, die de toonkunst beoefenden, onbekend (1).

Hiertoe bepaelt zich al het voor ons belangryke, dat ik in het boek van Prasch heb aengetroffen.

Onder de graf- en gedenkschriften van Basel, door Jan Grossius uitgegeven, vind ik :

I.

In den middenbeuk van de kerk van Sinte-Lenaert :

Anno M. D. LXIV. 26 April. starb die Edel Fraw Francina von Bomberg bey Antorff, Herren Balthasar Ravalasci von Meyland, Burgers zu Basel, Ehegemahel (2).

II.

In de kerk van Sint-Marten, in den middenbeuk :

Hæredes Lectori S.
Anno M. D. LXIII. Junii XXI.
obiit
in Christo Salvatore nostro
Nob. et Clariss. Vir
PAVLVS HOCHSTETER I. C.
Cujus memoriam Amici,
Cadaver hoc Sepulcrum,
D. O. M. Animam
habent,
Aet. an. XXXIX (3).

(1) De naem Boets komt niet voor in de *Biographie universelle des Musiciens et bibliographie générale de la Musique.* Brux. 1835, D. II. Zelfs ook niet in de nieuwe uitgave van 1860.

(2) Bl. 157. — (3) Bl. 199.

Alhoewel niets bewijst, dat deze Hochsteter een Nederlander geweest zy, heb ik toch dit grafschrift opgenomen, omdat leden van dit geslacht te Antwerpen, in de zestiende eeuw, gevestigd waren, en aldaer tot heden toe eene straet hunnen naem behouden heeft.

III.

In het klooster der Karthuizers, op den koor:

Anno Domini M. CCCC. XXXIII.
22. *d. mens. Septemb.*
obiit
Rev. in Christo Pater,
Dn. SVEDERVS *de* CVLENBORCH,
Dei gratiâ Episcopus Trajectens.
Cujus anima requiescat
in pace. Amen (1).

IV.

In den grooten pand van het zelfde klooster:

Anno Domini M. CCCC. XXXII...
die Veneris, tertiâ mens. Jul.
obiit
Venerabilis Vir
Dn. PETRVS de Arssen,
Præpositus et Archidiaconus
Arnheimens.
Anima ejus requiescat in pace.
Amen (1).

V.

Nog in den zelfden pand:

Anno Domini M. CCCC.....
in festo annunciationis gloriosissimæ

(1) Bl. 267.
(2) Bl. 273.

Virginis Mariæ
obiit
Honesta Domina
ADELHEIDIS de WYSE, de Davantria.
Cujus anima requiescat in pace (1).

VI.

Op het kerkhof van Klingenthal, by Basel :

In honorem doctiss. Viri
D. CORNELII MONSMA
Leovard. Frisii
LL. Cand.
prope Basileam nefariè interfecti,
in Rhenum abjecti
et post menses aliquot
inventi.

Quid juvat Italicas longè convisere terras?
Quid juvat ad doctæ Palladis ire sacra?
Per varios casus et per discrimina rerum
Huc illuc trahimur, sors mala semper adest.
Vidimus in juvene hoc Patriam linquente, Minervam
Semper amante sacram, mors tamen hunc rapuit.
Ah mors deploranda fuit, scelus, impiè latro,
Quantum commissum est, cui struis insidias!
Vir fuit insignis, quem tellus Frisica amabat,
Spes erat et Patriæ, stemmatis atq; sui.
Nulla proles matris superest. Nos vidimus ante
Sex annos matrem, tristiamq; gravem.
Quid lacrymæ prosunt, lacrymis non fata recedunt;
Sors hominum varia est : hæc tua MONSMA *fuit.*

Cecinit et posuit Matthias à Viersen Jun. Leovard.
Fris. Basil. 23 Maji M.DC.XIV (1).

(1) Bl. 280.
(1) Bl. 288.

Ik deelde vroeger dit grafschrift aen Mr J. Dirks mede, die het in de *Vrye Fries* (1) opnam, en er eenige belangryke aenteekeningen over de geslachten Monsma en van Viersen byvoegde.

Grossius geeft ook als te Basel bestaende, een gedenkschrift ter nagedachtenis van Vesalius, dat men ook by Sweertius aentreft (2); en het volgende ter eere van Erasmus, hetwelk in het huis van den vermaerden boekdrukker Froben, of Frobenius, te lezen stond (3):

VII.

CUBICULUM
D. ERASMO ROTEROD.
SACRUM
M. D. XXXV.

Een weinig lager was de god Terminus afgebeeld, en naest hem las men deze twee woorden:

CONCEDO, NULLI.

Op de kroon, die het hoofd van den god omsingelt:

MORS ULTIMA LINEA RERUM.
ΟΡΑ ΤΕΛΟΣ ΜΑΚΡΟΥ ΒΙΟΥ (3).

Deze eerbetuiging van Froben aen Erasmus vindt men, meen ik, nog elders opgenomen.

Daer de stad Basel geene genoegzame graf- en gedenkschriften opleverde om het boekjen te vullen, heeft Grossius er talryke by gevoegd, die hy van elders heeft genomen. Ons vaderland

(1) D. III, Leeuwarden, 1844, bl. 103-104.
(2) *Deliciæ*, uitgave van 1625 bl. 524. — By Grossius bl. 435.
(3) Bl. 469.

wordt daerby niet vergeten; maer hy putte meestal uit de *Monumenta sepulcralia* van Sweertius, zoo dat er by hem niet veel nieuws voor ons te vinden is.

Na de opschriften, welke de graftomben van Karel den Stoute en Maria van Burgondie, te Brugge, versieren, medegedeeld te hebben, laet hy er onderscheidene volgen, welke te Antwerpen voorhanden waren, zooals van Walterus de Berchem, Gemma Frisius, Petrus van Wesenbeeck, Plantijn, Ortelius, Ludovico Guicciardini; ook eenige van Leuven, zooals van Petrus Nannius, Justus Lipsius, enz.; dat van Goropius Becanus, te Maestricht, enz.

Ik weet niet waeruit hy het volgende van Martinus Dorpius, getrokken heeft :

VIII.

Het luidt :

Quicunque huc properas, Viator,
siste,
exiguam morulam poscimus;
Tua ne magis causa, an nostra,
ubi hæc cognoveris,
censeto.
MARTINUM DORPIUM Batavum
mors Superûm ministra
mortalib. eripuit,
immortalibus reddidit.
Six vixit, ut terra esset eo indigna :
sic mortuus est, ut cœlum videretur illum terris
invidere.
Animam tulit DEUS,
carnem morbus.
ossa nob. ad solatium relicta.
Amicis talem mortem precamur,
inimicis talem vitam.

In rem tuam maturè nunc propera.
Vale et vive.
Obiit anno M. D. XXV. prid. Kal. Jun.

Ioh. Ludovicus Vives pos. (1).

Deze Dorpius was, zooals men weet, de vriend van Erasmus, Hy heeft talryke schriften in het licht gezonden. Een gedenkschrift te zyner eere, door zynen geleerden vriend opgesteld, bevond zich vroeger in het Karthuizers klooster, te Leuven (2).

IX.

Te Marburg bestond het volgende:

Anno Domini M. D. LXIV Kal. Febr. piè in Christo obiit Clarissimus Vir. D. ANDREAS HYPERIUS Theologiæ Doctor et Professor in hac schola celeberrimus, aetat. 63 (3).

X.

Meestal laet men by het grafschrift van onzen Vesalius, die op zyne terugreize van Jerusalem, in eene arme hut, op het eiland Zante, stierf, de twee regels weg, die daer achter by moeten gevoegd zijn. Zie hier hoe men het in het boekjen van Grossius leest:

ANDREÆ VESALII Bruxellensis tumulus, qui obiit Idib. Octob. Anno CIↃ IↃ LXIV. ætatis vero suæ L. cùm rediisset Hierosolymis.

Munde vale, nulla hic est constans patria, cælum
Per te Christe datur, Patrii firma piis (4).

XI.

Ik weet niet waeruit Grossius dit ontleend heeft:

Posteritati S.
JOHANNES STADIUS Belga Brabantus
h. s. e.

(1) Bl. 334. — (2) SWERTIUS, *Deliciæ* bl. 653. — FOPPENS, D. II, bl. 852.
(3 en 4) Bl. 364.

Tanti illius viri cineres heic adspectas Viator;
sed cineres; famam enim, que cœlum spectat et solum, non vides.
cumque mortuum heic legis in busto, qui per ora virom
vivos spirabit perpetim.
Certè ille ipsus est STADIUS, quam potentissimi Hisp. et Galliæ
Reges maximis stipendiis evocatum, et ad profess. clariss.
art. adscitum honorarunt, Grudii et Parisii docentem
audire boni omnes, docti omnes præsentem
amavêre, abeuntem complanxêre.
Si tu horum es, Lector, flores insparge marmori, vel potiùs
lacrymas magno funeri mollibus votis,
bonis verbis adprecare.
Vixit. an 52. mens. ferè 2. Obiit 15. Kal. Quintil. Anno 1579
in maxuma Galliarum.
Justus Ryckius ex filia N. avo b. m. l. pp. (1).

De vervaerdiger van dit grafschrift, de gentsche kanonik de Rijcke, of Rycquius, die de kleinzoon was van Stadius, heeft nog een ander, als ook een lijkdicht op dezes afsterven, opgenomen in zyn bundeltjen : *Parcae, id est Epitaphiorum à se conscriptorum libri tres,* te Gent, in 1624, uitgekomen. Grossius, die in het zelfde jaer zyne verzameling liet drukken, kon dit boekjen van de Rijcke nog niet gebruiken.

Het grafschrift van Dodoens, zie ik over het hoofd; het komt by Foppens en elders voor.

XII.

De twee volgende zullen minder bekend zijn.

Beatæ animæ, et depositis hic eandem ad spem corpusculi exuviis CATHARINÆ BURCKARDÆ, D. Francisci Burckardi Vinariensis filiæ, anno æt. 37. conjugii 12. hoc ipso, ubi nata erat, loco, defunctæ : conjug. castiss. et opt. supra complures abortus duorum filiorum et totidem filiarum matri : Matthæus Wesenbecius maritus, et super-

(1) Bl. 374.

stites liberi, Victorinus, Catharina, et Anastasius dolentes m. p.

Conjugis hoc tumulo posuit Wesebecius *ossa* :
Vita cui et nomen pura prudensq; *fuit.*

Er staet niet by, waer dit grafschrift te zien was.

XIII.

Matthaeus Wesenbeeck had er ook een voor zich zelven opgesteld :

Matthaeus *placidâ sopitus pace quiesco*
Justitiæ et juris præco Wesenbecius.
Vita mihi studium fuit, impensiq; labores,
Et dolor et gemitus, assiduæq; preces.
Jova Pater miserére mei, miserére meorum :
Solius in Christi sanguine nostra salus.
Obiit Anno 1586. 5 Jun. aetat 55.

XIV.

Dit gedenkschrift was, volgends Grossius, te Antwerpen te lezen. Ten minste heeft hy er het woord *Antv.* tusschen gevoegd. Er staet by hem : *et hujus Eccles.* (Antv.) *ministro.* In welke kerk deze zerk lag, heb ik niet gevonden, en het valt te betwyfelen, of die wel in gemelde stad bestond.

Honorabili Domino
Guilielmo Reginaldo, aliàs Rossæo,
pio exuli Anglo,
viro doctiss. et hujus Eccles. ministro.
Obiit
xxiv. August. Anno cIↃ IↃ xciv.
In te Domine *speravi.*

XV.

In de *Graf- en Gedenkschriften der provincie Antwerpen*(1), komt in de Sint-Jacobs kerk aldaer, een fragment van eenen geheel anderen grafzerk van Gaspar Rovelasca en Elisabeth van Kestelt

(1) Bl. 252.

voor, alhoewel het opschrift van den volgenden in de *Monumenta* van Sweertius, zoo wel als by Grossius, gedrukt staet.

GASPARI ROVELASCA
domo Mediol. avis, tritavis ibidem claris
nato
Antverpiæ urbium urbe,
quam Consul difficilimis temporibus
feliciter rexit,
patre Hieronymo, viro præstante,
matre Joannâ van Valckendael
præclarâ inter Ultrajectenses stirpe,
denato
Anno CIↃ IC VIII. cùm ann. esset LXVII.
Nec non ELISABETHAE VAN KESTELT,
quæ ann. LII. devixit an. CIↃ IↃ XCVIII.
Conjugib. ad ann. XXXIII. concordib.
parentib. benè meritis
JOANNA et ELISABETHA
liberi hæredesque mœsti
poss. (1).

XVI en XVII.

Deze twee ter eere van den Gentenaer Karel Utenhove, zullen, meen ik, niet elders te vinden zijn.

Zie hier wat hy voor zich zelven had vervaerdigd :

Hic et ego tandem capio ecce in pulvere somnum,
Opperiorq; diem mea quâ mutatio fiat.
Namque animos redimet famulorum Jova suorum,
Ipse creaturamq; suam servare suetam
Asseret à caric corruptæ molis, in ævum
Libertate DEI soboles ut honore fruatur.
Hæc animo spes certa meo atq ; immota reposta est.
Θανάτῳ Πάντες ὀφειλόμεθα 1600 (2).

(1) Bl. 390. — (2) Bl. 390.

Behalve dit gedenkschrift lag te Keulen, alwaer hy op den 31sten Augustus 1600 (1), in den ouderdom van vier-en-zestig jaer en vier maenden stierf, nog deze zerk.

Vtenhoff gar aLt ȝV CöLLn stIrbt

Gendt
Ohn endt
Bey iederman
Desȝ Lob wirdt han,
Dasȝ sie erst bracht auff dise Welt
Den UTENHOVIUM auszerwöhlt
Von Gott, dasȝ er der Christen gmein
Ein Perlin köstlich wer und rein.
Des Gottes forcht, holdseligkeit
Ein Spiegel war zu aller zeit.
Milt, gütig, frey
War auch darbey.
Der MUSEN schar
Ein Zierd er war.
Im Hebraisch
Hat kaum seins gleich,
Griechisch, Latein
War ihm gemein.
Darumb bey Keysern, Fürsten, Herren
Gehalten ward in grossen Ehren
Bisȝ an sein End. Sein Fleisch, Gebein
Alhie schläfft under disem Stein.
Sein Seel in frewd Gott bey sich helt.
Sein Nam lebt ewig in der Welt.

GUILH. FABRICIUS HILDANUS
Cum mœrore et lachrymis L. M. Q. P.

Deo reLIgIosè VIXIt annos seXagInta qVatVor, Menses qVatVor.

Den Letsten AVgst : ein GVt erVVIrbt,

VVeLChs nICht VerDIrbt.

(1) In de *Alphabetische beredeneerde naemlyst der Gentenaeren* achter de *Historie van Belgis door Vaernewyck*, bl. 191, wordt verkeerdelijk gezegd, dat hy den 3den Augustus stierf. Het moet zijn, volgends dit grafschrift, den 31sten van die maend.

Karel Utenhove, uit een oud adellijk geslacht geboren, begon zyne studien te Gent en voltooide ze te Parijs, alwaer hy zich eenen geruimen tijd ophield. Later ging hy naer Engeland en zette zich eindelijk te Keulen neder. Hy was geen ongelukkig beoefenaer der Latijnsche en Grieksche talen, en bezat bovendien nog het Hebreeuwsch, het Fransch, het Engelsch, en het Hoog- en Nederduitsch.

ALGEMEENE VERSPREIDHEID DER MIDDELEEUWSCHE LETTERKUNDE.

—

Een bewijs, hoe de middeleeuwsche letterkunde overal, en tot in Italië toe, verspreid en gekend was, vindt men by Petrarca, die ten jare 1304 geboren werd en in 1374 stierf, en dus te midden der veertiende eeuw bloeide. Hy zingt immers in zynen *Trionfo d'Amore* :

> Ecce quei, che le carte empion di sogni,
> Lancilotto, Tristano, è gli altri erranti,
> onde convien, che'l Vulgo erranti agogni.
>
> Vedi Ginevra, Isotta, e l'altre amanti (1)...

Dit zijn alle ridders of vrouwen, die tot den Arthurkring behooren.

---

(1) *Les œuvres amovreuses de Petrarque, traduites en francois par* Placide Catanvsi. Paris, 1669, in-12° bl. 230.

JORIS WYBO OF SYLVANUS.

Groot is het getal der Zuid-Nederlanders, die, tydens de rampzalige beroerten der zestiende eeuw, hun vaderland verlieten, om elders eene schuilplaets te zoeken. De te vroeg gestorvene Gaillard, heeft in zyne door de Koninglyke Akademie bekroonde verhandeling (1), twee honderd en vier-en-dertig onzer landgenooten opgenoemd, die naer Noord-Nederland overgingen, en deze zijn alle, het zy als staetsmannen of krijgslieden, het zy als geleerden, letterkundigen of kunstenaers, min of meer vermaerd. De uitwykelingen, wier naem niet tot ons gekomen is, moeten ongetwyfeld op meer dan het dubbel berekend worden.

Noord-Nederland was echter het eenige gewest niet, waer naer zy gevlucht zijn. Veel andere vertrokken naer Engeland, naer Duitschland, en zelfs naer Denemark. Talryke Belgen verbleven vooral te Londen en te Frankenthal. Het is bekend, dat een Gentenaer, Jan Utenhove, die in onze letterkunde als vertaler der Psalmen Davids aengehaeld wordt, in eerst gemelde stad, ten jare 1551, eene hervormde kerk voor zyne landgenooten stichtte (2).

(1) *De l'influence exercée par la Belgique sur les Provinces-Unies.*

(2) Hy beschreef de lotgevallen dezer kerk in een boek ten titel voerende : *Simplex et fidelis narratio de instituta ac demum dissipata Belgarum, aliorūq. peregrinorum in Anglia, Ecclesia : et potissimum de susceptis postea illius nomine itineribus, quæq; eis in illis euenerunt*, 1560. Basiliæ, ex officina Joannis Oporini, Anno Salutatis humanæ M. D. LX. Mense Martio.

Deze is heden nog in wezen, en heeft, vóór eenige jaren, het jubelfeest van haer driehonderdjarig bestaen gevierd. De eerw. heer kanonik de Haerne, heeft in eene, zoo voor onze geschiedenis als voor onze tael zeer belangryke verhandeling, eenige byzonderheden over die *Dutch Church*, zoo als de Engelschen ze noemen, medegedeeld. Zy werd opgericht in de voormalige kerk der Augustynen (1), en was voor de Nederlanders in 't algemeen bestemd. Tot heden toe ziet men aldaer, in de *Vestry* (de Sakristry), eene lijst der Predikanten en ouderlingen, die in vroegere eeuwen by die gemeente in bediening waren. De heer de Haerne deelt er eenige namen van mede, die zyne aendacht vestigden, omdat ze tot ons vaderland behooren.

Het zijn deze :

NAMEN VAN OUDERLINGEN.

JAER DER BEDIENING.		GEBOORTEPLAETS.
1550.	Martinus Micronius.	uit Vlaenderen.
1550.	Gualterus Delœnus.	uit Brabant.
1563.	Godefridus Wingius	van Luik.
1570.	Georgius Wybotus (2)	van Pitthem.
1573.	Jacobus Regius (3)	van Kortrijk.
1580.	Joannes Sorlot	van Brussel.
1581.	Assuerus Regemorterus	van Antwerpen.
1659.	Cæsar Calandrinus	van Staden.

NAMEN VAN PREDIKANTEN.

1586.	Joannes van Peene	van Rousselare.
1592.	Jacobus Wybotus (4)	van Gent.
1604.	Leonardus Moyaert.	van Herenthals.

(1) *Souvenirs historico-linguistiques du voyage d'un flamand dans la Grande-Bretagne*, geplaetst in : *La Belgique, Revue des Revues*, Brux. 1856, D. II, bl. 292-306 en 337-356.

(2) Waerom Wybo hier onder de *Ouderlingen*, en niet onder de *Predikanten* voorkomt, weet ik niet.

(3) De naem van dezen *Regius* was waerschijnlijk *de Coninck*.

(4) Of *Jacobus Wybotus*, van Gent, een bloedverwant was van *Georgius Wybotus*, van Pitthem, elders *Wybotius* genaemd, is mogelijk ; zijn zoon was het echter niet, want in het boekjen, daer ik over ga handelen, wordt wel van de vrouw van Georgius, maer niet van zyne kinderen gewag gemaekt.

Zie daer de eenige melding, die ik gevonden heb van Joris Wybo, ook bekend onder den naem van *Sylvanus*, eenen der bedienaers van die hervormde kerk te Londen. Hy was, zooals het verder zal blyken, te Pitthem, in West-Vlaenderen, ten jare 1530 geboren, en stierf te Londen op den 28sten Juny 1576. Zijn naem komt by de schryvers, die over hervormde godgeleerden of over de nederduitsche dichters gehandeld hebben, niet eens voor (1). Het is waer, indien men hem naer hetgeen wy van hem kennen, mag beoordeelen, dan was hy verre van uitstekende verdiensten te bezitten.

De byzonderheden over 's mans leven ontleen ik aen het volgende allerzeldzaemste boeksken :

I. Gheestelijcke Liedekens, ghemaeckt (ende oock sommighe by een vergaedert) tot stichtinge aller Christgheloouigen.

Door M. Ioris Wybo alias Syluanus voormaels Dienaer der Gereformeerder Ghemeynten Christi, binnen Antwerpen, ende daer naer inde Nederduytsche Kercke tot Londen.

Hier achter is oock by gheuoecht des voorseyden M. Joris Laetste Predicatie seer profijtelijck tot leeringhe ende vertroostinghe, ende wederlegghinge van verscheydē dwalinghen.

Met een corte beschrijuinghe syner sieckten ende afscheydens wt deser Werelt : Ende sommighe Epitaphien tot syner ghedachtenisse ghemaeckt.

t'Hantwerpen,
By Jasper Troyens, woonende op de Catte vest, inden Tennen Pot.
Anno. M. D. LXXXII.

In-12, eerst van 37 aen eenen kant gecyferde bladen; dan met eenen afzonderlyken titel : *Laetste Predicatie, gedaen van*

(1) Glasius, in zijn *Godgeleerd Nederland, Biographisch woordenboek van Nederlandsche Godgeleerden*, 's Hertogenbosch, 1852-1856, 3 dn, in-8°, kent hem niet, zelfs ook niet onder den naem *Sylvanus*. Onder dezen vindt men ter loops melding van hem gemaekt by *Uyttenhooven, Geschiedénis der Hervormde Kerk, te Antwerpen*. Amsterd. 1794, in-8°, bl. 149.

den vromen Dienaer Jesu Christi Georgius Wybotius *andersins* Syluanus, *Dienaer des Godlijckē woorts in de Nederduytsche Ghemeynte te Londen, Den 14 Juny* 1576. Deze *Predicatie* met het voorwoord van Johannes Cubus, geteekend uit Londen, den 26ᵗᵉⁿ October 1576, loopt op nieuw met aen eenen kant gecyferde bladen tot op 18 rᵒ; op de keerzyde van dit blad begint een Latijnsch gedicht : *In demortuum D. Georgivm Wybotivm, suum dum viueret, in Ecclesia Belgio-germanica Londinensi Symmystam, G. Wingius*, dat tot ten halve van de keerzyde van het volgende loopt. Daeronder staet eene in hout gesnedene versiering.

Of dit boekjen daermede moet eindigen, is twyfelachtig, doordien men op bladzyde 18 leest : « *Hier na volgen de* Epitaphien *tot gedachtenisse* Georgii Wybotii ghemaeckt, » als of daerna meer dan een *Epitaphie* moest komen. In den tweeden druk heeft men dat, nog al uitgebreid vers, van Wingius weggelaten ; maer men vindt er tot negen groote en kleine *Grafschriften*. Moeijelijk zal het zijn omtrent het getal der bladzyden der uitgave van 1582 eenige zekerheid te hebben, doordien men niet licht een tweede exemplaer zal aentreffen. Zelfs de druk van 1596, is zoo hoogst zeldzaem, dat hy my slechts eenmael is voorgekomen.

Na den titel beginnen op blad 2 de *Liedekens* ten getale van een-en-dertig, waervan het laetste eindigt op blad 37. Op het volgende, zooals ik reeds gezegd heb, komt de *Predicatie;* daerna bl. 15ᵛᵒ: *Corte beschrijuinghe der sieckten ende des steruens Georgii Wibotij*, en eindelijk het latijnsch lijkdicht van Cubus, dat uit zeven-en-dertig *disticha*, of vier-en-zeventig verzen, bestaet. Het is geheel in den smaek van het stuk, dat ik hierachter mededeel.

Jasper Troyens, de drukker van het boekjen, werd te Antwerpen ten jare 1577 als meester door de gilde aengenomen (1),

(1) Zie *Van der Straelen, Geslagt-lyste der nakomelingen van Christoffel Plantin*, Antw. 1858, in-4ᵒ bl. 560.

doch verliet die stad, nadat ze in 1585 aen Parma was overgegaen, trok naer Noord-Nederland, zette zich te Dordrecht neder en bleef aldaer zijn vroeger bedrijf, of ten minste dat van boekhandelaer, uitoefenen. De naem Troyens moet dus op de reeds zoo talryke lijst van de uitwykelingen der zestiende eeuw worden gebracht.

Te Dordrecht gevestigd deed hy eenen tweeden druk van de liedekens van Wybo verschynen. Daer deze uitgave, zoo weinig voorkomt als de eerste, en van deze nog al merkelijk verschilt, zal ik ze hier insgelijks breedvoerig beschryven.

Gheestelijcke Liedekens gemaect (ende oock sommige by een vergadert) tot stichtinge aller Christgheloouighen Door M. Joris Wybo *alias* Sylvanus voormaels Dienaer der ghereformeerde Ghemeynten Christi binnen Antwerpen ende daer naer inde Nederduytsche Kercke tot Londen.

Noyt maer eens ghedruct, ende nu de tweedemael ghedruct, ende van nieus ouersien, ghecorrigeert ende verbetert.

Hier achter is oock by gevoecht des voorseyden M. Joris laetste Predicatie, seer profijtelick tot leeringe ende vertroostinge ende wederlegghinghe van verscheyden dwalinghen.

Met noch een corte beschryuinghe syner doot ende afscheydens wt deser werelt : Ende de Epitaphien tot syner ghedachtenisse ghemaect.

Noch zijn hier by ghevoecht sommige gheestelijcke Liedekens, die noyt te voren in druck zijn gheweest, seer profijtelick ende stichtelick om te singhen ofte te lesen.

Tot Gorcvm
Voor Jasper Troyen, woonende tot
Dordrecht inde Griffioen, An. 1596.

In-12°, van 64 ongecyf. bladen of 128 bladzyden.

Deze uitgave van 1596 bevat: vooreerst, een-en-dertig *Gheestelijcke Liedekens,* die acht- en zestig bladzyden beslaen, en alle met kantteekeningen, zijnde verwyzingen naer de Heilige schrift, voorzien zijn. Dan volgt, met eenen afzonderlyken titel: *Laetste Predicatie, ghedaen vanden vromen Dienaer* Jesv *Christi* Georgius Wibotius *andersins* Sylvanus, *Dienaer des Godlicken Woorts in de Nederduytsche Ghemeynte te Londen, den 14 Junij* 1576, met een voorwoord van Johannes Cubus, zynen mededienaer. Dan komt eene *Corte Beschrijvinghe der siecten ende des steruens Georgii Wibotii,* met een gedeelte van zijn testament, waervan de eerste regels luiden: *Ick Joris Wybo gheboren van Putthem in Vlaenderen, out* xlvi *jaren oft daer ontrent, nu cranck te bedde ligghende, nochtans mijn memorie ende verstant door Godes ghenade noch wel hebbende,* enz. Het overige heeft geen belang. Hierop volgen negen Grafschriften, waeronder een door *Georgium Wingium,* vijf door *Johannes Cubus* of *Cub,* en drie door Lucas d'Heere. Daerachter staet een *Lof-sanck Georgii Wybotii: waerin Godes groote ghenade over hem verclaert wort.* Het boekjen wordt besloten door: *Sommighe Gheestelicke Liedeken die hierby te voren noyt in druck en zijn gheweest, seer schoon om op Bruyloften ofte eenighe andere maeltijden te singhen.* Deze liedekens zijn ten getale van zes. De druk van 1596 is dus volledíger dan de vroegere.

Uit het medegedeelde kan men reeds een gedeelte van 's mans levensbericht opmaken, en in de aengehaelde *Corte beschryvinghe der siecten ende des steruens Georgii Wybotii* van J. Cub, leest men: *Dese Predicatie* (zyne laetste).... *in de Nederduytsche Kercke*

te Londen... ghedaen sijnde, op den 14 Junij voor den middach, ende de selue onse Broeder daer nae te huys ghegaen sijnde, soo heeft hem Godt terstont ontrent den middach, een sieckte toeghesonden : de welcke hem alsoo beuanghen heeft, dat hy nae dien dach, gheen lichamelijcke spijse meer en heeft ghenomen : ende oock' gheene ruste meer en heeft ghehadt, tot dat hy eyndelijc den thienden dach daer na, in den Heere ontslapen is. Het blijkt ook verder uit het aldaer verhaelde, dat Wybo gehuwd was.

Wat hy vroeger, vóór dat hy te Londen, de hervormde kerk bediende, verrichtte, leert men uit den boven reeds gemelden *Lof-sanck*. Ik schrijf er hier een gedeelte van af, dat tevens als eene eerste proeve van 's mans dichttrant kan dienen :

Godt der Goden ick singhen sal,
een vrolick Liet met groot geschal :
mijn Gheest wil hem verblijden
in Gode mijnen vader goet,
die my soo veel ghenade doet,
nu en tot allen tijden.
Ick wil met eenen nieuwen sanck,
hem singhen eere, lof, ende danck,
en zijnen name prijsen
want zijne groote bermhertigheyt,
sal blijuen inder eeuwigheyt,
dwelck my doet verjolijsen.
De Heer heeft my veel goets ghedaen,
veel weldaden heb ick ontfaen
van mijne kintsche daghen.
Sy zijn in sulcken groot ghetal,
ick can die niet vertellen al...

Doen ick om Godes heylich woort
gheuanghen was, ben ick verhoort
in mijn ghebeden clachtich.
Int iaer 1538. De Heer heeft my verlost eer lanck :
tot zijn Ghemeynte mijnen ganck
gheschickt, door zijn hant crachtich
om dat ick stout end' onbevreest,

1559. soud' prediken door zijnen Gheest,
zijn ghenade verheuen,
en vercondighen zijne wet,
als een Basuyn' end' een Trompet,
voor die in sonden sweuen.

Eerst hebb' ick in mijn Vaderlant
ghepredickt, en kercken gheplant,
ende die hooch op ghebouwet :
maer Vlaender heeft my onghespaert,
en Brabant oock na zijnen aert,
veruolcht en seer benouwet.
Om my te dooden met ghewelt,
heeft my Antwerp gheset op ghelt :
maer hebb' dies niet gheswegen,
dan veel te meer ghehouden aen,
want ben na Hollant oock ghegaen,
verbreyden daer Gods weghen.

Als ick t' Antwerpen hadd' gheleert,
en onder 't cruys Gods kerck vermeert,
ses Jaer : doe liet ick hooren,
inde vryheyt int openbaer
1566. mijn stemme claer ontrent een Jaer,
tot s' duyvels rijck verstooren,
dan als de vryheyt nam een endt,
en nu van allen was bekent,
ben met veel Gods dienaren,
vol swaricheyt, en groot verdriet,
om de verstroyinghen gheschiet,
1567. nae Vrieslant opghevaren.

1569. Van daer te Londen nu gherocht,
ben totten dienst des Woorts ghebrocht,
der Nederduytscher kercke :
bouen mijn meyning' ende raet,
door Godes wonderlicke daet,
ben ick tot desen wercke,
des Predikens ghecomen daer,

en God heeft zijne Christen schaer
in mijn comste gheseghent :
soo dat sy nu in vrede bloeyt,
lieffelick toenemt ende groeyt,
met s' hemels dauw bereghent.

Maer van Godt ben ic diemael cranck
te bedd' gheworpen, cort of lanck
by maenden ofte daghen
soo dat ick met seer cleyn jolijt
hebbe ghedient in mijnen tijt,
niet wel nae mijn behaghen.
Maer telcken als ick wert ghesont,
begonste ick weer in corten stont
Gods heylich woort te leeren
int midden zijnder Kercken schoon,
daer hy ghestelt heeft zijnen Throon,
om zijn rijck te vermeeren.

Ick danke Godt seer goedertier,
die my noyt heeft in gheen dangier,
noch swaricheyt verlaten.
Hy draecht altijt sorghe voor my,
en maeckt my van den quaden vry,
en troost my bouen maten.
Dies wil ick hem wt s'herten gront,
mijn leven lanck, met vollen mont,
singhen lofsanghen schoone :
tot dat hy wt ghenade groot
door Christum my wt allen noot
1576. roept, tot des leuens croone.

Bydeeen-en-dertig liederen, waermede het boekjen begint, staet telkens de wijs, waerop ze gezongen werden. Ik acht het voor de geschiedenis van ons volkslied niet zonder belang deze op te geven ; des te meer, daer het grootste getal van vóór 1576 dagteekent. Die zangwyzen zijn : *Ick woude ick ware een wilde Swaen. — O Rhetorijcke bloemeken puere. — Het voer een Ruyter jaghen. — Van Andries Kespe. — Hoort toe ghy Dochters gracieus. — Vanden slach*

van Greuelinghen. — Ghy die niet meer int vleesch en zijt. — Laet ons den Lants-man louen. — Hertekens minioot te samen verblijt. — Een vaste Borcht is onse Godt. — Jesabels Priesters zijn opghestaen. — Belijdt altijt den Heere met iolijt. — O Godt wy dancken, of *Met mijn stemme tot den Heere. — Wt dieper noot. — Den lustelijcken Mey. — O radt van Auentueren. — Nu frouwet u leuen Christen ghemeyn. — Ieuchet den Heere. — In doots ghewelt lach ick gheuaen. — O Sion wilt v vergaderen. — Nieupoort hout u vaste.* — Sommige dezer wyzen, zooals : *Vanden slach van Greuelinghen, Van Andries Kespe, Wt dieper noot,* enz. werden voor twee of drie liedjens gebruikt, terwijl een drietal dezer op de wyze : *Alsoo 't beghint,* dat is op de muziek, die daervoor vervaerdigd was, gezongen werden.

Zie hier nog een paer liederen van Wybo :

Den coelen Mey is nv in zijn saysoen,
lieuelijck en groen,
ende vol reucken soet,
waer door de mensche wert moedich ende coen
om deucht te doen
ghecrijcht nu gheest en moet,
een mensche goet
die wijs en vroet
in Godts vreese is opgheuoet
Dat lustich gheclanck,
der Voghelen sanck,
wert nu ghehoort in blijden toone,
met soete gheluyt singhen sy eenen stranc(1),
Gode sy danck,
idoone, voor zijn weldaet schoone.

Broeders minioot te samen nu verblijt
in desen tijt
lustich ende playsant,
waer in dat bloeyt den Mey tot ons profijt

(1) In de tweede uitgave staet : *even stranc.*

dies nu met iolijt
verheucht aen elcken cant
in Christo triumphant,
het liefste pant,
van den hoochsten Godt ghesant,
hy is in onsen Mey
lustich ende vey.
Noyt Mey so vruchtbaer was beuonden
al onse schulden hy op den Cruyse ley
met groot gheschrey,
sijn wy ontbonden, door sijne wonden.

Wy zijn ontbonden van onse banden swaer,
en verlost voorwaer,
van sonde, helle, doot,
wy hebben door Christum een aengename iaer
vercreghen claer,
die ons wt liefden bloet,
van sonden groot
in sijn bloet root
ghewasschen heeft minioot.
Hy is dat Lam,
dat de sonden opnam,
om dat in sijnen lijve te draghen,
als hooge Priester hy op den cruyce clam
om den Vader gram,
door zijne slaghen, te behaghen.

Godts gramschap swaer is nu gheheel vergaen
te niet ghedaen,
door zijns Soons dierbaer bloet
de vloec des Wets ons nu niet meer can schaen.
Sijt ghy belaen
tot hem loopt metter spoet
doort gheloone en boet,
die ons behoet
al van des helschen gloet.
Doot, Helle, vyant
ligt nu in tsant
onder den voet Christi vertreden.

Hy heeft sijn cracht door sijn rechter hant
bethoont vaillant
hy heeft ghestreden, wy sijn in vreden.

Wy sijn in vrede te weten nae den gheest,
die smaecken den keest,
vaten die woorden mijn.
Maer die dwalen die Libertijnen meest,
die als een beest,
verstaen die Schrift deuijn
ende als een Swijn
door eenen schijn
die omme wroetende sijn.
De werelt quaet
des Duyvels raet
moeten wy gantsch, en gaer verlaten,
en door den gheest bethoonen met der daet
dat wy vroech en laet
de sonden haten tot onser baten.

Dit lied en ook het volgende mogen onder de beste van Wybo gerekend worden, want veel zijn zonder de minste verhefling en soms niet veel meer dan berijmde proze.

Zie hier het andere.

Sal ick niet eens ghenesen
van mijne sieckte quaet
en wederomme wesen,
in mijnen eersten staet?
Wanneer sal ick betreden
het huys des Heeren soet
en storten mijn ghebeden
al in die Heylighe steden
voor Godt mijn Vader goet?

Ick en wil niet verflouwen,
in mijnen anext en noot,
op Godt sal ick betrouwen,
al laghe ick in de doot.
Sijn woort maeckt my indachtich

dat hy niet en verlaet
die hem aenroept waerachtich
in den Gheloone crachtich
door de liefde die niet vergaet.

Lieuer hebbe ick te lijden
veel smerte en pijne swaer
en wettelijck te strijden,
al teghen mijn vleesch eenpaer
dan in sonden te leuen
ende wellust des vleesch
met den boosen verheuen,
tot ydelheyt begheuen
nae der booser werelt heesch.

V aenroepe ick, o Heere,
wilt my ghenadich sijn,
versterckt mijn lichaem teere
dat lijden mach smerte en pijn;
en wilt my niet verlaten
nae dijne beloften claer,
castijdt mijn vleesch by maten,
dat mijnen gheest can baten
en my niet valt te swaer.

Anders can ick niet draghen
benautheyt en verdriet.
Ick moet v, Heere, claghen,
wat my dickmaels is gheschiet.
Mijn vleesch is seer machtich
en teghen den Gheest rebel,
dees twee sijn niet eendrachtich,
twelck ick beweene clachtich
en doet my groot ghequel.

Niet en can my vermaecken
dan Godts woort playsant,
twelck doet de menschen blaken
in liefden triumphant

ende versteroktse inwendich,
al waren sy desolaet,
vertroostende behendich
een yeder mensche elendich
met woorden delicaet.

Vliet van my, swaer ghedachten,
hoe quelt ghy my soo seer?
wat baten vele clachten
die my beswaren meer;
waeromme wil ick treuren
in desen swaren strijdt,
hulpe sal my ghebueren
die eewelijck sal dueren,
waer door ick ben verblijdt.

Soude ick my niet verblijden
en grijpen eenen moet,
want my Godt tallen tijden
soo vele ghenade doet;
hy is mijn Vader goedich
hoe wel hy my castijdt,
die my wt liefden gloedich
van herten seer saechtmoedich,
besoeckt tot mijn profijt.

Een zestal der liedjens van Wybo hebben tot onderwerp de rechting of gevangenzetting van predikanten of anderen, die de leer der hervorming wilden verspreiden. Zoo zijn er een paer toegewijd aen den gewezen karmelieter monik Christoffel Smit(1), meer gekend onder den naem van Fabricius, die in Engeland getrouwd zijnde, als hervormd leeraer optrad, en zich naer Antwerpen begaf, alwaer hy ten jare 1564, op den 4den October, veroordeeld werd om levend te worden verbrand. Toen men hem, op den volgenden dag, ter

(1) Hy onderteekende zyne brieven nu eens *Christoffel Smit* en dan eens *Christoffel Marissael.*

dood leidde, ontstond er een oproer; maer men gelukte er niet in hem te verlossen. Fabricius lijk werd in de Schelde geworpen (1).

In twee andere liedjens komt hy nogmaels op Fabricius te rug, en verhaelt, hoe deze met eenen Olivier Bockius in den strik werden gebracht door zekere *Lange Margriet,* die hun verblijf binnen de stad aen heer Symon de Loose, prochiaen van Onze-Lieve-Vrouwe kerk, bekend maekte, en hen des avonds by den Markgraef ging aenklagen. In gevolge werden zy den tweeden July 1564, des morgends ten zeven ure, gevangen genomen. Olivier werd echter later in vryheid gesteld.

Een dezer liedjens is gemaekt vóór de rechting van Fabricius, en toen hy nog vast zat (2).

---

(1) Dierckxsens, *Antverpia Christo nascens et crescens.* Antv., 1773, in-8°, D. IV, bl. 249.

(2) Er bestaet een hoogst zeldzaem boekjen over het gevangenzetten en verbranden van dien Fabricius. Het draegt ten titel :

Historie
ende geschiedenisse vande verraderlicke
geuangenisse der vromer eñ godsaliger Mannen,
Christophori Fabritii, Dienaer des Goddelicken
woordts binnen Antwerpē, ende Oliverii Bockij,
Professeur der Latijnscher sprake, in de hooghe eñ
vermaerde schole van Heydelberch, waer van den
eenen tot een siecklicke eñ ellendige verlossinge gecomen, eñ den anderen wreedelick vermoordt ende
ten vyere opgeoffert is.
Nv anderwerf verbetert ende vermeerdert.

Matth. v.
Salich zijnse, die veruolginge lijden om de gherechticheyt :
Want het rijcke der Hemelen behoort hen toe.
t'Hantwerpen
Op de Catteveste, in den Tennen Pot, by Jasper
Troyen, Int jaer m. d.lxxxii.

Met het in hout gesneden vignet van den drukker, voorstellende eene groote tinnen kan of pot, waer achter de brand van Troje en het houten paerd, en rondom het opschrift : troia sterck brack dver verraet. als een pot om haer misdaet. Het geheel in eene versiering.

In-12°, 28 en 279 bladzyden.

Blykends den titel was deze uitgave niet de eerste.

Guido de Brès, van Bergen in Henegau, vertaelde dit boekjen in 't Fransch.

Eindelijk, twee andere hebben betrekking op de vervolgingen tegen de hervormden te Hondschoten ingericht. Uit eene kantteekening luidende : *Willem Damman, dienaer s' woorts te Hondschoten in Westvlaenderen,* blijkt, dat het lied vooral op dezen toepasselijk is. Men leest daerin :

Men hoort nv anders niet
dan druck aen elcken cant,
te Hondschote, soomen siet,
is nv groot iammer want
de Procureur vermoedich
heefter neghen gheuanghen,
de welcke als schaepkens goedich
al nae den slach verlanghen.

Al met seer groot ghewelt
den tweeentwintichsten dach,
in Sprockel, tsy u vertelt,
smorghens ten vijuen, ach!
ses mans dry vrouwe persoonen
ghecoort ende ghebonden
gheworpen sonder verschoonen
in Muyten al warent honden.

Het volgende begint alsdus :

Ick Ghersteeooren hoort na mijn,
wiens name is Jan Heerewijn
wt Enghelant quam ghegangen,
maer nu ben ick op dit termijn,
te Hondschoten gheuanghen.

Het overige heeft geen belang meer.

Deze laetste liedjens, zoo wel als de *Gheestelicke Liedekens om op Bruyloften ofte eenighe andere maeltijden te singhen,* zijn verre beneden de twee, die ik hiervoren in hun geheel heb medegedeeld ; maer voor deze laetste en voor de overige, waermede zijn bundeltjen aenvangt, ontleende hy aen de Psalmen

van den koninglyken Profeet en aen andere boeken van de Heilige Schrift veel verhevene denkbeelden of dichterlyke uitdrukken, die hy zich ten nutte wist te maken.

Wat de laetste *Predicatie* van Wybo betreft, die juist niet door hem geschreven, maer door Johannes Cubus werd opgeteekend, deze heeft als prozastuk geene verdiensten. Zy is, zooals de protestantsche leerredenen van dien tijd, eene koude redenering doorzaeid met uitvallen tegen « *den Paus, de Papisten, de Bullen, de Aflaten,* » enz.

Ten slotte laet ik hier nog een latijnsch vers op Wybo volgen. Ik ontleen het aen een handschrift voortskomende van den heer S. de Wind, te Middelburg, en thands deelmakende van het *Historisch Museum,* te Gent(1).

In obitum pii et docti viri D. Georgii Wybotii,
Ecclesiæ Londino-Belgicæ fidelissimi pastoris,
Epicedium.

—

Firma licet sint fata, queunt nisi tempore fixo
tollere mortales, sic moderante Deo.

At tua mors multis est importuna, Wyboti,
visa piis, quorum in pectore charus eras.

Te deflet coniunx, te Ecclesia Belgica luget,
symmystæ tristes congemuêre tui.

Obscuro mœrent sublatum lumen ab orbe
et dotes tantas interiisse simul.

Accensum fueras lumen de Lumine vero,
ipsius ut fidus testis ubique fores.

Quò Sathanæ regnum, quò Antichristique tenebras
discuteres gnauus miles et acer eras.

(1) Hiervoren bl. 50, heb ik er reeds den brief van Carolus Clusius uit laten drukken.

Vox tua per varias Belgarum increbruit oras,
sermo tuus Christi buccina clara fuit.

Patria te Christi nomen non passa docentem,
ingrata apprensum carcere clausit atro.

Propter idem nomen diram Brabantia mortem
sæpe minata tibi est et machinata dolis.

Hinc ubi te eiecit rabies furiosa Tyrannωn
atque Dei verbo non dedit esse locum.

Cessisti furiis, veniens proscriptus et exul
ad Phrysiæ fines, qui patuêre tibi.

Expositum quoties grauibus mortisque periclis
eripuit Dominus, restituitque gregi!

Per mare, per terras jactatum te Anglia tandem
hospitio excepit, tuta vbi vita foret.

Hîc pene assiduis morbis, capitisque dolore
confectus, toto corpore fractus eras.

Interea validos habuit tua concio neruos
flecteret vt quæuis pectora dura virûm.

Præ multis diserta tibi facundaque lingua
est data, et in verbis gratia mira fuit.

Doctrinam ex sacris prompsisti fontibus haustam,
hanc methodo tractans, pro populoque rudi.

Hæreticis asper, confutans dogmata falsa,
atque monens grauiter quemque cauere lupos.

Acriter obiurgans resipiscere nescia corda,
percellens ira iudicioque Dei.

Ad verum extimulans cunctos pietatis amorem,
ignaua exacuens pectora, fracta ligans.

Fervidus et sancto Domini conductus honore,
odia non hominum, nullaque dona morans.

Integra vita fuit, certe omnis criminis expers,
et faciles mores quc placuêre bonis.

Verum hæc non periêre tibi, Deus ipse rependet,
quando suis seruis prœmia magna dabit.

Quam Christo mandasti animam moriendo fidelem
hanc habet, hanc Abrahæ nunc sinus ipse tenet.

Ex mundi luto cœlestia gaudia pura
cernis, et e turbis est tibi firma quies.

Diceris a nobis mortalibus esse beatus
quem mala nulla premant, nec caro praua grauet.

Nos trahimus vitam, mortis versamur in vmbra,
obruimur vitiis perpetuisque malis.

Horrida (prædictum est) nunc instant tempora nobis,
impendet cunctis sœua procella piis.

Tolluntur justi e vivis et turba piorum
tristia ne cernant, ante diemque malum.

Intereuntque pii doctores lumina mundi,
messores obeunt, dum bona messis adest.

Deficiunt nautæ dum tempestatibus atris
jactatur vasto turbida cymba mari.

Christe, tuum ne linque gregem pastoribus orbum
ne verbo vitæ destituantur oves.

Sunt ingrata quidem nec digna hæc secula tantis
dotibus : at jacias nominis ergo tui

Vt sic in terris sanctorum Ecclesia crescat
et fiat magnum nomen ubique tuum.

Dit vers bevat niets dan hetgeen men alreeds uit het boven opgegevene geleerd heeft. Wanneer men alles te samen trekt, blijkt, dat Joris Wybo, te Pitthem, ten jare 1530 geboren, de leer der hervorming omhelsde, en zich van op zijn acht-en-twintigste jaer op het prediken toelegde; na dat hy zich, gedurende zes jaren in het geheim en een zevende (in 1566), in volle vryheid te Antwerpen, had laten hooren, werd hy gedwongen die stad te verlaten en trok naer Friesland. Drie jaren later, dat is in 1569, ging hy naer Londen, alwaer hy de *Nederduitsche kerk* tot op den dag van zijn overlyden, den vier-en-twintigsten Juny 1576 voorgevallen, bediende.

Doch ik heb aen Wybo, die als dichter niet hoog te pryzen valt, en van wien men in eene algemeene geschiedenis onzer letterkunde slechts zeer beknoptelijk zal kunnen gewagen, reeds meer bladzyden toegewijd dan ik het eerst voornemens was te doen.

Spaerzaemheid van keizer Karel.

De nauwheid van keizer Karel mag hem niet verweten worden; zy was immers in hem eene noodige deugd, die men gerust aen de groote heeren zoû mogen aenpryzen.

S. de Vries, *Groot historisch Magazijn*. Amsterd. 1688, in-8°, bl. 285.

NUMISMATIEK.

§ 1. Onuitgegevene munten der heeren van Batenburg.

In myne onlangs verschenen *Histoire de la Souveraineté de 's Heerenberg,* maekte ik nog al een groot aental munten der voormalige graven van den Berg, in Gelderland, bekend, welke, het zy aen de vlytige opsporingen van professor van der Chijs ontsnapten, het zy by Verkade, voor het door hem behandelde tijdvak, niet voorkomen. De verzameling mijns vaders, wat de reeks der steden en heeren van Gelderland betreft, leverde echter behalve de 's Heerenbergsche, verder nog eenige onuitgegevene stukken op, welke ik der aendacht waerdig oordeel om in dit *Museum* beschreven te worden.

De vryheerlijkheid Batenburg op de Maes, in de Betuwe, gelegen, kwam reeds omtrent het einde der XIIIe eeuw in het bezit van het Huis van Broneckhorst. De geschiedenis dezer heerlijkheid levert weinig belang op : benevens eenige twisten van gansch plaetselyken aerd met naburige dynasten, versmelt zy zich geheel en al in de algemeene gebeurtenissen van Gelderland.

De heeren van Batenburg hielden van de duitsche keizers het recht van munt te slaen, een recht dat wy hun reeds in de XVe eeuw zien uitoefenen. Edoch de stukken, die ik hier beschrijf, zijn van later tijdstip en behooren bepaeldelijk aen de vryheeren Herman-Dirk en Maximiliaen.

Herman van Bronckhorst, heer van Batenburg, had vier zonen : Willem, die hem by zyne dood (1556) opvolgde; Karel, heer van West-Barendrecht; Dirk en Gijsbrecht, die het *Verbond der Edelen* beide met hun bloed bezegelden, dewijl zy, zooals men weet, nog in zeer jeugdigen ouderdom te Brussel, op bevel van Alva, onthoofd werden (1568).

Toen Willem van Bronckhorst, de heer van Batenburg, in 1573, tegen de Spanjaerds strydende, by Haerlem werd doodgeschoten, ging de heerlijkheid over aen zynen zoon Herman-Dirk (1573-1612).

Herman-Dirk had geene nakomelingen; maer zijn erfdeel kwam aen zynen neef, Maximiliaen van Bronckhorst, zoon van den daer even opgenoemden Karel van Bronckhorst, heer van Barendrecht.

Maximiliaen had onophoudende twisten met de Staten der Vereenigde Provinciën, die staende hielden, dat Batenburg een leen van Gelderland was, terwijl hy beweerde, slechts en onmiddelijk van den keizer af te hangen. Hy bekwam te zynen voordeele eenen keizerlyken bevelbrief (1628); maer het tijdstip der kleine dynasten liep in Nederland ten einde. Maximiliaen was dan ook de laetste vryheer, die te Batenburg munt sloeg. Na zyne dood kwam de heerlijkheid door het huwelijk zyner oudste dochter aen het Huis van Hoorn, uit hetwelk ze insgelijks door eene vrouw aen dat van Benthem-Steinfort overging.

HERMAN-DIRK (1573-1612).

1. MO · NO · AVREA · DNI · HERM · THE. Vijfveldig wapenschild waernevens het jaertal 7-8.

(1) Het opschrift in zijn geheel moet aldus verstaen worden : *monela nova aurea domini Hermanni Theodorici de Bronckhorst, liberi baronis in Batenburgo et Stein.* De heerlijkheid Stein (in Limburg), waer ook munt werd geslagen, kwam aen het Huis Bronckhorst op het midden der XVe eeuw.

KEERZYDE : D · BRON · LI · BAR · I · B · Z · STE. De vryheer rechtstaende met blooten hoofde en het zwaerd in de hand.

Pl. I, N° 1. GOUDGULDEN.

Deze munt is eene nabootsing van die der Palsgraven te Simmern geslagen; ze staet in Verkade, pl. 33, N° 4, doch naer eene oude *Ordonnantie*.

2. MON · HER · THE · L - B - RI - B · I · B · Z · S. De vryheer rechtstaende met hellebaerd en rijksappel.

KEERZYDE. MATER REDEM-PTORIS NRI. De Heilige Maegd zittende met het kindeken Jesus; aen hare voeten een wapenschild.

Pl. I, N° 2. DUKAET.
(Hongaersche type).

3. MON · TRANS - M - O · DNI · D · B · Z. Zelfde type als de voorgaende.

KEERZYDE. Opschrift en type als de voorgaende.

Pl. I, N° 3. DUKAET.

Eene bykans gelyke munt staet afgebeeld by van der Chijs, pl. XV, N° 4.

4. HERM · THEOD · D · BRO · L · BAR · I · B · Z · STEIN · N · B (1). De vryheer ten halven lyve; hy houdt in de linkerhand den bevelstaf en de rechter rust op het gevest van zynen degen. Midden het veld : 15-77.

KEERZYDE. POSVI · DEVM · ADIVTOREM · QV. TIMEBO. Wapenschild, waerboven twee helmen. Het wapen draegt als volgt : 1 en 7, *Bronckhorst* (2); 2 en 8, *Batenburg* (3); 3, *Manderscheid*; 4, *Blankenheim*; 5, *Roucy*; 6, *Daun*.

Pl. I, N° 4. DAELDER.

---

(1) De letters N. B. zullen het teeken van den stempelsnyder zijn; dezes naem komt echter in het werkjen : *Sammlung berühmter Medailleurs und Müntmeister nebst ihren Zeichen*, Nurnberg, 1778, in-4°, niet voor. — Om N. B. *Nummus batenburgensis* te lezen is onwaerschijnlijk.

(2) Het wapen van Bronckhorst is : *een leeuw van zilver met goud gekroond, op een veld van keel.*

(3) Het wapen van Batenburg is : *van vier droogscheerderscharen van goud, op een veld van keel.*

5. HERM · THEOD · D · BRO · LI · BAR · I · B · Z · STEIN. Type als de voorgaende.
KEERZYDE. POSVI · DEVM · ADIVTOREM · MEVM · QV. TIMEB.

Pl. I, N° 5. DAELDER.

6. MONO · ARG · HERM · — TH · D · BR · L · BA · I · B · Z · S. Krijgsman ten halven lyve voor zich houdende eenen schild met den leeuw.
KEERZYDE. POSVI · DEVM. ADIVTOREM · QV · TIMEBO · 1578. Gekroonde linksloopende leeuw.

Pl. II, N° 1. LEEUWENDAELDER.

Een, enkel in het omschrift verschillend *leeuwendaelder* van Batenburg komt voor by Verkade, pl. 35, N° 2.

7. HERMAN · DIDRI · D · BRON · LI · BAR · D · I · ST. Vooruitziende borstbeeld, waernevens: 15-77.
KEERZYDE. Wapenschild, waerboven twee helmen. Het omschrift als van den voorgaenden.

Pl. II, N° 2. DAELDER.

Vergelijk : Verkade, pl. 225, N° 1.

8. HERMAN · THEODO · BRONC · BARO · BA. Vooruitziende borstbeeld.
KEERZYDE. MONETA · NOVA · ARGENTEA BAT. Type als de voorgaende.

Pl. II, N° 3. HALVE DAELDER.

MAXIMILIAEN (1612-1651.)

9. MONETA · NOVA · ARG · BAT · IV · S. Gekroond vierveldig wapenschild.
KEERZYDE. MATH · I · D : G · EL · ROM · IMP · SEMP · AVG.

Pl. III, N° 1. VIERSTUIVERSSTUK.

Deze munt komt voor by Verkade, (pl. 225, N° 3), doch is aldaer onnauwkeurig afgebeeld.

10. MONETA · NO · ARGENT · B · I · ST. Vijfveldig wapenschild.
KEERZYDE. MAT · I · D · G · EL · RO · IMP · SEM · AV. Rijks adelaer; op den Kruisappel eene : 3.
Pl. III, N° 2. STUIVER.

11. MO · NO · ARG · MAX · CO · D · BR · I · B · Gekroond wapenschild met den dubbelen adelaer, waernevens: 2 · S ·
KEERZYDE. DEVS · PROTECTOR · MEVS · 1620. Sierlijk kruis.
Pl. III, N° 3. TWEESTUIVERSSTUK.

§ 2. Halve daelder der stad Nymegen.

Te Nymegen werd alreeds vroegtydig munt geslagen door de duitsche keizers. Ik trok in een vorig deel (1) de aendacht op eenen denier van Keizer Hendrik VI (1190-1198) (2). Kort na dezes leeftijd zien wy de graven — later hertogen — van Gelderland aldaer de munt open houden. In de XVe en XVIe eeuwen sloeg de stad geld in eigen naem. Zy beweerde hiertoe het recht te hebben ingevolge van eenen vergunning-brief haer door Keizer Frederik III, op 11 Augustus 1442 gegeven, waerby aen Nymegen al de rechten, waren toegekend, die de genoemde vorst, by eenen brief van 21 Juny te voren aen Aken had verleend. Van 1561 tot 1567 ontmoette de stad des aengaende eenige moeijelijkheden, dewijl de zin van dezen giftbrief, wat het geld slaen betrof, niet beslissend was. Doch in 1567 herkende Keizer Maximiliaen II aen Nymegen stellig het muntrecht toe, en

(1) D. III, bl. 408.
(2) Dit stuk draegt op de voorzyde: HENRICUS; op de keerzyde: NOVIMAGENS; niet NIMEGIVM, zooals ik verkeerdelijk opgaf.

hief de opschorsing ervan op, welke het kamergerecht van Spiers vroeger had uitgesproken.

De volgende halve daelder, die omtrent 1540 schijnt gemunt te zijn, komt by van der Chijs niet voor :

NO · NOB · DNE · S - NOI · TVO · DA - G · (*non nobis, Domine, sed nomini tuo da gloriam*). De Heilige Stephanus met palmtak en steenen in de hand.

KEERZYDE. INSIGNIA VRB · IMPERIAL · NOVI (*insignia urbis imperialis Novimagensis*). Gekroonde dubbele rijksadelaer, op het hart eenen schild met den leeuw dragende.

Pl. III N° 4. HALVE DAELDER.

§ 3. Dukaet der provincie Overysel.

Men weet, dat de Hongaersche, Spaensche, Italiaensche en andere vreemde dukaten tydens de XVIe eeuw veelal in de Nederlanden werden nageboost. Het volgende tot dus verre onbekende stuk der provincie Overysel, dat by den eersten oogopslag eene Zevenbergsche (*Transylvanische*) munt schijnt te zijn, levert hier nogmaels een voorbeeld van. Het omschrift : MON. TRAN - SIL. VA - NIE der Zevenbergsche dukaten biedt immers byna de zelfde letters op.

MON · OR · TRAN — ISL · VA · VNG (*moneta ordinum Transissulaniae valoris Ungariae*). Staende figuer met hellebaerd en rijksappel, en aen welks voeten een schildjen met den leeuw.

KEERZYDE. PATRONA VNGARIE. De heilige Maegd zittende met het kind Jesus op haren schoot.

Pl. III, N° 5. DUKAET.

§ 4. Vond van Romeinsche penningen te Synghem.

In het begin der maend July 1858 werd te Synghem een aerden potjen uitgegraven inhoudende omtrent vier honderd romeinsche penningen, alle in biljoen en in koper, van Philippus I, Otacilia, Trebonianus-Gallus, Volusianus, Valerianus, Salonina, Saloninus, Gallienus en Postumus. De meerderheid bestond uit stukken van dezen laetsten, terwijl van de eerst opgenoemde keizers slechts enkele, reeds verre uitgesletene, exemplaren voor handen waren.

Ik bekwam den heelen vond. Het aerden potjen echter, dat de stukken bevat heeft, berust met enkele dezer in het te Oudenaerde door de vlijt van wylen den heer archivaris van Lerberghe ingerichte stedelijk *Museum*.

De penningen van keizer Postumus trokken in de laetste jaren de byzondere aendacht op zich van eenen schranderen oudheidkundige, namelijk den heer de Witte, eenen Antwerpenaer, doch sinds jaren te Parys gevestigd(1). Postumus heerschte over de Galliën; zyne penningen behooren dus in Frankrijk, in de Rijnprovincien en in België te huis.

De volgende typen van *revers* of keerzyden komen onder de te Synghem gevondene munten voor.

1. DIANAE LVCIFERAE. Diana rechts gaende . . . . . 1 *ex.*
2. FELICITAS AVG. Vrouw links, houdende een *caduceum* en eenen overvloedshoorn . . . . . 11 »
3. FIDES EXERCITVVM. Vier krijgsvaendelen te midden het veld. 1 »

13

(1) *Recherches sur les Empereurs, qui ont régné dans les Gaules au IIIe siècle de l'ère chrétienne* in de *Revue de numismatique*, Blois, 1856. in-8°.

		fr.	cr.
4.	*Zelfde omschrift.* Vrouw links, houdende twee krijgsvaendelen	8	»
5.	FORTVNA AVG. De Fortuin links	3	»
6.	HERC. DEVSONIENSI. Hercules rechts met knods, boog en pylen.	7	»
7.	HERC. PACIFERO. Hercules links met lauwertak en knods.	12	»
8.	IOVI STATOR. Jupiter met den bliksem en eene lans	5	»
9.	IOVI PROPVGNATORI. Jupiter den bliksem werpend	1	»
10.	IOVI PROPVGNAT. Zelfde type.	1	»
11.	LAETITIA AVG. Eene galei.	2	»
12.	MARS VICTOR. Mars staende	1	»
13.	MINER. FAVTR. Minerva gaende	2	»
14.	MONETA AVG. De Munt zinnebeeldig voorgesteld.	41	»
15.	NEPTVNO REDVCI. Neptunus links	1	»
16.	PAX AVG. De Vrede links gaende	8	»
17.	*Zelfde omschrift.* De Vrede staende	5	»
18.	PIETAS AVG. Vrouw rechtstaende met vier kinderen	2	»
19.	P. M. TR. P. COS II P. P. Mars links.	10	»
20.	P. M. TR. P. IIII COS III P. P. Mars rechts gaende met lans en *trophaeum*	5	»
21.	PROVIDENTIA. Vrouw rechtstaende met wereldbol en lans	10	»
22.	SAECVLI FELICITAS. De keizer rechts gaende met wereldbol en lans	11	»
23.	SAECVLO FRVGIFERO. *Caduceum*	1	»
24.	SALVS. Æsculapius rechtstaende	10	»
25.	*Zelfde omschrift.* Figuer aen eenen altaer offerende	1	»
26.	SALVS POSTVMI AVG. Hygiaea rechtstaende.	1	»
27.	SERAPI COMITI AVG. Serapis rechtstaende	6	»
28.	VICTORIA AVG. Overwinning links gaende; aen hare voeten een krijgsgevangen	4	»
29.	VIRTVS AVG. Krijgsman met gehelmden hoofde, schild en lans	8	»
30.	*Zelfde omschrift.* De keizer rechts gaende met lans en schild.	1	»
31.	VBERTAS. Vrouw links	4	»
		184 stuks.	

Op de voorzyde hebben al de beschreven stukken het rechts ziende hoofd van Postumus met de straelkroon, en het omschrift: IMP. C. POSTVMVS. P. F. AVG.

C. A. SERRURE.

FEEST VAN DE KAMER VAN RHETORIKA TE DOORNIJK

IN 1535.

Weinig is er bekend omtrent het bestaen eener Rederijkkamer te Doornijk[1]. Men vindt aengeteekend, dat deze omtrent het jaer 1535 aen eenen wedstrijd te Gent deel nam; doch nergends heb ik melding gevonden van een feest, hetwelk twee jaer vroeger te Doornijk werd gevierd. De twee vrygeleibrieven, die ik hier uitgeef[2], strekken ten bewyze, dat men eene uitnoodiging aen de Gentenaers gezonden had. Of zy hieraen beantwoordden, is my niet gebleken. Men leert daer verder uit, dat zeker Jean du Mortier, ten jare 1535 *Prince d'Amour*, dat is zoo veel als het hoofd der Kamer was.

De heer Aug. van der Meersch trok myne aendacht op deze stukken.

I.

A tous ceulx qui ces présentes verront ou orront Jacques Haccart, licentié es loix, conseillier de l'Empereur, nostre seigneur, et lieutenant particulier de monseigneur le bailli de Tournay, Tournésis, Mortaigne, Sainct-Amand et des appartenances; à tous prévostz, bourgmaistres,

(1) Eenige woorden vindt men daerover in de *Ritmes et Refrains Tournésiens*. Mons, 1837, in-8°, door Hennebert uitgegeven, in de Inleiding bl. ix.

(2) Zy zijn te vinden in het Register genaemd : *Ouden gheluwen Boeck*, A, bl. 217 v° en 218 r°, berustende op het stedelijk Archief te Gent. Die stukken heeten aldaer : *Saufconduyct pour une feste à Tournay*.

mayeurs, eschevins et aultres gens de justice et communaultez, cui ce regardra, salut et dilection. Sçavoir faisons, que désirant entretenir les amistiez, communication et conversation que d'anchienneté avons heues et ceulx de ceste ville et cité de Tournay avec vous, noz bons amiz et circonvoisins; aussi à la requeste de nostre bon amy, manant de ceste ville et cité, Jehan du Mortier, marchant, continuant et entretenant les uz, stilz et coustumes et bonnes observances de tout temps en tel cas accoustumées et requises, avons donné et octroyé, et par ces présentes donnons et octroyons à tous venans à la feste et pinchaulté, que tiendra ledict *Prince d'Amours* le premier Dimenche d'Aoust prochain venant, bon et seeur saulf-conduict en venant, allant, séjournant et retournant, le temps de trois jours tant seullement, de sorte que durant ledict temps de trois jours ne leur puist estre faict destourbier, arrest, ni empeschement, saulf toutesfois les debtes deues à l'Empereur, nostre seigneur. Si vous prions amyablement, que il vous plaise nostre dict saulf-conduict faire publier et sçavoir en lieux accoustumez de y faire criz et publication, en termes de vos jurisdictions, adfin que chascun de voz manants puist venir et soy trouver à la dicte feste en toute seeurité soubs ledict saulf-conduict. En tesmoing de ce nous avons faict mectre à ces présentes lettres le séel desdicts bailliages, qui furent faictes et données en Tournay, le vingt-sixième jour de Juing xv^{c} trente et trois.

II.

A tous prévostz, bourgmaistres, bailliz, mayeurs, eschevins et aultres gens de justice et communaulté, cui ce regardera, prévostz, jurez, mayeurs et eschevins de la ville et cité de Tournay, salut et dilection.

Sçavoir faisons, que désirans entretenir les amitiez, conversations et communications que d'anchienneté nous et noz manans avons heu ensemble avecq vous, nos bons et espéciaulx amys; aussi à la requeste de nostre bon amy et manant, Jehan du Mortier, marchant détailleur de draps, pour ceste année *grand Prince d'Amours* en ladicte ville et cité, et en observant, continuant et entretenant les uz, coustumes et bonnes observances de tout temps en tel cas accoustumées et requises, avons donné et octroyé par ces nos présentes, donnons et octroyons à tous venans à la feste et pinchaulté, que tiendra ledict *Prince d'Amours* le premier Dimenche d'Aoust prochain venant, bon et seeur saulf-conduict ès mettes et termes de nostre jurisdiction, en venant, séjournant et retournant, le temps de trois jours seullement; de sorte que durant

ledict terme ne leur puist estre fait, en corps ni en biens, destourbier, arrest ny empeschement, saulf toutesfois les debtes deues à l'Empereur, nostre seigneur. Si vous prions amiablement, que il vous plaise nostre dict saulf-conduict faire publier et sçavoir ès lieux accoustumez de y faire crys et publications, en termes de voz jurisdictions, affin que vos manans puissent venir et eulx trouver à ladicte feste en toute seureté soubz ledict saulf-conduict. En temoing de ce nous avons faict mectre à ces présentes lettres le séel aux causes de la dicte ville et cité, qui furent faictes et données le xxvij jour de Juig l'an mil cincq cent trente et trois. Signé sur le ploy : *Clément.*

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

X. Scherpzinnigheid van keizer Karel.

De bezoeken, die men by anderen aflegt, gebeuren dikwijls, niet om die persoonen te vereeren, maer om zynen eigenen opschik en kleederen te toonen. De scherpzinnige keizer Karel, die gewoon was meer te denken dan te spreken, wist dit zeer wel te onderscheiden. Toen de hertog van Noyara, die geweldig prachtig uitgedost was, zich liet aenmelden om by Zyne Majesteit een bezoek af te leggen, zei de keizer : « *Deze hertog komt niet om ons te zien, maer om door ons gezien te worden.* »

S. de Vries, *Groot historisch Magazyn.* Amsterd. 1688, in-8. bl. 167. — Deze schryver beroept zich op : Erasmi Francisci *Ost und West-Indischen Lustgarten*, fol. 504.

SPREEKWOORDEN.

Van den bak in 't voetwater leiden.

Inghedinct ter Vierschare van Sinay en Belcele, op den xxiiiᵉⁿ September xvᶜ lxxiiii, naer de noene.

Olivier du Mont heescht de huysvrauwe van Jan van Deynse, oft diesse beschudden wilt, dat sy haer vervoordert heeft in ghebannen vierschare, hooghe ende overluyt den heeschere te injureeren ter causen van synen dienst of officie, segghende dese ende ghelijcke woorden in substantie : *Ghy sout my van den back in 't voetwatre leeden ofte bringhen, ghelijc ghy er meer ghedaen hebt.* De heeschere neempt conclusie met presentatie van preuven, dat sy 't selve niet ghedaen en zal hebben sy sal ghecondampneert worden op den ordinairen dingdag te comen in Vierschaere, wederoupende de selve woorden, als de selve onbehoirlijck gesprocken; segghende de selve haer leet wesende, ende hadde sy die niet gesprocken, dat sy die niet spreken en zoude, betaelende voorts de costen van desen processe ter tauxatie.

Het gezegde : *Van den bak in het voetwater leiden,* dat ook te Gent nog gehoord wordt, is zoo veel als het Brabantsche : *Van den kant in de gracht,* of als het Kortrijksche en Westvlaemsche : *Van den oever in den dijk.*

Uit de *Ferie van de Vierschaer van Sinai en Belcele*, bl. iiiᶜ lxxxi; my medegedeeld door den heer F. Gérard, te Gent.

DE RIDDER MET DE KAR.

FRAGMENT.

De Roman van Lancelot was waerschijnlijk het uitgebreidste dichtstuk van onze middeleeuwsche letterkunde. Alhoewel dit reusachtig gewrocht in zijn geheel niet meer bestaet, kan hetgeen overgebleven is, en waervan Professor Jonckbloet eene keurige uitgave heeft bezorgd naer het eenig bekende handschrift op de koninglyke Bibliotheek, te 's Gravenhage, berustende (1), op ruim dertig duizend verzen berekend worden. Doch de Lancelot is, zooals die geleerde reeds aengetoond heeft, niet één roman, maer wel eene aeneenschakeling van onderscheidene verhalen, welke oorsprongelijk van elkander onafhangelijk waren.

In den Roman van Lancelot, die het grootste gedeelte van den Arthurkring omvat, worden de tochten en avonturen verhaeld van Arthur, Lancelot, Perceval, Walewein, Mordret, Keye, Egravein, Gariët en meer andere ridders, die tot de ronde tafel behoorden, en verder de geschiedenis van het Heilige Graal en eindelijk de dood van Arthur bezongen.

(1) *Roman van Lancelot* (xiii^e eeuw) *naar het* (*eenig bekende*) *handschrift ter koninklijke bibliotheek, op gezag van het gouvernement uitgegeven.* 'S Gravenhage, 1846-1850. 2 d. in-4°.

Het haegsche handschrift echter is verre van alles wat den Lancelot uitmaekte, te bevatten : behalve andere leemten, ontbreekt daeraen geheel het eerste boek. Tot dat verlorene gedeelte behoort het verhael van *den Ridder van de Kar*, waervan het my gelukt is een nog al aenzienlijk fragment, byna vierhonderd verzen bevattende, te bekomen. Ik deel het hiermede.

In den *Roman van de Kar* is Lancelot wederom de held van het verhael ; maer hy draegt hierin den naem van *Ridder met de Kar*, en dat om het volgende geval :

Lancelot, na lang wijd en zijd rond gedwaeld en op avontuer gereden te hebben om met dezen of genen ridder eene lans te breken, ontmoet eindelijk Meleagant, met wien hy dadelijk handgemeen wordt; doch deze, de trouwelooste kamper, die ooit geboren werd, doodt het ros van Lancelot, zoodat hy genoodzaekt werd te voet voort te zwerven. Weldra echter ontwaert hy, een weinig ter zyde van den weg, eenen voerman met eene kar : hy gaet er met haest naer toe, haelt met moeite de kar in, en ziet op het paerd eenen kleinen dikken dwerg zitten, die het met zweepslagen voortstuwt. Lancelot vraegt hem of hy niet ergends eene jongvrouw ontmoet heeft? — « Ha ! zei de dwerg, gy spreekt van de Koningin? » — 'Wel ja, antwoordde de ander!' — « Zoudt gy dan zeer geerne van haer iets willen vernemen? » — 'Stellig.!' — « Wel nu, ik zal ze u vóór morgen ochtend doen zien, indien gy doet wat ik u zeg » — Lancelot zei, dat hy er toe bereid was — « Klim dan, « sprak de dwerg, » op deze kar, ik zal uw verlangen voldoen, en u voeren ter plaets, waer gy haer zult kunnen beschouwen. »

In dien tijd werd eene kar voor zoodanig iets onedels gehouden, dat slechts diegene, welke alle eer verloren hadden, er op vervoerd werden. Wanneer men iemand wilde schandvlekken en tot spot van een ieder laten dienen, dan zettede men hem op eene kar om hem alzoo de stad door te ryden. Lancelot, die dit wist, zei,

dat hy liever achteraen zoû komen, dan er op te zitten. — « De dwerg antwoordde, dat hy hem tot geenen leider zoû verstrekken, indien hy er niet op kwam. — « Belooft gy, dat gy my, indien ik er opklim, tot by myne jongvrouw zult geleiden? » — 'Ik beloof u' zei de dwerg, 'dat gy ze vóór morgen ochtend zult zien.' — Lancelot sprong op de kar.

Op dat onedele voertuig zittend ontmoette onze held talryke lieden, en kwam zelfs op deze wyze in een ridderlijk slot aen. Van daer gaf men hem den schimpnaem van *Ridder met de Kar*, dien hy sedert heeft blyven behouden.

Mijn fragment valt een weinig na het verhael van dit *avontuer* in, en het bevat, onder andere, de wijdloopige beschryving van de aenkomst en 't verblijf van Lancelot in een klooster, alwaer hy den deksteen oplicht van het graf van Galaäd, koning van Gales en zoon van Joseph van Arimatië : iets hetgeen tot hiertoe niemand had durven wagen. Hy verneemt ook aldaer, dat zyne moeder nog leeft en dat hy, Lancelot, niet bestemd is om *die avonture van den heilegen Grale te inden*. Na dat hy het klooster, alwaer men hem herkende, verlaten heeft, trekt hy op nieuwe avonturen uit.

De Lancelot is, zooals men weet, eene vrye vertaling uit het fransch, alwaer het gedeelte, waervan ik hier een fragment uitgeef, *li Contes de la Charrette* heet. Het is het werk van Chrestien de Troyes, die het aen *Madame de Champeigne*, opdroeg. Deze kan geene andere geweest zijn dan Maria, dochter van Hendrik den Edelmoedige, graef van Champanje, en die ten jare 1185 met onzen graef van Vlaenderen Boudewijn van Constantinopelen, in huwelijk trad. Zy stierf te Ptolemaïs in 1204. Haer vader was de begunstiger van Chrestien de Troyes, en deed hem den Perceval schryven, even als Maria hem de *Charrette* deed berymen.

Aen het overige van den Lancelot, werkte ook nog een tweede dichter Godefroi de Leigni genaemd.

In den *Roman van de Kar* komen, behalve oorsprongelyke verhalen, ook feiten voor, die in den eigenlyken Lancelot verscheiden malen, doch eenigs zins anders verhaeld worden of op welke gezinspeeld wordt.

Professor Jonckbloet heeft het haegsche handschrift zeer nauwkeurig beschreven. « De Codex, « zegt hy, » is in folio formaat op perkament : iedere bladzijde heeft drie kolommen, elke van ongeveer 60 regels. Het schrift is vrij duidelijk, zonder op schoonheid aanspraak te mogen maken : de hoofdletters der grootere afdeelingen zijn afwisselend rood en blaauw geschilderd, zonder veel vercierselen. De geheele aanleg schijnt de eerste helft der veertiende eeuw als den tijd der vervaardiging aan te geven... Zoo als het handschrift tot ons is gekomen is het door verschillende handen geschreven (1). »

Deze beschryving is nagenoeg op het fragment, dat in mijn bezit is, toepasselijk, en ik deed my wel eens de vraeg of het misschien vroeger een blad van den haegschen Codex uitmaekte.

Het is insgelijks in folio formaet, op drie kolommen, niet van ongeveer zestig, maer alle van zes-en-zestig regels. Het schrift is ook vry duidelijk, zonder op schoonheid aenspraek te kunnen maken. De hoofdletters zijn hier zwart gebleven ; maer by den aenvang van de kleinere afdeelingen staet het gewone teeken : ¶, afwisselend rood en blauw geschilderd. Het schrift wijst naer het midden der veertiende eeuw. Doch professor Jonckbloet gaet voort en zegt : « Al de schrijvers van het haagsche handschrift, vooral de eerste, munten uit door verregaande slordigheid en onnauwkeurigheid, zoodat men dit handschrift als een voorbeeld mag aanhalen van de gewetenloosheid der afschrijvers. » Dit laetste kan van mijn fragment zoo niet gezegd worden. Om deze reden vooral, en ook omdat het getal der verzen van elke kolom, die by my geregeld ten getale

(1) *Roman van Lancelot*, D. I, Inleiding, bl. LVII en LXVII.

van zes-en-zestig zijn, met dat van het haegsche handschrift niet overeenkomt, en men verder gerust mag veronderstellen, dat er vroeger meer dan een handschrift van den Lancelot moet bestaen hebben, laet ik myne eerste meening varen, en beschouw mijn blad als tot eenen Codex behoord hebbende, die geheel verloren, of om beter te zeggen, geheel versneden is geweest om door de boekbinders gebruikt te worden.

Ten slotte betuig ik hier mynen dank aen den heer Frederik Verachter, archivist der stad Antwerpen, aen wien ik dit fragment verschuldigd ben.

Zie hier de drie honderd en zes-en-negentig verzen, die op dat vel perkaments zijn bewaerd gebleven :

Die vader seide : « Laetse varen, »
dattie sone dede sonder sparen ;
maer hi seide doe alsoe houde,
dat hi iegen hem vechten sonde.
Die vader seide : « Gine sult niet ! »
ende als hijt dor hem nine liet,
traken di vader weder achter waerd
twewerf oft drie, al ongespaet;
nochtan wildi embertoe
Lancelote op lopen, ende doe
dedine vaen ende binden daer,
ende seide tote hem daer naer :
« Du sals nu moten houden stille
ende dijns ondancs doen minen wille;
du sals hem laten die ionefrouwe nu,
ende wi selen hem volgen, ic ende du,
heden ende oec morgen mede,
hi mach sijn van sulker vromechede.
Du suls vanden stride swigen bi dien,
ende du moges sele dinc an hem sien,
du suls dan al te tide
iegen hem mogen comen te stride. »

V. 3 en elders, *m'*. — V. 7 *w'd*. — V. 8 *twew'f..... ōgespaet*, lees : *ongespaert*. — V. 10 en overal · *Lanc'*. — V. 11 *d'*.

Die gode man dede hem daer of
sijns ondancs doen sijn belof.
Ende hi ende sijn sone daertoe
volgeden Lancelote beide alsoe
ende der ioncfrouwe, die Lanceloet dede
savons herbergen tere stede,
daer si beide waren wel ontfaen,
in een religioen. Ende also saen
alsi liede gebet waren,
quam die riddere daer gevaren
met sinen geselscepe, die daer was
eerlike ontfaen, sijt seker das;
want sine vorders iest begonsten
die stede stichten met groter onsten.
Des ander dages Lanceloet horde
messe, die den dage toe horde,
van den Heilegen Geeste, ende daer naer
sprac een begeven man an hem daer
ende seide : « Here, mi donct, dat gi
in dit lant sijt comen bedi,
dat gi die gene, di met gewouden
in dit lant liegen gehouden,
gerne te livereret. » — Doe sedi :
« Wilder onse Here toe hulpen mi,
ic souder gerne pine doen toe. »
— « Ic segt bedi, » seide di gode man doe,
« hier is ene prove nu binnen,
daer men wale ane mach kinnen
wie vanden aventuren al,
dire in sijn, die ere hebben sal. »
— « Ic souder nu gerne proven an, »
seide Lanceloet. — Do sprac die goede man :
« Wi selent u togen alte handen. »
Lanceloet was altoten handen
ende toten hoefde gewapent daer.
Die goede man leidene daer naer
in enen camere, daer te samen
lagen herde vele lichamen,
die gode liede hadden gesijn doe
iegen Gode ende di werelt alsoe.

Hi sach op enen kerchof van diren
ende van riken tommen vele maniren;
maer si sagen daer ene rike
soe sonderlinge ende sonder gelike;
ende die tomme was besegelt doe
met lode ende met chimente toe;
dat decsel, dat op di tomme lach,
was herde rike, daer hijt besach.
Doe seide tot hem di gode man :
« Wildi, gi moget u proven daer an;
die dit decsel op hebt, hi sal
inden daventuren, di gi soect al. »
Lanceloet slogere an die hant,
ende hieft boven sijns hoefs rant;
hi sach inwaerd, ende hi vant daer
enen doden lichamen, daer naer,
van enen doden riddere gewapent doe,
ende enen scilt, op hem liegende toe,
van goude met enen cruce roet;
ende sijn swaerd lach bi hem al bloet
also scone ende also claer,
alst wast doement leide daer,
ende halsberch ende coussen, met allen,
also wit alse een snee gevallen,
ende op sinen helm haddi scone
van goude ene dire crone.
Het was costume in dien iaren,
dat ridders al gewapent waren
rikelike met groter waerde,
alsmense leide in die aerde.
Hi vant daer letteren, daermen in las,
daer aldus in gescreven was :
Hier leget die hoge coninc
Galaäd in, in warre dinc,
van Gales, ende die goene
was Ioseps van Aramatiën sone.

V. 73 *op hebt.* — V. 77 *inw'd.* — V. 82 *sw'd.* — V. 85 *halsb'ch.* — V. 91 en 92 *aerde* en *waerde* in volle letters.

hem ne moeste mesfallen om dat,
ende hi sal inden altemale
die hoge queste vanden Grale. »
Ende Lanceloet antwerde na dien :
« Here, die tomme willic sien, »
— « Gi mogetse sien, » seide di gode man,
« ne mare ne comter niet an,
want die aventure u nine es;
want een man allene, sijt seker des,
en mach die aventure, des besiet,
beide te hovede bringen niet. »
— « Ic salse proven, » seide hi,
« watter af staet te comene mi;
wiest mi welc ic derwaerd sal gaen. »
Die gode man wiesdene saen.
Doe ginc Lanceloet neder ter vard
enen stegere ten hole ward ;
daer vant hi enc tomme tijn tiden,
die bernede in allen siden,
daer di vlamme eens scachs hoech,
met groter hitten, ut opwaerd vloech.
Als hi dat sach, hi hilt hem das
te dulre, dat hi daer comen was;
want hi sine hant nine mochte
daer an gedaen, alse hem dochte,
sine moeste bernen ter vart.
Doe keerdi weder op wart :
alsi ter derder trappen quam, bleef hi
staende, ende seide : « Ay mi!
wat scaden es mi gesciet, God, here! »
ende hi sette hem ten kere,
die ene hant in die ander slaende,
ende weende sere neder ward gaende,
ende vlokede die wile doe,
dat hi was geboren ende levede toe.

— V. 139 *antw'de.* — V. 149 *d'w'd.* — V. 151 *vard.* — V. 152 *w'd* — V. 156 *opw'd.* — V. 161 *ter vart.* — V. 162 *op wart.*

Doc horde Lanceloet enen luut,
dat dus sprac iegen hem ter tommen uut :
« Ne com niet vord ! wat si es gesciet,
dese aventure en es dijn niet ! »
Lanceloet hadde wonder van dien,
want hi daer niet ne conste gesien,
ende seide thant : « Wie es daer ? »
Dat luut, seide tot hem daer naer :
« Du moets mi eer berechten des,
wat rouwen ende scanden dat es,
dattu niet ne best goetlike
die beste riddere van ertrike,
ende ne geen goet ridder hevet
vrese, die ter werelt levet. »
« Nu verstant » seide dat luut doe :
« du seits beide, wel ende quaet toe,
indien dattu seits : Ay ! God, here ;
wat scaden, seitstu, wel sere,
dat was te secgene, dattu
di beste riddere nine waers nu
vander werelt ; ne ware, dan nes
gene scade, sijt seker des ;
maer die gene, die na desen
beter riddere dan du salt wesen,
sal so gode poente hebben dan
over hem, dat hem geen man
ne sal mogen te sulken sake,
als over hem sijn, mogen genaken.
Ende als hi den voet hier in setten sal,
daer het dus es ontsteken al,
ende hi dat vier, dat nu bernet, sal sien,
het sal altehant blusen bidien,
omdat noit geen vier van luxuren
in hem ne quam te gere uren.
Nien bedi, ic ne wille daer bi
niet daer ombe veronwerden di ;
van ridderscepe ende van vromecheden
bestu so bewarrent den dach heden,
dattu weerder best dan ieman el ;
ende ic kinne di harde wel :

wi sijn, onder mi ende di,
van enen geslechte, ende oec hi,
die mi sal van deser stede
verloessen, sal min maech sijn mede;
ende hi sal di alse na bestaen,
alse man mach anderen, sonder waen;
ende si seker, dat hi wesen sal
blome van ridderscepe overal,
ende du sals wel, nu ter cure,
inden al die aventuren;
maer dattues heefs hier te voren
bi dire groter hitten al verloren
vander luxuriën, die in di es,
dattu nine best werdech des
te indene vanden Heilegen Grale
die aventuren altemale,
om die vule sonden van luxuren,
daer du in best, nu ter uren,
mede gevenijnt, ende om ene sonde
die dijn vader dede tere stonde
met dat hi dede iontrouwe
dire moder, dat hi met ere ioncfrouwe
hem besondechde dorperlike
binnen sinen huwelike;
hier bi eest een groet deel comen nu
van dinen mesfalle. Ende du
ne waers niet, daer men doepte di,
Lanceloet geheten, ende daer bi,
Galaäd was dijn name daer,
ende dijn vader hiet di daer naer
Lanceloet, om dat sijn vader also hiet.
Nu vare weeh, dune moges niet
dese aventuren niet inden meer
bidien dat di seide eer. »

Ende Lanceloet was herde blide das,
als hem vertellet was,
dat sijn moder levede doe;
ende hi sprac den gonen toe,
die iegen hem sprac daer nare :

hi vrachdem hoe sijn name ware,
ende hoe datmenne daer in sloech,
ende oft hi levende was oft doet.
Hi antwerde hem : « In sal u
van al desen berechten nu.
Ic was Ioseps van Aramatiën,
die Ihesus, den sone Mariën,
wilen vanden cruce dede,
ende dat Heyle-Grael mede
in dit lant bracht; ende nu testonden
gedogic dit om enen sonden,
die ic ende min sone daden,
dese grote ongenaden
ende dese anguisse; ende min soene,
Fesyman geheten, entie gone
leget in die vresselijcste plage nu
van alder werelt, seegic u,
daer menech vernoy gesciet es
wandelenden ridders, sijt seker des;
ende en hadde niet gedaen
mijns oems bedinge, sonder [*waen*],
wi waren verdoemt te samen,
beide van zielen ende lichamen;
ne mare, om die bede,
die min oem over ons dede,
hebben onse zielen genade;
ende over onse mesdaden
mote wi in desen rouwe sijn al,
tote dat di gene comen sal,
die ons te levereren sal van desen,
ende dat sal binnen ·xxx· iaren wesen.
Nu seeh mi, live neve, wattu
hier af mickes te done nu? »
— « Ic saels ember proven, » scidi.
Hi seide : « Soe doet dat ic rade di :
heef hier onder ·i· steen op, ende daer naer
vanden watere, dattu vins daer,

V. 253 *antw'de*. — V. 207 Het woord *waen* ontbreekt.

benette dijn ansichte, ende dan
en sal di dit vier niet comen an.
Hets dwater, daer di pape met pleecht,
tijn tiden dat hi messe seecht,
sijn hande met te dwane, als hi
onsen Here nuttet; ende doe di
dit in enege andere maniren,
gi sulter ombe sterven sciren. »
Lanceloet dede alsoe, ende daer naer
ginc hi ter tommen, ende was daer
alse lange als hijt mochte geduren.
Doe ginc hi ten lieden, die tier uren
daer buten na hem ontbeide doe,
ende hi seide hem lieden alsoe,
dat hi niet ne hadde gedaen.
Die gode man seide tot hem saen,
die hem gram dochte wesen :
« Here, en sijt niet gram van desen,
want geen man die nu levet,
dit macht te indene hevet.
Gi hebt sulke ere daer of,
dat gi gedaen hebt int kerchof,
dat gi di alre beste riddere sijt,
die hier ooit in quam vor desen tijt,
nochtan hebbere gesijn, wies wondert,
hier binnen meer dan v°.

« Die gene sal sijn » seide Lanceloet,
« goet ridder, wetic wel, sonder genoet,
die inden sal die aventure. »
Daer quamen te hem tire ure
vele begevenre liede, dien daer
ene leitire volgede naer;
ende die begeven liede baden
dien van daer binnen, bi staden,
om Galaäd, die ut sire tommen was.
Si vragedeu weder den anderen das,
waer si gevreisten, dat hi
uter tommen was. Doe seitsi,
dat enen man van Galles van den done

te voren quam in sinen visione,
daer te voren over ·ix· dage,
datmen den naesten dach bi lage
na Assencie vinden soude alsoe.
Lanceloet hiven op die orsbare doe;
ende si vordene met hem in haer warde,
ende Lanceloet voer sine varde.

Die vanesor, die gode man,
sprac daer na sinen sone an :
« Wat soustu hebben gewonnen
oftu te vechtene hads begonnen
iegen dese riddere, die es
die beste van den goeden, sijt seker des;
ne haddi niet vrome riddere gewesen,
hine hadde niet bestaen van desen. »
Ende die ioncfrouwe gebrochte daer
Lancelote, ende seide daer naer :
« Ic hebbe u lange gevolget mede
om te siene uwe vromechede,
ende ic hebbe so vele gedaen,
dat ic uwen name weet, sonder waen.
Nu willic varen, op dat gi mi
orlof wilt geven. » — Doe seide hi :
« Hoe gewetti minen name dan? »
Si seide : « Daer u die voes sprac an
int hol, hordic wel dat si
u Lanceloet hiet mede daer bi. »
— « Ende Lanceloet seide : « Nu biddic u,
om dies live die gi meest mint nu,
dat gi hier af nimane niet
ne gesect, vor dat gi siet
hoe mi mine queste sal vergaen;
want vanden mesfalle, sonder waen,
dat mi gesciet es, hebbic scame groet. »
Doe seide die ioncfrouwe : « Lanceloet,
in saelt secgen mar tere

V. 331 *w'de*. — V. 332 *varde*. — V. 333 *vanesor*, lees *vavassor*. — V. 361 *mar*.

steden, ende daermen uwe ere
wachten sal, alse wel alse gi
selve sout willen wachten. » Ende daer bi
deetsi hare hem te kinne daer,
ende seide hoe si hem volgede naer.
Ende daerna scieden si daer doe,
ende hi reet tot tirthetide toe.
Hi quam tenen foreeste, daer hi sach
dat een nauwe pat dore lach.
Doe werd hi ·ij· ridders gewarc,
die den ingane hoeden dare;
want costume daer int lant was,
weltijt datmen geware werd das,
dat vremde ridders quamen int lant,
datmen die passe hoedde te hant.
Ende alsi bat naer quam, worden si
anden scilt geware, dat hi
hadde gereden op di karre.
Doe ontbodense hem, al erre,
bi enen sciltknecht, also houde,
dat hi weder keren soude;
want soe onteert man, als hi was,
ne ware hem niet sculdech das
tonderwindene tenegen tiden,
dat hi dore soude willen liden,
daer die goede liede, inden dagen,
menech werf te lidene plagen.
Lanceloet en andwerder niet toe
wat hem die scilt seide doe;
ende als hi bat naer quam den gonc,
ripen si op hem: « Putensoene!
quaet gelovech Karretier! »
Lanceloet was een deel int horen fier,
ende seide tot hem selven daer nare,
dat gene so goet ridder ne ware.

V. 368 *tirthetide*, voor *terciëntide*. — V. 371 en 374 *w'd*. — V. 389 *andw'd'*.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

—

XI. Snedig antwoord van Viglius aen eenen gezant des konings van Frankrijk.

Toen Viglius namens den koning van Spanje, voorzitter was van den hoogen Raed te Brussel, gebeurde het eens, dat een gezant uit Frankrijk aldaer vóór hem verscheen, en hetgeen hy in den naem van zynen koning te vragen had, in het fransch voordroeg, zoo als de meesten van zijn volk gewoon zijn te doen. Viglius antwoordde hem daerop in het friesch. De gezant nam dit zeer kwalijk, en vroeg hem of hy met zynen koning en met hem den spot dreef, vermits men hem antwoordde in eene tael, die hy niet verstond. Viglius hernam dadelijk : « Zoo spot gy dan ook met ons; want ik versta ook uwe fransche spraek niet. En « voegde hy er by » zijn wy meer gehouden uwe tael te kennen, dan gy de onze? Wanneer wy in Frankrijk iets komen vragen, dan spreken wy fransch. Het is dus ook billijk, dat als gy hier in Nederland iets komt verzoeken, onze tael gebruikt, of ten minste zijt gy gehouden u in het latijn uit te drukken, dat door den eenen, zoo wel als door den anderen verstaen wordt.

Apophthegmata Christiana, ofte Gedenck-weerdige, leersame en aerdige Spreuken... Door Wilhelmus Baudartium, *van Deynse.* Amsterd. 1657, in-4°. D. I, bl. 297-298.

OORKONDEN BETREKKELIJK HET KARTHUIZERS-KLOOSTER, BY GENT; DE GESLACHTEN VAN ARTEVELDE, VAN KORTRIJK, VAN VAERNEWIJCK, VAN HALEWIJN, VAN DER STRATEN, VAN MOERKERKE; DE DUITSCHE HANSE, ENZ.

1308-1483.

—

De stukken, die ik hier opneem, behooren tot het Archief van het Karthuizers-klooster, hetwelk ten jare 1328, te Royeghem by Gent gesticht was, en dat, tydens de zestiende eeuw, eerst uitgeplunderd, en in 1578, als te dicht by de stadsmuren gebouwd, afgebroken zijnde, eindelijk in 1584 binnen Gent op nieuw werd ingericht. Alhier bleef het bestaen tot in 1783, wanneer keizer Joseph II, dit en talryke andere kloosters deed afschaffen.

Tot hiertoe heeft men zich stellig te weinig bezig gehouden met de oorkonden voortskomende uit onze voormalige geestelyke gestichten. Dergelyke stukken zijn nochtans doorgaends niet van belang ontbloot. Zonder te spreken van de Archieven van eenige onzer abdyen, die veel hooger opklimmen dan die van onze hertogen en graven, treft men ook onder de gift- of verkoopbrieven en andere akten van latere eeuwen, veel op, dat onze aendacht ten volle waerdig is. Soms werpen die stukken een nieuw licht op de gebeurtenissen van het tijdvak, waeruit ze dagteekenen, maer meestal zijn het onschatbare bronnen, om ons met het burgerlijk-

en huiselijk leven onzer voorvaders, met hunne zeden en gewoonten, met den staet van den akkerbouw, met de wyze van rechtsvordering, enz., tydens de middeleeuwen, bekend te maken. Met een woord zy leeren ons een aental zaken, waerover men elders te vergeefs eenige inlichting zoù zoeken.

Het belang der oorkonden, die hier volgen, zal uit het bovenstaende opschrift alreeds in het oog loopen, al was het maer omdat men als een geluk mag beschouwen, iets te ondekken, hoe weinig dan ook, dat met den beroemden Jacob van Artevelde, over wien nog zoo veel duister hangt, eenige betrekking heeft. Al deze stukken zijn onuitgegeven behalve den giftbrief van Lodewijk van Nevers aen de Karthuizers, tot het oprichten van hun klooster vergund, die by Miraeus(1), doch niet geheel nauwkeurig en met weglating van eenige woorden, voorkomt.

Zeventien dezer stukken behooren tot de veertiende eeuw, dat groote tijdvak, toen de gemeenten in Vlaenderen het toppunt hunner macht hadden bereikt, en het volksleven alhier op eene verbazende wyze was ontwikkeld. Geen wonder dus, dat die oorkonden in de landtael waren opgesteld. Eene enkele maekt daerop eene uitzondering: het is de brief van Lodewijk van Nevers. Dit stuk, waerby de graef de spraek van zijn eigen volk verloochent, steekt zonderling af tegen het getuigschrift van de vertegenwoordigers der Duitsche Hanse, te Brugge, hetwelk ten bewyze strekt, dat ook andere volkeren, in vroegere dagen, onze tael verstonden en schreven(2), terwijl sommige onzer vorsten als vreemdelingen in ons land schenen te willen blyven.

Deze charters zijn tevens in 't algemeen aenzienlyke proeven van den kernvollen en zuiveren prozestijl der veertiende eeuw, die

(1) *Opera diplomatica*, D. IV, bl. 266.
(2) Ik heb dit reeds vroeger aengetoond. Men zie hiervoren bl. 41-48.

in de volgende zoo langdradig wordt, en met zoo veel uitheemsche woorden opgevuld is.

Drie dezer akten, namentlijk die van 1308, 1320 en 1325, dagteekenen van vóór de stichting des Karthuizers-kloosters, hetwelk maer in 1328 tot stand kwam.

De eerste oorkonde is een koopbrief, waerby Thomas van Vaernewijck twee bunderen meersch, die later aen de Karthuizers overgingen, bekomt. Onderscheiden leden van het geslacht van Vaernewijck waren de voorname weldoeners en begiftigers van het nieuw gestichte klooster(1), hetwelk in de nabyheid van de heerlijkheid Vaernewijck, waeraen zy hunnen naem ontleend hadden, gelegen was. Van daer dat die heeren in talryke der medegeelde stukken voorkomen, zoodat deze tot het samenstellen van eene nauwkeurige geslachtlijst van dit aenzienlijk en aloud huis, met vrucht zouden kunnen geraedpleegd worden.

De aenkoop door Thomas van Vaernewijck gedaen, gebeurde met veel plechtigheid in de balie van 's Gravensteen, te Gent, en dat in tegenwoordigheid van 's Gravenmannen, waeronder men voorname heeren en edelen van dien tijd opgenoemd ziet.

Te dezer gelegenheid druk ik de spijt uit, dat er tot hiertoe nog geen werk bestaet, waerin opzettelijk over den middeleeuwschen adel gehandeld wordt. Het ontbreekt vooral aen een boek, waerin men de oude heeren en bezitters onzer dorpen nauwkeurig vindt opgegeven. By Sanderus en by van Gestel treft men wel iets aen; doch dat is verre van volledig te zijn, en Du Chesne heeft slechts die geslachten behandeld, welke met het huis van Gent in verband stonden. De hier uitgegevene stukken leveren stof op voor de

---

(1) In het boek ten titel voerende : *Preuve tot betoogh dat die van het Geslachte moderne van Vaernewyck zijn de principael Fondateurs en Donateurs vanden Godts-huyse, ofte Clooster van de Carthusers Alsdan residerende tot Royghem, ende nu jeghenwordigh binnen de stadt van Ghendt.* Te Ghendt, by Bauduyn Manilius 1670, in-fol., komen de stukken, die ik hier uitgeef, niet voor.

lijst der heeren van Drongen tydens de veertiende eeuw. Ook komt hier in 1308, een heer van Lovendeghem, Jan van der Straten voor, waervan elders geene melding gemaekt wordt, en die blykends zijn wapen, tot een geslacht, hetwelk heden nog bestaet, behoorde. Ik voeg hier geheel dat stuk in *facsimile* by. Het is, zooals de meeste charters van dien tijd, uitmuntend geschreven. Ik heb er tevens de zegels van doen afbeelden, en het spijt my, dat ik, uit hoofde der kosten, niet alle die aen de andere stukken hangen, heb kunnen laten op hout of op een steen snyden. Ik heb my moeten bepalen tot een drietal, die ik als de belangrijkste beschouw.

Voor hen, die zich op de wapenkunde van vroegere eeuwen toeleggen, zouden de archieven van onze voormalige kloosters onuitputbare schatten opleveren.

De tweede oorkonde bevat den verkoop van twee leenen, gedaen vóór de Mannen van den ongelukkigen Zeger van Kortrijk, den schoonvader van Jacob van Artevelde. Men weet, dat de graef van Vlaenderen, eenige jaren later dien Zeger ter dood veroordeelde, en hem het hoofd deed afslaen. Ik heb 's mans zegel, waermede hy zelf het stuk bekrachtigde, in hout laten snyden.

Het derde stuk is eene overeenkomst gesloten vóór de Mannen van den heer van Gavere, als heer van Vinderhoute, tusschen de drie gebroeders de Meyer, wegens het bezitten van twee bunderen lands uit een leen van voornoemden heer van Gavere afhangende.

N^r^ IV is de giftbrief van Lodewijk van Nevers, daer ik boven reeds heb van gesproken.

In het volgende stuk wordt gewag gemaekt van eenen Jan Tollins, wiens dochter Margreet in huwelijk getreden was met Willem van Vaernewijck. Van dat oud edel geslacht

Tollins, wil men den grooten dichter Tollens doen afstammen.

De achtste oorkonde is de verkoopbrief van een leen aen Jan van Aertevelde, priester. Deze van Aertevelde, of zooals men algemeener schrijft van Artevelde, zal wel een bloedverwant geweest zijn van onzen Jacob van Artevelde, wiens tijdgenoot hy was. De overdracht gebeurde op de gewone wyze van dien tijd; zoo zegt men van de verkoopers : *Si ghinghens ute ende worpens met alme, ende dader toe met hande ende met monde aldat sire toe sculdech waren te doene.* Het geheel is voor de oude rechtsgebruiken belangrijk. — N^r^. IX bevat eene verklaring over de waerde van den koop door Jan van Aertevelde gedaen, en staet in verband met het voorgaende. Een paer jaren later, gaf deze dit zelfde leen aen het klooster der Karthuizers. Ook het stuk dat deze gift bevat, (n^r^ XIV), is voor al hetgene by het verkoopen van leengoederen gepleegd moest worden, merkwaerdig.

In de tiende oorkonde, van 6 Maert 1350, verklaert Christina van Steenlande, vrouw van Drongen, dat zy geheel voldaen is geweest van al de rechten, die haer toekwamen op het goed, hetwelk Willem van Vaernewijck aen de Karthuizers had geschonken, en ook op dat, hetwelk Lijsbeth van Aertevelde, begijn op het hof van Sinte-Elisabeth te Gent, aen hun verkocht had. Zie daer wederom eene Artevelde, tijdgenoote en waerschijnlijk bloedverwante van den beroemden Jacob. Ik heb den zegel van deze Christine, vrouw van Drongen, wier wapen half van Kortrijk en half van Artevelde — drie kaproenen, — was, in hout doen snyden.

De N^rs^ XI en XII hebben betrekking op eenen verkoop door Thomas van Vaernewijck, en eene gift door Willem van Vaernewijck aen het klooster gedaen.

In het dertiende stuk verklaert Loenijs, heer van Moerkerke,

als voogd van Christina van Drongen, dat hy van den Prioor der Karthuizers het verschuldigde recht ontvangen heeft van een leen, hetwelk het klooster aengekocht had. — Het volgende stuk heeft op de zelfde zaek betrekking, en is de eigenlyke verkoopingsakt van gemeld leen.

N^r XVI is de verklaring door Daniël van Halewijn en Catharina van Drongen gedaen, dat zy afzien van al de rechten, die zy zouden kunnen bezitten, of van alle aenspraek, die zy zouden gemaekt hebben op de goederen van het Karthuizers-klooster, en in zonderheid op het leen, dat onlangs aengekocht was. Zy schelden al wat hun zoù kunnen toekomen, geheel en al kwijt. De zegel draegt het wapen van deze Catharina, dat half Halewijn en half Kortrijk is. Ik heb dezen laten in hout snyden.

Het hierop volgende stuk is eene vercijnsing van goederen, aen het klooster toebehoorende, gedaen vóór de schepenen van Deinze.

N^r XVIII, het testament van Iwein van Vaernewijck, is eene allermerkwaerdigste oorkonde. De geleerde professor Matthaeus heeft in de vorige eeuw, een vijftiental middeleeuwsche testamenten uitgegeven (1); maer onder alle deze is er niet één, dat het in belangrijkheid kan halen by hetgene hierachter volgt.

In den uitersten wil van Iwein van Vaernewijck spiegelt zich de middeleeuwsche ridder volkomen af. Eerst wil hy, dat men elkeen voldoe, die met recht iets van hem te vorderen heeft. Hy beveelt, dat men hem in het klooster der Karthuizers by zynen vader begrave; doet eene gift aen deze kloosterlingen, alsook aen de Huisarmen van Gent, aen het godshuis van Sint-Jan en Sint-Pauwel aldaer en verder ook aen eenige kerken, waer

(1) Achter : *Andreæ Alciati jurisconsulti mediolanensis tractatus contra vitam monasticam*. Hagæ-Comitis 1740, in-4°, bl. 327-387.

onder die van O.-L.-Vrouw te Meeren, dat is Maria-kerke, die oudtijds onder den eersten naem bekend was (1). Hy maekt aen elken van zyne drie bastaerdzonen, Triestram, Gillekin en Ghodekin, eene lijfrente van twee ponden grooten tournoisen 's jaers. Ook zijn biechtvader, heer Iwein van Waeyenberghe wordt niet vergeten. Verder bekomen zyne bedienden de eene of andere gift. Zoo moet aen eenen dezer, *tpansier, ketelhoed, lappe, vorepipen ende anscoen, dat hy pleeght te voerne,* gegeven worden. Hy beschikt verder over eenige der kleederen, die hy gedragen heeft. Ook zal aen zynen valkenier een groote *blaed,* — eene soort van valk, — gegeven worden. De opnoeming van al die giften geeft ons een denkbeeld van de zeden en gewoonten der ridders van dien tijd. Opmerkelijk is de formule, waerby aen de uitvoerders van zynen uitersten wil volle macht gegeven wordt, om, zegt hy, aen al zijn goed *hare hande te slane stappants, als ic gevaren sal sijn van live ter doot, dat te heffene, te hebbene, te notene, te plotene, te vrome, te ontvromene, te peneghene, te vercoopene...*

De ridder van Vaernewijck en heer van Wayenberghe, zijn biechtvader, hieten beide Iwein, welke naem, zooals men weet, aen eenen der helden van den Arthurkring of van de *Ronde Tafel* ontleend is. Ik heb reeds vroeger aengetoond hoe grooten invloed het lezen der middeleeuwsche epossen op het kiezen van voornamen uitgeoefend heeft (2). Men voege dit voorbeeld by de anderen, die ik opgegeven heb. Den naem *Iwein* vindt men meestal door ridders of edelen gedragen. *Triestram,* zooals een der bastaerdzonen van den heer van Vaernewijck hiet, is insgelijks eene benaming uit de middeleeuwsche letterkunde genomen; als

(1) Buiten Gent hoort men nog veelal *Meerenkerke*, in plaets van *Mariakerke* zeggen

(2) C. P. Serrure en A. Voisin, *le Livre de Baudoyn*. Brux. 1836, in-8° bl. XVIII-XXVI. — Ook *Vaderlandsch Museum*, D. II, bl. 35-36.

voornaem werd hy dikwijls aen onechte, ook wel aen mismaekte kinderen gegeven.

De voorlaetste der hier uitgegevene oorkonden is eene gift aen het klooster door Daniël, heer van Drongen en Hansbeke, gedaen.

Ten slotte komt een nog al merkwaerdig stuk van den 29ⁱᵉⁿ April 1482, waerby de vertegenwoordigers der Duitsche Hanse, te Brugge verblyvende, bekennen, dat zy uit handen van den Prioor der Karthuizers, te rug ontvangen hebben negen brieven en eenen register betreffende de schade, welke die van Hamburg, in vroegere tyden van wege die van Holland geleden, hadden. Waerom die stukken aldaer ter bewaring gegeven waren, en of dit met de gebeurtenissen, welke hier te lande, na de dood van Maria van Burgondië voorvielen, in verband staet, kan ik niet zeggen.

Uit onderscheidene der hier volgende oorkonden blijkt, dat het klooster der Karthuizers te Royeghem *'s Conincs dal*, in het latijn : *Vallis regalis* hiet; wanneer en waerom het dien naem draegt, heb ik nergends gevonden (1).

I.

1 Mei 1308.

Het si cont ende kenlic, allen den ghenen, die nu siin ende hier naer wesen sullen ende die desen tsaertere sullen sien ende horen lesen, dat Maes van Vaernewike, miin ser Domaes sone van Vaernewike, cochte jeghen Philipse uten Dale, ser Philips sone was uten Dale, die wonende was bi 's Graven stene, twee buunre meersch, lettel min of lettel meer, de welke gheleghen siin ten ende van der veste tEcker-

(1) Te vergeefs heb ik naer eenige inlichtingen over het Gentsche Karthuizersklooster gezocht in : D. Petri Dorlandi. *Chronicon cartusiense*. Coloniæ, 1608, in-kl. 8°. — Ook niet in de *Notae seu elvcidationes breves in* Dorlandi *chronic. carthusiensis libros* door Theodorus Petraeus, het zelfde jaer te Keulen gedrukt; alleen wordt in deze werken (bl. 463 en 103) melding gemaekt van eenen Oswicus Becanus, waerschijnlijk Oswicus van der Beke die om zyne geleerdheid en voorbeeldig leven tot Prioor van het klooster van Dijon, in Burgondië werd beroepen.

ghem. Ende die selve twee buunre mersche cochte hi te Heinrix bouf, siins soens; van den welken de voerseide Heinric wart tsvoerseits Philips man, behoudeliken dien, dat de voerseide Maes van Vaernewike ende miin joncfrouwe, siin wiif, souden auden te hare beder live. Voert so kende wel de voerseide Philips, dat hem ghenouch ware ghedaen ende wel vergolden van den voerseiden twee buunre meersche. Ende voert so ghelovede hem de voerseide Philips, up hem selven ende up al, dat hi audende es van den here van den lande, dats te wetene, van den graefscepe van Vlaendren, warant te sine, quite goet omme quite peenghe. Dit was ghedaen bi wette ende bi vonnesse ende bi wilcore van den here ende bi vonnessen van den mannen in de baelge van 's Gravensteen te Ghent. Hier over waren alse 's Gravenman: miin here Jan van Lovendeghem van der Straten, miin here Diederic Noethaec, der Diederic de Vos, Symoen van Vaernewike, Wasselin Bruusch ende Gielis de Hont. Ende omme dat dese tsaertere sal bliven goet, vast ende ghestade, so hebbic Goesin van Wielsbeke, balgu in dAudeboerch, ende wii manne voerseit gheanghen onse propre seghele an desen jeghenwoerdeghen tsaertere. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef M. ccc. ende achte, up den hiersten dach van Meye.

De eerste zegel is verdwenen. De andere vijf zijn op het hier bygevoegd *facsimile* afgebeeld.

II.

21 July 1320.

Ic Soi uten Hove, bailiu mijns heere Seghers van Curtrike, riddere, Soijur Abelijn, Segher van der Wostinen, Symoen van Baerle, Melijs van den Aerde ende Jan de Brune, manne mijns heere Seghers voerseit, maken cont ende kenlijc allen den ghenen, die desen tsaertre sullen zien ende hoeren lesen, dat quam voor ons manne voerseit ver Meergriete, Pieters Meiers wijf, ende verkende, dat soe hadde ghecocht drie leene: deen jeghen den heere Willem Crulle, dander jeghen Wouter den Moer ende zijn wijf, ende terde jeghen Woutren van den Driesce. Te welken voerseiden driën leenen ver Meergriete voerseit wettelike quam. Daer begheerde de voerseide ver Meergriete, dat men zoude die voorseide drie leene legghen teenen vullen coepe van tien ponden parisise ende teere mansceep; ende daer wij manne voerseit, ghemaent van Soije uten Hove, onsen wetteliken maenre in die tijt, wat sculdech ware te wesene met den rechte, daer wijsde wij manne voerseit, dat men vraghen zoude mijn heere Segheren voerseit, oft zijn

wille ware ende hire toe doen wilde zijn consent. Ende daer quam de voerseide mijn heere Seghere, ende kende, dat wel zijn wille ware ende deder toe zijn consent. Ende daer, waer wij manne voerseit, ghemaent van Soije uten Hove, onsen wetteliken maenre in die tijt, wat sculdech ware te wesene metten rechte, doe wijsde wiji(1) manne voerseit, omme de redene, dat was mijns heere Seghers wille voerseit ende hire zijn consent toe dede, dat wel ende wettelike wesen mochte, die voerseide drie leene te legghene teenen vullen coepe van tien ponden parisise ende teere mansceep. Ende alle dese dinghen voerseit waren ghedaen wettelijc bi maninghen van den voerseiden Soije, mijns heere Seghers bailliu voerseit, ende bi wijsdoume van ons mannen voerseit; ende daer quam ver Meergriete voerseit ende dede mansceep mijn heere Segheren voerseit van dien selven leene ende deder of al dat soe sculdech was te doene. Ende omme dat ic Seghere van Curtrike, riddere, wille, dat alle dese voerseide dinghen bliven ghoet, vast, ghestade ende wel ghehauden, soe hebbe ic desen jeghewoerden tsaertre beseghelt met minen propren seghele ende met Sois, mijns baillius, ende mire manne voerseit in kennessen der waerheeden ende in meere vastheden met haren seghelen utehanghende. Dit was ghedaen int jaer ons Heeren als men screef dusentech drie hondert ende tuintech, tSaterdaghes voer Sente-Mariën Machdalenenendach.

Origineel op perkament, nog voorzien van drie zegels in groenen was. De eerste van Zeger van Kortrijk staet hier afgebeeld. De tweede met : s' SOI VANDEN HOVE, heeft een burgondisch kruis. De derde zegel van *Soijur Abelijn*, de vierde, zesde en dezachtste, van *Seger van der Wostinen*, van *Sijmoen van Baerle* en van *Jan de Brune*, zijn zoogoed als geheel verdwenen. De zevende is tamelijk wel bewaerd. Het wapen is een hamer tusschen twee kruiskens; het omschrift luidt : † CVRATI DE WESE..ER. Op het perkamenten bandjen, waeraen het zegeltjen hangt, leest men : *Melijs van der Aerde.*

(1) *Wiji*, aldus.

III.

22 April 1525.

Het si cont ende kenlic allen den ghenen, die desen schartre zullen zien ende horen lesen, dat Jan de Meyer, Wouters Meyers sone, van Vinderoute, heeft wetteleke ghegoed sine broeders, Pietre den Meyer ende Gillis den Meyer, tote tueen buunren lands uten leene, dat Woutre de Meyer houdende es te Vinderoute van miin heere van Gavere. Van den welken leene Woutre de Meyer vorseit es man miins heeren van Gavere. De welke tuee buunre lands Jan de Meyer vorseit heeft bewiist ligghende in Vinderoute: deen buunre in de mersch te Westackere ende dander buunre in Cleene Boedoncskiin. Ende ware dat sake, dat yet ghebrake an dese vorseide tuee buunre lands, dat ghebrec soude Jan de Meyer vorseit vuldoen metter Hurst naest den Cleenen Boedoncskiine ligghende, ende vort up al dleen, dat Woutre de Meyer vorseit houdende es, daer ander liede man af siin mijns heeren van Gavere vorseit, ende vort up al dhervachtichhede, die Woutere de Meyer houdende es, so war dat soe ghelegen es. Vort es te wetene, so weltijt dat Jan de Meyer vorseit zal willen deelen have ende kateile, so moet Jan vorseit inbringhen al so zulke have ende also zulke kateile, alse hem ghegheven waren in huelcke. Vort es te wetene, so wat gode dat Pieter de Meyer ende Gillis de Meyer zullen hebben ghecreghen met vadere ende moedere, dat goed zullen Pieter ende Gillis moghen houden buten ghedeele, zonder yet in te bringghene ofte ymene te deelene, zonder fraude ende malengien. Vort mach Jan voerseit houden also zulke husingghe, alse hi vinden zal up de herstede in Vinderoute, na ons sfader liif ende na onser moeder, zonder eeneghen deel te done sinen broeders vorseit van den vorseiden husingghen. Vort es te wetene, dat Woutere de Meyer vorseit ende joncvrouwe Marie, siin wetelcke wiif, bliven machtich van al haren goede, gheliic of alle dese pointe, die hier vorscreeven siin, niet en waren ghedaen no ghemaect. Vort es te wetene waromme Jan de Meyer vorseit dede dese goedinghe ende dese effenigghe sinen broeders vorseit, gheliic dat hier voorscreven es. Dit was ghedaen, omme dat Pieter ende Gillis, ghebroedere vorseit, souden willen ghedoghen, ware dat sake, dat Jan de Meyer vorseit eer storve dan Woutere de Meyer, siin vader, dat Jans Meyers ghetraude kint soude wesen in de stede van sinen vader, gheliic dat Jan de Meyer vorseit soude of hi leefde ende siins vader doet ghebede. Ende omme dat wi Pieter ende Gillis, ghebredere vorseit, willen, dat alle dese pointe,

gheliic dat si hier vorscreeven siin, bliven goed, vaste ende ghestade in hem zelven ende wel ghehouden, de welke pointe siin ghemaect bi ghemeenen maghen ende vrienden ende bi consente ende bi overeendraghene van ons driën : Jan de Meyer ende Pieter de Meyer ende Gillis de Meyer, ghebroeders vorseit. Ende omme de goedingghe, die ons Jan vorseit heeft ghedaen, so hebbe wi Pieter ende Gillis, ghebroedere vorseit, quite ghescolden alle de leene, daer Woutere de Meyer vorseit man af es. Alle dese pointe, gheliic dat si hier vorscreven siin, siin ghedaen wetteleke bi manighen van Ghęrraerde van Boelaer, baeliu miins heeren van Gavere vorseit, ende bi wiisdume van Boidene den Meyer, Pieter de Meyer, Boidiin de Tolnere, Jan van der Eeken, Daneel de Mey, Jan Herman, manne miins heren van Gavere vorseit, alse van den vorseiden leenen; ende bi vonnessen van Pietere den Meyer, Seger de Tolnere, Jan Boiin Siegeers sone, Roegeer de Tolnere, Woutere van der Straten, Arnout Goethals, scepenen miins heeren van Gavere, alse van der hervachtichheden ende haven vorseit. Ende omme dat alle dese dinghen vorseit wel ende wetteleke voere ons ghedaen siin ende verclaert bi wette, bi maninghen van den heere ende bi wiisdume van den mannen vorseit ende bi vonnessen van scepenen vorseit, al soe hier vorscreven es, so hebben wii Gheerraerd van Boelaer, baeliu vorseit, Boidin de Meyer, Pieter de Meyer, Boidin de Tolnere, Jan van Eeken, Daneel de Mey, Jan Herman, manne miins heeren van Gavere vorseit, ende Pieter de Meyer, Seghere de Tolnere, Jan Herman, Jan Boidin Siegeers sone, Roegeer de Tolnere, Arnout Goethals, Woutere van der Straten, scepenen vorseit, desen schartre bezeghelt met onzen zeghelen hutehanghende, in kenlijcheden der waerheid. Dit was ghedaen in jaer ons Heeren alse men screef M.CCC. ende XXV, den derden dach vore Sente-Marcs dach.

Origineel op perkament, waeraen dertien zegels hebben gehangen, de eene in groenen, de andere in rooden was. De derde en dertiende zijn verdwenen. De eerste zegel : † S' GERARDI DE BOELARE, het wapen uitgebrokkeld. De tweede, in rooden was: † S'BOIDI DE MEYERE, drie balken, waerdoor een keper. De vierde, in rooden was : S'BOIDI DE TOLNERE, een klimmende leeuw. De vijfde: S'IAN VAN EEKE, een tak van eenen eik. De zesde : † S'DANIEL DE MEI, een driedubbele tak of mei, waerdoor een balk. De achtste, in rooden was : S' ... DE TOLNERE, een lam of *Agnus Dei*. De negende, in rooden was : S'IAN F. BOIDINI...; de kop van eenen ram. De tiende onduidelijk. De elfde, in rooden was : S' ARNOVT GOETHALS : een vogel, waerboven eene ster. De elfde : S' WOVT' VAN DER STRATE, een doodgeschoten en op den rug vallende hert.

IV.

3 Maert 1327 (1328).

Nous Loys, cuens de Flandres et de Nevers, faisons savoir à touz, que nous quatre boniers de terre, gisans hors des fortreseces de no ville de Gand, ens ou lieu que on appielle Royengheem, dalès le rivière dele Lis, pardevers Tronchiènes, avons, pour faire et establir un lieu et habitation de frères Chartrouz, et pour Dieu tout premiers et pour les prières que li dit frère feront et debvront faire pour nous, nos prédecesseurs et successeurs, et après pour les prijères que no amé eschevin, consaulz et boine gent de no ville de Gand nous en ont faites, quites, absolz et afranchis, quitons, absolons et afranchissons à tous jours pour nous, noz hoirs, nos successeurs, de toutes rentes, revenues, debttes, servitutes et exactions appartenans à nous, et desqueles le ditte terre est et estoit kerkié, oblegié et redevanle envers nous et envers nos briés de no Espier de Gand; et les ammortissons dès maintenant, sauve ce que le fondacion et la garde et la jurisdiction; aussi de touz meffais et excez, qui i avenront d'autres personnes que des frères ou rendus d'yceli lieu, en remaingnent et remanront à touz jours envers nous et envers nos hoirs et successeurs. Et par ensi que ceste lettre doit estre raportée à nostre prochaine renenghe par devant nos renneurz et certains chierkemanages et bonnages fais de la dicte terre et ostée et descurée de no briés de no dit Espier de Gand, par loy et par jugement, en le manière qu'il appartient et que drois et raisons donnent, et appellés à ce ceauz qui i sont à appieller. Par le tiesmoing de ces lettres scellées de no séel, faites et données à Gand, l'an de grâce mil trois centz vint et seept, le tierch jour du mois de March.

Par Monseigneur et son consel, présens monseigneur Wautier de Harlebeke, monseigneur Bloc, chevaliers, monseigneur H. Braem, monseigneur S. de Mirabel, chevalier, Roger Briseteste.

Maior.

De zegel, die aen enkelen staert hing, is afgerukt. Op den rug staet: *Littera principalis amortizationis comitis Ludovici IIII^or bonariorum terre super que monasterium nostrum situm est, ac quitationis reddituum quibus eidem obligatur.* — *Gheregistreert in den Slapere*, f. 1. Eenigs zins onnauwkeurig en onvolledig uitgegeven in Miraei *Opera diplomatica*, IV, bl. 266.

V.

4 April 1339.

Cont ende kenlec si allen lieden, dat ic Magriete, Jhan Tollins dochter, Willems wijf van Vaernewike, wille ende beghere, dat alle de dinghen, die hier na volghen in dese codicille bescreven, vuldaen worden ghelijc minen testamente, ende dat icker in wederoepe, dat dat wederoepen si, ende dat icker toe doe, dat dat ghegheven werden. Ende dat men desen brief steken wille doer miin testament ende bezeghelne met minen zeghele ende met meester Willems zeghele, miins prochipapen. Int eerste becommeric alle mine leene, die ic houdende bem, iii jaer lanc de bladinghe, omme mede te vuldoene ende te gheldene miin testament; ende comteriet over, dat willic dat mine testamenteyurs gheven in aelmoesene, daert hem goed sal dinken. Vort willic, dat Willem van Vaernewike behoude have ende erve ende cateyle, alle die mi toe behoren ende die wi te ghadre houdende sijn, omme dat hi sal moeten ghelden mine huutvaerd, restoer, scult ende almoesene. Vort willic, dat Willem vorseit, omme de commere ende laste, die hem bliven zullen na mi, dat hi behoude alle de bladinghen tsinen live, die comen sullen van den tween leenen, die wij ghemene cochten, de welke ic ontfaen hebbe in manscepen. Vort moet Willem vorseit bewisen ende besetten herfelike inde Hasselt, ·vi· pont parisise tsjaers; ende ic gheve ·xii· ℔ parisise tsjaers daer toe, die miin joncfrouwe van Zedelghem, miin moye, bewisen sal ende sculdech es te bewisene. Ende dese ·xviii· ℔ parisise zullen heffen de Tsaertereuse cuwelike mids dat si messe zullen doen dageliix over mine ziele. Ende van desen vorseiden ·xviii· ℔ parisise zullen sij gheven den nonnen te Ecloe ·xi· s. parisise tsjaers, teere pitanciën ende te miins vader jaerghetide; ende si zullen gheven ·xx· s. parisise tsjaers in Vroendijc, ghelijc dat daer gheteekent es, te miere moeder jaerghetide. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef M.CCC. ende XXXIX., tSondaghes voer onser Vrouwen dach. dat zoe ghebootsceepd was.

De twee stukken onder N° V en VI, bestaen slechts in kopy op een los vel perkament. Het schrift schijnt iets later dan de akten zelven, doch behoort nog in allen gevalle tot de tweede helft der veertiende eeuw.

VI.

22 April 1339.

Kenlec si allen den ghenen, die nu siin ende hier naer wesen zullen, dat joncfrouwe Agnees van Zenelghem in propren persoene heeft ghelooft joncfrouwen Grielen, Willems wijf van Varnewijc, te bezettene ende te versekerne wel ende sufficiantelike twalef ℔ parisise sjaers up herfachtechede har toe behoerende, ligghende te Zenelghem, daer joncfrouwe Griele, Willems wijf vorseit, wel ende sufficianteleke up versekert zal siin, als van der versterften van Oliviere van Zenelghem, haren oem. Vort heeft joncfrouwe Agnees vorseit ghelooft de vorseide twalef ℔ parisise tsjaers te bezettene joncfrouwen Grielen vornoomt vor de wet, daer de vorseide herfachtechede gheleghen es, teerst als daer wet ghemaect ende ghestelt zal sijn ende dan zal dit belof, twelke hier ghedaen es, te nieute sijn ende van gheerre werden. Ende ware so sake, dat joncvrouwen Grielen vornoomt coste ofte scaden quamen als omme de vorseide bezettinghe te vervolghene, die coste ende die scaden heeft joncfrouwe Agnees vorseit har ghelooft up te rechtene ende ghenouch daer af te doene sonder minderinghe van den principale. Dit ghelof was ghedaen vor scepenen van der Kuere binnen Ghendt, den her Gheraerde den Neut, den her Janne van Steenbeke ende den her Heinrike Ghoethalse, up den twe ende twintichsten dach van Aprille, int jaer dusentech drie ondert neghene ende dertech.

Aldus staet in Scepenen boue van den zelve jare.

VII.

8 February 1348.

Wij Willem Wieric, Jhan van den Hove, Daneel van Walenbeke ende Willen van den Moortre, als schepenen in Doinze in desen tijt mijnts heeren van Vlaendren, doen te wetene allen lieden, dat Pieter de Moelnare ende Kateline, sijn wettelike wijf in desen tijt, hebben ghehuert ende ghenomen in erfliken pachte jheghen den pryoer ende jheghent convent van den Tsaertroesen bij Ghent, eenen beule,

een out bunder groet, gheleghen buten Doinze ter Stoet, ter mersche, tusschen Jan Sammans lant was, ane de west zide, ende Jan van der Leuden lant ane de oest zide. Ende te desen beule behoort de driedeele van eenen halven scepe; ende daer of geeft men minen heere van Vlaenderen twalef schele parisise tsjaers te renten. Ende es te wetene, dat Pieter de Molnare ende Kateline vorseit hebben den vornomden beule ende met al dat ter toe behoort, metten driedeele vanden halven scepe, verpacht om sesse pont parisise erveleke tsjaers, al sulc payment als onse heere van Vlaendren sal doen ontfaen van sinen lijfrenten, ende die te betaelne telken Kerssavonde. Ende Pieter ende Kateline vorseit ende hare nacommers, sullen moeten ghelden al de rente, die uten vorseiden beulcke ghaet, sonder verminderinghe van den vornomden sesse ponden parisise tsjaers. Ende es te wetene, dat Pieter ende Kateline vorseit, noo hare na commers, ne sullen den vorseiden beule, noo niet datter toe behoort, met lijf renten, noo met erfliken renten, noo met gheenen andren laste becommeren ofte besuaren, noo laten besuaren ende becommeren, het en ware bij wetene ende concente van den pryoer ende covente van den Tsaertroesen vorseit. Ende gheviel, dat Pieter ende Kateline vornomt, ofte eenich van haren narcommers, den vorseiden pacht ghehelic niet betaelt en hadden te Sente-Jans messe, in midden somere naest volghende, den vornomden termine van paymente, so soude de prioer ende convent van den Tsartroesen vorseit hare hant moghen slane ane den vorseiden beule ende ane al datter toe behoort ende ane al dat sier up vonden, met den driedeelen van den vorseiden halven schepe, sonder eenighe andere wettelichede der toe te doene, ende haren wille ende hare profijt der mede te doene, alse of des vorseits pachts noeint niet ghesijn en hadde. Ende Pieter ende Kateline vornomt, ofte hare nacommers, dien desen pacht aldus ghenomen worde, sauden den pryoer ende convente van den Tsaertroesen vorseit moeten betalen alle dachterstelle, die men hem tachter van den vorseiden pachte ware ende alle de costen, die sij ghedaen sauden hebben omme dese saken; ende hier inne sauden sij ghelooft sijn bij haren simplen woerden. Ende alle dese voorscrevene woerde ende pointe, ende ele sonderlinghe, wel ende noyalic te haudene ende te volcommene, so hebben Pieter ende Kateline vorseit, over hem ende hare naercommers, belooft ende gheconcenteert, dat men tghebrec der af saude moghen verhalen ane hem, die int ghebreke vonden worden ende an al thare, war dat gheleghen ware. In kennessen der wareden hebben wij schepenen boven ghenomt desen Tsaertre gheseghelt, ele van ons met

sinen propren zeghele huuthanghende, ter bede ende concente van partiën vornomt. Ghedaen int jaer MCCCXLV, den VIII^sten^ dach van Sporkele.

Met vier zegeltjens in bruinen was, hangende aen dubbelen staert. De eerste zegel : + S GVI-ILLEL-M.V VIE-RIC : drie roozen, waerover een dwarsbalk. De tweede : + S. IEA ..... HOVE : een schild met kleine uitschulpingen; in het bovendeel drie sterren. De derde : S. DANE — L VAN WAL-ENBEKE : een schild met drie kepers; in elken der bovenhoeken eene ster. De vierde : S. WILL-ELMI DE-MORTRE : een moorenhoofd.

VIII.

16 December 1349.

Wij Jan de Ghousmet, de oude, baillin ende wettelike maenre Jans van Woudringhem, die men heet uter Straten, Gillis Vrient ende Pieter de Meyere, manne mijns heeren van Vlaendren, gheleent Janne van Woudringhem, alse sine huusghenote van Rasen Onredenen, baillin van der Ouderborch in dien tijt, dat dit ghedaen was, omme wet mede te doene in de sake, die hier navolghet; ende Jacop Bruusch, Bertelmeeus de Hont ende Jan de Hont, manne Jans van Woudringhem vorseit, doen te wetene allen den ghenen, die desen jeghenwordeghen tsaertere sien zullen ofte horen lesen, dat voer ons sijn comen in propren personen, alse voer heere ende voer wet, jonefrouwe Jane, Gheeraerds wijf van Kersine, ende Gheeraert vorseit, haer man, die hare wettelike te voghede ghegeven was, ende jonefrouwe Mergriete van Kersine ende Heinric Damman, haer man, die hare wettelike te voghede ghegeven was. Ende kenden ende verlijden, dat sij vercocht ebben wel ende wettelike den here Janne van Aertevelde, priester, een leen van viertiene pont parisise tsjaers eeweliker rente. Ende dit omme ene somme van ghelde, waer af dat hare jonefrouwe Jane ende Gheeraert, haer voghet vorseit, ende jonefrouwe Mergriete ende Heinric, haer voghet vorseit, kenden vergolden ende al betaelt in goeden, ghereeden ende wel ghetelden pengen, so dat sijs hem wel ghepait hilden. Dit vorseide leen ebben de vorseide jonefrouwe Jane ende Gheeraerd, haer wettelike voghet, ende jonefrouwe Mergriete ende Heinric Damman, haer wettelike voghet, bewijst up Jans leen van Woudringhem ende up al, datten leene toebehoert, ligghende in de prochie van Lovendeghem; dwelke leen Jan vorseit hout van minen heere van Vlaendren. Ende dit

leen van viertiene ponden parisise tsjaers es ene utegoedinghe, die de vorseide Jan van Woudringhem ghedaen heeft joncfrouwen Janen, siere suster, up sijn vorseide leen, alse over hare derde, dat hare verstaerf van vadre ende van moedre int vorseide leen; ende goedese der in wettelike bi maghen ende bi vrienden ende bi joncfrouwen Mergrieten, sinen wetteliken wive, omme hare de vorseide viertiene pont parisise tsjaers van hem in leene te houdene, ende ward daer af Jans, haers broeders man, met enen paer anscoen te cope ende ten versouke. Ende aldus so sal der Jan van Aertevelde ende sine nacommers, bringhers van desen tsaertere, besitten ende behouden eervelike ende eewelike dese viertiene pont parisise tsjaers in leene van Janne van Woudringhem ende van sinen oire ende nacommers, met enen paer anscoen, bewijst up svorseids Jans leen, dat hi hout van minen heere van Vlaendren. Ende te desen vorseiden leene van viertiene pont parisise tjaers eeweliker renten waren ghedaen wettelike drie Sondaghes kerchghebode ter stede, daer men de ghebode sculdech was te doene, van viertienachten te viertienachten. De welke ghebode zuver ende vry quamen uter kerken, sonder calainge ende sonder wederseggheu van hiemene. Doe maende de bailliu de manne watter joncfrouwe Jane ende Gheeraerd van Kersine, haer voghet, ende joncfrouwe Mergriete, haer lieder dochter, ende Heinric Damman, haer voecht, voerd toe sculdech waren te doene, omme hem lieden tontgoedene ende tontheervene van den vorseiden leene van viertiene ponden parisise tsjaers. De manne bespraken hem ende wijsden, dat de vorseide joncfrouwe Jane ende Gheeraert, haer voght, ende joncfrouwe Mergriete, haer dochter, ende Heinric Damman, haer voght, updroughen den heere in handen tvorseide leen te ser Jans bouf van Aertevelde vorseit, alse coepre, of sgheins bouf, die der ghiften weerdech ware; ende het ward alsoe ghedaen. Doe so quamen de vorseide joncfrouwe Jane ende Gheerart van Kersine, haer wettelike voght ende joncfrouwe Mergriete vorseit ende Heinric Damman, haer wettelike voght, ende droughen uppe den heere in handen dit leen van den viertiene ponden parisise tsjaers vorseit eeweliker renten, te ser Jans bouf van Aertevelde, ende ghinghens ute ende worpens met alme, ende dader toe met hande ende met monde aldat sire toe sculdech waren te doene. Ende voert so quam voer heere ende voer wet Diederic van Kersine, joncfrouwen Janen ende Gheerards vorseits sone ende outste oir, met Heinrike den Amman, die hem wettelike te voghede ghegheven was, ende consenteerde met sinen voght desen vorseiden coep updraghen ende uteghaen ende alle de vorseide dinghen, ghelijc

dat sij voren verclaerd sijn, alse haer lieder sone ende outste oir. Doe maende de bailliu de manne of dit voorseide leen van viertiene ponden parisise tsjaers eeweliker renten, so wettelike ware commen in sinen handen, dat hire den coepere der toe doen mochte ende der in eerven. De manne bespraken hem ende wijsden, dat dit leen so wettelike commen ware in 's heeren handen, dat hire den coepere toe doen mochte ende der in eerven. Doe so drouch de bailliu dit vorseide leen van viertiene ponden parisise tsjaers up den here Janne van Aertevelde vorseit ende eerfdene der in wettelike, alse in sijn proper leen ende eewelike rente, ghelijc dat hem al wettelike in handen commen was, omme den here Janne van Aertevelde ende sinen nacommers, bringhers van desen tsaertere, dit leen te behoudene eervelike ende eewelike van Janne van Woudringhem, talsulken rechte ende coustumen alst tote hare ghestaen heeft. Ende aldaer so ontfing Jan van Woudrighem den here Janne van Aertevelde vorseit te manne. Dese vorseide viertiene pond parisise tsjaers eeweliker renten moet Jan van Woudringhem ende sijn oir, of die dit vorseide leen van minen heere van Vlaendren besittende sal sijn, ghelden ende betalen den here Janne Van Aertevelde, ofte den bringhere van desen tsaertere of de copie der af onder seghel autentique, ten twee terminen van den jare, deen helt te Sente-Jans messe naestcommende ende dander helt te Kersavonde naestwolghende; ende also voert, ten twee terminen van den jare, eewelike duerende. Ende waerd so, dat der Jan vorseit, of de bringhere van desen tsaertere of de copie der af onder seghel autentique, niet ghegolden en ware van der vorseider renten telken termine, alsoet vorseit es, of binnen achte dagen daer naer onbegrepen, so mach der Jan vorseit, of de bringhere van desen tsaertre of de copie der af, sijn ghebrec ghetoeghet der wet, verteeren ofte doen verteeren, so waer dat hi wille, vijf scelghe parisise elkes daghes viertienacht lang, up Janne van Woudringhem of up sijn oir, up dit vorseide leen, dat hi besittende es of diet besittende sal sijn, ende sonder minderinghe van der principaelre renten. Leden oec die viertienacht ende der Jan vorseit, of de bringhere van desen tsaertre of de copie der af onder seghel autentique, niet vergolden en ware van der principaelre renten ende van den costen ende van der teere, alsoe voerseit es, so mach de vorseide der Jan, of de bringhere van desen tsaertere of de copie der af onder seghel autentique, gheven minen heere van Vlaendren of sinen bailliu van der Ouderboch of sine stede houdende, up tvorseide leen, daer dese rente up beset es ende up Janne van Woudrighem, of die dit leen namaels houdende sal sijn, twintech scelghe parisise, ende dat also menech waer-

ven als Jan vorseit of die dit vorseide leen houdende sal sijn, in ghebreke es, omme hem te bedwinghene ende te constraingierne gheldinghe te doene den here Janne van Aertevelde vorseit, of den bringhere van desen tsaertere of de copie der af onder seghel autentique, ende inninghe te doen ebbene vander vorseider eeweliker renten, van den costen ende van der teere, diere up ghedaen sal sijn, ende van der ghiften, die den heere ghegeven sal sijn ende van al, dat men hem der af tachter sal sijn; ende dit al sonder minderinghe van der principalre renten. Ende alle dese voorseide dinghe, ende elke sonderlinghe, waren ghedaen wettelike, also mense sculdech was te doene, bi maninghen van mi, bailliu vorseit, ende bi wijsdomme ende wettelikeu vonnessen van ons mannen boven ghenoemt, met allen den maninghen ende vonnessen, diere toe behoerden, behouden elex rechte, na de wet, coustume ende usaige van der stede, daert vorseide leen gheleghen es. Ende omme dat alle dese vorseide dinghen sullen bliven goed, vast, ghestade ende wel ghehouden teeweliken daghen, so ebbic Jan van Woudringhem, die men heet uter Straten, als heere van den vorseiden leene van viertiene pont parisise tsjaers, ende up wies leen dat sij beset sijn, desen jehenwordeghen tsaertere gheseghelt met minen seghele utehanghende, in kennessen der wareden. Ende wij Jan de Ghoutsmet, bailliu vorseit, ende Gillis Vrient ende Pieter de Meyere, manne mijns heeren van Vlaenderen vorseit, ende Jacop Bruusch, Bertelmeeus de Hont, manne svorseids Jans van Woudringhem vorseit, omme dat alle dese vorseide dinghen, wettelike voer ons ende bi ons ghedaen, sijn ende bliven sullen goed, vast ende wel ghehouden tallen daghen, so hebben wi, bi beden ende bi versouke van partiën, onse seghele ghehanghen aen desen jeghenwoordeghen tsaertere te gader met Jans seghele van Woudringhem vorseit, in kennessen der wareden. Dit was ghedaen int jaer ons Heren alsmen screef dusentech drie hondert neghene ende viertech, sMaendaghes voer Kersdach.

Origineel op perkament, voorzien van zeven zegels in groenen was. De eerste: het omschrift is onduidelijk, het wapen eene roos in eenen uitgeschulpten schild. De tweede zegel is afgesleten. De derde : s'GILLIS × VA - IENT : een hoorn, waerop twee vogels zitten. De vierde : S PIE-TER DE M-EYERE, een balk waerin twee blokjens en daerby twee ×; daerboven twee vogels. De vijfde : SEGEL - IACOB - BRVVS, een balk van zes op elkander geplaetste blokjens. De zesde : s' BERTEL.... een rechtstaende hond. De zevende : s'IOHIS CANIS... : een zittende hond.

IX.

6 Maert 1349 (1350).

Wij Rase Onredene, bailliu mijns heeren van Vlaendren in de chastelrie van der Ouderburch van Ghent, Rase Calle, Robbrecht huten Weghe, Jacob van Kerneghem, Jacob van Musehole ende Boidin Bloeme, manne mijns heeren van Vlaendren, doen te wetene allen den ghenen, die nu sijn ende hier naer wesen sullen, dat quamen vor ons in propren personen Gillis de Vrient, Pieter de Meyere, manne mijns heeren van Vlaendren, ende Jacob Bruusch, Bertelmeus de Hont ende Jan de Hont, manne Jans van Wouderghem, ende andre maghe ende vriende Jans van Wouderghem vorseit ende joncfrouwen Janen, Gheraerds wijf van Kersine, Jans suster van Wouderghem voren ghenoemt, maecten ons cont ende kenlic, dat Jan van Wouderghem vorseit ghegoet hadde joncfrouwen Janen, sire suster boven ghenoemt, alse van der versterften van hare beeder vader ende moeder, ende gaf hare viertiene pont parisise tsjaers erveliker ende eeweliker renten, over derde van den leene, dat hare verstaerf van vader ende van moeder, ligghende in de prochie van Lovendeghem, dwelke men hout van mijn heere van Vlaendren; te gheldene dese vorseide viertiene pont parisise tjaers erveliker renten, te sulken terminen, met al sulker teere ende met al sulken ghiften alse de tsartre in heeft ende verclaert, daer dese jeghenwordeghe lettre annex es ende dore ghefikiert. Ende omme dat wij, bailliu ende manne mijns heren van Vlaendren boven ghenoemt, bi der kenlicheden, die wij ontfaen hebben, kennen dat tvorseide derde van den vorseiden leene vele beter es danne vieretiene pont parisise tsjaers, so wijse wij den coep, die der Jan van Aertevelde ghecocht heeft, met allen den vorwaerden ende verbinden, ghelijc dat de tsaertre in heeft ende verclaert, daer dese jeghenwordeghe lettre annex es ende dore ghefikiert, goet, vast, ghestade ende van weerden teeweliken daghen. Ende dit was ghedaen bi maninghen van mi, bailliu vorseit, ende bi vonnessen van ons, mannen voren ghenoemt, met allen den wetteliken maninghen ende vonnessen, diere toe behoren. Ende omme dat alle dese vorseide dinghen bliven sullen goet, vast, ghestade ende wel ghehouden teeweliken daghen, so hebben wij Rase Onredene, bailliu vorseit, ende Rase Calle, Robbrecht huten Weghe, Jacob van Kerneghem, Jacob van Musehole ende Boidin Bloeme, manne mijns heren van Vlaendren

vorseit, bi beden ende versouke van partiën, dese lettre gheseghelt met onsen propren zeghelen hutehanghende, in kennessen der wareden. Dit was ghedaen int jaer ons Heeren, als men screef dusentich dric hondert neghene ende viertech up den sesten dach van Maerte.

Origineel op perkament, hetwelk, zooals het in het stuk zelve luidt, aen het voorgaende met de bandjens der zegels vastgesteken is. Het heeft zes zegels in groenen was. De eerste : SEGHELE RASE × ONREDENE. Het schild heeft in de eene helft een wild zwijn en in de andere drie balken. Op den tweeden is het omschrift onleesbaer : het wapen : eene roos, drie bezanten en een pael. De derde : S ROBBRECHT VA'DE WEGHE; vijf bezanten. De vierde : S. IACOB VAN KERNEGHEM, drie leeuwen met eenen pael op den kop. De vijfde : S' IACOB — I DE MV — SOLE; drie leeuwen, elk in een afzonderlijk schildjen in het groote schild. De zesde : S' BOI — DIN B — LOVME : in den hoek van het schild drie balkjens, en verder twee opene harten.

X.

4 Juny 1335.

Ic Kerste van Steenlande, joncfrauwe van Dronghine, doe te wetene allen den ghenen, die dese lettere zullen sien ende horen lesen, dat ic mi wel houde gepayt ende al vergolden van al den rechte, dat mi toebehoren mochte vanden goede, dat mijn her Willem van Vaernewike gaef den Tsaerterousen, bi Ghent; duelke goet vrouwe ver Lysane, mijns her Willems wettelike wijf voerseit, houdende es te haren live. Duelke goet es gheleghen indie prochie van Dronghine inde Asselt; int welke goet Lexus Soetemont ervachtich es als stervelic laet. *Item*, houdic mi wel ghepayt ende vergolden van den Tsaerterousen voerseit van der ervachticheden, die si cochten ende ghecreghen hebben jeghen joncfrauwen Lijsbetten van Aertevelde, beghine te Sente-Lijsbetten. Van welker ervachticheden Maes Bette es stervelic laet. Ende dese erve es oec gheleghen in die prochie van Dronghine, inde Asselt, ende onder tselve herseeep. Ende wanneer dat henech van desen stervelicken laten voernoumt varen van live ter doet, so moeten

die Tsaerterouse voerseit eenen anderen sterveliken laet setten, ghelijc dat Lexus Soetemoent ende Maes Bette voerseit waren, ende doen van den voernoumden goeden al, dat si sculdech sijn te doene van versouke ende van doetcoepe. Ende om dat ic, Kerste bovenghenoumt, wille, dat alle dese dinghe bliven goet, vaste ende ghestade van mi ende van minen hoere, hebic dese lettere gheseghelt met minen propren seghele wte hanghende. Dewelke lettere was ghemaect ende gheseghelt int jaer ons Heeren, doemen screef dusentich drie ondert ende drie ende vijftich, den vierden dach van Wedemaende, ten ingane.

Origineel op perkament met den eenigs zins beschadigden zegel, die hier afgebeeld staet.

XI.

16 April 1558.

C. H. Y. R.

Kenlec sij allen den ghenen, die nu sijn ende hier na wesen zullen, dat joncfrouwe Juete, Heinricx dochter van Vaernewijc, met Symoene van Vaernewijc, haren wetteliken voecht, heeft verkent ende verclaert, dat Maes van Vaernewijc, hare ouder vader was, vercochte in verledenen tiden wel ende loyalike ende in goeder trouwen den Tsaertereusen, buten Gent, twee buunre mersche, lettel min ofte meer, ligghende tenden van der vesten, bachten haer lieder cloester, omme eene zekere somme van peneghen, van der welcker Maes voerseit ghepayet was ende al vergolden in goeden ghereden ghelde; in de

welke voerseide mersch Heinric van Vaernewije, hare vader, ghe-heerft was, ende die oec desen voerseiden coep octroyerde ende be-gherde, wilde ende beval, dat menne houden soude goed, vast ende ghestade, also hi gheloeft hadde Maese, sinen vader. Waeromme dat joncfrouwe Juete voerseit, alse gherecht hoer van deser voerseider mersch, omme te vulcommene ende te vuldoene de begherte ende den hutersten wille van haren voerders, heeft gheconsenteert in desen voerseiden coep, metgaders haren wetteliken voecht, Symoene van Vaernewije voerseit, ende heeft gheloeft, in goeder trouwen ende in waerheiden, nemmermeer der toe te taelne noch der jeghen te doene bi gheenen engiene. Ende omme dit vast te makene ende dat altoes wel ghehouden sal sijn, so heeft joncfvrouwe Juete voerseit bekent, metgaders haren voecht voerseit, up al hare goet, waer dat gheleghen es, eist binnen Ghent of der buten, eene wetteleke scult van vijftech pond groete tornoise, dewelke de voerseide Tsaertereuse altoes zullen moghen hinnen ende verhalen, up dat hiemene jeghen dese voerseide ordinancie ende coep, ofte jeghen tghelof van hare ende haren voer-ders dade, ende de voerseide Tsaertereuse wilde moeyen ofte pinen, ende onghebruuc doen wilde met eeneghen wetten, costumen, usagen, forchen ofte hulpen, van der voerseider meersch. Ende al deser ghelike begherde ende wilde joncfrouwe Aechte, Heinricx weduwe voerseit, ende der voerseider joncfrouwen Jueten moeder, dewelke renuncierde ende scalt quite na der begherten van Heinricke voerseit, al dat recht, dat soe hadde ofte hebben mochte, nu ende teeuweliken daghen, an de voerseide meersch, in wat manieren dat wesen mochte. Hier over waren gheroepen in orconscepen, alse eervachteghe liede in Ghent, Ghiselbrecht de Grutre, Ghiselbrechts zone was, ende Lievijn Rijn-visch. Dit was ghedaen int jaer ons Heeren, doe men screef M.CCC. vijftech ende achte, den zestienden dach van Aprille.

O. G. R. A.

Chyrograef op perkament.

Op den rug leest men van vier verschillende handen :

1° *De prato quondam Thome de Vaernewijc.*
2° Van onser Mersche bi der vesten.
3° Onse Cloester; hoe dat wij cochten jeghen Mase van Vaernewijc .ii. buenre mersch bider vesten, bachten onsen cloester.
4° Chartre hoe dat wij cochten jeghen Maese van Vaernewijc .ii. bunderen mersch tenden van vesten, bachten onsen clooster.

XII.

6 December 1338.

Kenlijc zij allen lieden, dat vanden ghedinghe ende ghescille, dat was tusschen Symoene Gommare, ane deene zide, ende den Tsartereusen buten Ghend, ane dandere zide, alse omme plecke van mersche, die de Tsartereuse vorseit huter ghiften van mer Willemme was van Vaernewijc ende van mire vrouwen, zinen wive, besaten. De welke mersch Symoen vorseid seide, dat Gheleins Hoymans was, sijns zweers, ende datse mer Willem besat in pachte ende anders niet. Daer toe de Tsartereuse seiden, dat zij de mersch hilden over hare goed, ende wilder hem yemene yet af heesschen zij bodens hem te wette vore de wet, daer de grond onder gheleghen ware. Scepenen vander Cuere in Ghend : Jurdaen ser Sanders, Philips van Oudenarde ende hare ghesellen wiisden de zaken te bedinghene ter wet, daer de erve onder es gheleghen, mids dat grond es van erven buten den vryeden vander stede van Ghend gheleghen ; ende dadens hem af. Ghedaen up den zesten dach in December int jaer M·CCC·LVIII.

Aldus staet in Scepenen houc vanden zelven jare.

Kopy op papier, XIVe eeuw.

XIII.

23 Mei 1339.

Ic Loenijs, heere van Moerkerke, riddere, doe te wetene allen den ghonen, die dese lettere zullen sien ende horen lesen, dat ic hebbe ontfaen inden name van joncfrouwen Katelinen van Dronghine, als haer wettelike vocht, van broeder Jan den Moelnere, prioer van den Tsaerterousen, bi Ghent, ende van den Covente, al drechte, beede van coepe ende van tienden penghe ende van al den rechte, dat ons toe behoeren mochte, als van den leene, dat si ghecreghen hebben ende ghecocht jeghen Davite den Coyere ende bi beloften, die Davijt beloefde Segheren, sinen hausten broeder, voer oghen te bringhene ende af te doen gane van alden rechte, dat hire an hadde ofte hebben mochte. Ende Jan vanden Velde, doude, es in dit voerseit leen wettelic gheheerreft ter Tsaerterouse houf, als stervelic man, ende na de doet van hem, eenen andren sterveliken man, ende also voert

van live te live, om te doene al, dat men sculdech es te doene vanden voerseide leene. In kenlicheden der wareden hebic dese presente lettere gheseghelt met minen seghele wtehangh ende. De welke lettere was ghemaect ende gheseghelt int jaer ons Heeren, doe men screef dusentich drie ondert ende neghen ende vijftich, den drie ende twintichsten dach van Meye.

De zegel, die aen enkelen staert van perkament hing, is verdwenen.

XIV.

2 November 1359.

Ic Jan van Woudringhem, die men heet wter Straten, doe te wetene allen manieren van lieden, die dese presente lettere zullen sien ende hoeren lesen, dat der Jan van Aertevelde, priester, heeft ghegheven ende gheeft, ende bi consente van sinen houdsten oere, in purre aelmoesenen ende om Gode, over sine ziele, den prioer van Coninxdale van den Tsaerterousen, bi Ghent, ende den covente van den Tsaerterousen vorseit, dleen, dat der Jan voernoumt houdende was van mi. Duelke leen es van viertien ponden parisysen groet elx jaers ervelic, euwelic durende, ghelijc dat de tsaertere verclaert, diere af ghemaect es, die beseghelt es met minen seghele ende met mijns bailius seghele, met mijns heeren mannen van Vlaendren seghelen ende met mire manne seghele, ghelijc dat si inden tsaertere ghenoumt staen, diere af ghemaect was in dien tijt, dat der Jan van Aertevelde voerseit dit voernoemde leen cochte. Ende dien selven tsaertere voerseit heeft der Jan van Aertevelde voernoumt ghetlivreert ende ghegheven den prioer vanden Tsaerterousen voerseit, met al der theere ende verbinde, die de voerseide tsaertere inhout ende begurt heeft, om inninghe te hebbene van den voerseiden leene van viertien ponden parisysen voerseit. Ende Jan van Hoedone es in dit voernoumde leen wettelic gheherreft ter Tsaerterouse bouf als stervelic man; ende waneer dat Jan van Hoedone voerseit es ghevaren van live ter doet, so moeten die prioer ende teovent van den Tsaerterousen voernoumt eenen anderen sterveliken man doen versouken dit voerseide leen met eenen nieuwen paer anscoen : ende alsoe voert van live te live, also langhe alst der Tsaerterouse es ende sijt niet en vercoepen. Ende in al deser manieren wasser der Jan van Aertevelde voerseit af

onthuut ende ontheerreft wel ende wettelic, met al den kereghehoden ende wetteliken maninghen ende wetteliken vonnessen, diere toe behoerden te doene ende sculdech waren toe te behoerne met den rechte, ende onghecalengiert wter kerken commende. Ende Jan van Hoedone voerseit wasser wel ende wettelic in gheerreft, ghelijc dat voeren verclaert es, na wet, costume ende usayge van den hove Jans van Woudringhem bovenghenoumt, daermen dit voerseide leen of houdende es. Ende in al deser manieren deder die prioer voernoumt gheel ende al ghenouch den heere ende der wet van alden rechte, datter hem an cleefde ofte toe behoeren mochte met den rechte. Ende om dat ic Jan van Woudringhen, die men heet wter Straten boven ghenoumt, wille dat alle dese dinghe bliven goet, vaste, ghestade ende wel ghehouden van mi ende van minen nacommers, so hebic dese presente lettere gheseghelt met minen seghele wtehanghende. Ende versouke ende bidde an Jan Goetalse, Coelijns sone, minen bailiu ende wettelic maenre in dese sake, ende versouke ende bidde minen mannen, an Jacob Brusche ende Jan den Hont, dat si willen dese presente lettere seghelen met haren seghelen wtehanghende mids gader den minen. Ende om dat wij, bailiu ende manne voernoumt, wel kennen ende weten, dat al dese voerseide dinghe waren ghedaen wel ende wettelic ende al wettelic voer ons ende met ons, ende stede sijn sculdech te houde, so hebben wi, bi beden ende wte versouke van paertiën in allen siden, dese presente lettere gheseghelt met onsen seghelen wtehanghende. Dewelke lettere was ghemaect ende gheseghelt int jaer ons Heeren, doemen screef dusentich drie ondert neghen ende vijftich, in Alrezielen daghe.

Met vier kleine zegels in groenen was. De eerste is byna geheel gebroken en onleesbaer; de tweede: × s'IAN GORTHALS : eene lelie. De derde: × s'I - AC - OP - BR - VVS - CHE, met eenen balk, waerop zes schuins boven elkander staende blokjens. De vierde: × s. IOHIS CANIS... een zittende hond.

XV.

10 November 1359.

Wi Philips van den Bussche, bailiu ende wettelic maenre binnen der prochiën van Dronghine, van joncfrouwen Katelinen mannen van Dronghine, ende mijns heeren van Moerkerke, joncfrouwen Katelinen

wettelikeu vocht in desen tijt, Pieter de Meyere, Gillis Vrient. Philips Abelijn, Philips de Brant, Jan de Groete Willems sone, Segher Dobbelere ende Segher van der Menroeden, manne jonefrouwen Katelinen ende mijns heeren van Moerkerke voerseid, in dien tijt, dat dese dinghe waren ghedaen, maken cont ende kenlic allen den ghenen, die desen jeghenwoerdeghen tsaertere zullen sien ende hoeren lesen, dat de prioer van Conijnxdale van den Tsaerterousen, bi Ghent, ende tcovent van den Tsaerterousen voerseit hebben ghecocht wel ende wettelike jeghen Davite den Coyere, dleen, dat Davijt voerseit houdende was van jonefrouwen Katelinen van Dronghine ende minen heere van Moerkerke, jonefrouwen Katelinen vocht voernoumt, met al der juridictiën ende rechte ende laten, die den voernoumden leene toeboerende zijn ende toegheboert hebben tote den daghe van heden, beede in erfgronde, in laten ende in pennijnc renten, om een seker somme van ghelde. Van welker somme van ghelde hem Davijt de Coyere voerseit wel hout vergolden ende al betaelt. Duelke voerseit leen es gheleghen binnen der prochiën van Dronghine, ende es groet om die mate van achte ghemeten, lettel min ofte lettel mee; dats te verstane: tuee ghemete acker lands ligghende in den Hoeftacker, ende ses ghemete mersche, lettel min ofte lettel mee, ligghende in Blaermeersch, ende vive ende viertich schele parisyse erveliker renten; de welke vive ende viertich schele parisyse voerseit ghelden de late, ghelijc dat si in den erreſbrief staen, daer men die rente wte ontfaet. Ende dat mijn heere van Moerkerke voerseit, vocht van jonefrouwen Katelinen van Dronghine voernoumt, consent ghedreghen heeft ende consenteert, dat de coep van desen voerseide leene voert ghegaen es, dats in al der manieren ghelijc dat hier na ghescreven staet. Ende dat es, dat die prioer ende tcovent van den Tsaerterousen voernoumt eenen ghedieden sterveliken man hebben doen erven in dit voerseit leen. Ende so wanneer dat die stervelike man es ghevaren van live ter doet, so moeten die prioer ende tcovent voernoumt eenen andren sterveliken man doen versouken dit voerseit leen ende in erven staen, ende ghever sterrefcoep af ende doenre af al, dat hi sculdech es te doene met den rechte, ghelijc dat men ghedaen heeft tote den daghe van heden, als van eenen vvullen leene van tien ponden parisysen te versouke; ende also voert van live te live ervelic, euwelic durende, also langhe alst der Tsaerterouse es, ende sijt niet en vercoepen. Ende in al deser manieren wasser Davijt de Coyere voerseit wettelic ende al wettelic af onthuut ende ontheerreft, ende bi consente van Seghere den Coyere, Davijts

voerscits houdste wetteliken oere. Ende Segher de Coyere voerseit ghinc wettelic af van den derden van desen vournoumden leene ende van al den rechte, dat hi hadde ofte dat hem toebehoeren mochte met den rechte an dit voerseit leen, ende nemmermeer niet der an te heeschene om heneghe sake, die herte ghepeinsen mochte. Ende Jan van den Velde, Soyurs sone, wasser wel ende wettelike in gheheerreft ter Tsaerterouse bouf, te alsulken rechte alst voeren verclaert es, met alden kercgheboden ende wetteliken maninghen ende wetteliken vonnessen, diere toe behoerden te doene ende sculdech waren toe te behoerne met den rechte, ende onghecalengiert wter kerken commende, behouden joncfrouwen Katelinen rechte van Dronghine voerseit, ende elx rechte. Ende de prioer ende tcovent van den Tsaerterousen voernoumt hebben gheel ende al ghenouch ghedaen den heere ende der wet van al den rechte, datter hem ancleefde ende toe behoeren mochte met den rechte. Ende om dat wi, bailiu ende manne boven ghenoumt, wel kennen ende weten, dat al dese dinghe ende elc point sonderlinghe, dat dese jeghenwoerdeghe tsaertere in hout, waren ghedaen voer ons ende met ons, met al den kercgheboden ende wetteliken maninghen ende wetteliken vonnessen, diere toe behoerden te doene ende sculdech waren toe te behoerne met den rechte, na wet, costume ende usayge van den hove van Dronghine, daer men dit voerseit leen af houdende es, behouden joncfrouwen Katelinen rechte van Dronghine voernoumt. Ende om dat stede sculdech es te houdene, so hebben wi, bailiu ende manne boven ghenoumt, desen jeghenwoerdeghen tsaertere gheseghelt, elc onser met sinen seghele wte hanghende. Dewelke tsaertere was ghemaect ende gheseghelt int jaer ons Heeren, doe men screef dusentich drie ondert neghen ende vijftich, den tienden dach van November.

Origineel op perkament, waeraen acht zegels in groenen was gehangen hebben : de vijf laetste zijn zoo goed als geheel verdwenen. De eerste : + S. PHIL-IPPVS DE SILVA : eene lelie, waerboven een driepuntige pael; de tweede : S' PIR-TER DE M-EYERE : wapen met eenen balk, waerop drie blokjens, en daernaest twee +; bovenop twee sterkens. De derde : S' GIL.. ..IENT; een halve maen of hoorn, waerboven twee vogels.

XVI.

[illegible]

[illegible] van Halewijn, ridder, ende Kateline van Droughine, mijn wettelike wijf, ervachteghe vrouwe wesende vanden hove van Droughine ende van dien, dat daer toe behoert, doen te wetene allen manieren van lieden, dat wij hebben ghegheven ende gheven puerlie om Gode ende scelden quite al derechte ende alle calaingiën, die wij ghedaen mochten hebben ten peiser waert ende ten convente van sConinxtale bi Ghend, vander ordinen van Saertreusen, ochte teneghen goede, dat hem lieden toe behoeren mochte, sonderlinghe vanden leene, datsi cochten jeghen Davite den Coyere, daer si wettelie toe commen sijn; voert al de rechte, dat wij hebben mochten an alrande houdt, dat staende es in de Hasselt, die mijn her Willem van Vaernewije an hem trac, ende vortijts over sine hilt, daer toe dat wij te hem waert calainge ghedaen mochten hebben. Dese calaingiën ende alle andre calaingiën, die wij te hem waert, ofte te haren goede waert, calainge ghedaen mochten hebben tote den daghe van heden, in wat manieren dat mochte sijn ofte gheweest hebben, hebben wij quite ghescolden ende scelde quite, ghelije dat voerseit es. Ende omme dat wij, Daneel ende Kateline bovenghenoemt, willen, dat alle dese dinghen bliven goet, vaste ende welghehouden van ons ende onsen nacommers, so hebben wij dese presente lettre ghezeghelt, ele onser met sinen zeghele vthanghende. Dit was ghedaen int jaer ons Heeren, als men screef dusentech drie ondert twee ende sestich, binnen der Octave onser Vrouwe in Septembre.

Op den rug der charter leest men : *van sCoyers lene ende van den houte in de Hasselt.*

Origineel op perkament met twee, min of meer beschadigde zegels, in groenen was, aen dubbelen staert. De eerste draegt het schuinsliggende wapen van Halewijn : drie leeuwen met eenen pael ; daerboven een helm met versiering. De ander is hier afgebeeld.

XVII.

21 February 1370 (1371).

Wij, Willem Wieric, Lodewijc van den Steene, Willem van den Moortere ende Gillis Snellaerd, als scepenen ons gheduchts heeren ende printsen van Vlaendren in de stede van Doynse, in desen tijt, doen te wetene ende maken kont allen den ghenen, die desen presenten tsaertere sullen sien of horen lesen, dat broeder Jhan van der Stoct, prior van den godshuse van den Tsaertreusen, bi Ghend, ende convent van dien selven Godshuse hebben ghegheven ende gheven Jhanne van Meyghem ende sinen naercomers een stic erven ligghende teenen buelke, jeghen de west zide van den straetkine, also men gaet van Doynse ten Stocke ter mersch waerd, teenen eweliken ende erveliken tsense, omme viere scellinghe ende neghene penninghe grote tsjaers, ende al den commer ende rente gheweert, die ute deser voerseider erven gaet, onghemindert van desen vorseiden erveliken tsense. De welke erve es vri poortgoet te Doynse, ende es vierhondert roeden groot ghentsche mate, lettel meer of min. Den welken voerseiden buele der Heinric de Wulf gaf den clooster vornoumt. Voort es te wetene, dat Jhan vorseit hier toe heift gheleyt ende verbonden een stic erven, een half ghemet groot, lettel meer of min, dat wilen eer was Trisen sMolnaren, ende leicht bi den muelnen te Doynse, an de oost zide van der straten, ende es ooc vri poortgoet te Doynse, omme desen vorseiden erveliken tseins mede te besettene ende te versekerne. Voort es te wetene, dat Jhan vorseit ende sine naercomers desen vorseiden erveliken tseins, ·iiii s. ende ·ix· d. gr. sjaers, betalen ende ghelden moeten den clooster vornoemt, elx jaers telken Kersavonde naer vrome, ende met al sulken paymente als ghemeenlike in bursen sal gaen, ende onbegrepen alle jare tote elken Meydaghe daer naest volghende. Ende waert also, dat eenich Meydach over lede, ende de clooster vorseit dan niet betaelt ende wel vernoucht ne ware van desen vorseiden erveliken tsense, so es te wetene, dat de clooster vorseit moet senden haren sekeren bode te Doynse of te Vinct, al daer Jhan vorseit of sine naercomers wonen sullen, om desen vorseiden erveliken tseins. Ende es de sekere bode dan niet betaelt ende wel vernoucht van desen vorseiden erveliken tsense, so mach de sekere bode daer naer verteren ·v· s. parisise elx daechs, waer dat hi sal willen, up Jhans ende siere naercomers cost vorseit, viertienacht lanc ghedurende; ende dan

moet Jhan voerseit, of sine nacomers, binnen dien viertienachten te Ghend, in den clooster vorseit comen of senden ende betalen den clooster vorseit den principalen tsens ende alle de coste, diere up verteerd sullen siin binnen dien viertienachten, onghemindert van desen principalen tsense. Ende waert also, dat die viertienacht over leden, ende de clooster vorseit dan niet betaelt ende wel vernoucht ne ware, beede van den principalen tsense ende van den costen van der teere, so es te wetene, dat de vorseide clooster dan hand soude moghen slaen an alle beede dese parcheele van deser vorseider erven, ende haren wille mede doen, als met haren propren goede, mits dat de clooster vorseit dan jeghen de stede van Doynse sal doen, dat hi sculdich es te doene. In kennessen der warede ende om de meerre versekerthede hebben wij, scepenen vornomt, desen tsaertere gheseghelt, elc met sinen zeghele vuthanghende, bi versouke ende ter bede van partiën an beeden siden. Ghedaen ende ghemaect int jaer van gratiën, doe men screef int carnatioen dusentich driehondert ende seventich, den een ende twintechsten dach in Sporkele.

Origineel op perkament met vier min of meer beschadigde zegels in groenen was, aen dubbelen staert van perkament. De eerste : + s. mi vvieric, met een wapen van drie vijfbladige roozen, waerdoor een balk. De tweede : + s. lodewiic vanden stene : drie vogels, waerover een keper. De derde, + wi.... de mortre : een moorenhoofd. De vierde, x s. gillis snellaerd : in het bovendeel drie bladeren, in het onderdeel drie roozen; een keper over het geheel.

XVIII.

8 October 1372.

Innomine Domini amen. Hoc est transcriptum, seu exemplar testamenti, seu ultime voluntatis bone memorie domini Ydvani de Vaernewike, militis, scripti in verbis flamingis, non cancellati, non aboliti, non abrasi, sed sani et integri, verisque sigillis propriis ipsius testatoris executorumque suorum et scabinorum seu testium in eodem testamento nominatorum, ut prima facie apparebat, sigillati, hujus continencie et tenoris :

In de ghebenedide name tsVaders ende tSoons ende tsHelichs Gheests, *Amen*. Ic Ywein van Vaernewike, ruddere, machtich van minen ghedachte bi der graciën van Gode, hebbende te mi waert mine vijf sinne, peinsende, merkende ende wel vorsiende, dat negheen dinc zekerre es dan de doot ende niet onzekerre dan de wile, ende dat de creature niet en heeft wat soe andworden mach haren Sceppere over hare verdiente; wille vorsien de avontuere der doot met testamenteliker ordinanchiën : make, stichte ende ordinere mijn testament ende minen utersten wille van den ghoede, dat mij God verleent heeft, bi den rade van ghoeden vroeden lieden, in de eere ons Heeren, der maghet Sente-Mariën ende allen Gods Heleghen, in verlanessen van allen minen sonden, over mine ziele ende over alle der gheere ziele, diere metten rechte sculdich sijn ane te deelne, in de maniere, die hier naer volghet bescreven. Int beghinsel offeric Gode, den almachteghen vader, der maghet Sente-Mariën ende alle den hemelschen gheselscepe, mine ziele ende minen lichame der kerkeliker sepulturen. Vort wille ic ende begheere, dat men ghelde alle de scult, die ic sculdech sal sijn als ic vare van live ter doot, ende dat men allen den ghenen ghenouch doe, die hem met redenliken zaken van mi te beclaghene sullen moghen hebben, van den ghereetsten ghoede, dat naer mi bliven sal. Daer na, omme de remedie van miere zielen, so kiesic mine sepulture ten Saertoreusen in tgraf, daer mijn heere, mijn vader, in leeght. Ende de gheve den Saertoreusen de ervelike rente, die ic hebbe up den beelc van Westvoerde, met allen den verbinden ende condiciën, ghelijc dat soe mi nu toebehort, ende tvisscherikin der bij ligghende, ende twintiche vlaemsche grote tornoyse tsjaers erveliker renten, die ic hebbe up Lijsbetten Crauwels beelc. *Item* ghevic der kerken, den Heleghen Gheest ende onser Vrauwen te Meeren, een pont grote tornoyse. *Item*, der kerken tEckerghem een pont grote tornoyse. *Item*, den Helighen Gheest tEckerghem tiene scell. grote tornoyse. *Item*, Sente-Jans ende Sente-Pauwels huus ter Waelbrugghen, twee scell. grote tornoyse. *Item*, den huushaermen te deelne vijf scellinghe grote tornoyse. Vort so begheere ic ghedaen te hebbene dertich zielmessen over mine ziele up den dach, dat ic ghevaren sal sijn van live ter doot ofte tsander daghes der naer. Ende vort een jaer lanc elkes daghes ene messe. *Item*, so ghevic Triestramme, Gillekine ende Ghodekine, minen bastaerden kindren, elken twee pont grote tornoyse tsjaers te sinen leve; ende wille, dat mense hem wel versekerre ende besette up tgoet te Scoubrouc. Ende gheve vort elken minen bastaerden kindren vornoemt een pantsier, eenen ketelhoed

ende een paer platine anscoene. *Item*, der Yweine van Wayenberghe, priester, minen gheesteliken vader, so ghevic twee silverine scalen. *Item*, ghevic Lievine van Hijfte een pont grote tornoyse. *Item*, Pietren van Kets een verkin van den besten, sonder een. *Item*, Pietren van der Beke 't pansier, ketelhoed, lappe, vorepipen ende anscoen, dat hij pleeght te voerne, midts dat hij noynt huere van mi en gheereegh. *Item*, Anneline den Coc een pont grote tornoyse ende alle de wambayse, die te minen rugghe behoren, ende een ghestaecte blauwe hoyke. *Item*, jonevrouwen Katelinen, die met ons woent, mine langhe ondersnedene dobbele hoyke. *Item*, Gillise van Vive een lombaerds pantsier. *Item*, Gillise, den valkenere, eenen groten blaed. *Item*, Tjannen, den jonewive, twee scell. grote tornoyse. Ende in mijn jeghenwordich testament ende utersten wille so kiesic ende sette te minen testamentoers, mine sonderlinghe lieve verminde vriende in Gode, den heere Yweine van Wayenberghe, minen prochipape ende gheesteliken vader, heer Janne Veleyne, ruddere, vrouwe Katelinen van Wineghem, minen wetteliken wive, ende Janne van der Mersch. Ende bidde hem lieden oemoedelike, dat sijt wesen willen, ende beveelt hem in hare zielen, dat sij alle dese vorseide dinghen vulmaectelike doen vuldoen ende vulcommen, so men eersten mach naer mijn leven. Inder welker testamenteeres hande ic sette, binde ende late ghebonden al dat goed, dat ic nu hebbe ende dat naer mi bliven sal. Ende obligere dat tallen wetten, hoe, waer ofte in so wat manieren, dat gheleghen ofte gheseten mach sijn, omme mine testamenteeres ane al hare hande te slane stappants, als ic ghewaren sal sijn van live ter doot, dat te heffene, te hebbene, te notene, te plotene, te vromene, te ontvromene, te peneghene, te vercoopene ende minne scult te inne ende aldies paysivelike te ghebrukene tote dier tijt, dat dit mijn jeghenwordich testament ende utersten wille vuldaen sal sijn ende in alle sine pointe vulcommen. Ende ware dat zake, dat alle mine testamenteeres hier toe niet verstaen mochten ofte en wilden, so willic, dat so welke drie ofte twee, diere toe verstaen willen ende moghen, hebben volmacht alle dese vorseide dinghen, ende elke sonderlinghe, vulmaectelike te vuldoene ghelijc of sire alle waren. Ende vort ghevic allen minen testamenteeres, ende elken sonderlinghe, vulle macht ende sonderlinghe bevelen procurerers in hare stede te settene ende machtich te makene eenen ofte meer, omme te werne ende te wederstane alle persoene, die hier jeghen willen doen segghen, ofte eenich point, datter inne staet, beletten. Ende so wat costen ofte scaden, die mine testamenteeres sullen doen omme dequoyscen van minen jeghenwordeghen testamente, dien willic

dat sij nemen van den ghereetsten goede, dat naer mi bliven sal. Vort wille ic, dat minen testamenteeres machteeh sijn ghiften te ghevene van den ghoede, dat naer mi bliven sal, also dicke ende also vele alsij selven sullen willen, den heere van den lande, den bisscop van Doernike ende der stede van Ghent, ofte den ghenen, die hare stede houdende sullen sijn, omme te bedwinghene ende te constringeerne alle de ghene, die hier jeghen sullen willen doen ofte eenich poynt, datter inne staet, beletten. Ende daer of wille ic ende van allen poynten vorscreven, dat alle mine testamenteeres ghelooft sijn bi haren simplen worden, sonder eed ofte prouve der toe te doene; ende waert eenich van minen hoyre ofte van minen aeldinghers, so ontghevic hem van nu vort al dat ghoed, dat hem van mi toecommen ende versterven mach, deen derdendeel tsheeren bouf van den lande, dander derdendeel tsbisscops bouf van Dornike ende terde derdendeel ter stede bouf van Ghend, bi also dat sij met hare macht mijn jeghenwordich testament ende utersten wille voert doen ghaen ende vulcommen, eer sij ofte yemene hfet sullen moghen heffen ofte hebben. Ende omme de meerre verseekerthede, so settic in der Helegher Kereken beseermenesse al dat ghoed, dat ic nu hebbe ende dat naer mi bliven sal, ende sonderlinghe in de bescermenesse ons heerlics heeren ende ons gheestelics vaders bij der graciën van Gode, tsbisscops van Doernike, wies hulpe ic oemoedelike aneroupe ende aue souke In allen desen vorseiden dinghen, ende in elck poynt sonderlinghe. Ende ware dat zake, dat ic namaels hier hiet toe doen wilde ofte af doen, verwandelen, verbetren, weder roupen, verclaren ofte andre testamenteeres kiesen, ende dat dade scriven in eenen brief ende hier dore steken, binnen minen live, beseghelt met minen zeghele ende met eenighe zeghele mire testamenteeres ofte met eenighen zeghele mire prochipapen, dat willic dat eracht hebbe ende vuldaen werde ghelijc oft hier voren ghescreven stonde. Ende ware dat zake, dat min jeghenwordich testament niet staen mochte no eracht hebben alse testament, so wille ic, dat sta ende eracht hebbe als codicille ofte alse eenighe andre ordinanchie ofte uterste wille, naer dien dat best staen mach ende eracht hebben bi reehte, costumen, usagen ofte faveure. Ende omme dat ic Ywein vorseit wille, dat alle dese vorseide dinghen, ende elke sonderlinghe, bliven sullen goed, vast, zeker, ghestade, ende vuldaen werden, so hebbic mijn jeghenwordich testament bezeghelt met minen propren zeghele huutehanghende; biddende nerenstelike ende versoukende an alle mine testamenteeres vornoemt, ende an elken sonderlinghe, omme Gode ende omme de zalichede van miere zielen, dat

siere hem in verbinden willen alse testamenteeres naer hare macht, ende hare zeghele hier ane hanghen in orconscepen, midsgaders mijns sellefs zeghele. Ende vort biddic nerenstelike ende versouke ane eersame liede ende discrete heere Janne van den Somple ende heere Arende Velenen, dat sij alle dese vorseide dinghen up mi kennen willen, alse scepenen van der Kuere in der stede van Ghent, ende hare zeghele hier ane hanghen in orconscepen, midsgaders den minen ende mine testamenteeres vornoemt. Ende wij, Yweine van Wayenberghe, priester, Jan Velein, ruddere, Kateline van Wineghem, mijns heeren Yweins van Vaernewijke wettelike wijf vorseit, ende Jan van der Mersch vornoemt, uten nerenste versouke ende vriendeliker beden van heere Yweine van Vaernewijke vorseit, ontfaende in ons de bordine ende dlast van sinen jeghenwordeghen testamente, ende ons der in verbindende alse testamenteeres naer onse macht. Ende wij, Jan van den Somple ende Arend Velenen(1), scepenen van der Kuere in der stede van Ghend, omme dat heer Ywein van Vaernewijke vorseit alle dese vorseide dinghen vor ons verkende ende verlyede, so kennen wij up hem alle dese vorseide dinghen, in der manieren, dat sij vorseit sijn, alse sepenen van der Kuere inder stede van Ghend, ende hebben dit jeghenwordich testament bezeghelt in orconscepen uten beden ende versouke van heere Yweine van Vaernewike vorseit, met onsen propren zeghele utehanghende, mids gaders sijns sellefs zeghele ende sire testamenteeres vornoemt. Dit was ghedaen int jaer ons Heeren, alsmen screef dusentich drie ondert twee ende tseventich, den achtersten dach van Octobre. »

Ego Wedericus, dictus Gruman, de Gandavo, presbyter Tornacensis dyocesis, publicus apostolica et imperiali auctoritate notarius, litteras originales seu testamentum bone memorie domini Ydvani de Vaernewike, militis, visis ipsius ac executorum suorum ac scabinorum seu testium sigillis, de quibus supra fit mentio, ut prima facie apparebat, sigillatas vidi, tenui, legi et de ipsis ad presens transcriptum aliena manu, me aliis occupato negociis, transcriptum in presentia discretorum virorum domini Johannis Cop, presbyteri, Petri Belle dicti de Molendino, et Johannis Scoreel, clericorum prefate dyocesis, testium ad hoc vocato-

---

(1) In het *Memorieboek der Stad Ghent.* D. I, bl. 97, leest men onder de schepenen : *Arent Veelleven* of *Aernout Veelheven*, men zal daervoor moeten lezen : *Veetlenen* of *Veelhenen*. Het is misschien hetzelfde als *Vilain*.

rum et cum eisdem testibus diligenter collationem feci. Et quia dictas litteras, seu testamentum ad presens transcriptum in omnibus concordare inveni, idcirco hic me subscripsi et signum meum solitum apposui rogatus. Anno a nativitate Domini M CCC° septuagesimo septimo, indictione quinta decima, mensis Aprilis die decima, pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini nostri, domini Gregorii, divina providentia Pape undecimi, anno septimo(1).

Groot vel perkament.

XIX.

1 Juny 1403.

Kenlic zij allen liden, die dese presente letteren sullen zien jof horen lesen, dat ic, heer Daneel van Aelewijn, heere van Dronghene ende van Ansbeke, ute specialen zekeren vordiende saken, hebbe gegeven minen gheminden vaders in Gode, den ghemeynen convente van den huse van sConinxdale, van der ordene van den Tsarterousen, staende bi Ghend, vyer ghemeten merschen, lettel min jof meer, ligghende in eine jeghenode van merschen ghehieten de Blaermersch; van den welken vyer ghemeten merschen die tienhondert sin ligghende an die suutsiden van der mersche toebehorende die van Dronghene, metten weesteende comende an die Sleehâghe ende an Papestal; an die noortsiden van der mersch toebehorende Gillis van den Bussche, ende an die oostside sin ghelandt die van der Fermeriën van Sente-Lizebetten ende Boidin de Necker. *Item*, van den twenhondert roeden so sin ghelandt, an die oostsiden die Saertrouse vorseit, an die suutside Boidin de Necker, an die weestsiden die van Dronghene en an die noortsiden Lievin de Witte. Hebbe beloft bij eren ende bi trouwen, over mi ende mine naercomers, den vorseiden convente haeren vryen eyghinen wille daer af laten te ghebrukene tot ewighen daghen, als van haere propre eyghen goet, behouden dien dat se mi ende minen naercomers daer af zullen betalen eenen penningh parisise te Sente-Bamesse, in tekene dat sie de vorseide merschen van mi houdende sin. Ende, wante ic nerenstelike beghere, dat dat vorseit convent der vorseider merschen paysivelike sal ghebruken, so wil ic ende kenne, waert dat ymand namaels came, dies God vorleden mote! van minen weghene, jof van el ymants weghene, die den vorseiden convente onghebruuk dade van dien vyer ghemeten mersche vorseit, dat se up mi ende up mine naercomers moghen innen alle hindernisse, coste

(1) *In margine* heeft de notaris zijn merk, eene W in eene versiering, en daerboven een doodshoofd geteekend.

ende schaden, die hem daer af comen mochte. In kennessen der waerheden so hebbic heer Daneel vorseit, minen zeghel hir an doen hanghen, int jaer ons Heeren dusent vyerhondert ende drie, up de Ottave van den Sacramenten.

De zegel in groenen was, die aen dubbelen staert van perkament hing, is verdweenen.

XX.

29 April 1483.

Wij ouderliede sghemeenen coopmans vander Nacie vander Duytscher Hanze, bynnen Brugghe in Vlaenderen residerende, kennen ende lijden mids desen ontfaen hebbende vanden eerwaerdighen ende devoten in Gode vaders ende heeren, den prioer ende anderen religieusen vanden convente vanden Chartroysen buten Ghendt, zekerre opene beslotene letteren van certificaciën ende anders, in ghetale van neghen stiex, metgadders eenen register van pampyrre van zekeren declaraciën van schaden, in vorledenen tijden, den inghesetenen vander stede van Hamborch bij die van Hollant ghedaen, naer den inhoudene vanden zelven ghescriften ende brieven, in vorledenen tijden, bijder voorseider Nacie int voorseit convent in goeder bewaringhen, tot der zelver Nacie ende stede behouff van Hamborch gheleyt, ende up data van desen, ter begherte vander vorseider Nacie, in handen van meester Gerde Bruyns, onsen ende der zelver Nacie secretaris, weder over ghelevert. Vanden welken wij, vute namen als boven, belooven tvoorseit convent, of vanden zelven actie hebbende, van aller calaigne te quijtene ende schadeloos te houdene sonder alle fraude ende arghelist. In oorconde ende tuychnisse der waerheyt van desen hebbe wij onse inghezeghele beneden an desen brieff ghehanghen. Int jaer onsses Heeren duust vierhondert drie ende tachtentich, upten neghenendetwintichsten dach van Aprille.

Op den rug van het stuk staet eene groote hand geteckend, en daerboven leest men : *Littera recognitionis van den Oosteringhen quod ipsi rehabuerunt a nobis capsulam cum litteris suis, ut habetur in margine* van den Slapere, *in principio tabule, fl. secundo.*

Origineel op perkament met drie zegels in groenen was, aen dubbelen staert van perkament. Het wapen van den eersten is : een halve leeuw. Het omschrift is, zooals van de twee andere onduidelijk. De tweede zegel heeft : twee gekruiste hamers, waertusschen een nagel, en de derde : twee gekruiste hamers, waerboven twee sterkens.

MARTEN EVERAERT, VAN BRUGGE.

Reeds tweemael heb ik in dit *Museum* over Marten Everaert van Brugge gehandeld (1), en ik dacht niet nogmaels op den man te moeten te rug komen. Sedert echter zijn my nog twee door hem vertaelde, en my vroeger onbekende werken, benevens eenen tweeden druk der *Politica* van Justus Lipsius voorgekomen. Wanneer men alles, wat ik van hem heb doen kennen, te samen trekt, dan volgt daeruit, dat hy, behalve zyne moedertael en het Latijn, ook de voornaemste talen van Europa, zooals het Fransch, het Hoogduitsch en het Spaensch bezat, en dat hy een man van uitgebreide kennis moet geweest zijn. Hy mag tevens als een vlytig beoefenaer onzer moedertael, waerin hy zoo talryke werken overbracht, beschouwd worden.

Zie hier wat my sedert mijn vroeger schryven nog van Everaert ter hand is gekomen. De verkooping der ryke bibliotheek van mynen vriend Theodoor de Jonghe, te Brussel, leverde my een exemplaer op van eenen tweeden druk van de vertaling der *Politica* van Justus Lipsius (2), waervan ik tot hiertoe slechts eenen

(1) D. II, bl. 455-462 en D. III, bl. 150-158. Mijn geleerde vriend, de heer Broeckx, heeft in zyne : *Documents pour servir à l'histoire de la Bibliographie médicale Belge avant le XIX siècle*, geplaetst in de *Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique*. D. XV, bl. 141-160 gebruik gemaekt van hetgeen ik in het derde deel van het *Museum* over Everaert geschreven heb.

(2) *Catalogue des livres et manuscrits formant la bibliothèque de M. J. B. Th. De Jonghe*. Brux., 1860, D. I, bl. 50, N° 407.

vroegeren, te Francker, in 1590, by Gielis vanden Rade verschenen, had opgegeven (1).

1. *Justi Lipsy*
POLITICA.
Dat is
Regeringe uan landen
en Steden.
Waerin alle Vorsten ofte andere inde Regeringe synde
claerlyck worden onderwesen
hoe de gemeene sake behoorlick
sal bedient worden.
verduytscht door M. E. B.
Tot Delft,
by Adriaen Gerritsen
boeckvercooper aende
korenmerckt. 1623.

In kl. 8°. Op koper gesnedene titel één blad, aenspraek aen keizers en koningen, bericht tot den lezer en register 7 ongecyferde bladen of 14 bladzyden, en verder 286 gecyferde bladzyden. De opdracht aen den *Schoutet, Burgemeesteren, Schepenen ende Raedt vande seer vermaerde Coopstadt van Amstelredam*, is hier weggelaten. Voor het overige komt deze uitgave met de eerste overeen.

Everaert leefde waerschijnlijk niet meer, toen deze herdruk het licht zag.

2. DE ZEEUAERT,
oft
Conste van ter Zee te varen, vanden
Excellenten Pilote M.ter PEETER
de Medina Spaignaert.
Inde welcke niet alleene de Regels, Secreten, Practijcken, eñ constige
Instrumenten
der seluer Consten begrepen sijn : Maer ooc de clare ende
oprechte fondementen

(1) *Museum*, II, bl. 457.

der Astronomijen, ende gantschen loop des Hemels, op d'alder lichtste ende duydelijcste verclaert worden.

Allen Cooplieden, Piloten, Schippers, ende anderen Lief-hebbers der Astronomijen tot nut ende dienst : Wt den Spaensche ende Fransoysche in onse Nederduytsche tale ouergheset, ende met Annotatiē verciert, by *M.r Merten Eueraert Brug.*

Met noch een ander nieuwe Onderwijsinghe, op de principaelste puncten der Nauigatien, van Michiel Coignet.

T'Hantwerpen,

By Hendrick Hendricksen, op onser Vrowen Kerckhof, inde Lelie-bloeme. Anno 1580.

Met Co. Ma^t^ Gratie ende Priuilegie.

Met eene houtsnede op den titel, verbeeldende eene zee, waerop groote en kleine schepen varen.

In-4°. Titel en opdracht 4 bladen; vervolgends 89 aen eenen kant gecyferde bladen; eindelijk de tafel 3 bl. Hierop volgt met eenen afzonderlyken titel de : *Nieuwe Onderwijsinghe op de principaelste Puncten der Zee-vaert.. deur* Michiel Coignet; dit telt nog 28 bladen.

De *Zeeuaert* is versierd met eene op koper gesnedene uitslaende kaert, waerop de kusten van Europa, Afrika en Amerika zijn afgebeeld. Verder is het boek voorzien van een aental in den tekst gedrukte houtsneden voorstellende windroozen, zeekompassen, zonnewyzers, hemel- of aerdmeetkundige en andere figuren.

Het boek begint met eene opdracht in de hoogduitsche tael, geteekend : *Martinus Everartus Mathematicus,* aen hertog Matthias van Oostenrijk, die destijds (1580) het opperbestuer der Nederlanden in handen had. Everaert zegt daerin, dat hy gedacht heeft ten nutte van zyne landgenooten, die zich veelal met scheepvaert en handel bezig houden, het voortreffelijk werk, dat Pedro de Medina in het spaensch over de zeevaertkunst geschreven had, in zyne moedertael over te brengen. Wel is waer, gaet hy voort, Nicolas de Nicolai heeft het in het fransch

vertaeld; maer alzoo beide talen hier te lande niet algemeen verstaen worden, en veel lieden by ons zich in die kunst zouden willen oefenen, zoo heb ik het boek naer de spaensche en fransche uitgaven in onze nederlandsche tael bewerkt. Everaert bepaelde zich niet tot eene bloote overzetting; want hy vulde in den tekst het een en ander aen, dat, het zy by den eenen, het zy by den anderen der twee opgenoemde schryvers niet breedvoerig genoeg behandeld was : *Also das ich nit allain dar in begriffen hab was obgedachter Medina und Nicolai gehabt, sonder auch erfult und supplieit was Medina so vil die* Theoriam *betrift :* Item *was Nicolai so viel der* Practicam *angeet, ausgelassen haben vnd ubersehen.*

Door de vergelyking van de werken van Medina en Nicolai met de *Zeeuaert* van onzen Everaert, die by zyne tijdgenooten als zeer ervaren in de wiskunde doorging, zoû men over dezes verdiensten in dat vak kunnen oordeelen, en zien welke verbeteringen en byvoegsels hy aen het werk toegebracht heeft. Wat er ook van zy, de vertaling van Everaert levert op nieuw een treffend bewijs op, dat onze moedertael van vroege tyden af geschikt was om over alle kunsten en wetenschappen te schryven.

Ik bezit een exemplaer van deze eerste uitgave.

3. Zeevaert ofte conste van der zee te varen. — Nieuwe onderwijsinghe op de principaelsten puncten der zee-vaert. — Cort onderwijs van de conste der zee-vaert. *Amsterd.*, 1598, in-4°, met pl.

De twee eerste dezer stukken zijn blijkbaer nadrukken van de *Zeeuaert* van Everaert en van de *Nieuwe Onderwijsinghe* van Michiel Coignet, beide te Antwerpen, in 1580 verschenen.

Wat het derde is, kan ik niet zeggen, doordien my het boek zelf niet is voorgekomen(1).

(1) Den titel ontleen ik aen 6me *Catalogue de la librairie ancienne de J. et H. vander Schelden.* Gand, *Mai,* 1860. bl. 10, N° 6165. — Dit exemplaer is van Gent naer Holland gegaen.

4. De Conste van Buschietē : dat is, een eyghen verklaringhe van de saken die een Conestabel, soo te water als te lande, sonderlinghe van noode zijn te weten. Gelijck als is 't oprecht gebruyc van tgroot Geschut, wat daer mede mogelic is uyt te rechten, eñ by wat manieren datmen den vyandt een afbreucke doet, eñ een belegerde sterete de teghenweeren beneemt, eñ hoemen de mueren beschietē sal. Insgelijcx daer teghen met wat voordeel dat men alsulcken plaetse sal mogen tegen alle aenloop beschermen ende bewaren. Seer neerstelick beschreven eñ vergadert ter liefde van alle de gene, die in diergelijcke Conste geneuchte hebben : *Deur Francoijs Joachim Brechtel.*

Met noch een getrouw onderwijs van menigerhande Vyerwercken, hoemen die sal moghen, eensdeels tot eernste, eñ eensdeels tot triumphe ende ghenoechte bereyden ende te gebruycken : Beschreven deur Jan Schmidtlap van Schorndorp.

Tot Amsterdam, by Cornelis Claesz. Woonende op t' Water int Schrijfboeck, by de oude Brugghe. *Anno* 1605.

In-4°, zonder paginatie; doch onderaen is het geteekend tot aen P. 3. Met veel houtsneden.

Hierop volgt :

Om te maken Constige ende aerdige Vyerwercken van Triumphe ende ghenoechte, die voormaels noyt in druck uytgegaen zijn. In sulcker manieren beschreven ende int licht uytghegheven, Oock met aerdighe figuren verciert, dat deghene die van sulcken saken van te voren geen ervarentheyt en heeft ghehadt, de selfde sal hier uyt lichtelick ende gheheel constich mogen leeren. Beschreven in hoochduyts, deur Hans Smidtlap van Schorndorp. Ende in ons Nederduytsche sprake overgheset, deur M. Marten Everaert.

Tot Leyden, by Henrick Lodowicx zoon van Haestens, int jaer ons Heeren 1605.

In-4°, van 25 bladen of 46 bladzyden, ongemerkt twee bladzyden bevattende *t' Besluit* en de Tafel. Insgelijks met veel houtsneden versierd.

Dit door onzen Everaert vertaeld werk is een vervolg op het eerste.

Dr Snellaert bezit een exemplaer van het boek, en ik ben aen hem de opgegeven titels verschuldigd. Ik betuig hem mynen hartelyken dank voor die mededeeling.

Zie daer reeds negen onderscheidene werken door Marten Everaert uit vreemde talen in de onze overgebracht, en eenige dezer werden herhaelde malen herdrukt. De man, wiens naem eenige jaren geleden ter nauwer nood in onze biographiën werd opgegeven, moet in het vervolg, zooals ik boven zegde, onder de vlytige beoefenaers onzer moedertael geteld worden.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

—

XII. Andreas Vesalius.

De beroemde Vesalius, die eigenlijk van Wesel hiet, was, zegt men, zoodanig in de ontleedkunde ervaren, dat hy op zekeren dag, geblinddoekt zijnde, al de beenderen van eenen ontleden man, en die men hem een voor een aenbood, erkende en noemde.

(Dumonchaux), *Anecdotes de Médecine* (Paris) 1762, 12° bl. 166.

CHRONIJK VAN LIER.

762-1615.

Het ontbreekt de kleine stad Lier, in Brabant, aen geene Chronyken. Gelukkiger dan veel andere plaetsen, vond zy meer dan eenen harer inwoners, die het merkwaerdige, dat aldaer voorviel, opteekende, en het alzoo aen de vergetelheid onttrok. Op de burgondische bibliotheek te Brussel zijn onderscheidene handschriften voor handen, die de jaerboeken van Lier bevatten; ook gaf in de vorige eeuw zeker Chr. Van Lom, — een hollandsch boekhandelaer, meen ik, — eene *Beschryving der stad Lier in Brabant* uit[1], waervan hy echter de opsteller niet was. Zijn boek is blijkbaer niet anders dan eene te Lier zelve met veel zorg, opgestelde Chronijk, waervan het handschrift in zyne handen zal gevallen zijn, en dat hy met eenige verandering, vooral in tael en spelling, in het licht heeft gezonden. Deze *Beschryving* is in allen gevalle een zeer belangrijk boek, zoo voor de geschiedenis der stad Lier als voor die van geheel het hertogdom Brabant.

Alhoewel zeer beknopt levert de Chronijk, die ik hier laet drukken, veel op, dat by van Lom niet voorkomt. Zy schijnt in de eerste jaren der zeventiende eeuw byeengebracht, ofschoon

---

(1) *'S Graavenhage, by Gerard Block*, 1740, in-12°.

het handschrift, dat my voor deze uitgave gediend heeft, slechts van het laetste van gemelde eeuw zal dagteekenen. Het draegt op het eerste blad het handteeken van den beroemden Balthazar Huydecoper, aen wien het zal toebehoord hebben. Ik kocht het ten jare 1833, op de veiling van Jacob Koning(1).

De Chronijk bevat vijf afdeelingen of hoofdstukken. Het eerste is de beknopte legende van den heiligen Gummarus, waermede de jaerboeken van Lier byna alle beginnen. — Dan volgt : *Hoe de Borgers van Lier in voorleden tyden ten orlogh getrocken hebben ten dienst van den hertoch van Brabant.* Dat loopt van 1212 tot 1482, en is voor de geschiedenis van den krijgsdienst hier te lande tydens de middeleeuwen van zeker belang. — Het derde hoofdstuk bevat de gebeurtenissen, welke te Lier van 1369 tot 1586 voorvielen; dit gaet dus veel verder dan van Lom, die in eens van 1556 tot op 1570 springt, en van geheel het tijdvak der beroerten, slechts hier en daer met een enkel woord gewaegt. De schryver begint met den eed, welken de hertogen van Brabant by hunne blyde inkomst te Lier aflegden; vervolgends teekent hy zorgvuldig de aenkomst of het verblijf binnen die stad aen, zoo wel van 's Lands als van andere vorsten. Ook geeft hy de talryke byeenkomsten op der Staten van Brabant, die aldaer plaets hadden, iets hetgeen men elders zoo nauwkeurig wel niet zal gebockt vinden, en dat nochtans voor de algemeene geschiedenis van Brabant zulk groot belang heeft. Opmerking verdient, hoe telkens dat de Staten vergaderden, de tooneelvertooningen der Rederijkkamers deel maekten van de feestelijkheden, die men te dier gelegenheid inrichtte. Hunne *esbatementen* waren, zoo voor de vorsten als voor den adel en de hooge geeste-

(1) *Catalogus der letterkundige nalatenschap van* Jacobus Koning. Amsterd. 29 April 1833, in-8°. D. I, Handschriften, bl. 2, N° 9.

lijkheid, eene verpoozing van de ernstige beraedslagingen, waermede zy zich bezig hadden te houden. Dergelyke vereering en aenmoediging van de kunst der Rederykers doen ons begrypen, waerom, in vroegere dagen, de twee aldaer bestaende kamers : *de Ongeleerden* of *de Jennettebloem* en *de Groeijende Boom*, in zoo bloeijenden toestand waren (1). — De vierde afdeeling behelst een verhael van de verrassching der stad in 1595, door het leger van de Staten van Holland, en het ontzetten derzelve door de burgers van Mechelen en Antwerpen. Over die beruchte gebeurtenis zagen in dien tijd zelven onderscheidene schriften het licht, en in de vorige eeuw heeft J. J. De Munck, van Mechelen, er eene omstandige beschryving, met talryke bylagen voorzien, van uitgegeven onder den titel : *De stadt Lier door de Rebellen verrast ende door de Borgers van Mechelen ende van Antwerpen ontset* (2). — Eindelijk het laetste hoofdstuk bevat de lijst der goeverneurs van Lier, van 1582 tot 1615.

Hierboven heb ik reeds de eerste jaren der zeventiende eeuw als het tijdstip, waerop die chronijk vermoedelijk vervaerdigd werd, aengewezen : misschien kort na het jaer 1615. De werken, waerop de schryver zich beroept, zooals Vaernewijck, Gramaye, Gazet, enz. verschenen alle vóór dien tijd. Wanneer Joannes Courtoys leefde, die licentiaet in de rechten en secretaris der stad Lier was, en een boek over de gebeurtenissen in zyne vaderstad voorgevallen, aen het magistraet opdroeg, heb ik niet gevonden.

Wie de schryver is der Chronijk, die hier volgt, blijkt nergends uit.

---

(1) Over die Kamers zie men vooral VAN LOM.

(2) Mechelen, 1781, in kl. 8°. Men vindt aldaer in de *Voor-reden* de titels opgegeven van al de schriften, die in de zestiende eeuw over die gebeurtenis verschenen. — Over den schryver : DE MUNCK, kan men raedplegen : PIRON, *Algemeene levensbeschryving der mannen en vrouwen van Belgie*, enz. Mechelen, 1860, in-4°.

Inden jare 762 soo leeffden den Heylighen Gommarus, een ridder seer vroem in syne daeden, patroon der stadt Liere, wesende in synen tijt een seer rijck heer, van des coninckx Pipinus gheslachten, ende was oppersten veldtheer des voorseyts coninckx leger, ende behaelde menige victoriën, als in Lombardyën ende andere Provinciën, helpende den Coninck sijn landt vermeederen, als Auvergnen, Aquitaniën, Gascogniën, welcke landen van dien tijdt onder de croon van Vranckrijck geweest sijn, ende den H. Gummarus hielp in Spaegniën verslagen de ongeloovige Wandaelen : door al welke vromicheyt en victoriën hy seer bemindt wirdt vanden coninck van Vranckrijck, ende gaff hem ten houwelijck eene vrouwe wyt Vranckrijck, *Guimaria* genaempt, wesende van seer edel geslachte, maer niet edel van wercken, wiens leven seer lanck ende breet verhaelt wordt in de legende van Sinte-Gommaer. Ende is te weten, dat Sinte-Gommaer was heer van Emmelem by Lier ende heer vanden lande van Ryen, houdende sijn wooninge tot Emblem, alwaer hy hadde een casteel toen ten tijt, staende op een velt tusschen de kerck van Emblem ende de fonteyn, tegen over het velt daer vrouwe Guimaria de menschen, in plaetse van beesten, in de ploeg spande; alwaer noch fundamenten aff gevonden ende gesien worden ; welcken calck seer herdt ende van wonder materie is. Naer dat Sinte-Gommaer veel diensten aenden coninck Pipinus hadde gedaen, soo heeft hy sijn selven willen begeven tot ruste, om Godt den heere bequaemelijck ende vierichlijck in synen ouderdom te dienen. Dus op eenen tijt groote devotie hebbende om eene pelgrimagie te doen naer Roomen, ende comende ter plaetse daer de Cluyse-kerck nu is staende, hebben de dienaren van den Heyligen Man de tenten geslagen om te rusten, ende de dienaren hebben daer afgehouden eenen eykenboom hun dienstelijck wesende. Den erffgenaem van dese plaetse daer comende, ende siende synen boom gevelt, heeft den H. Gommarum seer qualijck toegesprocken, om dat synen eycken affgehouden was, ende dat syne erve soo wirdt betreden, ende het grasch vande peerden afgeweyt. Den H. Gummarus den dorpman niet connende te vreden stellen, presenterende nochtans die schaede te betaelen, soo heeft hem den Heylighen Man begeven tot het gebedt, ende nachts soo is den Engel des Heeren by hem gecomen, hem boodschappende, dat hy den boom soude doen oprechten, ende weder by een binden met synen riem, het welck den Heylighen Man

met groote blijdschap volbracht heeft, Godt danckende van syne weldaeden; ende den boom heeft synen waschdom weder aengenomen, al of hy niet gevelt en hadde geweest. Den dorpman 's anderdaechs wedercomende met grammen moede naer sijne erffve, heeft met groote verwonderinge bevonden synen boom weder wasschende, ende groot leetwesen hebbende vande ombetamelijcke woorden, die hy tegen synen landtheer hadde gesprocken, is voor den Heylighen Man te voet gevallen, hem biddende, dat hy hem soude willen vergeven 't gene hy misseyt hadde. Ende door dit miraekel soo heeft hy syne erffve aen den H. Gummaro tot Godts eere opgedragen; alwaer naermaels gesticht wirdt een Cappel tot Godts eere, ende is daernaer seer vermeerdert. Den Engel des Heeren heeft voorts belast aen Sinte-Gommaer, dat hy syne pelgrimagie soude schorssen, ende dat Godts wille was, dat hy soude gaen ter plaetsen, daer by gelegen, met waeter omringelt, ende daer doen afflouden alle de boomen daer staende, ende aldaer stichten tot Godts eere ende der H. Apostelen Petri ende Pauli een Capelle. Als den Heylighen man Godts bevel hadde verstaen, heeft corts daer naer het selve volbrocht ende gesticht een Capelle, alwaer hy daegelijcx Godt den heer met groote devotie heeft gedient, ende dese Capelle is naederhandt medt veele afflaeten begaefft geweest, ende wirdt doen ter tijdt dese plaetse genoempt *Nieuwedoncq :* ende dit is den eerste naem deser plaetse.

In desen tijt leefden oock tot Mechelen den H. Martelaer Rumoldus, een weerdich ende Heylich Bisschop, ende desen hadde groote conversatie metten Heylighen Gummarus, ende quaemen dichmaels malcanderen besoecken halff-wegen Emblem ende Mechelen, alwaer op seeckeren tijt een seer groot mirakel geschiede; want, alsoo sy by malcanderen, in 't groen, van heylige saecken waeren spreeckende, is gebeurt, dat sy hun dorre stocken, die sy gebruyckten op den wech; in de aerde hadden gesteken totter tijt toe dat elck naer sijn wooninge soude keeren. Maer Godt almachtich heeft dese stocken miraculeuselijck laeten veranderen in groeijende boomen. Dese boomen hebben menichte van jaeren daer gestaen. Ende wordt verhaelt van oude, treffelijcke, geloofweerdige mannen deselve noch gesien te hebben ter plaetse genaempt *Sant-eycken;* maer sijn ontrent den jaere 1570, oft corts daer naer, inde nederlantsche troubbelen verdestrueert. Doen Sinte-Gommaer dese Capelle hadde gesticht, soo sijn by dese Capelle comen woonen eenige Heylige Nonnen met swaerlte habyten, van Sinte-Benedicti orden; ende alsdan wirdt dese plaetse genoempt *Ledone* om de jouffrouwen wille, dier woonden; ende dit is den tweeden naem deser plaetse.

Vande begraeffenisse des Heyligen Gummari.

Den Heyligen Gummarus sijn leven seer heylichlijck geeynt hebbende, is door raet vande vrinden begraeven geweest tot Emblem in de kercke. Maer naer sijn begraeffenis soo is gebeurt, als datter een Heylighe Nonne met naeme Varachildis (maer soo den geleerden Guillielmus Gazet, pastoor van Sinte-Maria Magdalena tot Atrecht schrijfft, haer noemende Sinte-Vrachilde, nonne inden voorschreven clooster), is gebootschap daer sy lach en sliep, dat sy vercondigen soude, als dat men tot Emblem soude gaen, ende aldaer ontgraven het lichaem van den H. Gummarus, ende het selve brengen inde capelle van Sinte-Peeter voorschreven, om aldaer begraeven te worden. Desc Nonne hier door verschricht sijnde, heeft het selve niet dorven openbaeren, vreesende datmen haer geen gelooff en soude geven, maer datmen den spot met haer soude gehouden hebben, ende niet tegenstaende dat het haer tot twee reysen was vercondicht, en dorste het selve niet openbaeren. Den derden nacht soo verthoonden hem den H. Gummarus ende selve nonne, ende beval haer, dat sy soude vercondighen 't gene haer tot tweemaels was belast, ende opdatmen haer te beter soude gelooven, soo sette Sinte-Gommaer op haer caecke een teecken, het welck van hem gaff eene wonderlijcke claerheyt, ende is gegaen by haeren biechtvaeder om hem dese saecke te kennen te geven. Den biechtvader verwondert sijnde van dese claerheyt, is met haer gegaen vóór het volck, ende heeft Godts bevel aldaer verclaert, ende tott een teecken der waerheyt heeft het volck dit teecken der waerheyt getoont, ende sijn met groote blijdschap gegaen naer Emblem, alwaer geordoneert wirdden lueden van weerden om het lichaem te nemen uytter aerde, maer als sy aen de baere heven, hoe sterck sy oock waeren, soo en conden sy de baere niet verporren. Sy deden osschen daer aen trecken, maer 't was om niet, ende by dese volcke was staende eenen ouden dienaer van Sinte-Gommaer, wesende een slecht, simpel man, maer seer godtvruchtich van leven, in synen tijt schaepen ende beesten hoedende. Hy siende den grooten aerbeyt, die het volck deden om dit lichaem te verporren, heeft de handen aen de baere geslagen, ende alleen (tot groote verwonderinge van een iegelijck), op sijn schouders genomen ende aldus gedragen in een schip ofte schuyt, welcke

schuyte sonder menschen toedoen is affgevaeren met het Heylich lichaem tot vóór Sinte-Peeters capelle, alwaer de schuyte door Godes gehenckennisse stil is blyven liggen. Het volck heeft Godts werck aengesien met groote verwonderinge, Godt den Heere danckende van syne groote weldaden, ende hebben dit weerdich lichaem begraeven in Sinte-Peeters capelle, alwaer noch hedensdaechs het graff gesien wordt onder den hoogen autaer. En alsoo by desen grave als doen veele mirackelen geschieden, soo is 't volk van verre wegen dese plaetse comen besoecken, waerdoor albier diversche wooninghen gesticht wirdden. Maer 't is geschiedt, dat in dese landen sijn gecomen veele felle ende quaede menschen vytt de Noordtsche quartieren, de welcke verdestrueerden steden, dorpen, kercken, cloosters ende cluysen.

Inde Chronijcke van Brabandt staet, dat dese Hunnen ende Nortmannen in 't landt waeren ontrent den jaere 900; maer Peeter Van Dieven, chronijck-schryver verhaelt, dat de Noortmannen tot Loven quamen *anno* 884. Doch 't is claer, dat sy verdestrueerden Mechelen, Walcheren ende Deurnen by Antwerpen, 't welck toen (soomen seyt), een schoon stadt was, ende wirdt aldaer ook verwoest een schoon clooster van Sinte-Benedictus orden, alwaer dat rustende waren de reliquiën van den Heyligen Fredigandus, in sijn leven moninck van het voorseit clooster van Deurnen; welcke casse tegenwoordich bewaert wordt tot Antwerpen in Onser Lieve-Vrouwe kercke, inde choor van Sinte-Ursula.

Ende naer de destructie van Deurnen sijnder eenige van dese Noortmannen gecomen tot Ledone nu *Lier*, aldaer brandende ende roovende, ende sijn oock gecomen in 't clooster van de Nonnen aldaer, seer groot gewelt bedryvende, ende vindende eenen Heylighen priester *Fredegerius* genaempt, devoetlijck misse doende, hebben hem aen den autaer met groote hamers ende hellebaerden doot geslagen, ende gemartyrizeert. Voorts soo hebben dese felle Noortmannen dese capelle met het clooster meynen int brandt te steken, maer Godt heeft het niet toegelaeten, sonder twijffel door de gebeden van den Heyligen Gummarus. Want Godt heeft dese quaetdoenders grootelijckx geplaecht: in den eersten haeren coninck Reolphus creegh een pijn in sijn leden, soodat hem ontliepen sijn hert, lever en de longer, ende den anderen hoofdman Reginalius (oft soo andere seggen *Reginarius* genaempt) wierdt geplaecht met een blintheyt, waer door hy sijn leven gedurende heeft behouden eene overgroote pyne. Voorts sommige

vande ondersaeten van dese coningen wirden op dese plaetse gestrafft; want soo eenige meynden te vluchten, wierdden dootgesmeten : ende de gebueren dit hoorende sijn tot dese plaetse gecomen met groote hoopen, om dit mirakel te aenschouwen, ende door Godts gehenckenisse soo hebben de clocken sonder menschen toedoen geluyt gegeven. 'T volck seer verwondert sijnde hebben Godt den Heere met grootere vierichеyt gedanckt ende gelooffi. Tot welckere memorie noch jarelijckx wort gehouden eene schoone gedenckenisse, datmen is besoeckende Sinte-Peeters capelle, ende dat donderdachs vóór den advent; ende dien avont worden geluyt allen de klocken. Ende door dien dat de Noortmannen onbeleeftheden hadden gebruyckt aen dese voorzeyde nonnen, soo hebben sy het clooster ende dese capelle verlaeten.

Hoe dat dese stadt is gecomen aen den naem van *Lier* sijn diverssche opiniën : in den eersten, soo verhaelt J.-B. Gramaye, in die beschryvinge van de Antiquiteyten van Antwerpen en andere steden onder Antwerpen gelegen, als dat Marcus Vaernewijck verhaelt ('t welck een fabel is), in sijn 2e boeck, in 't 8e capittel, van eenen genaempt Lirus, in synen tijt prince van Brittaniën, een ballinck wesende, naer wiens naem de stadt Lier wirdt genaempt; maer contrarie is waer, want in veele hondert jaeren daer naer de stadt van Lier noch niet gebouwt en was, als de legende van Sinte-Gommaer is betuygende, dat dese plaetse noch woest en onbewoont was doen den Engel aenden Heylighen Gummarus belaste een capel te bouwen.

Om te weten, hoe dat den naem van *Ledone* is verandert, moetmen bemercken als dat naer de begraeffenis van Sinte-Gommaer veele habitatiën sijn gesticht mits de groote ende menichvuldige mirakelen, die daer waeren geschiedende aen het graff des Heylighen Gummari. Onder andere soo wirt gesticht aenden oever der riviere *Netha*, neffens daer nu de *Hoochbrugge* staet, een huys ofte herberge de *Lier* genaempt, ende soo bleef dese plaetse den naem van *Lier* behouden; 't welck hedensdaechs van oude lieden verhaelt wort, ende is van ouders tot ouders voor eene traditie overgelevert.

Ende om te weten in wat jaer oft tijt dese stadt is bemuert geweest, is seer onseker : dan den vermaerden en de geleerden heer Joannes Courtroys, licentiaet in beyde rechten ende secretaris deser stadt Lier, verhaelt in synen geschreven boeck gededicеert aende Magistraet van Lier, onder het capittel vande oude ende nieuwe geschiedenissen, als dat in 't jaer 1212, by een latijns tractaet compt te blijcken, te weten een tractaet metten Hertoch gemaeckt, buyten Loven opde

borght, nu binnen Loven staende, *Anno ut supra*, 6to *Calendas Martias*, alsdat voor oude steden wirden gehouden : Tshertogenbosch, Lier, Sichem, Aerschot, Antwerpen ende Loven, ende voor nieuwe vry-steden: Oosterwijck, Herenthals, Hoochstraten, Arendonck ende Turnhout. Waeruyt can geoordeelt worden, dat Lier een oude stadt is geweest, ende moet daer voor gehouden worden. Dit geschiede ten tyde van Henricus primus. Maer wanneer dese stadt is bemuert geweest en wordt niet bevonden, om datter veel oude bescheeden ende reeckeningen verlooren sijn door diverssche troubbelen, hoe wel dat presumeren is, dat ontrent den jaere 1200 de stadt seer slechtelijck moest versien sijn van wallen ende poorten door dyen dat veele jaeren daernaer noch vesten wirdden gegraeven ende rondtsom de binnenstat de poorten gemetst wirdden.

Hoe de Borgers van Lier in voorleden tyden ten Orlogh getrocken hebben ten dienst vanden Hertoch van Brabant.

Alsoo in voorledene tyden de maniere was, dat de hertogen van Brabant beschreven hunne ondersaeten ende ingesetenen der steden, vryheden ende dorpen te comen tot hunnen dienst als sy eenige oorlogen voerden tegen hunne gebueren ofte andere princen, so wordt bevonden in de Chronijcke van Brabant, als dat inden jaere 1212, op den Heylighen Ascensie-dach, Henricus primus, hertoch van Brabant, de stercke stadt Luyck heeft gewonnen, ende corts daernaer de stadt Tongeren gedestrueert : ende in 't wederkeeren naer Brabant, tusschen Montenaecken ende Landen, op 't velt te Seps, wirdt hy vervolght vanden bisschop van Luyck ende graeff Lodewijck van Loon, die met groote heircracht opde Brabanders vielen, ende versloegen wel 2000 mannen, die meest van Lier ende Loven waeren.

Anno milleno ducenteno duodeno
Ligia vastatur dum Christus ad astra levatur.

Noch so hebben de Guldebroeders met andere gemeynte in verscheyde oorlogen haer seer vromelijck gedraegen, als doen den hertoge oorlogh voerde tegen die van Mechelen ende Waelhem;

ende als die van Lier trocken ten oorloge met die van Loven. Ende naederhandt soo betrock heer Wouter Volkaert die van Santhoven onder die van Herenthals, waerdoor een crackeel opstondt, alsoo dat het van noode was hier getuygenis op te hooren. Ende dit geschiede inden jaere 1333. Daer naer gerees een crakeel tusschen die van Loven ende Antwerpen om de selfde oorsaecke, waer van hertoch Jan de vytspraek was doende binnen Brussel, in den jaere 1335.

Anno 1302 wirdt de stadt van Mechelen belegert van den tweeden hertoch Jan van Brabant, met hem gevoecht heer Jan van Berthout, als heer van Mechelen, ter oorsaecke, dat die van Mechelen eenen hadden gedoot van hertoch Jans huyse; welcke belegeringe begost in het beginsel van Meert ende duerde de geheele maendt van Meert; ende alsoo het hoochtijt van Paesschen aenstaende was, soo sijnder inden leger gecomen sekere paters Predicheeren ende Minnebroeders, om van peys te tracteren ter oorsaecke van het aenstaende hoochtijt van Paesschen; ende op hope van peys soo heeft des Hertochs volck inde leger cleyn wacht ghehouden. Het welck die van Mechelen merckende, sijn gecomen inden leger van die van Antwerpen ende van Lier ende hebben op hun onversienste een deel verslaegen, maer wirden weder met gewelt in de stadt gedreven, ende den Hertoge en coste die van Lier ende Antwerpen niet te hulpe comen om het waeter wille, midts den Hertogh met sijn volck de stadt belegert hadde van de Brabantsche zyde. In dese belegeringe (alsoo *Petrus Diveus* verhaelt), gerees eene groote questie tusschen die van Loven ende die van Antwerpen, ter oorsaecken dat die van Antwerpen hadden tot hun getrocken die van Lier, welcken twist hertoch Jan moeste te nederleggen. Het is wel te presumeren, dat vóór het jaer 1202, doen sy de stadt van Luyck hielpen innemen, den Hertoch noch ten dienste gestaen hebben, hoe wel daer van niet en wordt bevonden; noch sint den jaere 1202 ende 1335 en wordt oock niet bevonden waer sy inde oorloghen noch gheweest zijn, dan in den jaere 1368 sijn een deel schutters ende borgerye den Hertoch ten dienste ghetrocken int landt van Geldere, alwaer oorlogh was tusschen de Bronckhorsten ende Herckelingen. De Brabanders wonnen voor eerst de stadt van Bommelere-ward; maer wiert ten lesten peys gemaeckt.

In 't jaer 1370 gerees een groote oorloge tusschen den hertoch van Brabant Wenceslaus ende den marckgrave Willhem van Gulick ter saecken, dat eenige Brabantsche cooplieden schade hadden geleden

in 't lant van Gulick, d' welck den Hertoch van Brabant geerne metter minnen soude geslicht hebben. Maer her Willem van Gulick dat niet achtende, is den Hertoch genootsaeckt geweest den oorloch aen te nemen opden lande van Gulick, waer toe hy heeft beschreven het landt van Brabant, ende een gebodt laeten vytgaen, dat al die gepeert waeren den Hertoch souden volgen in synen dienst, alsoo dat het van noode was eenige ingesetene van Lier inden Hertochs dienst te seynden. Den Hertoch trock in persoon naer het landt van Gulick metten graeve van S^{t}.-Pol, heer Robrecht van Naemen ende noch veele heeren ende baroenen, soo dat hy vergaedert hadde over de 8000 mannen, alwaer strijt gelevert wert, daer den Hertoch hem seer vromelijck droegh ende creegh victorie. Maer de Brabanders hun begevende tot plunderen, waerdoor groote desordre in 't leger quam, ende de vyanden dit gewaer wordende hebben hun weder in ordonnantie gestelt ende sijn gevallen opde Brabanders, de welcke met menichte verslaegen werden, ende den hertoch Wenceslaus gevangen. Dit geschiede in 't jaer 1371, op S^{te}.-Simphoriaens dagh. Tot dese oorloge moesten die van Lier coopen diversche wapenen, instrumenten, ende geschutten, soomen in dyen tijt useerden.

Anno 1386 vercregen die van Lier een octroy van den biscop van Camerijck Joannes van Tserclaes, dat sy souden mogen missen doen celebreren in hunne tenten ende andere plaetsen als sy ten oorloghe trocken.

Anno 1388 wasser een oorloge tusschen de hertoginne Joanna van Brabant, ter eendre, ende hertoch Willhem van Gelder, ter andre zyden. Vrouwe Joanna dede belegeren sonder profijt de stadt van den Grave, alwaer die van Lier present waeren ten dienste van vrouwe Joanna, wedue des hertochs Wenceslai.

Anno 1398 gerees eene nieuwe oorloge tusschen Brabant ende Gelder, midts een vanden hertoge van Gelders dienaers tot 's Hertogenbosch gerecht was by justicie, inden jaere 1397, ende was geheeten Wouter van Overijn. Welcken Wouter met syne hulperen hadde doodtgeslaegen een van vrouwe Joannas dienaers; waerom hy gevangen wirdt ende onthooft. Dies den hertoch van Gelder aende wedue Joanna ontseghbrieven sondt, ende quam metter macht in Brabant, inden Kempen, blaeckende ende beroovende het arm landtvolck. Vrouwe Joanna dit vernemende ontboodt hem met haere herouten, datse hem strijdt leveren wilde den derden daege waer hy wilde,

't sy int landt van Gelder, 't sy in Brabant; dat hy het arm landtvolck onbeschadicht soude laeten, sy soude hem seynden hondert voeders wijns ende 300 osschen ende victualie genoech om dry daegen, tot dat sy malcanderen strijdt souden gelevert hebben. Siet, hoe dat dese deuchdelijcke landtvrouwe sorgh droegh voor d'ingesetene des Landts, haer vyanden willende spysen om te beletten de ruïne van haere ondersaeten; maer den hertoch van Geldre vertrock hem, geenen strijdt verwachtende. Vrouwe Joanna dit vernemende, trock gestoort met haeren heyere naer Tricht, alwaer sy bleeff, ende dede 't heyer overtrecken in 't landt van Gulick, verbrandende veele dorpen; maer is daer naer wederom naer huys getrocken, om het naeste jaer den oorloch te vernieuwen. In dese orlogh waeren die van Lier present, by hun hebbende veele crijchs-instrumenten.

Anno 1405 reden de heeren schepenen van Lier naer Brussel, om te claegen aende Magistraet aldaer van eenige onseden, die eenige pooters van Brussel binnen Lier voortgestelt hadden; waerdoor groote commotie geschiede, ende en costen t' samen in dit stuck niet overeen comen, ende die van Brussel waeren van meyninge tegen die van Lier inde wapenen te comen, ende in 't jaer 1406 waren sy bereyt vóór Lier te comen. Dit vernemende heer Jan van Immerseele, is gecomen binnen Lier, presenterende die van Lier syne assistentie, belovende by hen te leven ende te sterven. Maer wirdt peys gemaeckt, hoe wel die van Lier groote preparatie gemaeckt hadden om hunne stadt vromelijck te deffenderen, gecocht hebbende 5200 geschuts ysers.

Anno 1407 trock hertoch Antonis van Bourgondiën metter macht naer Valckenborch om hertoch Reynaert van Gelder te bedwingen het landt vanden Grave te leene te ontfangen; maer wirdt metter minnen getracteert, alsoo dat sonder slach te leveren de Brabanders weder naer huys keerden, alwaer oock present waeren de schutters ende borgers van Lier. De stadt cocht tot desen tocht een deel wit laecken, om mede te cleeden die naer d'oorlogh trocken, ende cocht roodt laecken om mede te boorden.

Anno 1420 sijn de schutters ende borgers van Lier getrocken ten oorloge naer Vranckrijck, ende de schutters schreven brieven aende Magistraet van Lier vyt Parijs. Haeren Hooftman was Jan Cruydener.

Anno 1412 deden die van Lier een tochte, ende waren al in 't wit gecleedt met roode kepers daerop naer de waepen van Lier, ende

trocken den eersten avondt tot Santhoven, ende van daer tot Wecheldersande, van daer tot Turnhout, ende van daer weder naer Wecheldersande, ende van daer naer-Vierssele, ende van daer naer Lier, ende hadden voor hunnen biechtvader eenen Minnebroeder. Daer waeren oock schepenen met hun getrocken met joncheer Henricus Colibrant; maer daer en wordt niet bevonden die reden waerom sy vyt getrocken waeren; dan is te presumeren, dat sy voorder souden getrocken hebben in 's Hertoghen dienst, maer dat sy te laet quaemen oft datter van peys moest getracteert sijn.

Anno 1418 in *Junio* trocken de schutters ende andere gemeynte van Lier den Hertoch ten dienste in Hollant tegen heer Joannes van Beyeren, welck heer Joannes eenige pretensie sustineerden in 't graeffschap van Hollant ende Zeelandt, ende om metten sweerde te vercrygen het gene hy sustineerde, soo hadde hy veel oorloghs-volck vergaedert te Dordrecht ende ten Briele, ende hertoch Jan is met een deel Brabanders getrocken vóór Dordrecht, alwaer de borgers van Lier present waeren.

Anno 1420 heeft Philippus den Graeve van St-Pol, als ruwart van Brabant, belegert Gertruijen-Berge, alwaer die van Lier oock trocken, voor hunnen hooftman hebbende Henrick van Wesenmael.

Anno 1421 waeren de schutters in 's Hertogen dienst tot Turnhout, ende waren vytt x daegen, met hun hebbende een kerre met donderbussen.

Anno 1424 is den hertoch van Clocestere uyt Engelant naer Calcs gecomen, ende voorts met een groot heyr Engelsche getrocken naer het landt van Henegouwe, om dat in te nemen. Den hertoch van Brabant dat vernemende, heeft terstond de steden opde frontieren doen versien van garnisoen. Daer waeren tot Hal seven voetbogh-schutters van Lier met seeckere borgerye van Brussel, om de stadt van Halle te bewaeren, ende waeren daer 64 daegen. Voorts den Hertoch een groot leger vergaederende, sijn die van Lier getrocken op Waelhem; ende voorts op Mechelen naer Vilvoorden, alwaer sij 2 daegen ende 2 nachten bleven; van daer tot Schaerebeeck by Brussel, alwaer sy 14 daegen bleven, verbeydende de compste van die van 's Hertogenbosch, om welkers compste een groot deel van 't leger rontsom Brussel bleef opde dorpen verspreyt, ende trocken van daer in Soniën, ende

van daer te Bracheneygen, daer 't gemeyn heyr begonst te vergaederen; van daer tot Nyvel. Die van Lier moesten wel cloecke mannen wesen, dat om hunnent wil soo dickwils crackeel viel onder wien dat sy souden comen. Want tot Nyvel gereser wederom een groot geschil tusschen die van Loven ende Antwerpen; elck woude hebben, dat die van Lier met hunnen Byvanck ende die van Santhoven met hunnen Byvanck hun volgen souden (sonder twijffel om hun vromicheyt). Maer alsoo het heyr trock metter macht vóór Braine-le-Comte, alwaer d'Engelsche metter macht inne waeren, ende dat doen niet en voechden, dat in sulcken noodt eenigen twist tusschen de steden soude reysen, soo wirdt van den graeve van St-Pol, die oversten van 't leger was, geordonneert, dat die van Lier ende Santhoven hem souden volgen, ende hunne tenten ende banieren by de syne souden staen, behoudelijck een iegelijck synen rechte, waer door die van Lier groote eere behaelden. Om dese Engelsche te verdryven soo heeft den graeve van St-Pol gecregen tot syne assistentie menichte van heeren, baroenen, ridderen, edelen ende vassalen. De Chronijcke seyt, datter te peert ende te voet wel 60000 vergaedert waeren van alle canten; ende sijn met dese groote macht vóór de stadt van Braine gecomen, ende hebben die seer sterckelijck beleyt ende seer vreeselijck bestormt; maer de Engelsche gaven hun in 't lest op, behoudelijck lijff ende goedt. Dus wirt de stadt van Braine gewonnen, verdestrueert ende ten gronde verbrant: het goet vande stadt wirdt verdeylt: die van Lier hadden onder andere een clock, die tegenwoordich op 't stadtshuys is hangende ende dient voor een uer-clock. Dit geschiede in 't Jaer 1424, den xi Meert. Ende doen Braine dus de gewonnen was, soo gaven hen veel steden over in handen vanden Graeve van St-Pol, verjaegende de Engelsche, dier noch overgebleven waeren, ende Henegouwe wirdt alsoo van de Engelsche verlost.

Anno 1465 trock den graeve van Charolois, sone van den goeden hertoch van Bourgondiën Philippus, naer Vranckrijck, alwaer hy by Parijs, tot Montlhéri, eene seer groote victorie behaelde tegen den coninck van Vranckrijck Ludovicus xi; ende wirdden sommige edelen van Lier ridder geslaegen; ende die van Lier behaelden daer groote eere.

Ontrent den selven tijt soo trock hertoch Philippus-den-Goeden met synen sone, den grave van Charolois, naer het landt van Luyck ende verdestrueerden Dinant; ende op 't selve pas wirdender te Monte-

naken 2000 Luyckenaers verslaegen, alwaer die van Lier oock present waeren.

Anno 1466 soo ordonneerden den hertoch Philips-den-Goeden aen die van Lier een deel volck van wapenen te seynden inde stadt van Geldenaken, omde selve stadt de bewaeren.

Anno 1472 is hertoch Carel-den-Stouten, eenigen sone Philippi-den-Goeden, met groote heyrvaert gereyst in Vranckrijck, ende won de steden van Nesle in 't landt van Vermandois, ende won Roije ende Mondidier, alwaer die van Lier den Hertoch oock ten dienste stonden.

Anno 1473 waeren een deel pijckeniers den Hertoch ten dienste tot Venloo, ende wirden van Stadtswege gecleedt ende versien van wapenen. Van dese pijckeniers was capiteijn Jan van Mol.

Anno 1475 waeren een deel pijckeniers den hertoch ten dienste tot Zutphen.

Anno 1477 waeren een deel van Lier ten dienste des Hertochs opde paelen van Vrankrijck, waer van Capiteyn was Jan van Sompeyken.

Anno 1479 trocken een deel borgery van Lier den erts-hertoch Maximilianus van Oostenrijck, sone des keysers Frederici ende prince van dese Nederlanden ten opsichte van sijn houwelijck met vrouwe Maria van Bourgondiën, eenige dochter ende erffgenaem des hertochs Carel-den-Stouten, ten dienste naer het landt van Luxembourgh, waer onder eenige borgers waeren, die sy *Coloveniers* noempden, ende waer van hooftman was heer Jan van Immerseel, ridder. Het quartier van Antwerpen moest opdat pas den Ertshertoch ende nieuwen heer der Nederlanden doen ten dienste seynden 2000 mannen.

Anno 1482 waerender een deel borgers van Lier den ertshertoch Maximilianus ten dienste in 't landt van Luyck, alwaer op dat pas eenen vrede getroffen wirdt tusschen den Ertshertoch voorseyt, ende die van Luyck; waerdoor tot Lier groote triumphe geschiede, ende de Rhetorijcke-Camers speelden openbaerlijck opde merckt.

Van diversche Hertoghen ende Hertoghinnen, die tot Lier hunne Glyde Incompste ende oock eedt hebben gedaen. Voorts van diversche heeren, soo geestelijcke als werelijcke, die tot Lier geweest zijnde; voorts vergaederinghe van Staeten ende Steden binnen Lier, waer by blijckt, dat de Hertoghen de stadt van Lier ende haere ingesetenen seer bemindt ende in waerden hebben gehouden.

Eedt, die de Hertoghen ende Hertoghinnen deden alsmen hun hulden binnen Lier.

—

« Dat sweire ick, als Hertoghe van Brabant, voor my ende myne naercomelingen, dat ick sal houden ende doen houden der stadt ende des Byvanck recht van Lier, haer privilegiën, usagiën, herbringen ende de oude costumen hun voortyden by Hertogen ende Hertoginnen van Brabant, onse ouders ende voorsaeten saliger memorie, verleent ende by hun gebruyckt, naer mijn beste macht ende vijff sinnen. Soo moet my Godt helpen ende 't Heyligh Evangelie! »

Anno 1359 was vrouwe Joanna, hertoginne van Brabant, tot Lier, ende waeren de Steden van Brabant aldaer vergaedert.

Anno 1382 stirff hertoch Wenceslaus sonder kinderen, ende is de regeringe gebleven aen sijne wedue, vrouwe Joanna voerseyt.

Anno 1387 was vrouwe Joanna tot Lier, ende wirdden haer geschoncken twee aemen wijn.

Anno 1392 was den bisschop van Camerijck Andreas van Luxembourgh, broeder des graeff van St-Pol, binnen Lier; ende de Stadt beschonck hem met eene aeme wijns.

Anno 1406 stirff vrouwe Joanna, hertoghinne van Brabant, sonder kinderen, ende is haer opgevolght Antonius, haer susters Margaretae sone; ende wirdt tot Lier gehult, ende dede den voerseyden eedt; den Hertoch lach vóór het Schepenhuys op een laecken lanck vijff ellen.

Anno 1407 was hertoch Antonius van Bourgondië binnen Lier met den graeve van Nyvers ende den heere van Berghen, met de vergaederinge vande Leden ; ende wirden aenden Hertoch geschoncken twee amen wijns.

Anno 1411, in *Januario* was den hertoge Antonius tot Lier, ende hem wirdt geschoncken eene ame wijns. In April daer naer soo dede hertochs Antonius tweede huysvrouwe, genaempt vrouwe Elizabeth-de-Schoone, dochter vanden hertoch van Gourlitten in Bohemen, ende erffgenaem des Hertochdoms van Luxembourgh, haer Blyde Incompste tot Lier.

Anno 1412 was hertoch Antonius met de Hertoginne ende alle de Staten tot Lier.

Anno 1413 dede den heer Joannes de Gavre, bisschop van Camerijck, syne eerste incompste binnen Lier; en de wirdt hem geschoncken een swert laecken, eene aem wijns ende twee snoecken.

Anno 1414 waeren tot Lier vergaedert dijnsdach inden Sincxen den Hertoge, de Hooft-Steden, de Staeten ende Cleyn-Steden.

Indit jaer was den Hertoch vier reysen tot Lier, ende wirdt hem t'elcker reyse geschoncken een ame wijns. Desen Hertoch namp groot plaisir inde stadt van Lier midts de soete locht, soo dat hy dichwils tot Lier quamp.

Anno 1415 was den Hertoch in dry maenden tijts drymael tot Lier, te weten : in Mey, in *Junio* ende daer naer in *Augusto*, ende de Stadt beschonck hem t'elcker reyse met eene ame wijns.

In September daernaer dede den hertoch tot Lier vergaederen de Staten ende de Steden van Brabant ende Vlaenderen, om een dachvaert te houden ter saecken van een different tusschen die van Antwerpen ende Mechelen.

Ende corts daer naer, te weten : den 25 *Octobris Anno* voorseyt, bleef den voornoemden Hertoch verslaegen by Blangy, inden bloedigen slach tusschen de Fransche ende Engelsche.

In 't beginsel vanden jaere 1418 soo waeren tot Lier vergaedert de Hooft- ende Smal-Steden van Brabant; ende in Mey des jaere

voorseyt soo dede Joannes-den-Vierden, sone des overleden hertoghs Antonij, als hertoge van Brabant sijn Blyde Incompste binnen Lier, wesende noch seer jonck van jaeren.

Inden jaere 1418 hielen de Prelaeten ende Hooft-Steden tot Lier een dachvaert.

Anno 1419 was hertoch Jan tot Lier ende vrouwe Jacoba, hertochs Wilms van Beijeren dochter; ende wirt elk een aeme wijns geschoncken.

Anno 1422 in *Junio* was hertoch Jan tot Lier, ende met hem was gecomen den cardinael van Playsanten metten graeve van Ste-Pol.

Anno 1423 hielen de Hooft-Steden ende Smal-Steden tot Lier een dachvaert.

Anno 1424 waeren tot Lier in de Paesschdaegen vergaedert de Staeten, de Hooft-Steden ende Smal-Steden.

Anno 1426 in de Palm- oft Goede weke was hertoch Jan tot Lier met de Staeten ende Steden van Brabant, ende waeren aldaer vergaedert op het stadthuys. Ende doen dese vergaederinge gehouden was, soo is hertoch Jan van Lier naer Brussel gereyst, ende comende tusschen Vilvoorden ende Brussel, is hem eene groote sieckte aengecomen, ende dese van daege tot daege seer vermeerderende, is hy opden Witten donderdach overleden, inden ouderdom van 24 jaeren, ende licht begraeven tot Vueren by hertoch Antonis, synen vaeder ende moeder. — Dese vergaederinghe wirdt ghehouden op het stadthuys, alwaer die van het Magistraet de Geestelijcke ende Edele mette Hooft-Steden ende andere steden twee daghen met banequetten vereerden.

Anno 1427 soo wirdt tot Lier uyttvaert ghehouden van hertoch Jan, ende daer wierden ghemaeckt 45 groote wapenen ende 60 cleyn, ende dry groote met de helmen ende croonen, d'een daer aff aende tombe, d'ander van binnen aende choor, ende de derde boven aen het oxael, ende daer wirdden van Stadts wegen aenden armen uytgedeylt 7500 broots.

In 't selve jaer hielden de Edele vanden Lande met de Groote- ende Cleyn-Steden binnen Lier een dachvaert.

Anno 1427 voorseyt quaemen tot Lier heraulten uyt het rijck van Bohemen, om bystandt tegen de Hussiten ende andere ketters te versoecken.

Naer het overlyden van hertoch Jan soo is hem in 't hertochdom van Brabant opgevolght Philippus, grave van St-Pol, synen broeder, den welck synen intrê dede tot Lier *anno* 1427 voorseyt, den 27^{en} July. Den Hertoch dede synen eedt vóór der Puijen van het stadthuys, ligghende den Hertoch op een stuck swart laecken van vijff ellen. Doen den Hertoch synen intrê dede soo quam hy met sijn edele ende 3 Staeten (die hy tot eender dachvaert beschreven hadde), naer den noene de Lovensche poort inne, alwaer de Geestelijcke ende de Magistraet mett de gulden hem inhaelden processionnelijck, ende de straten waeren gemeyt ende bestroyt gelijckmen ten ommeganck useert; ende de Stadt schonck aende abdisse van Nazareth, doen sy met de jouffvrouwen den Hertoge tegen geweest hadde metter processie, twee stoopen wijns.

In 't selve jaer soo was desen Hertoch noch dry reysen tot Lier, ende wirdt hem elcke reyse geschonken eene ame wijns.

In 't leste van dit jaer soo quamp met den voorseyden hertoch Philippus van Brabant den hertoch van Bourgondiën, Philippus Bonus, ende veel edeldoms metten Raedt van Brabant ende den Raedt van Bourgondiën ende hielden tot Lier een dachvaert met allen de Steden.

Anno 1430 in 't beginsel van den jaere hielen de Hooft-Steden en Smal-Steden tot Lier een dachvaert.

Anno 1430 voorseyt, den 4^{en} *Augusti*, is binnen Loven overleden den hertoch van Brabant Philippus, ende is van de Staeten des Landts voor synen opvolger verclaert Philippus-den-Goeden, hertoch van Bourgondiën, die doen ter tijt de stadt Compeigne belegert hadde. Ende in 't leste van het selve jaer dede hy binnen Lier sijn eerste incompste als hertoch van Brabant; ende wirdden aenden Hertoch van Stadtswegen geschoncken twee silvere potten.

Anno 1431 hielen de Staeten ende de Steden twee dachvaerden tot Lier.

Anno 1432 waeren in April vergaedert tot Lier alle Hooft-Steden ende Smal-Steden, ende daer naer in *Julio* anderwerff. Corts daer naer is den hertoge Philippus mett de Edele ende Steden tot Lier vergaedert geweest, houdende op het stadthuys hunne vergaederinge negen daegen lanck; ende op 't selve pas dede vrouwe Isabella, dochter van Joannes, koninck van Portugael, ende derde huysvrouwe van den hertoch Philippus Bonus, binnen Lier haer Blyde Incompste.

In November in 't selve jaer hielen de Edelen en Steden noch een dachvaert binnen Lier op 't stadthuys.

Anno 1433, den 17^{en} *Augusti*, was tot Lier een dachvaert van allen de Baenroetsen, Edelen ende Hooft-Steden.

Anno 1434 hiel den Hertoch met de Staeten ende Steden binnen Lier een dachvaert.

Anno 1447 waeren de Edelen vanden Lande met de Hooft-Steden ende Smal-Steden tot Lier vergaedert.

Anno 1448 was den Raedt van Ceulen binnen Lier.

In 't selve jaer waeren de vier Hooft-Steden tot Lier vergaedert.

Anno 1449 was binnen Lier den hertoch van Cleve metten hertoch van Gelder.

Anno 1450 waeren de Hooft-Steden ende Cleyn-Steden van Brabant tot Lier vergaedert.

Anno 1452 waeren tot Lier de hertogen van Cleve ende Gelder met veele andere heeren.

Anno 1454 waeren tot Lier vergaedert de Edele, de Hooft-Steden, ende Cleyn-Steden van Brabant.

Anno 1456 was tot Lier de hertoginne van Brabant met mevrouwe van Charolois, met veel Edelen. Ende tot Lier waeren oock veele Gedeputeerde van steden, als oock van Hollant, Brabant met den hoochbailliu van Henegouwe, Philippus de Croij, heer van Sempy, ende den bailliu van Amiens.

Anno 1458 was tot Lier den Bisschop van Luyck met den Dolphijn van Vranckrijck ende den Bastaert van Bourgondiën, ende heer Antonius, bastaert van Brabant, met veele andere heeren.

Anno 1459 was den heere Bastaert van Bourgondiën in Mey, met veele Heeren tot Lier, met den Raedt van Brabant, de Hooft-Steden, ende de Smal-Steden.

Anno 1467 dede tot Lier den hoochgeboren hertoch van Bourgundiën, Carel-den-Stouten, eenigen sone des hertochs *Philippi Boni,* als hertoch van Brabant syne Blyde Incompste tot Lier, ende wirdt hem van Stadtswegen geschoncken twee amen Rhijnschen wijn.

Anno 1468 was hertoch Carel tot Lier, ende die van het Magistract aten ten huyse van den voorseyden Hertoch.

Anno 1470 dede binnen Lier haer Blyde Incompste vrouwe Margareta van Yorck, des hertochs Caroli huysvrouwe, ende suster des conincks van Engelant Eduardi; ende wirt haer, boven haer juweel, geschoncken een vat wijns. Ende tot Lier wirt groote triumphe bedreven.

Anno 1473 waeren de Staeten van het Landt tot Lier vergaedert.

Anno 1475 quam tot Lier de oude Hertoginne van Bourgondiën, om de heylige reliquiën van St-Gommaer te besoecken, ende dede tot Emblem, aende fonteyn, misse doen, die sy hoorde; ende wirdt aen haer geschoncken eenen boeck van parcquement, waer in geschreven stont het leven van St-Gommaer.

Anno 1476 den 20^{en} *Decembris* waeren tot Lier vergaedert de gedeputeerden van de vier Hooft-Steden.

Anno 1477 den 5^{en} Januarij wirdt hertoch Carel-den-Stouten vóór de stadt Nancy vanden hertoch van Lothringen verslagen; ende is hem opgevolght in syne staeten ende landen syne eenige dochter, vrouwe Maria van Bourgundiën.

Anno voorseyt, den 15^{en} Octobris, dede de genadige vrouwe Maria van Bourgundiën haer Blyde Incompste als Hertoginne van Brabant

binnen Lier; ende die Stadt schonck haer een juweel, weert zijnde 100 croonen, ende des avonts als sy innequaem, een ame Rijnschen wijn.

Anno voorseyt, op St-Gommaers dach, quam de oude Hertoghinne van Bourgundiën tot Lier, ende offerde twee silvere candelaers, ende volghde met groote devotie de reliquiën van St-Gommaer inde processie.

Den hoochgeboren Aertshertoch Maximilianus van Oostenrijck, sone des Keysers Frederici 3^{dj}, getrouwt hebbende de voorseyde vrouwe Maria van Bourgundiën, princersse deser Nederlanden, heeft den 13^{en} Januarij des jaers 1478 gedaen syne Blyde Incompste tot Lier; ende daer waeren present : de oude vrouwe van Bourgundiën, heer Antonius, bastaert van Brabant, den heere van Ravesteyn, den grave van Nassau, ende noch veel andere heeren ende edeldom; ende wirden aenden genadigen heer geschoncken twee hooghe swaertte laeckenen.

Anno 1479 wirdt tot Lier een dachvaert gehouden van de Hooft-Steden ende Smal-Steden.

Anno 1479, den 22^{en} Juny, quam de oude vrouwe van Bourgondiën tot Lier.

Anno 1480, den eersten April, was den aertshertoch van Oostenrijck Maximilianus tot Lier met veele heeren ende edeldom; ende in *Junio* daer naer quam tot Lier den jongen prince Philippus Pulcher, sone des aertshertochs Maximiliani van Oostenrijck ende van vrouwe Maria van Bourgundiën.

Anno 1481 was den aerts-hertoch Maximilianus van Oostenrijck tot Lier met vele heeren ende edeldom.

Anno 1482 was den aerts-hertoch Maximilianus tot Lier met den bisschop van Camerijck Henri de Berghes, ende vele edeldom.

In 't selve jaer, den 6^{en} Februarij, wirdt tot Lier een dachvaert gehouden vande Edelen des Landts, alwaer present waeren : den heere van Nassau, den chancellier van Brabant, den cancellier van Bourgondiën, de heeren van Perwez, Rotselaer, met veele andere heeren.

In 't selve jaer, den 13^{en} Mey, wirdt alhier gehouden een dachvaert op het stadthuys van al de steden van Brabant.

In 't selve jaer, den 7^{en} Augusti, waeren tot Lier vergaedert dry Hooft-Steden van Brabant met die van Mechelen; ende waeren twee daegen vergaedert op het stadthuys, ende wirden van die van Lier eerelijck beschonken.

Anno 1483 hielen de Hooft-Steden van Brabant tot Lier een dachvaert op het stadthuys met die van Mechelen.

Anno 1485 was den aertshertoch Maximilianus van Oostenrijck, naederhandt Roomsche coninck, tot Lier in pelgrimagie, om Ste-Gommaers reliquiën te besoecken.

Anno 1486, in begingh vanden jaere, was den hoochgeboren aertshertoch Philippus van Oostenrijck, des Roomsch koninckx Maximiliani sone, tot Lier; ende wederom den 2^{en} October daer naer met de oude vrouwe van Bourgondiën, den hertoge van Cleve ende veele andere heeren.

Anno 1487, den 30^{en} *Januarij*, hielen die van Mechelen ende Antwerpen een dachvaert op het stadthuys van Lier.

Anno 1487, den 31^{en} April, was den Roomschen koninck Maximilianus van Oostenrijck tot Lier.

Anno 1488, den 15^{en} Mey, wirdt tot Lier op het stadthuys gehouden een dachvaert vande Staeten des Lants ende vande vier Hooft-Steden.

Anno 1488 voorseyt, den 5^{en} *Octobris*, was den Keyser Fredericus van Oostenrijck, vader des Roomsch koninckx Maximiliani, tot Lier, met veele keurvorsten ende Duytsche heeren; ende den 20^{en} *Octobris* daer naer quam oock aldaer den Roomschen coninck Maximilianus van Oostenrijck, synen sone.

Anno 1489, was den hertoch Philippus Pulcher, prince deser Nederlanden, tot Lier, met den cancellier van Oostenrijck ende den cancellier van Brabant.

Anno 1490 den 3^{en} January was den hoochgeboren aertshertoch

Philippus voorseyt binnen Lier met den hertoch van Saxen, den cancellier van Oostenrijck, den cancellier van Brabant, den heer van Walheyn ende anderen edeldom.

Anno 1495 trouwde tot Mechelen don Ferdinando, den iersten geboren sone des coninckx van Arragon, vrouwe Margareta van Oostenrijck, dochter des Roomschen coninckx Maximiliani ende suster des aertshertochs Philippi Pulchri.

In 't beginsel vanden jaere 1496 soo trock den hoochgeboren aertshertoch Philippus met schoonen staet naer Duyschlant tot Maximilianus, synen vader, den Roomschen coninck, ende quam weder uyt Duyschlant binnen Lier den 17 *Octobris* des selve jaer. Ende vrouwe Joanna, tweede dochter des koninckx van Arragon ende suster van don Ferdinando voorseyt, quam uyt Spaegniën in Zeelandt met 135 schepen; ende daer quamen met haer 2400 Spaegniaerden, die men doen noemden de *Blauw Capkens*. Vrouwe Joanna aldus in Zeelandt gearriveert sijnde, wirdt met grooten staet in Brabant naer Lier geleyt, alwaer sy opden XX^en^ Octobris getrouwt wirdt vanden bisschop van Camerijck Henricus de Berghes, met den aertshertoch Philippus. De feest wirdt gehouden in d'Abs-herberge; maer den Aertshertoch quam des nachts met syne bruyt logeren in het huys van Mechelen, aende Ysere-Brugge. Daer geschieden binnen Lier groote triumphen, als van vieren, spelen ende andersints. De Beenhouders hadden den hoochsten prijs van 't vieren; de Rhetorijck-camers speelden battementen vóór het huys, daer den Aertshertoch logeerde; ende om dese battementen te sien, wasser vergaedert eene groote menichte van volck, ende daer stonter een groot deel opde brugge, daer nu de Ysere-brugh staet, hetwelck doen maer een houte brugh en was, ende door de menichte van 't volck daer op staende soo viel de brugge in 't waeter met allen het volck, alwaer doen eene steenebrugh gemaeckt wirdt. De stadt beschonck elcke Rhetorijck-camer met een vat biers. Ende doen den Hertoch syne intred dede, soo setten de Rhetorijck-camers allen hun silverwerck vóór hunne Camers ten thoone. De Hooft-Steden van Brabant sonden tot Lier haere gedeputeerde om den Aertshertoch geluck te bieden.

Anno 1500, den 24^en^ February, is vrouwe Joanna tot Gent gelegen van eenen jonghen sone, die genaempt wirt *Carolus*, die namaels keyser van Roomen is geweest. Men hiel van blijdschap binnen

Lier processie ende de ommeganck-wagens reden inde selve. Die Schutters waeren in hun harnas; 's avonds vierden de Gulden, de Rhetorijck-camers ende de Ambachten ; de Wulle-wevers hadden den hoochsten prijs van 't vieren, ende de *Groijende* ende *Jenette* speelden battementen.

Anno 1501 was den peys gesloten tusschen den koninck van Vranckrijck, Ludovicus-den-Twaelfsten, ter eendre, ende den aertshertoch Philippus, ter andere zyden; waer om tot Lier den 24^{en} Augusti groote triumphe wirdt bedreven. De Beenhouwers behaelden den hoochsten prijs van 't vieren; den Handtbooch den tweeden prijs.

Anno 1507, den 18^{en} Februarij, waeren tot Lier vergaedert de Staeten van Brabant met de vier Hooft-Steden, als van Thienen, Breda, Bergen, Herenthals, Diest, Leeuw, Geldenaken ende Turnhout, etc.

Anno 1507 voorseyt, den 10^{en} Julij, dede binnen Lier syne Blyde Incompste den doorluchtigen heer Jacobus de Croij, sone des heere Joannis prince van Chimay, bisschop van Camerijck.

Anno 1508, den 15^{en} Septembris, dede den hoochgeboren Roomschen keyser Maximilianus met den aertshertoge Carolus van Oostenrijck, hertoghe van Brabant, etc. tot Lier syne Blyde Incompste.

Daechs daer naer, wesende den 16^{en} September, wirdt den voorschreven Keyser momboir uyt geroepen van synen neve, den aertshertoch Carolus van Oostenrijck, gedaen hebbende den eedt daer toe staende. Dit geschiede op een stellagie vóór de Puijen van het stadthuys. De Geestelijckheyt met de heeren van het Magistraet haelden den Keyser ende den aertshertoge Carolum uytt d'Abts-herberge met de processie ende het Alderheylichste Sacrament naer de groote kerck, ende den dienst geeyndicht sijnde, gingen met stoet naer de merkt, om den voorschreven eedt te doen; ende wirdt dien dag geboden te vieren ende van handt werck stil te sijn, ende wirden groote triumphen gedreven ; ende daer wierden geschoncken aen den Keyser ende den aertshertoch Carolus 2 amen Rhijnschen wijn.

Anno 1508, den 29^{en} December, was binnen Lier den bisschop van Parijs ende den Ambassadeur vanden coninck van Vranckrijck, met andere princen ende heeren.

Anno 1510, den 28en November, quam vrouw Margareta van Oostenrijck, dochter des keysers Maximiliani ende moye des aertshertochs Caroli, als regente van wegen syne K. M. van dese Nederlanden, tot Lier, met den heere van Chièvres, den heere van Nassau, van Sevenbergen ende andere.

Anno 1511, den 2en Julij, quam den grootmachtigen keyser Maximilianus van Oostenrijck met grooten staet binnen Lier.

Anno 1511 voorseyt, den 14en Decembris, was tot Lier een dachvaert, alwaer present was : vrouw Margareta van Oostenrijck, gouvernante van dese Nederlanden, ende den heere van Chièvres mette Geestelijcke ende Edele ende de vier Hooft-Steden van Brabant.

Anno 1513, den 20en Mey, waeren tot Lier op het stadthuys vergaedert de Staeten vanden Lande, ende wirden vereert met een eerelijck banquet.

Anno 1514 waeren wederom de Staeten ende Steden tot Lier vergaedert.

Anno 1516, den 21en Januarij, quam tot Lier den keyser Maximilianus, den coninck van Castiliën Carolus ende den heere van Chièvres, met veele andere heeren, ende waeren daer veel tijts.

Anno 1517, den 30en Mey, quam binnen Lier den doorluchtigen heer Fredericus van Baden, bisschop van Uyttrecht, ende wirt vereert met eene ame Rhijnschen wijn.

Anno 1518, den 21en Meert, was tot Lier een dachvaert, alwaer present waeren : den abt van St-Bernaerts, van St-Michiels, den chancellier van Brabant, den heere van Ravesteyn, den heere van Montagijs, den Thresorier met noch andere Raetsheeren, de Hooftsteden ende de gedeputeerde van Luyck.

Anno 1519, den 18en Mey, wirdt tot Lier gehouden de uytvaert van den hooghgeboren keyser Maximilianus van Oostenrijck, die in Duytslant was gestorven.

'S anderdaechs, wesende den 19en Mey, was tot Lier eene dachvaert, alwaer present was : vrouwe Margareta van Oostenrijck, de abten van

Perck, van St-Bernaerts, St-Michiels, van Grimbergen, Everboden, Tongerloo, Diligem ende den Chancellier, den prince van Chimay, de heeren van Bergen, van Hoochstraeten ende meer andere heeren met de gedeputeerde vande vier Hooft-Steden, ende dese dachvaert duerde sesse daegen. De Stadt vereerden hun op 't stadthuys met een bancquet ende de Rhetorijck-camers met battementen.

Anno 1524, den 15^{en} Mey, wirdt tot Lier een dachvaert gehouden, alwaer present waeren : vrouwe Margareta, den bisschop van Palermen, de prelaten van Brabant ende eenige heeren vanden Gulden Vliese met de vier Hooft-Steden. De stadt beschonck hun met een bancquet op het stadthuys.

Anno 1524 voorseyt deden die vande Stadt repareren het hoff van Denemarcken, gestaen op het Kerckhoff achter het kercken-huys.

Anno 1525, den 18^{en} Februarij, quam tot Lier woonen Christiernus 2^{dus}, coninck van Denemarcken, uyt sijn rijck verjaeght; hy hadde getrouwt vrouw Isabella van Oostenrijck, suster des keysers Caroli Quinti.

Anno 1525 voorseyt schoten de Coloveniers den vogel, ende Christiernus 2^{dus}, coninck van Denemarken, mede schietende, treften den Papegay aff, soo dat den coninck der Denen wirdt coninck vande Coloveniers van Lier.

Anno 1525 voorseyt, den 27^{en} Mey, quam tot Lier vrouw Margareta van Oostenrijck om te haelen de dry kinderen vanden coninck van Denemarcken, ende met haer was comen den grave van Bueren, den heer van Hoochstraten, den heer van Berghen, etc.

Anno 1525 voorseyt, in den Ommeganckweke, soo nooden de Magistraet van Lier den coninck van Denemarcken tot een hoffelijck bancquet, daer by was den bisschop van Palermen, ende noch eenen anderen bisschop, Alexius genaempt, met andere edele heeren.

Anno 1526, den 24^{en} Februarij, was tot Lier eene groote triumphe ten oorsaecke van den peys tusschen den Roomschen keyser Carolum-den-Vijfden ende den gevangen koninck van Vranckrijck, Franciscum-den-Eersten, binnen Madrid, op den 14^{en} Januarij 1526 gesloten. Men ginck processie generael, alwaer den abt van Villers het Alder-

heylichste Sacrament droegh. De Gulden droegen waschlichten, ende de Rhetorijck-camers van gelijcken.

Anno 1528, in Mey, was tot Lier een dachvaert vande Staeten ende Hooft-Steden van Brabant.

Anno 1530, den 27^{en} Meert, wirdt tot Lier processie gehouden ter begeerte van vrouwe Margareta van Oostenrijck, gouvernante van Nederlandt, tot danckbaerheyt dat syne Keyserlijcke Majesteyt Carolus Quintus gecoroneert was; ende wirdt geboden t' 's avonts te vieren; de schutters van den Voetboge hadden den hoochsten prijs van 't vieren, de Coloveniers den tweeden, etc.

Anno 1530 voorseyt, den 20^{en} Decembris, wirden tot Lier d'exequiën gehouden van vrouwe Margareta, regente deser Nederlanden van wegen syne K. Majesteyt, die tot Mechelen, den 27^{en} November te vooren, gestorven was.

Anno 1530, den 3^{en} Junij, wirdt tot Lier gehouden de uytvaert vande keyserinne, vrouwe Isabella, dochter van Emanuël, koninck van Portugael, ende huysvrouwe vanden Keyser Carolus V.

Anno 1540, den 25^{en} Mey, quam binnen Lier den victorieusen keyser Carolus, den vijffden van dyen naem, maer den eersten van cloecke daden, met hem hebbende syne suster, vrouwe Maria van Oostenrijck, douagière van Hungaryën, gouvernante deser Nederlanden, den hertoge van Milaenen, den bisschop van Luyck, met noch veel princen ende edelen, ende veel gedeputeerde der Steden.

Anno 1549 quam den prince van Spaegniën Philippus Secundus, sone des keysers Caroli Quinti, binnen Lier, ende hem wirdt geschoncken twee amen Rhijnschen-wijn.

Vanden quaeden ende malheurensen tijt doen de Predicanten vande vremde secten begonsten op te staen; voorts eenighe gedenckweerdige saecken ten tyde vande Troubelen geschiet, soo inde Stadt als in haeren Byvanck.

—

Anno 1566, den 21ᵉⁿ Julij, beval Haere Hoocheyt Margareta hertoginne van Parma, gouvernante deser Nederlanden voor syne Catholijcke Majesteyt Philippus-den-Tweeden, by haere geslotene brieven, gesonden aende Magistraet van Lier, goede wacht te houden, 't volck in ordre te stellen ende met rotten te verdeylen, hen vermaenende van niet te gaen tot de nieuwe predicatiën; ingevalle van swaericheyt, dat men haer soude adverteren. Ende diesvolgens is Haere Hoocheyt geadverteert, dat opden 8ᵉⁿ dach der maendt Augusti, wesende eenen Sondach, seeckeren Predicant was gecomen van Antwerpen, vergeselschapt met veel volckx te peerde, te waegen ende te voet, ende heeft de nieuwe predicatie gehouden buyten deser stadt, niet verre van der Anderstadt, welcke plaetse noch genoempt wordt het *Geusen-Kerckhoff* oft *Geusen-Kerck*.

Op den 27ᵉⁿ Augusti 1566 is heer Caeraels Quarré, raet van Brabant, (naerdien die van Lier versocht hadden eenige persoonen van qualiteyt alhier gecommitteert te worden), gesonden als Commissaris en Superintendent vande stadt van wegen Haere Hoocheyt. Voorts hebben de Predicanten met hunne aenhangers soo veul gedaen, dat de geestelijckheyt in S'-Gommaers kercke gelaeten heeft den Godtsdienst.

Den 8ᵉⁿ September daernaer hebben de Geestelijckheyt weder hunnen godtsdienst beginnen te continueren.

Den 21ᵉⁿ September daer naer hebben die vande Stadt tot hunnen grooten cost aengenomen (by advyse van Haere Hoocheyt), 120 soldaeten tot defensie vande Kercke, oude ende Catholijcke Religie, ende de Stadt cocht de soldaeten harnasschen, stormhoeden, haeckebussen, hellebaerden ende andere crijchs-instrumenten.

Anno 1566, den 8en November, sondt de hertoginne van Parma binnen Lier de Vaentkens-knechten in guarnisoen.

Anno 1567, den 15en Augusti, sijn alhier door ordonnantie vanden hertoge van Alba in de stadt van Lier comen logeren het regiment Spaegniaerden van het *Tercio* van Lombardyën, onder den *Maistro de campo* Sancho de Lodono, sterck wesende wel 3000 mannen; ende sijn daer blyven logeren tot inde Heyligen Paesschdagen des volgende jaer 1568.

Anno 1568 als den rebellen prince van Oraigniën over de Maese in Brabant was gecomen, is binnen Lier in guarnisoen geweest den heere graeve van Reulx, met 6 vendelen Walsche soldaeten.

Anno 1570, 1en Augusti, dede binnen Lier syne eerste intrede Franciscus Sonnius, 2en bisschop van Antwerpen.

Anno 1572, inde maendt Julius, den voorseyden prince van Oraigniën anderwerff de Maese overgesett hebbende ende door Brabant marcherende, om Bergen in Henegouwe vande Koninckscbe onder het beleyt des hertochs van Alba belegert, te ontsetten, hebben binnen de stadt van Lier gelogeert geweest 3 vaendelen voetknechten ende 7 cornetten lichte ruyteren.

Anno 1572 voorseyt, den 5en September, wesende eenen Woensdach ende mercktdach der ossen, sijn aende stadt Antwerpsche ende Lovensche poorten gecomen seker volck van wapenen te voet ende te peerdt uyt de stadt van Mechelen (de welcke guarnisoen vanden prince van Oraigniën hadden innegelaeten ende het Spaensch geweygert), meynende de stadt van Lier door het innecomen der ossen te suppreneren; maer sijn door groot debvoir vande borgers ende Waelen alhier in guarnisoen liggende, van hun vermeten gefrustreert geweest, confuselijck naer huys wederkeerende met de gene, die tot Duffel met sacken gecomen waeren om den buyt inne te stecken, ende op den 7en October daer naer sijn ter contrairiën vande Spaegnaerden geplundert geweest.

Anno 1576 den *Maistro de Campo* Juliaen Romero liggende binnen dese stadt met secker guarnisoen Spaegnaierden, heeft inde maendt Augustus, September ende andere ende naestvolgende maen-

den, de borgeren, soldaeten, ende Bijvancks-lieden continuelijck doen wercken, soo in 't affhouden vande boomen als ander houdt, ende d'affbrecken van sommige huysen buyten de stadt gestaen, maeckende buyten de selve verscheyde bolwercken, beschryvende over al de dorpen om binnen dese stadt te brengen alderhande graen, hoy ende stroy met andere provisie; ende heeft oock aengeslaeghen seeckere quantiteyt van ossen alhier te merckt gebrocht, die hy heeft doen slaegen ende het vleesch doen brengen in St-Peeters-Capelle, ende doen souten ende op malcanderen daer op steenen leggen, sonder inde vaten te doen.

Anno 1576 voorseyt, den 18en October, heeft den voorschreven Juliaen Romero met syne Spaegnaerden tot Waelhem overvallen seeckere soldaeten van Staeten wegen aengenomen sijnde, brengende alhier mede gevangen eenen capiteyn.

Anno 1576 voorseyt, den 27en October, is de voorseyde Romero uyt de stadt getrocken met syne Spaegniaerden naer Duffel, alwaer liggende waeren seeckere menichte van Staeten-soldaeten, die hun eerst soo dapperlijck weirden, dat de Spaegnaierden te rugge wirden gedreven; maer de selve wedergedreven sijnde vanden voorseyden Romero, heeft het voorseyt Staeten-volk de vlucht genomen met verlies van veel volckx, besonder die verdroncken waeren met het inbreken vande brugge tot Duffel.

Anno 1576 voorseyt de saecken der Nederlanden in groote confusie geraeckende ende de tweedracht tusschen de Spaegnaerden ende den Raedt van Staeten meer toenemende, hebben die van Antwerpen in hunne stadt in garnisoen genomen het regiment vanden graeve Philippus van Egmont, sone van den onthoofden Lamoralius, ende het regiment Hoochduytschen des graeve Othonis van Obersteyn, ende hadden voor hunnen gouverneur Fredericus de Perrenot, heer van Campaigney, broeder des cardinaels van Granvelle. Het welck Faustinus d'Avila, gouverneur van 't casteel vernemende, dede van Lier comen Julian Romero met syne Spaegnaierden ende de andere guarnisoenen der omliggende steden, ende is alsoo op den 4en November des voorseyts jaere, met groot gewelt inde stadt van Antwerpen gevallen, ende de selve geplundert hebbende, sijn de Spaegnaierden met rijcken buyt gelaeden onder Juliaen Romero naer Lier gekeert, al waer sy doen floreerden al oft het al graven ende princen

hadden geweest. Hunne jongens ende *Muchachos* floreerden al van gelijcken, ende het was een groot cruys voor die van Lier hun soo te sien brageren met de goederen van hunne goede gebueren. Ende een saeck wasser te verwonderen, doen Antwerpen ingenomen was, dat men alsdan binnen Lier ontrent den avont hoorden het gedruysch van trompetten, trommelen ende besonder het gedruysch van 't loopen der peerden, die langhs de straeten op de cassyen liepen.

In 't leste van November *Anno* voorseyt was binnen Lier groote vreese, soo onder de soldaeten als onder de inwoonderen, ter oorsaecke dat de Staeten van dese landen de stadt Lier souden belegeren. Waerom groot debvoir wirdt gedaen by cleyn ende groot, in 't fortificeren deser stadt, alswanneer oock wirden affgebroken de huysen buyten de Lovensche poort opden steenweg staende. — Desen steenweg was doen ter tijt wederzyden met huysen besett; — ende dies niet tegenstaende de voorseyde Spaegnaierden vol geldts ende buyt steckende van Antwerpen, hielen diversche bancquetten, triumphen, bataillen, tornoy-spelen ende andere feesten.

Opden 4^{en} Februarij des jaers 1577, wesende eenen Sondaeg, hebben de voorseyde Spaigniarden de merkt doen affpalisaeten, ende aldaer openbaerelijck schermutseringen te voet en te peerde gedaen, steeckende te peerde naer den rinck ende oock naer seeckeren gewapenden man op eene pinne draijende, gelijck sy oock deden opden 18^{en} ende 19^{en} der selver maendt, hoe wel den gemeynen man in groote droeffheyt was, soo om het misval vande stadt van Antwerpen, alsmede om de benautheden van victualie, want soo sy lieden ende der Staeten volck alle dorpen bedorven hadden, waerdoor geen oft luttel victualie ter merckt quam, soo gelde een pont boter doen ter tijt hier 6 à 7 stuyvers, ende andere dingen naer advenant.

Anno 1577, den 15 Februarij, quam den legher der Staeten liggen tot St-Cathalynen-Waver.

Anno 1577 voorseyt, den 10^{en} Meert, is aende borgerye van Lier hun geweir gerestitueert, het welck hun vande Spaignairden was affgenomen.

Anno 1577 voorseyt, de Pacificatie van Gendt ende vervolgens de verseyndinge der Spaignaerden ende andere uytlantsche volckeren

vanden prince Joannes van Oostenrijck tot Marche-en-Famine, in het hertogdom van Luxembourgh, onderteeckent sijnde, is opden 21en Meert des voorseyts jaer, wesende eenen Donderdach, Juliaen Romero met alle syne Spagnairden uit dese stadt naer Maestricht getrocken, ende alsoo die vande Magistraet gewaer wirdt, dat het vendel Duytschen wesende onder den capiteyn Cornelis vanden Eynde geerne hier binnen hadde gebleven om met meer Duytsche hunne betaelinge te bekomen, gelijck naederhandt geblecken is, hebben versocht aenden vorseyden Juliaen Romero, dat hem gelieven soude de voorseyde Duytschen eerst te doen uyttrecken, gelijck hy gedaen heeft.

Ten selven daege sijn inde stadt gecomen twee vendelen Waelen, uyt den leger liggende tot Onse-Lievrouwe-Waver, wesende vanden regimente des graeve Philippi van Egmont.

Anno 1577 voorseyt, in de maend April, is inden leger vande Staeten tot Onse-Lievrouwe-Waver groot gebreck geweest van gelt, als andersints, ende alsoo men opden sesden dach April justicie ende correctie doen woude over eenige gevangenen misdaedigen, is aldaer eenen grooten tier ende muytery opgestaen, sulckx datmen de justitie niet en heeft derven doen, ende is den 25en vande selve maendt den leger van daer vertrocken.

Anno 1577 voorseyt, den 3en Augusti, is binnen Lier gecomen den graeve van Egmondt met dry vendelen voet-knechten, den welcken op eenich quaedt aengeven, op den 5en dach der selver maendt, heeft doen apprehenderen joncheer Willem Brandt, heer van Bouwele, etc., schouteth der stadt, ende Franchoys van Berckele, synen stadthouder, ende meester Hendrick van Dornhoven, secretaris deser stadt, dewelcke op den 12en Augusti wirden ontslaegen.

Opden 30en October 1577 voorseyt, wesende eenen Woonsdach, is alhier gecomen den aertshertoch Matthias van Oostenrijck, sone van den keyser Maximilianus-den-Tweeden, ende broeder des keysers Rudolphus 2, dus geaccompagneert met den graeve van Egmont, den prince van Espinoy, den viscomte van Gent ende andere heeren met hunne hallebardiers ende gevolge, waermede den voorseyden Aertshertoch gewoonelijck was vergeselschapt; maer corts daer sijn de voorseyde heeren vertrocken, latende hem sonder gaerde, waerom

hem vande Stadt wegen door den mondt vanden secretaris Courtoys is gepresenteert behoorelijcke suite ende wachte door de borgery te doen, die hy eerelijck refuseerde, seggende: *Scio me esse penes amicos et ideo non egere custode corporis.* Den secretaris repliceerde, dat de Stadt dat van Syne Hoocheyt was vereysschende, sulckx dat de borgers van Lier als hellebaerdiers ende lijfschutters dagelijcx den Vorst hebben geconvoijeert ter kercke ende elders gaende.

Anno 1577 voorseyt, den 21^{en} November, is van Lier naer Anwerpen vertrocken den voorschreven Aertshertoch van Oostenrijck, vergeselschapt met de borgeren van Lier te peerde ende te voet, tot in het clooster van St-Michiels, alwaer de selve borgery vande Guldebroeders eerlijck getracteert wirdt; ende de Stadt van Antwerpen sont hun den wijn met een sledde.

Anno 1578 Syne Hoocheyt Joannes van Oostenrijck vande Staeten vyant verclaert, wint, niet sonder merckelijcke hulpe Godts, den 31^{en} Januarij des voorseyden jaere, dien gewichtigen slach van Gembloux, ende soo hy, syne victorie vervolgende, in 't landt was naekende, soo hebben die van Mechelen opden 16^{en} Februarij het schoon groot Beggijn-hoff buyten Ste-Cathalynen-poort affgebrandt, alwaer doen ter tijt wel duysent Begijntkens innewoonden. Voorts wirden allen de huysingen ende hoven rontsom Lier affgetrocken, als Colebrantshoeven ten dijcke by Maes-fort ende meer andere; oock de opgaende boomen affgehouden, al onder decksel, dat den vyandt daer eenige belegeringe soude hebben connen maecken. Het geheel landt was beroert : de steden van Aerschot ende Sichen wirdden ingenomen ende het volck vermoort. Het dorpvolck quam met groote hoopen binnen Lier gevlucht omde groote tyrannie, die buyten inde dorpen geschiede.

Anno 1578 voorseyt, den xi^{en} Meert, lach in het clooster van Nazareth een vendel Schotten.

Anno 1578 voorseyt, alsoo de Engelsche tot Lier in guarnisoen liggende, seeckere conspiratie gemaeckt hadden, soo sijn nachts den 4^{en} Mey heerelijck innegebrocht dry vaendelen Duytschen vanden regimente vanden baron van Peetersom, ende de voorseyde Engelsche vertrocken den 12^{en} der selver maendt. Ten selven daege sijn seeckere andere Engelsche vóór de poort van Lier gecomen met brieven vanden graeve van Bossu; maer hun wirt weygeringe gedaen van inne te comen.

Anno 1578 voorseyt wirt van wegen den prince van Oraigniën veel silver uit de kerck van St-Gommaer, inde maent Julio, gehaelt.

Anno 1578 voorseyt, den 7^{en} Julij, quam den leger vande Staeten liggen opde Nijlsche-heyde, Kessel, Nylen ende Herenthout. Alsdoen was Lier vol gevluchte huyslieden, soo datter geen plaetse binnen de stadt te becomen was, ende veel menschen stirven van honger; voorts alsoo den ooghst aenstaende was, wirden allen de graenen op het veldt verdestrueert; ende bleven daer liggen tot den 23^{en} Julij, alswanneer sy vertrocken naer Kierbergen.

Anno 1578 voorseyt, den 20^{en} Augusti, is binnen Lier gecomen ten 10 ueren vóór noen den aertshertoge Matthias van Oostenrijck, den welcken vande Stadt den wijn gepresenteert wirdt; als doen was den leger van den hertoge Joannes Casimirus, broeder van den Pals-graeff vanden Rhijn, tot Santhoven, den welcken hy dede marcheren naer de Nijlsche-heyde, alwaer den voorseyden Aertshertoch den selven ginck visiteren, gestelt sijnde in goede slachorden; ende overmidts de legers vande Staeten, vanden hertoch Joannes Casimirus, vanden prince van Oraigniën, vande Staeten van Hollant ende van Zeelant, ende den leger van Syne Hoocheyt Joannes van Oostenrijck het landt van Brabant seer graffeerden ende bedirven, soo is het selve landt soo verwoest ende geruïneert geweest, datmen in dat jaer inden lande van Brabant geenen ooghst inne dede, ende opde dorpen waeren noch menschen, noch beesten te vinden, maer waeren al vertrocken ende gevlucht inde naeburige steden ende landen ende oock, onder andere, inde stadt van Lier, ende dat met sulcke eene menichte, dat de huysen ende plaetsen over al vervult waeren, waer door ende andersints door de gehenckenisse Godts in 't selve jaer, besonder in de maendt van September ende de naest volgende maenden is opgestaen een seer groote sterfte en peste, waer van luttel huysen binnen de stadt van Lier vry sijn geweest; ende dese peste gedurende stirven binnen Lier over de vijf duysent menschen. *De swerte Ruyters* (soo noemde men de Spaegnairden), beroofden de huyslieden van hunne beesten, haelden die selve ende voerdense weg, hun settende op groot rantsoen. Oock deden het Staeten-volck van Hollant allen het quaedt, dat sy verdencken costen, beroovende opde dorpen alle de kercken van hunne ornamenten, silverwerck, coperwerck ende yserwerck, ende deden de clocken vande thorens, etc.

Anno 1579 wirt het clooster van Nazareth van het garnisoen binnen Lier liggende vande Staeten wegen, affgebrandt; alswanneer aldaer abdisse was vrouw Joanna van Goirle, die welcke veele schoone metselryen vóór ende naer het affbranden heeft gemaeckt; ende is gestorven den 24^{en} Julij 1613, geregeert hebbende als abdisse inde aldergrootste benautheyt ten tyde der troubelen, den tijt van 47 jaeren.

Anno 1579 voorseyt, den 16 Januarij, wirden de clocken der omliggende dorpen voor goeden buyt wech gevoert ende te schepe gedaen, te weten : die van Ballaer, Kessel ende Putte, die hier gevlucht waeren.

Anno 1579 voorseyt, in Februario, wirdt de collegiale kercke van St-Gommaer binnen Lier gesloten, ende goede Roomsche Catholijcken en mochten hunnen godtsdienst niet doen ofte clocken luyden.

Anno 1579 voorseyt, den eersten Meert, wirdt de hooftkercke weder geopent, ende de Catholijcken deden hunnen dienst, maer sonder luyden.

Anno 1579, den 3^{en} Meert, wirdt d'abdye van Nazareth affgebrant, etc. *ut supra.*

Anno 1579 voorseyt, den 4^{en} Meert, naemen de Spaignaerden het huys van Grobbendonck in, ende trocken van daer voorts naer Geel, Mol ende andere dorpen.

Anno 1579 voorseyt, inde selve maendt Meert, was binnen Lier eene groote ontsteltenisse ende beroerte ter oorsaecken, dat de vremde Predicanten binnen Lier ingebracht, in St Gommaers kercke wilden preecken. Ten lesten vercregen sy noch, dat sy mochten inde Cluyse predicken, alwaer sy het lauter woort Godts vercondighden, ende den 29^{en} der selver maendt wirden aldaer alle de belden ende ornamenten in stucken gebrocken.

Anno 1579 voorseyt, den xi April, quam den leger der Staeten liggen tot Duffel.

Anno 1579 voorseyt, den 4^{en} Mey, wirt affgelesen ende gepubliceert, dat niemant eenige kercke mocht breken.

Anno 1579 voorseyt, den 22^{en} Junij, op den Cluysen-kermisdach wirden de clocken vanden Cluysen-thoren in stucken gesmeten, ende inde selve maendt en mocht men met het Alderheylichste Sacrament niet gaen achter de straeten tot de siecken. Opden H. Sinxen dach, noch opden dach des Alderheylichsten Sacraments, en oock opden Kerremis dach en mocht men geene clocken luyden.

Anno 1579 voorseyt, den 30^{en} Julij, trock eenen capiteyn genaempt *Schuerbrandt*, uytter stadt met sijn volck, laetende achter een memorie vande glaesen in de Sinte-Gommaers kercke uytt te worpen.

Anno 1579 voorseyt, den 1^{en} Octobris, wirden tot Lier, door quaedt aengeven van eenige, gevangen genomen mijnheer Michaël Borchouts, pastor ende landtdeken ende Peeter Kynen, blauwverwer, om dat sy de geestelijckheyt te veel voorspraeken, ende wirden naer Antwerpen gevoert, maer wirden corts daer naer ontslaegen.

Anno 1580, den 10^{en} April (1), des nachts is binnen Lier gecomen den borgemeester van Antwerpen, vergeselschapt met 400 oft 500 mannen, de welcke de kercke van Sinte-Gommaer omringelde, ende hebben die met gewelt open gebrocken, geplundert ende gespolieert, de beelden afwerpende ende verbrandende; ende duerde dese plunderinge sesse à seven daegen, nemende alle de ornamenten ende ciraeten. Ende tot spijt vande goede, oude ende Roomsche Catholijcken ende hunne religie, droegen sy de ornamenten al spottende achter de straeten, maeckende cleederen vande ornamenten ende kousebanden vande stoolen, spolierende voorts de kercken, vande cloosters ende vanden Beggijnhove.

Anno 1580, den 15^{en} April, wirdt inde Collegiale kercke van St-Gommaer vande ketterssche ministers gepredicht.

Anno 1580 voorseyt, den 17^{en} April, wasser groote beroerte tusschen de Calvinisten ende de Martinisten ter oorsaecken, dat elck inde kerck

(1) By VAN LOM, bl. 323 wordt het plunderen van Sint-Gommaers kerk aen Marnix toegeschreven. De Chronijk, die ik uitgeef, zegt : *de Borgemeester van Antwerpen.* In 1580 waren Jan de Jonghe en Rogier van Leefdael burgemeesters dier stad. Marnix bekleedde eerst dit ambt in 1585.

van Ste-Gommaer wilde predicken ; maer wirdt gesloten, dat de Calvinisten in de voorseyde kercke het lauter woordt Godts souden vercondigen.

Anno 1580 voorseyt, den 18^en^ der selver maendt, wirdt geboden, dat de Geestelijckheyt uyt de stadt soude trecken, ende aen de goede borgers, het waerachtich Catholijck geloove voorstaende, wirden briefkens gesonden, dat sy hun souden hebben te vertrecken binnen ettelijcke ueren.

Anno 1580 voorseyt, den 15^en^ Julij, was binnen Lier groote beroerte, soo onder de soldaten als onder borgers, door dyen, dat eene gemeyne faeme was loopende, dat des avonds oft by ontyde seeckere poorten open ende ontsloten souden bevonden worden.

Anno 1580 voorseyt, den iersten October, quam den prince van Oraigniën van Antwerpen binnen Lier, ende naer dat hy 's andersdaechs de predicatie hadde gehoort ende deser stadts vesten ende bolwercken gevisiteert, is weder vertrocken.

Anno 1580 voorseyt, den 5^en^ Octobris, is inde locht eene extraordinarisse Comeet-sterre gesien geweest.

Anno 1580 voorseyt, den 10^en^ der selver maendt, deden de Calvinisten de clocken vanden Beggijnhove ende 's anderdaechs van St-Gommaer thoren, die welcke sy in stucken smeten.

Anno 1580 voorseyt, den 16^en^ Octobris, hebben de soldaten van het guarnisoen de Merckt met wagens ende andersints affgeschanst, willende geldt hebben, tot groote vervaertheyt vande borgers. Welcke beroerte eenige daegen was durende tot dat eenen colonel van Antwerpen quam met geldt, om hun te betaelen.

Anno 1580 voorseyt wilden de Calvinisten het Oordeel boven het groot portael in Sinte-Gommaers kercke in stucken smyten, maer daer was eenen goeden Catholijcken, die den raedt gaff, dat sy hun Geboden op het stuck met waterverwe souden schilderen, het welcke sy deden ; ende doen sy hun Geboden op het stuck hadden geschildert, ende de stadt weder onder de gehoorsaemheyt des Koninckx gecomen was ende de calvinisten vertrocken, soo is dit afgewassen, ende soo schoon

bevonden als voore. De kercke vande Cluys ende Sinte-Peeters capelle wirden doen ter tijt tot schueren gebruyckt voor hun graen ende stroy inne te leggen.

Anno 1582, inde maendt van Januario, hebben de Calvinisten het Beggijnhoff ingenomen, de beelden ende autaeren affgebrocken ende verdestrueert, willende daer comen predicken.

Anno 1582 voorseyt, den 22^{en} Junij, trocken de Schotten ende andere soldaten hier in garnisoen liggende, naer Aerschot om het selve inne te nemen; maer sijn, sonder het te doen, t' huys gekeert, achterlaetende vele doode en gevangenen.

Alsoo *Anno* 1582 voorseyt binnen Lier was liggende guarnisoen vande Staeten van Hollandt, ende alsdoen Gouverneur was vande stadt joncheer Joannes van Heetvelde, edelman van Antwerpen, ende, onder andere, was daer in een vendel Schotten, waer van capiteyn was Willem Sempele, die eenich geschil hadde gehadt met de voorseyde Staeten, raeckende de betaelinge; ende om hem te vengeren socht alle middelen om de stadt van Lier te leveren aenden prins Alexander van Parma (die in 't opper-gouvernement der Nederlanden, naer het overlyden van den prince Joannes van Oostenrijck, van wegen den koninck Philippus was opgevolght), waer mede hy secretelijck tracteerde; ende om dit stuck te volbrengen soo heeft hy opden eersten Augusti (met den Gouverneur aen taeffel), versocht eenich volck om op partye te loopen tegen het volk vanden prince van Parma; d' welck hem geaccordeert wirdt, gevende hem den voorseyden Gouverneur 30 mannen van sijn compagnie ende eenen trommelslaeger tot de Schotten van syne eyge compagnie. Als hy aldus met het voorschreven volck lancks de Lovensche poort was uytgetrockken, soo heeft hy sijn volck in een kerck van eenich omliggende dorp doen trecken, om te rusten, alwaer hy van sijn Schotten de Gouverneurs soldaeten dede vangen ende binden. Daer en tusschen ontmoette hy het volck vanden Prince van Parma, d' welck uyt de omliggende guarnisoenen vergaedert was, onder het beleydt van Carolus heere van Haultepenne, sone des graeffs Carolus Philippus van Barlaymont; met het welck volck den voorseyden Sempele naer de stadt trock, voerende de gebonde soldaeten achter aenden hoop. De andere Schotten, die noch inde stadt overbleven waeren onder

den luytenant Sempele, broeder vanden capiteyn, met den vaendrager ende sergeant, lieten haer vinden ten besetten tyde boven de twee corps-de-gaerden, die sy ordinairelijck seer sterck besetten, opde Cluyse-pleyn. Ten 3 uren 's morgens, als capiteyn Sempele ende den heere van Haultepenne vóór de stadt quamen ende den capiteyn Sempele wilde inne gelaeten worden, soo is den luytenant, hier van geadverteert wesende, gegaen op 't stadthuys ten eynde den capiteyn vande wachte met de goede borgers de poorte souden open doen; de welcke sonder achterdencken te hebben over dese Schotten, die nu langen tijt getrouwelijck hadde gedient sonder opspraecke, lieten haer geseggen, ende eenen capiteyn der stadt, Cornelis Krickaerts, wesende dyen nacht van wachte, heeft, om twist te schouwen, den last op hem genomen van dit volck inne te laten, achtende geen perijckel daer in gelegen te sijn, mits hy wel vergeselschapt was ende poorten onbequaem waeren om sulcks sonder perijckel te doen, midts daer 2 à 3 wincketten oft poorten achter malcanderen waeren. Ende soo hy aen het uytterste wincket met den poortier gecomen was en dat de andere medeborgers binnen gebleven waeren, de andere wincketten met de grendels soo lanck gesloten houdende, was Sempele binnen op het bolwerck gecomen, ende wel wetende, dat de andere wincketten gesloten souden sijn, doorstack terstond den portier ende wonden dito capiteyn Krickaerts ter doodt. Ondertusschen was daer een vande Gouverneurs gebonde soldaeten genoempt *Anthonie Craey*, den welcken los geraeckt sijnde, terstont aen het Fransmans-thoren om liep ende overswom, roepende seer vreesselijck: *Alarm, alarm.* Als dit de Schotten ende den luytenant Sempele, (die binnen de stadt gebleven waeren), hoorden, naemen sy terstont de goede borgers de sleutels aff, ende de poort open gedaen sijnde, lieten sy capiteyn Sempele met het Koninckx-volck inne comen soo stil als sy conden; ende gecomen sijnde tot over de Hoochbrugge, binnen de stadt van Lier, soo is hem daer ontmoet eenen borger met naeme *Adriaen van Buyten*, vraegende watter schuylde? ende hem wirt geantwoort, dat het eenen valschen alarm was, ende wirt nochtans van Sempele in sijn hooft gequetst. Terstont daer naer wirden de trompetten van het peerdtvolck vanden heere van Haultepenne gehoort, waerdoor eenen grooten alarm rees ende wirt belett, dat de Borgers op hun alarmplaetsen niet en costen trecken door het reyden der peerden door de heele stadt; soo hebben hun de soldaeten van het guarnisoen opde vlucht begeven beneffens de borgers, van welcke sommige door het overswemmen der vesten hun salveerden. Den heer Joannes van Heetvelde, gouverneur der

stadt vluchte in sijn hemde. Daer bleven veele borgers, vrouwen ende kinderen doot, onder andere soo bleef doot tot groot verlies der gemeynte mijnheer Henrick van Dornhoven, secretaris van Lier, een vermaert man, bedient hebbende dit officie den tijt van 32 jaeren. Oock wirt de Moeder van het Gasthuys doorschoten, genoempt *vrouwe Margareta Vetters;* voorts wirt de stadt geplundert ende de borgers op groot rantsoen gestelt. Desen capiteyn Sempele trock, corts daer naer, naer Namen, om Syne Hoocheyt, den prince van Parma, beneffens de Hertoginne syne moeder, vrouw Margareta van Oostenrijck, te begroetten, die hem naer Spaegniën sondt, om naer syne verdiensten aldaer geloont te worden. De reductie der stadt Lier onder de gehoorsaemheyt des Catholijcken koninck van Spaegniën Philippus 2 dus geschiede opden 27^{en} Augusti des jaers 1582 voorseyt. Corts daernaer wirdt in St-Gommaers-kercke de eerste misse gesongen ende het kerckhoff weder gereconcilieert.

Anno 1583, den 15^{en} Meert, staecken die van Antwerpen in brandt die schoone abdye van St-Bernaerts aende Schelde, om dat het Coninckx-volck daer inne niet en soude vernestelen.

Anno 1583 voorseyt, den 4^{en} Augusti, heeft het Staeten-volck de kercke van Vrempde affgebrandt.

Anno 1584 deden de soldaeten, binnen Lier in garnisoen liggende, die borgers groote rusie ende verdriet aen, stelende de beesten uyt de stallen, beroofvende die borgers van haere cleederen, de selve doot-smytende, sommige armen ende beenen in stucken, breckende de huyssen aff. Op sommige plaetsen hadden sy steenen overgehangen ende lieten die sieden inde boter, andere backten beenderen inde panne, om de Borgers te tenteren ende te kreiten.

Anno 1584 voorseyt, den 16^{en} Augusti wirdt de kerck tot Brouchem verbrandt.

Anno 1584 voorseyt, den 24^{en} Augusti, wirt het dorp van Duffel affgebrant, ende veel volck aldaer vermoort.

Anno 1585, den 20^{en} February, wirdt de kerck van Heyst afgebrandt, alwaer oock veele menschen doot bleven.

Anno 1588, naer dat de soldaeten en chrijckx-knechten, van wederzyden, steden, vlecken ende dorpen verdestrueert hadden, ende de menschen veele swaricheden ende tribulatiën hadden aengedaen (hoe wel alles noch niet en ceesseerde), soo isser in dit jaer eene wondere saecke geschiet, dat de wolven met menichte in het landt waeren, de menschen vernielende ende de beesten vry laetende.

Anno 1588 voorseyt, den 14^{en} November, quamen binnen Lier 12 vaendelen Spaegnairden, die de borgers moesten den coste geven.

Anno 1589, den 26^{en} Mey, wirdt de kerck ende den meulen tot Wonmelgeem afgebrandt.

Vande leste inneminge der stadt Lier.

—

Anno 1595 soo heeft den graeve van Fuentes, naer het affsterven des hoochgeboren aertshertoch Ernesti van Oostenrijck, vanden coninck van Spaigniën, Philippus 2^{dus}, gouverneur deser Nederlanden verclaert, oorlogh gevoert tegen den coninck van Vranckrijck: welcken graeve van Fuentes den 8^{en} Augusti heeft belegert de stadt van Camerijck, (welcke stadt doen beseten was van Balagny, onder de protectie vande Croone van Vranckrijck), die hy vercreegh den 2^{en} October daernaer met appoinctement ende den 9^{en} het casteel. Doen was gouverneur van het casteel van Antwerpen den heere van Montdragon, den welcken met eenen anderen leger was liggende in Vrieslant tegen den graef Mauritius van Nassau, die daer socht Grol ende andere steden te vermeesteren, soo dat syne Catholijcke Majesteyt Philippus, als prince der Nederlanden, in deselve twee formele legers moest onderhouden, boven de garnisoenen, die noch in steden ende casteelen laghen; ende *interim* de Staeten van Hollandt wel geïnformeert sijnde van het weynich volck, dat in Brabant was, hebben geraetsaem gevonden te vallen opde stadt Lier; ende om de gelegentheyt vande stadt te weten, soo hebben sy by hun ontboden

oft doen examineren eenen genoempt *Wagemans* met noch eenen genoempt *Mertten de Meulaer*, die alle beyde tot Lier gewoont hadden, ende hier mede noch niet tevreden sijnde, hebben ettelijcke rabouwen, in Lazarus cleederen gedeguiseert om niet bekent te sijn, gesonden naer Lier omde vesten ende poorten te bespieden ende met eenen te vernemen, hoeveel volckx daer in guarnisoen was ende hoeveel datter alle daegen ter wacht trocken. Ende hiervan wel geïnformeert sijnde, hebben byeen vergaedert uyt de guarnisoenen van Breda, Bergen-op-Zoom, Willem-stadt, etc., tot den nombre van 700 te voet ende 120 te peerdt, waervan overste was eenen met name Haranguier, gouverneur van Breda, vergeselschapt met meer andere capiteynen ende oversten, ende sijn alsoo gecomen naer Lier, alwaer sy opden 14^{en} October 1595, hun 's morgens ten vijff uren hebben gepresenteert vóór de Mechelpoorte, alwaer eenige soldaeten door het water opde vesten sijn gecomen ende de schildtwacht genaempt *Coenraert Perre* (1) doorstecken hebbende, sijn voorts geloopen naer de corps-de-guaerden, meynende, dat den voorseyden Coenraert Perre doot was. Inde corps-de-guaerde gecomen sijnde, hebben daer een deel borgers gequetst ende eenen vermoort genaempt *Hans de Ketelaer*. Den voorseyden Coenraert, gequetst ende doorsteken wesende, heeft hem van de vesten laeten nederrollen ende is met neerstigheyt naer de Merckt geloopen, waerschouwende aende borgers ende soldaeten, die de wacht op het stadthuys hadde, dat den vyandt inde stadt was, ende is al bloeijende door de Rechte-straet naer sijn huys gegaen, kloppende op alle de deuren ende alarm maeckende. Den Gouverneur don Alonzo de Luna heeft hem terstont inde wapenen verthoont; maer terwylen den vyandt inde stadt, soo te voet als te peerdt gecomen was, is twee reysen te rugh gedreven. Den voorseyden Gouverneur siende, dat de stadt verlooren was heeft hem, door raedt van veele borgers, begeven naer de Lisperpoort, ende heeft de selve poort gebolwerckt, beschranst, ende het naeste geschut daer opgehaelt; welcke poort hy behielt. De resterende borgers langen tijt opde Merckt gevochten hebbende tegen den voorseyden vyandt ende siende dat hunnen hoop cleyn wierdt, hebben moeten de Merckt verlaeten, oock om dat den vyandt begonst te branden. Haranguier vernemende, dat den Gouverneur de poort inne hadde, is met eenen hoop volcks daer naer toe getrocken om hem te vermeesteren, stellende eenich

(1) By DE MUNCK, *Coenraed Peer*.

geschut vóór de binnen Lisperpoort omde buytenpoort te beschieten. Maer den gouverneur met de syne beschoet den vyandt soo dapper met musquetten ende vierroers, dat sy de plaets moesten verlaeten, te meer om dat sy hun aldaer niet en costen beschransen midts den Gouverneur op het Nieuw-landt de huysen hadde doen in brandt steecken, (daerin de galeryen ofte soldaeten-baracken sijn staende), ende wirdt oock in brandt gestecken den Heylighen Geest-molen, op dat den vyandt daer op niet en soude comen.

Middelertijt hadde den Gouverneur secretelijck naer Antwerpen gesonden eenen Italiaen, wesende borger inde stadt van Lier, genoempt *Francisco Angeli*, om hulpe ende assistentie van die borgers te soecken, als oock van den Gouverneur van 't Casteel, vindende de borgers seer geanimeert om die van Lier te secoureren. Van het casteel quam Gaspar de Montdragon met twee hondert Spaensche soldaten. Ende met die goetwillige borgers quamen voor leytsmannen joncheer Antonius van Berrigem (1), joncheer Jacobus d'Assa, joncheer AEgidius de Mera, schepenen, ende heer Anselmus vanden Cruyce, ridder, naderhandt thresorier generael vande finantie, met noch veel andere capiteynen. Van allen dit volck hadde de avantgarde joncheer Judocus Robijns doen ter tijt capiteyn vande borgers tot Antwerpen. *Item*, alsoo den Gouverneur van Lier oock naer Mechelen hadde gesonden om bystant, sijn oock veel borgers daer uyt getrocken onder de commande van joncheeren Nicolaus ende Joannes vander Laenen, heeren van Schrieck, ende sijn gecomen by den Anderstadt, alwaer sy de riviere Netha hebben overgesett, om te beter naer de Lisperpoorte te comen, ende hebben alsoo aende Antwerpsche poort het secours van Antwerpen gerescontreert sonder van malcanderen te weten, ende sijn alsoo met groote couragie ende blijdschap inde stadt gecomen, ende vanden Gouverneur ontfangen. Door het aencomen van dit secours is de stadt ontset ende de vyanden verslaegen, terwylen sy de huysen waren spolierende, waervan veele sijn verdroncken, die met hun peerden in het water spronghen, om dat sy niet en costen vluchten, midts de Lovensche poorte gesloten was. De straeten lagen vol dooden ende alderhande packen. Alsdan was borgemeester heer Melchior van Cortbemde, den welcken, beneffens de heeren van het Magistract, tot een memorie hebben doen schilderen een caerte figuratieff van dese furie, hangende noch tegenwoordich op

(1) Lees : *Berchem*.

het Raedthuys binnen Lier, waerop geschreven staet, soo ende gelijck hier naer volght:

A. D. O. M.
Et Liberatae Civitatis Memoriæ.
S. P. Q. L. fieri fecerunt.

Daer bleven doot ontrent 500 soldaeten vanden vyant, soo verslaegen als verdroncken.

B. *En deCIMo qVarto oCtobrIs qVod fata tVLerVnt:*
hostIbVs eXpVLsIs, Capta, reCepta LIra est.

Gouverneurs der stadt Lier, van weghen syne Catholijcke Majesteyt van Spaignië gestelt, sedert het jaer 1582.

Inden eersten, soo is naer de reductie der stadt Lier, die geschiet is anno 1582, voor gouverneur gestelt Matthio Corvini.

Hem is gesuccedeert Herculi Magno.

Daer naer Mario Cardoini tot den 27sten Junij 1585.

Odoardo Lansavecchia tot den xisten November 1585 voorseyt.

Martin du Mont tot den 27sten November 1585.

Capiteyn Petrus Fourdin tot den 7sten Septembris 1588.

Don Sancho de Leyna.

Den voorseyden capiteyn Petrus Fourdin tot den 22sten Januarij 1593.

Don Juan Ruiz tot den 18sten Augusti 1593 voorseyt.

Den Grave van Bigha tot den 9sten November 1593 voorseyt, alswanneer binnen Lier is gecomen, met behoorelijcke commissie gesonden om te gouverneren, don Alonzo de Luna, den welcken in 't innemen der stadt Lier, den 24sten Octobris 1595, hem vromelijck heeft gedraegen, ende heeft binnen Lier gecommandeert tot den jaere 1615, alswanneer hy van Lier, opden 27sten April, is vertrocken naer Duynkercke, om aldaer te commanderen.

Den 28sten April 1615 voorseyt is binnen Lier gecomen om te commanderen den capiteyn don Francisco Ganchegni.

HET HERTOGDOM BOURGONDIË.

De echte tekst van den giftbrief, waerby koning Jan het hertogdom Bourgondië aen zynen zoon Philips-den-Stoute afstaet, is te vinden by André Duchesne, *Histoire de Bourgogne,* die dit stuk uit den *Trésor des Chartes* getrokken heeft. Maer er bestaet ook een valsche tekst van, die men gesmeed heeft, om staende te houden, dat het hertogdom by gebrek aen mannelyke erfgenamen, aen de Kroon moest terug keeren. Men leest deze valsche oorkonde aen het hoofd van de *Histoire du Parlement de Bourgogne door Palliot.*

Dit bekennen de fransche schryvers; doch zy poogen de inlyving van Burgondië na de dood van Karel-den-Stoute te verrechtvaerdigen, eerst omdat het belang van hun land zulks vorderde, en verder omdat Maximiliaen, de echtgenoot van Maria, erfgename van het hertogdom, een vreemdeling was, die in Frankrijk het burgerrecht niet genoot, en wiens goederen diensvolgends konden verbeurd verklaerd worden.

Longueruana, ou Recueil de Pensées, de Discours et de Conversations de Louis du Four de Longuerue, *abbé de Sept-Fontaines, et de Saint-Jean-du-Jard.* Berlin (Paris), 1754, D. II, bl. 91-93.

RIJMCHRONIJK VAN VLAENDEREN.

In het vorig deel van dit *Museum* (1) heb ik eene berijmde Chronijk der hertogen van Brabant medegedeeld; thands geef ik er eene van de graven van Vlaenderen. Beide zijn nagenoeg van den zelfden omvang. De eerste houdt op met de dood van hertog Philips van Sint-Pol, in 1430 voorgevallen, de andere loopt juist eene geheele eeuw verder, tot op het huwelijk van keizer Karel met Isabella van Portugael, ten jare 1530 aengegaen. Deze laetste druk ik naer een gelijktydig handschrift, aen my toebehoorende en acht bladen in-4° uitmakende.

Die Chronijk van Vlaenderen was bestemd om gedrukt te worden. Zulks blijkt immers uit de volgende regelen :

V. 81. Weet yemant yet beters, willet ons verclaren
den prentere, ende willet hem openbaren.

En wat verder :

V. 91. Dus eerbare, beminden, mannen ende vrouwen,
coopt nu dijn graven, reyn in 't behaghen.

(1) D. III, bl. 457-448.

Doch in niet een onzer boeken over de geschiedenis van Vlaenderen, ten minste die my bekend zijn, komen deze verzen voor. Marcus van Vaernewijcks *Vlaemsche Audvremdigheyt*, die ook onder den naem van *Nieu Tractaet ende curte Beschrijvinghe van dat edel Graefscap van Vlaenderen* (1) verscheen, bestaet in 't algemeen uit gedichten van den zelfden aerd als onze berijmde chronijk, maer van Vaernewijck leefde een dertigtal jaren later; er kan derhalve aen hem niet gedacht worden.

Het stuk, dat ik hier mededeel, bevat eerst eene inleiding of kort overzicht van een gedeelte der geschiedenis van Vlaenderen en vervolgends eenige verzen, meestal ten getalle van zes, op elken graef. Deze regels waren waerschijnlijk bestemd om onder hunne afbeeldsels geplaetst te worden.

Wat de *Descriptio Flandrie*, die vooraf gaet, betreft, van deze is het begin ontleend aen den *Catalogus insignium oppidorum Germaniae inferioris* van Barlandus, welke, doch met eenige wyzigingen, achter zijn werkjen over de hertogen van Braband te vinden is (2).

De drie latijnsche en de twee dietsche verzen, die onmiddelijk vóór de Chronijk staen, en die zoo beleedigend zijn voor de Vlamingen, komen niet van Barlandus, zooals men licht zal denken.

Die korte berijmde Chronyken, zooals deze, hebben in 't algemeen, of voor de geschiedenis of voor de tael geene groote waerde; maer zy zijn toch eenigs zins belangrijk, omdat het in dien vorm was, dat onze voorouders zich de gebeurtenissen van vroegere dagen in het geheugen printten. Meer dan een

---

(1) Over de onderscheidene uitgaven van Vaernewijcks boekjen kan men raedplegen : VAN DER HAEGHEN : *Bibliographie Gantoise*, D. I, bl. 145, 147 en 182.

(2) *Rerum gestarum a Brabantiæ Ducibus Historia* in-12. Aen het einde: *Hadrianus Tilianus, et Ioannes Hoochstratanus Antuerpiæ excudebant, Nostræ salutis anno* M. D. XXVI. Er zijn uitgaven van Barlandus, waerin die *Catalogus* niet voorkomt.

hunner zal dergelyke stukken, het zy geheel, het zy gedeeltelijk van buiten geleerd hebben. Zy verdienen ook onze aendacht omdat men daeruit ziet, hoe men het verledene beoordeelde, of, om beter te zeggen, wat men als het merkwaerdigste van de regering van elken vorst beschouwde.

Descriptio Flandrie.

Flandria est provincia Galliae Belgicae iuxta litus Oceani constituta, habens Germaniam ab oriente, insulam Britannicam a septentrione, ab occidente mare Gallicum, a meridie Bourgondiam. Regio fertilis atque amena et pluribus locis suaviter aprica, nec expers nemorum aut collium; habet et lacus perspicuos, flumina fontesque salubres; gentem non inhospitalem, vestitu et lingua a Brabantis indiscretam.

De civitate Gandavensi.

Gandavum est eius terre civitas fluminibus nobilis, amena, ampla, spaciosa, nusquam conclusa, nusquam suffocata; innumere culteque domus, facunda virorum ingenia, antiqui mores, tum duplici muro amplificata loci species; suos etiam habet, ut Lovanium, meditationi ac studiis aptos recessus; habet et ludos litterarios aliquot multe celebritatis; magnifica templa, celum perquam benignum, gentem frugalem magis dixerim quam parcam. Est Gandavum et pluribus divorum corporibus et nobilibus monasteriis exornatum.

De civitate Brugensi.

Publicarum privatarumque edium in hoc opido splendor et magnificentia omnem orationem, omnem dicendi facultatem supergreditur. Ut paucis omnia dicam, totus hic locus pascendis oculis, reficiendis animis dicatus est. Pulchra sunt opida Gandavum, Antwerpia, Lovanium et Mechlinia, sed nihil ad Brugas.

Preter Gandavum et Brugas, longe clarissimas urbes, alia quedam sunt in Flandria opida clari nominis, scilicet: Alostum, Aldenardum, Insule, Ipere, Teneramunda, Slusa, quod postremum est maritimum.

Flandria, quamvis situ terre sit parvula, multis tamen bonis singularibus est referta. Est enim terra pascuis uberrima et armentis ac

pecudibus plena, nobilissimis portubus maris et opidis inclita, amnibus famosis, scilicet Scalda, undique irrigua et perfusa. Gens eius elegans corpore et robusta, multiplex in sobule (lees : *sobole*), et substantia et omnium mercium divitiis locuples; venusta facie generaliter et decora affectu, pia, affatu blanda, gestu matura, habitu honesta; erga domesticos pacifica, erga extraneos valde fida; arte et ingenio in opere lanifico preclara, ejus industria magna parti orbis in lanificio subvenitur, nam preciosam lanam, quam sibi Anglia communicat, in pannos nobiles subtili artificio transmutans, per mare et terram multis regionibus administrat. Est autem terra plana et frugifera in multis locis, multas habens arbores, non tamen multas sylvas; gaudet quibusdam locis palustribus in quibus effodiuntur glebe, que sylvarum supplent defectum quo ad ignium incrementum, nam ex his calidis et siccis solet ignis fieri magis efficax quam ex lignis, sed inutilior et vilior quo ad cinerem, gravior quo ad redolentiam et odorem.

Flandria se nimium commendat garrula, dives;
Flandria quem peperit, quantomagis ille senescit,
tanto plus omnem tollit de fronte ruborem.

Potierscap, dobbelspecl ende menigen quaden eet,
dat hebben die Vlaeminghen wel bereet.

Rithmata theutonicalia continentia chatalogum illustrium Comitum Flandrie.

tBeginsel van Vlaenderen wil ic bewisen,
met allen Graven, niet om vol prisen,
waer bi dlant eerst wert verheven.
Int iaer ses hondert xxi, vijnde ic bescreven,
doen Deusdedit Paeus te Romen was,
ende Eraclius keiser, oec op dat pas,
die tHeilighe tCruce tegen Cosdre wan,
met foortsen versloech hi den vreden man,
doen was Lotharius coninc van Vrancrijck,
Chilperix soone, so telaere blijct,
den vierden kersten coninc bekent;
in dien tiden was eenen Lideric excellent,
ter wapen cloec ende hoghe van moede,
Saluwarts soone, van eedelen bloede,

die welcke prinche was van Digion,
ende vrouwe Ermegarde van Rossilion
was moeder van Lideric, nemet tverstant.
Desen Liderick versloech eenen felle tirant,
Finaert, den ruese, op Lieles-le-Buc gelegen,
int lant van Buck, verstaghet claerlick,
want den ruese tvolc transoneerde swaerlic
int lant van Buck, dwelck nu Vlaenderen heet;
dis coren si Liderick, dits claer bescheet,
den eeden prinche, van moede fier,
om te sine haer lieder heere ende forestier
over lant van Buck, als wilde wuestine;
het welcke hi suverde met grooter pine.
tWas vol rovers, vol moerdeners vreet van dade,
want men hietet : *tWout sonder ghenade.*
Int selve iaer dat forestier gemaect was,
het sconincs Lotharius onscaet was
omtrent dlant van Buc comende, verstaget bloot;
diese ontscaet hadden, staken malcanderen doot;
mer si reet vast voort int selve wout,
daerse Liderick gemoette, met sinnen stout,
hi leidese op Lilez-Buc den eedelen man.
Aen haer hi xv soonen ende drie dochteren wan;
dit was der Grave alder eerste orije.
Lotharius gaf Liderick die eerste heerschappije
doen hi sijn dochter bi hem hadde vonden,
twelck hi te leene ontfinck ten selven stonden,
soe oec sijn nacomers meest hebben ghedaen.
Leest elck bisonder, so moechdijt verstaen.
Ghi eedel Vlaemingen enghienieuselick,
leest nu dijn Graven victoriuselick,
die ghi hier schouwen moecht reyn gefigureert,
want si geweest hebben coragieuselick
als die roomsche Pompeius pompeuselick,
so ons die Cronike wel declareert.
Niemant en si in dat werck verstorbeert
esser yet in mistelt oft misscreven;

Vers 24. *eeden*, aldus. — 31. Hier ontbreekt waerschijnlyk het woord *dochter* of *kint*.

na minen besten hebbe ic gevisiteert
diversen Chroniken, in een aencleven,
daer ic den text bi hebbe beseven,
so ghise onder elck bisonder moecht lesen.
Die boeken spreken diversch, vrienden verheven,
nochtans nae minen simpelheyt heb ict bewesen
wie si waren die princhen gepresen,
die dlant als graven hebben beseten;
die ic achter laet coomt bi desen,
die behouweden, naet claer vermeten,
ende gheen vruchten en wonnen, dit suldi weten,
als die Johanne tkeisers dochter trouden reene;
twee mans hadden si hier in vergheten,
Fernand van Pourtugale, mit crachte nyet cleene,
ende Thomas van Savoijen, vry van weene,
dese lietent lant al sonder orije;
mer naer haer doot quam dlant ghemeene
op Margrieten, Johannen suster blije.
Noch waren oec voer desen tijt
twee graven, hier oec nyet gestelt,
die mit rechten besaten die heerscappie
eenen corten tijt, mijn redenen spelt;
Boudewijn van Mons kijnderen, van grote gewelt:
Arnout die Simpele ende Boudewijn die Onnosele goet,
beide waren si ter neder gevelt,
mits Rikelts quaetheit, haer moeder onvroet;
haer kijnderen brocht si inden ontspoet
ende allen dlant in grooten beswaren.
Dus laet ic daer; dus vrienden soet,
weet yemant yets beters, willet ons verclaren
den prentere, ende willet hem openbaren.
Tereeren ende ter liefden alle Vlaemingen so is dit volbrocht,
om dat elck weten soude, tsijnder vreeden,
waer die Graven af comen sijn, reyn bedocht,
na wtwisen der Chroniken heeft hi gewrocht,
so ghi claerlick elck bisonder moecht schouwen;
hadde hi meer bescheets bevonden, hi haddet besocht,
om onbegrepen te sijn van elcken, in trouwen.
Dus eerbare, beminden mannen ende vrouwen,
coopt nu dijn Graven, reyn int behaghen,

daer ghi in u vorders, sonder verflouwen,
den hals daer mede hebt dorren waghen,
dicwils te velde gecomen sonder versaghen,
soet wel gebleken heeft tot diversce steden.
Werdich sijn si datse princhelike namen draghen,
die haren princhen eeren als eedel gronden.
Lof vloye hem toe van allen monden,
die sinen rechten lantsheere sijn leet helpen wreken;
werdich sijn si Gods kijnderen bevonden,
daer den dau van salicheit op sal leken.
Getrou hartten en sal nimmermeer gebreken;
dits mijn wtspreken, mit lustige sinnen.
God gheve hen voerspoet, die Vlaenderen beminnen!

1.

Lidericus, die eerste forestier, ende Flandrijn, sijn huysvrou, des conincs Lotarius dochter van Vrancric.

Liderick van Aerlebeke, forestier,
in Vlaenderen als prinche verheven,
dwelck hi besat mit groote dangier;
rovers ende moerders van daer verdreven.
Vier ende xl iaer was sijn leven;
tArlebeke begraven, vijnde ic bescreven.

2.

Ingelramus, die twede forestier.

Liderics soone, Ingelram,
regeerde Vlaenderen xii iaren;
dorpen ende steden hi began
te maken naden orbaer voerwaer;
het wilde wout maecte hi seer claer;
tArlebeke begraven, dits openbaer.

3.

Andakerus, die derde forestier.

Andakere Ingelramus soone,
xii jaer regeerde hi wijs ende vroet.
Die lant woude winnen, hi was die gone
diet elcken gaf voer sijn cyghen goet;
dies quam Vlaenderen in voerspoet.
tArlebeke leet begraven dedel bloet.

4.

Balduinus Deserinus[1], eerste grave van Vlaenderen, ende Judith, sijn huysvrou, dochter van Carolus die Caluwe, keiser ende coninc van Vrancrijcke.

Vijftien jaer Andraecs soone Boudewijn
dIsere, forestier ende deerste grave vry,
ontscaectede des coninx dochter fijn,
Karels die Caluwe, verstaet wel my;
Sinte-Donaes lichaem in Brugge brocht hy,
ende leet Sinte-Bertijns, soo lesen wy.

5.

Balduinus Calvus, grave, ende Estrudis, syn huysvrou, des coninces dochter van Engelant.

Baudewijn Deserijns soone, oec Bondewijn genaemt
die Caluwe, xl jaer was sijn regiment;
met paise regeerde hi ongeblaemt.
Sinte-Peters clooster stichte hi bi Ghent;
twee soonen hadde hi excellent.
Begraven leet hi daer int convent.

(1) *Descrinus* voor *dIserinen, de Yzeren.*

6.

Arnulphus die Groote, grave, ende sijn huysvrou, des graven dochter van Vermendoys.

Baudewijns soone, die groote Arnout,
xlvi iaere als grave mechtich;
dongelovige veriaechden hi mit sinnen stout;
die Paeus gaf hem die tienden warachtich;
xii reguliers maecte hi voerdachtich.
Bi sinen vader leet die prinche crachtich.

7.

Balduinus die Jonghe ende sijn huysvrou, hartich Heymans dochter van Sassen.

Arnouts soone, Boudewijn genaemt,
als grave regeerde hi iii iaren;
het gemeyn profijt socht hi ongeblaemt,
vier meercten stelde hi, sonder sparen.
Eenen soone liet hi om slants bevaren;
tot Sinte-Bertijns begraven, na d'openbaren.

8.

Arnulphus die Jonge, grave, ende Suzanna, sijn huysvrou, des conincs dochter van Italiën Berengarius.

Arnout die Jonghe, prinche vol vruechden,
Boudewijns soone als eedel ghenoot;
een coninx dochter, vol duechden,
wt Italiën hadde hi, dits bloot;
xviii jaren regneerde die prinche minoot.
tSinte-Peters begraven nae sijn doot.

9.

Balduinus mitten schonen baerd ende sijn huysvrou, Oghina[1], des graven Ghijsbrecht dochter van Lutzenborch.

Bauduyn mitten schoonen baerde
in sinen tijt niement sijns gelike;
stout was hi ende donververde,
schoone, starck, mechtich ende rijcke;
xlvi jaren grave, seidt die Cronijcke.
Bi sinen vader leet hi, soot claer blijcke.

10.

Balduinus van Risel, grave, ende sijn huysvrou, Aleidis, des conincs dochter van Vrancrijck.

Boudewijn van Risele als prinche gheëert
xxxiii iaer hi regeerde dlant
naer sinen vader, ende heeft gekeert
sijn vianden aen elcken cant.
Risele verhief hi, nemet tverstant,
daer hi begraven is als eedel vigant.

11.

Balduinus die Goede, grave, ende sijn huysvrou, Ridsart, des graven dochter van Henegou.

Boudewijns soone Boudewijn die Goede
drie iaren prinche vol gerechtichede;
in teken dede hi draghen die witte roede;
twe sonen hadde hi reyn van sede
bi Rikelde, vol onvrede.
Te Avoene begraven, God gheve hem vrede!

(1) *Oghina*, lees *Oghiva* of *Ogiva*.

12.

Arnulphus grave.

Arnout, Boudewijns soone, sachmen nyet lang regneren,
dat dede vrou Ridsart, sijn moeder fel,
want si Vlaenderen wilde mineren.
Robbrecht die Vriese brac haer opstel,
die welcke xxi iaren regneerde als prinche snel.
Te Cassel begraven, dat weet ic wel.

13.

Robbrecht die Vriese, grave, ende sijn huysvrou, Gheertruit, des hartogen dochter van Sassen.

Robbrecht die Vriese van sijns wijfs kijndere wegen Hollant
thien iaren hi vromelick street int Heilich Lant, [regeerde;
ende aen Gheertrude, sijn wijf, die duechs hanteerde,
wan hi twee kijnderen die heere playsant :
een sone hiet Robrecht, stout ende vaeliant,
ende Adelie, coninginne van Denemercken.
Als dese here verdreven was wt Hollant
vanden hartoge van Lothrick, wt des biscop verstercken
van Utrecht, doen tooch hi inden Vlaemschen percken,
ende wert daer grave na sijns brueders kijnder doot.
Als synen sterfdach was leden, wert hi inder kercken
tot Sinte-Peters, te Cassel, begraven; dats bloet.

14.

Robrecht, grave, ende sijn huysvrou, dochter des hartogen van Normandyen.

Robrecht die longe, grave Robrechts soone, vol eeren,
begonde mit groote vromicheit in Vlaenderen te domineren
int iaer Ons Heeren dusent C ende vier.

Int Heilich Lant tegen die Zarasinen tooch die edel princhier.
Als hi xii iaeren had tregiment gehadt
sterf hi, ende tot Atrecht begraven, verstaet wel dat.

15.

Balduinus Habken ende syne huysvrou, des graven dochter van Boloengiën.

Dese Boudewijn resigneerde tgraeffscap, ende wert een monick.

16.

Karolus van Denemercken, grave.

Nae Boudewijn Habken quam Karel van Denemercken;
die cortheit sijns levens en mocht hem nyet stercken :
als hi gerigeert hadde Vlaenderen twe iaren,
sachmen die fortune tegen hem varen.
Hi wert te Brug gebrocht int verdriet,
daer hi in die kercke doot geslagen wert, verstaet tbediet.

17.

Wilhelmus van Normandiën, grave.

Willem van Normandiën, grave gestelt
vanden Franscen coninc verheven,
mer xv maenden was sijn gewelt,
voer Aelst quam hi om sijn leven.
Sint-Omaer gevuert, soet is bescreven,
tot Sinte-Bertijns begraven, sonder begheven.

18.

Theodoricus van Elsaten, grave, ende sijn huysvrou, des conincs dochter van Siciliën.

Dirk van Elsaten, vroome van bedrive,
xlii iaere was hi grave goet.

Een sconinx dochter hadde hi te wive
van Jherusalem; si sant hem om tHeilich Bloet;
scs kijnderen droech hem die vrouwe soet.
Te Watene leet hi die prinche vroet.

19.

Philippus van Elsaten, grave.

Philippus, van Elsaten genaemt,
den swartten leeuwe wan hi mit crachte
inder Sarasinen lant, ongeblaemt;
die hi daer vele tonder brachte;
xxiii iaere grave die geachte.
Te Clareval leet die prinche van machte.

20.

Margareta, gravinne, ende haer man, grave Boudewijn van Henegouwe.

Boudewijn van Henegou, certeyn,
Vlaenderen behouwede hi dedel deghen
aen Margrieten van Elsaten reyn;
twee soonen heeftse hem ghedreghen;
vier iaren regeerde hi mit seghen.
tSinte Donaes is hi in deerde geleghen.

21.

Balduinus, grave, keiser van Constantinopolen.

Boudewijn, die soone van Boudewijn,
keiser van Constantinopolen waerlick
ende coninc van Grieken een termijn;
xi jaer grave van Vlaenderen onvervaerlick,
waer hi bevoer, en vijnde ic nyet claerlick,
God houde hem in gloriën eenpaerlick!

22.

Johanna, gravinne, ende haer eerste man Fernandus, des conincs soon van Portegael, ende haer twede man, Thomas, des heeren soone van Savoeijen.

Vrou Janne, subtijl van seden,
dochter vanden keiser getrauwe,
xxxvi iaren regeerdese dlant ende steden
mids haer twee mans, groot van beschouwe,
Fernant ende Thomas, tharen behouwe.
Te Mercketten leet sy als vrouwe.

23.

Margareta, gravinne, ende haer eerste man, her Jan van Avennis, ende haer twede man, Willem[1] van Dampier.

Johanne suster, vrou Margriete fier,
in verdriet brocht si haer orije
mids haren man Willem van Dampier.
xxxiii iaren regeerde dese die heerscappie;
veel cloosters stichdese binnen haren tijt,
ende leet te Flins begraven, soe ic belije.
Willem van Dampier, prinche rijcke,
Vlaenderen, Henegou behouwede hi claer
aen Margriete, die schoone suverlick,
drie soonen; die eerste hem voerwaer,
nyet lange en leefde die prinche eerbaer.
Te Flins begraven, dat is claer.

24.

Wilhelmus van Dampier, grave.

Willem, Willems soon van Dampier,
troude die schoone Beatrix van Brabant,

(1) Lees : *Gui van Dampierre.*

hartoge Henrix dochter noiael.
In Barbarijen was die eedel vigant
mit Sinte Lodovijck, sinen neve vaillant.
Nae sijn doot behielt sijn brueder dlant.

25.

Guido van Dampier, grave, ende sijn eerste huysvrou, des heeren dochter van Bethuynen, ende sijn twede huysvrou, des graven dochter van Lutzenborch.

Guido van Dampier, *filius* Margarete, coen,
xxvi iaren grave van machte.
Al deden hem die Fransoisen groote traieson
nochtans keerde hise mit machte.
Hi hadde veel kijnderen, eel van geslachte;
te Flinis leet hi als die gheachte.

26.

Robertus van Nivers, grave, ende sijn eerste huysvrou Blancha, des coninx dochter van Sicilië, ende sijn twede huysvrou, die gravinne van Nivers.

Gwijts soone, Robrecht van Nivers,
Gods lachter heeft hi gewroken;
dongheloevighen dede hi veel ghetruers,
die Fransoisen ginc hi bestoten;
xvii iaeren als grave voersproken.
tIperen in die eerde is hi beloken.

27.

Ludovicus van Nivers, grave.

Ludovicus, van Vlaenderen eedel vader,
xxiiii iaer grave hoghe gewijt;
vermoort was hi ende verraden,

die grave van Allenson dede hem nijt,
tsamen wesende in eenen strijt.
tSinte Donaes begraven, des seker sijt.

28.

Ludovicus van Male, grave, ende sijn huysvrou, Margriet, hartich Jans dochter van Brabant.

Ludowijcs soone, Ludowijck van Male,
Margriet van Brabant hadde hi te wive,
hartich Jans dochter, vry van quale;
een dochter droechsi hem eedel van live;
xxxvi jaer grave tsine verstive.
Te Risele leet hi, so ic scrive.

29.

Margriet, gravinne, ende haer man Philips-le-Hardi, hartoghe van Bourgondiën, des conincs soon van Vranckrijck.

Margriet van Male, eedele enpent,
dlant hielse van haren vader mechtich;
Philippus-le-hardi troudese excellent;
tsamen hadden si kijnderen crachtich,
si hieldent dlant seer eendrachtich.
Te Risel begraven, dit is warachtich.

30.

Philippus-le-hardi hiet desen,
tFrancrijck tsconincx soen verheven,
Margriet van Male gepresen
was hem tot huwelick gegeven.
Elf iaer grave in een aencleven;
te Digion leet hi, so dat is bescreven.

Vers 280 *enpent*, aldus.

31.

Johannes van Bourgondiën, grave, ende Margriet, sijn huysvrou, des graven dochter van Hollant.

Jan van Bourgondiën, prinche vaillant,
vijftien jaere grave, eedel ghenatuert,
verradelick was hi verslaghen, want
in Vrancrijck, dus hebbent si betruert,
veel Fransoisen hebben sijn doot besuert.
Te Digion in deerde leet hi bemuert.

32.

Philippus van Bourgondiën, grave van Vlaenderen, ende sijn huysvrou, Isabeel, des conincs dochter van Portegael.

Hartoghe Philippus oec prinche wiselic
XLVIII iare grave vol minnen;
dies heeft hi lof eewelic ende princhelic;
sijn vianden keerden hi van buten ende van binnen.
Bi synen vader begraven, na tbekennen;
seer amoreus was hi van sinnen.

33.

Karolus van Burgondiën, grave van Vlaenderen, ende sijn huysvrou, Isabeel, des hertogen dochter van Borbon.

Karel van Carloys, princhelic enghien,
noyt sijns gelike ints werelts gront,
van allen princhen so seer ontsien;
si vianden keerden hi tallen stonden.
Negen iaer grave ende hartoge bevonden,
lof vloeije hem toe van allen monden.

34.

Maria van Bourgondiën, gravinne van Vlaenderen, ende haer man, Maximilianus van Oestenrick, keiser.

Maria van Bourgondiën, princhelike sprute,
erfachtich in die Vlaemsce landouwe,
naer haren vader, groot van virtute,
troude Maximiliaen, goet van beschouwe.
Te Brug sterf si mit grooten rouwe;
in die kercke begraven tOnser-Vrouwe.
Twe kijnder behielt Maximiliaen, die prince van weerden,
van vrou Marie, die bloeme schoon :
Philips ende Margriete, eedel gheerden,
comende wt der keiserlike croone,
die hi besat tot sinen loone.
Vijf iaer grave selver in persoone.

35.

Philippus, coninc van Castiliën, grave van Vlaenderen, ende Janna, des conincs Fernandus dochter van Spaingiën.

Hartich Philippus, sijn soone duechdelick,
erfachtich grave der Vlaemscher roseije;
Janne van Spaengiën troude hi vruechdelick;
ses kijnderen droechse tsinen greije.
Anderwerf reisde hi in die Spaensce contreije,
daer hi gestorven es tonser geschrei.

36.

Carolus, keiser, ende grave van Vlaenderen, ende sijn huysvrou Isabeel, des coninx dochter van Portegael.

Carolus die Vijfste, keiser, coninc mechtich,
victorioser prinche en was noyt gesien,
Philippus soone seer crachtich,
sijn vianden verwinnende, God liet geschien.

Veel wonders in synen tijt sachmen bedyen,
want hi doncruyt der werelt woude wyen.
Erfachtich grave te Ghent geboren
int iaer van hondert, op Sinte-Mathijs dach,
tsconincs van Portegaels dochter hadde hi vercoren
Ysabelle, tot sijnder wive men hem die trouwen saeh
Ten eersten iare van eenen soone si gelach
diesmen alle eere haer toe scriven mach.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

—

XIII. Generael Spinola en prins Maurits.

Tydens het bestand door Albert en Isabella, met toestemming des konings van Spanje, ter eene zyde, en de Vereenigde Nederlanden, ter andere, gesloten, en dat van 1609 tot 1621 voortduerde, at eens de spaensche generael Spinola aen de tafel van prins Maurits, en wees met de hand op eene schotel vol citroenen en oranjeappelen, zeggende, om Spanjes voortreffelijkheid boven die van andere landen te roemen : *Deze vruchten hebben wy tweemael in 't jaer.* Fluks greep prins Maurits eenen dicht by hem staenden kaes, en zei : *Deze vruchten hebben wy in Holland tweemael ieder dag.*

S. de Vries, *Groot Historisch Magazyn.* Amst., 1688, in-8°, bl. 521.— Getrokken uit Fredericus Junius, *Convio.* p. 91.

XIV. Paschasius Justus.

Paschasius Justus, wiens naem eigenlijk Paschier Joostens zal geweest zijn, was een zeer verdienstelijk geneesheer, die te Eecloo in de eerste helft der zestiende eeuw ter wereld kwam. Hy maekte zich vooral beroemd door het verplegen der wonde aen Willem den Zwyger, te Antwerpen, door Jan Jauregui toegebracht; want terwijl de overige geneeskundigen buiten raed waren, was hy gelukkig genoeg om het bloed, dat uit de gekwetste aderen stroomde, te stutten.

Joostens, alhoewel een rondborstig en hupsch mensch, was een hardnekkige speler. Nadat hy gedurende twee derden van zijn leven gepoogd had zich zelven te bedwingen, besloot hy er toe zich openlijk te bestryden en tevens zyne tijdgenooten en het nageslacht tot nut te verstrekken. Hy schreef dus een boek, onder den titel van *de Alea*(1), waerin hy al de kwade gevolgen van het spel voor oogen legde. Hy begon zijn werk, maer ging toch voort met spelen; hy eindigde het, maer vond er toch geen heul by. « Alles mislukt my, » riep hy uit, « maer God blijft my by! » Zyne gebeden, zyne wenschen werden niet verhoord. Hy stierf, zooals gewoonlijk de spelers, ongelukkig, maer zonder zich gebeterd te hebben.

Dusaulx, *De la passion du Jeu, depuis les temps anciens jusqu'à nos jours.* Paris, 1779, in-8°, D. I, bl. 282. — (Dumonchaux), *Anecdotes de médecine.* (Paris), 1762, in-12°, bl. 240.

---

(6) *De Alea, sive de curanda ludendi in pecuniam cupiditate, libri duo.* Basel, 1561, in-4°. — Een tweede druk verscheen te Frankfort, 1616, en een derde te Amsterdam by Lodewijk Elzevier, 1642, in-12°.

NALEZINGEN

OP DE

VIER DEELEN VAN HET *VADERLANDSCH MUSEUM*.

D. I, bl. 34-40 *en* 437-440. — Homulus.

Toen ik over den Homulus handelde, haelde ik volgends den *Catalogus van de Maatschappy van Nederlandsche Letterkunde* te Leiden, eene uitgave aen, die op den titel het jaertal 1661, doch achteraen op het laetste blad 1656 draegt; en ik maekte de gissing, dat ten jare 1661 slechts de titels vernieuwd werden voor de exemplaren, welke, vijf jaer vroeger van de pers gekomen, nog in den winkel des drukkers over waren gebleven. Sedert heeft de heer Ferd. van der Haeghen de beuschheid gehad my een dergelijk exemplaer af te staen.

De titel luidt als volgt :

Een Comedia ofte Spel
Van Homulus,
daer in betoont werdt, wat
loon dat de Sonde gheeft, namelijck
de Doot, ende hoe den Mensch van alle
creaturen verlaten werdt, alleene
sijne deucht staet hem
daer by.

Seer ghenoechlijck ende kortswylich
voor allen Menschen, ende seer nuttelijck om te weten.
Der sonden loon is de doot. Rom. 5.
T'AMSTELREDAM,
Ghedruckt by Otto Barentsz. Smient, Boeckdrucker,
woonende op de Reguliers Bredestraet, inde
nieuwe Druckery, 1661.

Op het titelblad eene houtsnede voorstellende den Zaligmaker, die Lazarus opwekt in 't byzijn van vijf mannen en vrouwen.

Onderaen op de laetste bladzyde leest men:

T'AMSTELREDAM.
Ghedruckt by Otto Barentsz, Smient,
Boeckdrucker, op de Reguliers Bredestraet,
in de nieuwe Drukery, 1656.

In-12° van 32 bladen, of 64 bladzyden.

Te dezer gelegenheid doe ik hier opmerken, dat deze Amsterdamsche uitgave zeer veel verschilt van de oude Nymeegsche, waervan ik eenen herdruk voor de *Maetschappy der Bibliophilen* heb bezorgd. In deze laetste heeft de *Prologhe* slechts 56 verzen, terwijl ze in de andere meer dan het dubbel, 128 regels, telt. Geheel het stuk heeft groote wyzigingen ondergaen, en byna elk vers is veranderd. Het zou niet onbelangrijk zijn beide teksten te vergelyken (1).

Dr Schotel heeft onlangs breedvoerig over onzen *Homulus* gehandeld (2); doch hy kende den ouden Nymeegschen druk niet, en gebruikte den Amsterdamschen van 1651.

(1) Toen ik, in 1857, de heruitgave van den *Homulus* voor de *Vlaemsche Bibliophilen* bezorgde, had ik alleen den Nymeegschen druk te myner beschikking, dien ik woordelijk volgde.

(2) In zyne *Geschiedenis der Rederijkers in Nederland*. Amsterdam, 1861, bl. 31-47.

Latijnsche Vertaling.

By de drie uitgaven van den latijnschen *Homulus*, die ik vroeger opgaf, kan ik nog het volgende voegen, dat ik aen den *Catalogue de la Bibliothèque de Mr de Soleine* ontleen:

Homulus Petri Diesthemii comœdia in primis lepida et pia in rem Christiani hominis adprime faciens... Coloniæ, *ex officina Jasparis Gennepœi*, 1537, p. in-8° de 52 fl.(1).

De opsteller van dien catalogus heeft hier by aengeteekend : *édition rare, qui paraît être la première. Dans une note d'ancienne écriture l'auteur est nommé :* Christophorus Ischyrius Juliacensis.

Dit is echter gedeeltelijk verkeerd. De uitgave van 1537 is niet de oudste; ik heb er eene opgegeven, die van een jaer vroeger dagteekent. Ook zal men de aenteekening op het boekjen, door eene oude hand geschreven, kwalijk gelezen hebben. Het zal immers niet *Christophorus*, maer wel *Christianus Ischyrius Juliacensis* moeten zijn. Dat *Ischyrius* een Gulkenaer was, is mogelijk.

D. I, bl. 330-331. — dBedieden vanden vii eeuwen.

Dit stukjen maekt de eerste helft uit van het vier-en-vijftigste kapittel van het tweede boek van den *Leken Spieghel*. Men vindt het in de uitgave van professor De Vries, D. II, bl. 407-409.

Bl. 387-389. — Van minnen.

Dit gedicht was reeds, volgends het zelfde handschrift, gedrukt in Willems *Belgisch Museum* van 1840; D. IV, bl. 222-224.

D. I, bl. 402-410. — Grafschriften te Hal.

Op den grafzerk van Guillaume baron de Giey wordt melding gemaekt van de heerlijkheid : *Hondschot*, waervoor, zooals ik reeds

(1) Paris, 1843. D. I, bl. 45, N° 404.

in de aenteekening deed opmerken, men te lezen heeft *Hondsocht*. Op deze wyze wordt ook de naem geschreven in het boekjen : *t'Leven ende Mirakelen van den H. belyder Veronus, patroon der stadt ende Vrypoorte van* LEMBEKE *by Hal in Henegouw*, door N. F. Houwens, Antw. 1649, in-12°. Aldaer wordt gezegd, dat *behalven de Heerlijckheydt oft Baronie van Lembeke, noch sijn 17 diversche Heerlijckheden, die allegader hebben haer Officialen oft Meyers*. Onder deze telt men ook : *Hondtsocht*, en daerby wordt als bezitter dezer heerlijkheid, in 1649, opgegeven : *Mijnheer Guiliam van Hauwijck*.

D. I, bl. 419-430. — BRIEVEN VAN GELEERDE MANNEN.

Brief van Vredius.

Wylen mijn vriend A. G. B. Schayes, welke my dien eigenhandigen brief van Vredius overliet, had hem reeds vroeger laten drukken in : *le Bibliophile Belge*, Brussel, 1845, D. I, bl. 288-289.

D. II, bl. 105-128. — JAN VANDE WERVE, TAELKUNDIGE DER XVI° EEUW.

By de zeven door my opgegevene drukken van den *Schat der Duytscher talen*, en waervan vijf in Noord-Nederland het licht zagen, kan ik er nog eenen achtsten byvoegen, die my sedert in handen is gevallen.

De Schat der Duitsche Tale.

Een seer Profytelyk Boeck voor allen den geenen die de Latynsche spraake ende meer andere niet en kennen, ende byzonder die de Rechten hanteren.

Gemaakt van den Edelen ende Hoogstammigen heer, Heere *van den Werve*, Ridder.

Deze laatste Druk van nieuws af aan Verbetert, volgens de hedendaagsche Spraak-konst.

Te Amsterdam,

By ADAM MEYER, Bock- en Papierverkoper, op de Voorburgwal, in de *Zwarte Hen*.

In kl. 8° van 152 bladzyden.

Op het titelblad staet eene houtsnede voorstellende eene zwarte henne te midden van een met bloemenkransen versierd vierkant; rechts en links liggen boeken en pennen.

Het boekjen is zonder jaertal, maer Adam Meyer drukte nog, meen ik, in de eerste jaren dezer eeuw.

De keerzyde van den titel heeft een zestien regelig vers: *Op de verbeetering van den Schat der Duytsche tale.* De uitgever heeft het bericht aen den lezer, zooals het in den oorspronkelyken druk van 1559 voorkomt, behouden. In de latere uitgaven van den *Schat* waren reeds de vertaelde bastaerdwoorden in beter orde gerangschikt: onder dat opzicht is er hier niets veranderd, alleen heeft men voor geheel het boek de spelling vernieuwd.

Het verdient opmerking, dat een boekjen by ons in het midden der zestiende eeuw verschenen, gedurende twee eeuwen en half in Holland herdrukt is geworden.

D. III, bl. 322. — Peeter Heyns.

Ik vind, dat zeker *Jan Heyns* plaetsnyder was te Antwerpen, en aldaer by Bernaerd vande Putte, ten jare 1557, als leerling aengenomen werd. Eenige jaren later was hy *meester*. Deze *Jan Heyns* was waerschijnlijk een bloedverwant, misschien een broeder van onzen schoolmeester *Peeter Heyns*.

D. III, bl. 399. — Gabriel Meurier.

Ik heb eenen oogenblik met den heer Dinaux aengenomen, dat Gabriël Meurier eenen zoon had, die den zelfden naem droeg als hy, en die insgelijks eenige schoolboekjens in het licht zond. Deze gissing berustte op het verschynen van de *Conivgaisons flamen francoises* ten jare 1618, wanneer de oude Meurier reeds sedert lang moest overleden zijn. Sedert heb ik echter een exemplaer van het bedoelde boekjen bekomen, en het is my gebleken,

dat het slechts een nadruk is van eene uitgave reeds in 1589, waervan de goedkeuring dagteekent, verschenen. Er moet diensvolgends aen geenen Gabriël Meurier, zoon, gedacht worden ; men heeft die *Conivgaisons*, even als zoo veel andere boeken, aen den zoo bekenden Antwerpschen schoolmeester te danken, en ze kunnen zeer wel tot zyne eerste schriften behooren. De titel van het exemplaer, dat vóór my ligt, luidt : *Conivgaisons flamen-francoises, de Gabriel Mevrier ; recemment par le mesme corrigées et meliorées. — Coniugatien in Nederduytsch eñ Fransoys, van Gabriel Meurier : deur den selven op een nieu ouersien eñ verbetert* — MORE MORI. Met het vignet van den drukker, eene lelie voorstellende, op den titel, en onderaen : T'ANTWERPEN. *By Hendrick Aertssens, inde Cammerstraet, inde witte Lelie. Anno* 1618. In-12° van 32 ongecyf. bladen of 64 bladzyden. Op het laetste blad staet de goedkeuring : *Iste Liber tutò* recudi *potest, cùm nihil contineat mali, quod testor infrascriptus. Datum die 7. Aprilis* 1589, en geteekend : *D. Michael Hetsroy, Breugelius, Canonicus Antuerpiensis.*

De druk van 1618 was dus eene kopy van dien van 1589 ; maer deze, zooals uit het woord *recudi* van den boekkeurder blijkt, was toch de eerste niet. De woorden, *deur den selven op een nieu oversien en verbetert,* zullen reeds op dien toepasselijk geweest zijn.

D. III, bl. 436. — JAN PEETER VAN GHELEN.

Ik deed de vraeg : of *Jan Peeter van Ghelen*, die te Weenen in 1752 het bedrijf van boekdrukker, of ten minste dat van boekhandelaer uitoefende, een Nederlander was? Sedert is het my gebleken, dat reeds zeventig jaren vroeger, en wel in 1689, in gemelde stad een *Jan van Ghelen* leefde, die drukker was der Hoogeschool, en by wien een klein prozaschrift van den jesuiet

Francies Waldtner verscheen[1]. Deze *Jan* was waerschijnlijk de vader van *Jan Peeter*.

Er zullen ongetwyfeld meerdere boeken, by die *Van Ghelens* van de pers gekomen, bestaen, en indien zy wezenlijk van Nederlandschen oorsprong zijn, zoo als het te vermoeden is, ware het niet onbelangrijk eenige narichten omtrent die mannen in te zamelen.

D. IV, bl. 1-40. — Jan van Havre.

Op de uitslaende geslachtlijst (bl. 2) stelle men, zooals uit nadere opzoekingen gebleken is, tot stamvader *Jan van Havre*, wiens zoon *Hendrik* in huwelijk trad met *Joanna van Schoote, dochter van Olivier*.

De bailliu van Blankenberge was niet *Antonius van Havre, zoon van Jan en Anna de Schepper*, maer wel *Antonius van Havre, zoon van Francies en Josina Snouckaert*.

Servaes van Havre, de schepen van Gent, 1600-1602, was op 5den Juny 1609 reeds overleden; hy was getrouwd geweest met *Joanna van Havre, dochter van Gillis*.

Bl. 8. Op sommige exemplaren der plaet voorstellende het grafschrift van den heer van Walle, staet verkeerdelijk : DECESSIT ANN. M. D. XXV, in plaets van M. DC. XXV.

---

(1) De titel van het boekjen luidt : *Lux et umbra sive felices et infelices Principes, Laureato Honori Illustrissimorum, Perillustrium.... Dominorum AA. LL. et Philosophiæ Magistrorum per R. P. Joannem Baptistam Rösingh, e Societate Jesu, AA. LL. et Philosophiæ Doctorem, ejusdemque Professorem Emeritum, nec non p. t. Senior. Consistorialem, in Antiquissima ac Celeberrima Universitate Vien. recens Creatorum ab Illustriss. Vienn. Rhetorica oblata, pro Actu Repetitionis. Anno salutis reparatæ* MDC. LXXXIX, *Viennæ Austriæ, Typis Joan. Van Ghelen, Universit. Typog.*, in-8°, 28 bl. Ik ontleen dezen wijdloopigen titel aen de : *Bibliothèque des Ecrivains de la Compagnie de Jésus, par Augustin et Alois de Backer*. Sixième série. Liége, 1861, bl. 775.

D. IV, bl. 139-143. — Brieven van vermaerde mannen.

Uit eene aenteekening te vinden in : Goethals, *Dictionnaire Généalogique et Héraldique des Familles nobles de Belgique,* D. IV, *Maison de Straten,* blijkt dat Theodorik van Liefvelt, de vader, kanselier van Brabant en raedsheer van Philips II was. Men zie ook *Théatre sacré du Brabant,* D. I, bl. 230.

D. IV, bl. 223-224. — Grafschrift van Jacob Cool, van Antwerpen.

Dit grafschrift van Jacob Cool of Colius, dat ik uit een handschrift heb getrokken, is te vinden in de *Selectae Christiani orbis Deliciae,* van Sweertius, in de uitgave van 1608, bl. 599, en in die van 1625, bl. 785. De door my gegevene tekst is echter vollediger.

D. IV, bl. 225-242. — Griselde berijmd door Antonius Ghyselers.

In den cataloog der bibliotheek nagelaten door den priester Ch. Michiels, en te Antwerpen in 1781 verkocht, leest men D. II, bl. 340, N^r^ 2803 :

Die Historie van der goed' vrouwe Griseldis, geprent te Delft, 1495, in-4to.

Omtrent dezen druk, die ruim zoo oud zal zijn als die, welke te Deventer, by Jacob van Breda, verscheen, kan ik geen verder bericht geven.

De heer A. de Vlaminck, wiens belangryke *Jaerboeken der Kamer van Rhetorika van Thielt* weldra zullen ter pers gelegd worden, heeft my daeruit de volgende aenteekening medegedeeld, welke aen de Stadsrekeningen van Deinze ontleend is : « Op Sinxendag 1498 wordt door *de Ghesellen vander Retorijcke van Peteyhem,* « *'t spel van Gryselle* » voorgedragen. »

Zie daer de geschiedenis van Griselde reeds vroeg voor het

tooncel bewerkt, en men zal dit drama gerust nog veel jaren hooger dan 1498 mogen doen opklimmen, alzoo men gewoonlijk in de kleine steden de tooneelstukken eerst vertoonde nadat ze in de groote eenen algemeenen byval hadden verworven.

D. IV, bl. 258. — Belooning aen Petrus Nannius toegestaen.

In den *Bibliophile Belge,* Brussel, 1845. D. I, bl. 224, had ik reeds de aendacht getrokken op die belooning aen Nannius toegekend, en de regels uit de Stadsrekeningen van Mechelen aengehaeld. Ik heb tevens aldaer den titel opgegeven, zoo van den oorspronkelyken druk der *Costumen, usanciën,* enz., van Mechelen als van de latijnsche vertaling van Nannius.

D. IV, bl. 309-323. — De ridder met de Kar.

Godefroi de Leigni werkte niet alleen aen het overige van den Lancelot, zooals ik hier boven opgaf, hy voltooide ook *li Romans de la Charrete.* Men leest immers aen het einde van den franschen tekst, dien professor Jonckbloet heeft uitgegeven :

Godefroiz de Leigni li clers
a parfinée la Charrete.
mès nus hom blasme ne l'an mete
se sor Crestien a ovré,
car ça-il fet par le boen gré
Crestien qui le comança.

Of de *Contes de la Charrete,* zooals deze door Jonckbloet is uitgegeven, volledig is, valt te betwyfelen. In allen gevalle is het fragment, dat ik hiervoren heb medegedeeld, daerin niet te vinden.

D. IV, bl. 326-362. — Oorkonden betrekkelijk het karthuizersklooster, by Gent.

Ik schreef aldaer, regel 15 : *zeventien dezer stukken behooren tot de veertiende eeuw,* men leze *achttien.* Het blijft toch waer, dat,

eene enkele oorkonde uitgezonderd, die van graef Lodewijk van Nevers, al de overige in onze landtael zijn opgesteld; want alhoewel het vóór- en naschrift van het testament van Iwein van Vaernewijck in 't latijn zijn, is toch het stuk zelf in onze moedertael. De notarissen, die meestal geestelyken waren, bleven, zooals men weet, tot in de eerste helft der zestiende eeuw toe, zich van het latijn voor hunne akten bedienen.

D. IV, bl. 365, regel 10, staet : *Vrowen*, lees *Vrouwen.*

D. IV, bl. 371. — JOANNES COURTOYS.

Ik schreef aldaer verkeerdelijk, regel 21, *wanneer Joannes Courtoys leefde, heb ik niet gevonden.* Het blijkt immers uit de Chronijk zelve(1), dat Courtoys, die licentiaet in de rechten was en een boek over de gebeurtenissen te Lier voorgevallen, aen het Magistraet opdroeg, in 1577 als secretaris dier stad in bediening was. Het luidt aldaer, dat toen op den 30sten October van gemeld jaer de aertshertog Matthias zyne intrede deed binnen Lier, de secretaris Courtoys gelast was den vorst eene cerwacht aen te bieden om hem overal te vergezellen. De jaerboeken door dien man, die tydens de beroerten der zestiende eeuw leefde, en een nog al aenzienlijk ambt bekleedde, kunnen groot belang opgeleverd hebben.

De stad Lier had des tijds nog eenen tweeden secretaris, Hendrik van Dornhoven genaemd, waervan insgelijks in de Chronijk een paer malen gewag wordt gemaekt, eerst op het jaer 1577, toen hy met den Schout en den Onderschout gevangen werd genomen, en verder op het jaer 1582, wanneer hy in het innemen der stad door de Spanjaerden, omkwam(2).
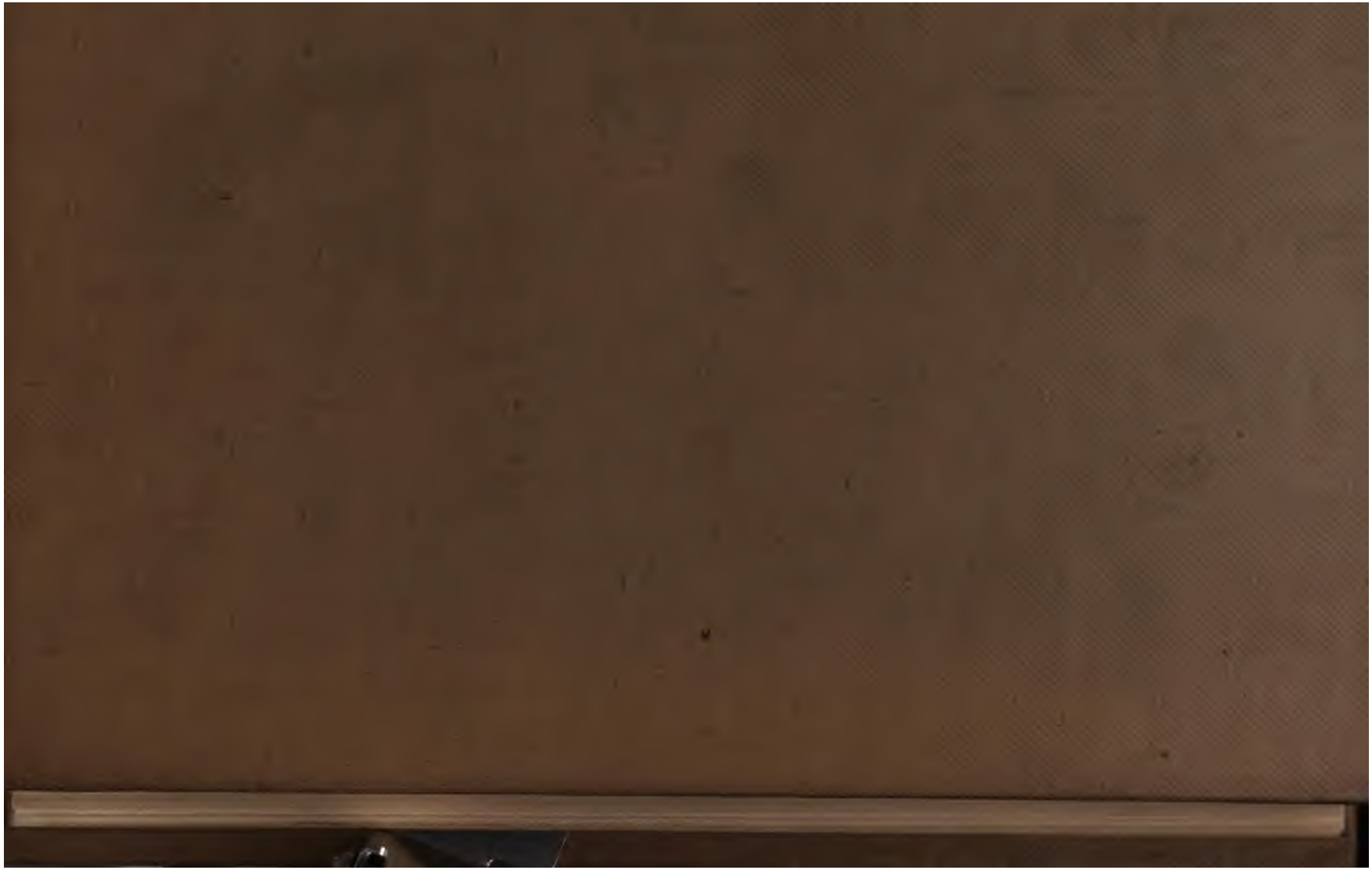
(1) Bl. 402.
(2) Bl. 401 en 409.